

821/477/06

1234

Олександр
Підсуха

22
Onggocanaq, Nigqyca

Олександр Місунха

*Вибрані
твори
в двох томах*

ТОМ ДРУГИЙ

П'єси

Київ
Видавництво
художньої літератури
«ДНІПРО»
1978

До другого тому вибраних творів Олександра Підсухи ввійшли драми та комедії. В своїх драматичних творах письменник порушує цілий ряд важливих проблем, з позицій комуністичної моралі досліджує складні людські взаємини. Увага до актуальної тематики, доброзичливий гумор, колоритні мовні характеристики персонажів — ось прикметні риси п'єс О. Підсухи.

БЕЗКОМПРОМІСНА МУЗА

В історію української радянської літератури Олександр Миколайович Підсуха ввійшов як один із представників літераторів «воєнного призову».

...Зносилися кирзові чоботи й солдатська шинель ветерана війни. Уже посивіли або ж відійшли в небуття перші читачі його перших книжок. Та не стерлося, не застаріло з роками все краще в творчому доробку О. Підсухи. Бо в основі своєї творчості його — не розжева белетризація уявно бажаного в соціально-історичному бутті нашого суспільства, а сплетіння чутливих нервів живої людини з її радощами і болями, позитивними й негативними емоціями, з суперечливим характером і незглибимим мисленням.

Про свої життєві позиції чи не найповніше поет сказав в одному з віршів циклу «Канадський зонит»:

*Я від отчого рушив порогу
Повен сили, добра і терпіння.
Що узяв я з собою в дорогу?
Я узяв лише чисте сумління.
Це найлегше. Не давить на плечі.
Це й найважче. Під силу не кожному.
Бо не всяк його в пору тривожну
Пронесе крізь житейські хуртечі.*

Крізь оті «житейські хуртечі» поет пробивався словом гострим, чесним і мужнім, а то й безборонно-ліричним, людським, щотливим. Тож він може з гідністю оглянутись на пройдені дороги, що позначені такими творчими здобутками, як ліричні

цикли «Солдатський щоденник» і «Канадський зошит», роман у віршах «Поліська трилогія» і книжка віршованих мініатюр «Світ у краплині», сатирична поема «Переверза» та комедія «Жарти жартами».

Олександр Миколайович Підсуха народився 16 жовтня 1918 р. в с. Ніжиловичах Київської області в родині сільського коваля. Мати майбутнього письменника стала вдовою ще при малих синах, і її хлопці-коваленки замолоду звикли до прізвиська «Ковалишині хлопці». Почуття любові, поваги й пошани до рідного порогу в селі Ніжиловичах проростуть згодом могутнім древом радянського патріотизму у фронтових віршах О. Підсухи. Через багато літ дитинство, образ рідної матері відібується в творі О. Підсухи — віршованому романі «Поліська трилогія». Батько головного героя цього твору також був ковалем, а мати прозивалася Ковалихою.

Особливо реально окреслений образ матері в поемі «Материн заповіт» (1962) і «Канадському зошиті». Страждаючи від посталгії в тимчасовій розлуці з Батьківщиною, поет пригадує останнє прощання з померлою матір'ю і виливає свій сум у «Зошиті» словами: «Мати! Все життя в чеканнях і виглядаєнях. Піби це була її професія. То з інституту на літні канікули, то з фронту... Одна вона в мене була, одна...»

*Ще ж учора робила. Так всеньке життя.
Ще учора співала. Й нема вороття.
Рвися, серце мос, від скорботи й жалю!
Лиш одного б хотів, про одне лиш молю:
Щоб, як мати,— не гнутися в гори-біді,
Щоб, як мати,— із піснею впасти в труді.*

Доля матері в зображенні О. Підсухи мимохіть будить у читачів співпереживання, викликає в пам'яті, навіває мелодію П. Майбороди до вірша про рунник А. Малишка, рядки з пісні «Два кольори», що ввійшла в наше духовне життя з іменами Д. Павличка та О. Білаша.

Потяг до навчання привів юнака на англійський факультет Харківського педагогічного інституту іноземних мов. У студент-

ські роки О. Підсуха уперше пробує своє перо як прозаїк. Проте першим друкованим твором випускника педінституту був вірш «Етюд» («Літературний журнал», 1939).

По закінченні навчання О. Підсуха працює викладачем Донецького індустріального інституту (1939—1941). Це був період активного становлення його поетичного таланту. Почуття і переживання неповторної юності лягають на папір першими ліричними віршами.

З 1941 по 1945 рр.— поет на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Краще з ранньої поезії молодого О. Підсухи представлено в циклі «Перні кроки» (1937—1945), який увійшов до книжки його вибраного «Літа і думи» (1974). Уже в цих «Перних кроках» помітно виокремлюються ліричне й епічне начала, що подалі розвиваються у творчості О. Підсухи в два потужних струмені, виявляється як прагнення набутти власного голосу, творчо оволодіваючи і розвиваючи традиції класичної української поезії.

*Дай мені, земле, пісню на серце,
З якою б не сором зустріти і смерть,
Яка б мене люття наповнила в серці
Вицерь.*

Становлення О. Підсухи як поета інтенсивно проходило в лавах Червоної Армії. Важкі фронтові дороги колишній викладач інституту пройшов рядовим санером і автоматником, а згодом — лейтенантом, літпрацівником дивізійної газети. Поряд з нарисами, друкованими у фронтовій пресі, О. Підсуха продовжує писати вірші на воєнно-патріотичну тематику. Твори, написані безпосередньо в роки війни, не тільки новиті сумом гіркого відступу на схід, прощання з рідним краєм перед фашистською навалою, а й сповнені вірою солдата в неминучий розгром ворога, в неодмінне повернення на звільнені землі.

*Пригадую сумні руїни,
Хвилиний розпач на лиці,*

*Коли з тобою, Україно,
Ми розлучались на Дніці.
.
На захід напрямки простерті,
Стрясає землю «бог війни».
Клянусь тобі, що в сорок третім
Повернуться твої сини.*

По війні лейтенант Підсуха повернувся до рідного порогу з бойовими нагородами. І незабаром знову приступив до мирної праці викладача англійської мови у Київському педагогічному інституті ім. М. Горького. Напередодні демобілізації із лав Радянської Армії поет записав:

*Швидше б, швидше уздріти Дніпро,
Рідну землю і рідну столицю,
З пліч ізняти солдатське добро
І на подвиг новий причаститься.*

Поет розумів, що мирне відродження Вітчизни після воєнної розрухи вимагає подвижницької праці, що служіння народові правдою, честю, людською гідністю, любов'ю і красою потребує мужності. Слід сказати, що доля не обділила О. Підсуху цими загальнолюдськими якостями, що й засвідчили його перші дві книжки «Солдати миру» (1943) і «Я хочу миру» (1949). Можуть сказати, що в них домінує публіцистика. Але ж ці книги породив час, і самі назви їх виражають найзаповітніші ідеали простої радянської людини. Вірші цих збірок — що пропахлі порохом і димом фронтових заграєв. І шагони поезії в них проростають наче зело крізь виснажену землю, яка заждалася тихої краплі дощу. І високим громадським пафосом, і ліричним ладом своїх рядків автор утверджує торжество людських душ, які не висохли, не зачерствіли.

Цикл «Солдатський щоденник» у книзі «Солдати миру» критикою відзначений як явище небуденне й своєрідне в потоці нашої поезії перших новосенних літ. Не лише покоління сучасників О. Підсухи визнаватиме себе зі сторінок щоденника, а й

прийдешні нападки зможуть в ньому відпайти початки свого роду-племені.

Відступасм.

Не видно кінця

Контратакам, початим з кордону,

На тобі вже немає лиця,

Але знову стаєш в оборону.

Нові зморшки нам ріжуть чоло,

Особливо,

коли після бою

Через місто йдемо чи село,

Де самі матері з діворою.

Уже своїми першими книгами О. Підсуха органічно «вписався» в духовний світ нашої поезії 40—50-х років. Їхня тематика сднала поета з громадянською позицією літераторів воєнного призову — П. Воронька («Весняний грім», 1947), В. Швеція («Добрий ранок, Україно», 1945), Я. Шпорти («Світлий день», 1948).

По суті, розвиток художньої свідомості О. Підсухи відбувається в основному руслі українського літературного процесу. Всю його творчість цього часу живить наша сучасність. Письменник пильно дослухається до биття пульсу своєї епохи. І цим зумовлена актуальність багатьох його віршів, поем, оповідань і п'єс. Тож не випадково М. Рильський назвав свою передмову до книги О. Підсухи «Поезії» (1955) «Босць за мир» і відзначив при цьому такі достоїнства його творчості, як «простота, прямота, цілеспрямованість. Поет знає, що і для чого хоче сказати, і вміє сказати це точно, ясно і переконливо»*.

Саме ця простота вислову, ясність думки і чесність громадянської позиції у боротьбі за вселюдські ідеали миру зумовили позитивне сприйняття перших книг О. Підсухи в Англії, міста якої також потерпіли від бомбардування фашистською авіацією. Знання англійської мови сприяло зближенню україн-

* Рильський М. Твори: В 10 т.— К., 1962.— Т. 9.— С. 344.

ського поета з англійським письменником Джеком Ліндсейм, який перебував у Києві в 1949 р. Свої симпатії до миротворчої лірики О. Підсухи Д. Ліндсей засвідчив у книзі «В авангарді людуства» (Лондон, 1950), процитувавши в своєму перекладі його вірші.

Павло Тичина, який був учасником Міжнародного конгресу миру в Лондоні (1949), привертаючи увагу читачів газети «Комсомольская правда» (21.XI.1949) до нового циклу віршів О. Підсухи «Слово про наших друзів», в якому поет оспівує громадянську мужність таких видатних борців за мир, як Пабло Перуда, Поль Робсон і Мартін Андерсен Пексе, пригадував: «Недавні в Лондоні у дні Конгресу миру англійські письменники, втім числі Джек Ліндсей, просили мене прислати книгу Олександра Підсухи «Я хочу миру». Ця книга виявилась потрібною дуже й дуже багатом». У цій же публікації П. Тичина привітав подальше зростання і змузнення таланту О. Підсухи.

Протягом 50-х років в українських республіканських видавництвах, а також у Москві й Ленінграді (в російських перекладах) з'являються друком тринадцять книжок поета. Активніший публіцистичний пафос в них органічно поєднується з яскравим образним мисленням («Життя за нас», 1951; «Услід за нами», 1953). В наступних книжках розкриваються й інші грані поетичного таланту О. Підсухи. Ніжною пейзажною та інтимною лірикою відзначається збірка «Поезії» (1955), теплом проникнення у дитячий світ донькильчат — «Наталочка лічить до десяти» (1956).

З набуттям творчого досвіду поет звільняється від раціоналізму й декларативності, які помітні в його збірках 50-х років, і поступово знаходить себе в конкретно-образному живописанні почуттів людини в її живому соціально-історичному й екологічному середовищі. З роками в його поезії з'являються мотиви критичної самооцінки, невдоволення собою. А відтак вона наповнюється роздумами над смыслом нашого буття, передчуттям якихось змін, що кличуть до мобілізації духу для грядущих змагань за людські ідеали, збуджуючи в нас патріотичне почуття історичної і громадянської самосвідомості.

Продовжуючи осмислювати суспільно-політичний і морально-психологічний досвід Великої Вітчизняної війни, О. Підсуха все більше влучається в ритми повсякденного життя-буття. Поряд з воєнно-патріотичною епікою, яка ще визначає основний характер творчості О. Підсухи (збірка «В передчутті весни», 1960; роман у віршах «Поліська трилогія», 1962; книга поезій «Материн заповіт», 1964), в його доробку стає все помітнішою і суспільно вагомішою особиста й пейзажна лірика (книжки поезій «Іду на клич», 1965; «Світас світ мені», 1965; «Краплини», 1966; «Поезії», 1967).

Лейтмотив лірики О. Підсухи можна визначити прадавнім мудрослів'ям: «Я людина, і піцо людське мені не чуже». Жіночка краса і буяння всякого зела, поцілунки під солов'иний спів і легіт весни, кохання і розчарування, подружжя вірність і трагедія смерті, материнство і продовження роду, торжество життя — усе це відчуваємо в кращих ліричних поезіях О. Підсухи, зібраних у підсумкових книжках, котрі засвідчили творчу зрілість поета — «Поезії» (1967), «Розновень» (1969), «Літа і думи» (1974), «Вибрані твори в двох томах» (1978), а також у повіших збірках останніх років — «Чекашля зустрічі» (1980), «Гарячий цвіт осені» (1985).

У переважній більшості ліричних поезій, у мікросвіті перживань її ліричного героя відбивається духовний світ нашого сучасника. Почуття любові до рідного краю в поезії О. Підсухи органічно пов'язане з почуттям інтернаціоналізму, дружби радянських народів. Поет усвідомлює, що декларація інтернаціоналізму і дружби народів без почуття любові до рідного краю, до материзни — це порожня абстракція, позбавлена смислового наповнення. Тож закономірно в його творчості набуває все більшого суспільного звучання тема історичної самосвідомості ліричного героя, котрий відчуває себе краплиною народу. Типовими з цього погляду видаються вірші «Народе мій», «Думка» і «Мова». Поетизуючи красу і багатство рідної мови як галузі могутнього дерева «одної сім'ї» радянських пацій, О. Підсуха говорить:

*Нас далеко чути, нас далеко видно.
Дмуть вітри історії в наші паруси.
Розвивайся й далі, мово наша рідна,
І про нас нащадкам вістку донеси.*

Образи Т. Шевченка, О. Довженка й П. Тичини у творчості О. Підсухи ніби творять розлогі обрії духовного життя нашого народу (поезії «Думка», «До мене сеї ночі уві сні...»). Нагадаємо, що свого часу О. Підсуха — як редактор журналу «Дніпро» у 1953—1958 рр. — опублікував кіноновісті «Земля», «Зачарований Десна», «Поема про море», драму «Потомки запорожців», автобіографію і частину записників О. Довженка, що сиріяло активізації творчості великого митця в останні роки його життя. Шанобливим ставленням до таланту О. Довженка редактор-комуніст О. Підсуха поглибив симпатії читачів до своєї власної творчості.

Цикл «Канадський зошит» (1963) О. Підсухи навіяний шестимісячною поїздкою до Канади, Англії і Франції (1962—1963). З глибоким розумінням і співчуттям поет відображає долю нащадків соціальної еміграції часів І. Франка та В. Стефанька («Пісня синьоокої емігрантки», пісня «Над Гудзоном», «Пісня братів», «Як Лаврін Борозна їздив на Україну»). Нам зрозуміла невигойна туга за батьківщиною тих, кого свого часу погнала на примарні заробітки лиха доля. І ця тема відбита в «Канадському зошиті» з почуттям високого гуманізму:

*Як давно, як давно,
У розлуці минають години.
Чужино, чужино,
Не заміни мені України.*

У зовсім іншому реєстрі, в іншій тональності поет лише про свої зустрічі з панками й підпанками, які прикривають удаваним патріотизмом свої класові й політичні зазіхання («День тринадцятий», «День чотирнадцятий»). Є серед них і політичні нейтралі-бізнесмени, які «роблять гроші», торгуючи

свою совістю і честю. Людці такого ґатунку вихваляють заморський «рай» і не жалкують за покинутою батьківщиною.

Твори О. Підсухи цього періоду позначені занепокоєними роздумами над такими болючими питаннями, як взаємозумовленість інтересів людської особистості і її обов'язку перед суспільством, зародження суперечностей у відносинах між керівниками і керованими, між правдою життя і художньою правдою, соціально-психологічну спричиненість негативних проявів у нашому житті. І хоч поет ще цілком не звільняється у деяких своїх віршах від абстрактного декларування істини, він створює безкомпромісні, гострі викривальні поеми і п'єси, якими ніби робить мужній прорив у майбутнє, що його ми нині називасмо часом гласності і демократизації.

Виступати в епічному жанрі поет почав досить рано. Практично всі його десять поем з'явилися друком протягом 50—60-х років. Нанна критика відзначала, що ранні поеми О. Підсухи (зокрема «Веселі Броди»), побудовані на дещо поверхових конфліктах, які виникають між схематичними персонажами. На них позначилася загальна ситуація нашого літературного життя минулих років з його паперовою «безконфліктністю».

Порівняно стійкішими перед повблаганим присудом часу видаються поеми «На світанку» (1948), «Клятва після бою» (1950), «Знайдене щастя» (1953), «Материн заповіт» (1962), «Тимчасовиця» (1982) і роман у віршах «Поліська трилогія» (1955—1961). Разом узяті, ці твори явили характер ідейно-художніх пошуків нашої епічної поезії 50—60-х років. Загальною рисою цього процесу було прагнення панорамного історико-філософського осмислення перемоги радянського народу в смертельній борні з фашизмом. У кращих своїх поемах О. Підсуха прагне відбити рух історії в конкретних людських долях.

Трагедією людської особистості повита й висока ідея утвердження миру в поемі «Клятва після бою». Загибель радянського офіцера-замполіта від фашистського снаряда у перший день офіційно завершеної війни вражає безглуздою жорстокістю фашистського фанатизму. Поема «Клятва після бою» присвячена П. Г. Тичині. І не випадково. Трагічний реквієм похорону

майора-замполіта в день капітуляції фашистського рейха, столосе відлуння скорботи радянських воїнів у весняних Альпійських горах перегукуються в траурно-урочистим звучанням поеми Тичини «Похорон друга».

В іншій жанровій модифікації витримана поема «Знайдене щастя». І композиційно, і розвитком фабули цей твір розширював тематичні обрії лірико-епічної творчості О. Підсухи. Смерть героїні тут переростає в торжество життя перших мирних днів. Зберігаючи вірність своєму першому кохання, яке розбила війна, воїн ніби освячує пам'ять про нього новознайденим щастям — любов'ю студентської юності. І в цьому — життєва правда твору. Щастя людини в зображенні поста — не лише у здійсненні омріяних надій, а й у самому прагненні щастя, яке дається нам нелегко. Можна лише пошкодувати, що цей глибокий задум твору здійснений переважно в зовнішньо-описовій формі, що об'єктивно обмежило можливості внутрішнього самовираження характерів.

Особливо суспільно значення має поема О. Підсухи «Материн заповіт». За формальними ознаками — це монологічні спогади й роздуми матері, образ якої переростає в символ матері-Вітчизни. Доля матері — проводити синів до бою в ворогами Вітчизни, зустрічати в перемогою на рідному порозі, тамувати своє горе, оплакувати їхню смерть. Виховавши дітей у праці, мати занепокоєна майбутнім своїх онуків, які зневажають свої обов'язки перед людьми і ростуть легкодухами. Філософія трудового виховання лежить в основі народної етики й моралі.

*Ти кажеш, що біда всьому научить.
Це правда, та не зовсім. А, гляди,
Не буде вже ніякої біди,
Тоді що? Хто до праці їх прилучить?
.....
Лише трудом їх виведеш у люди,
Лише в труді доможуться чогось.*

Злободенно звучить «Заповіт матері» і в умовах соціально-економічної і морально-етичної перебудови нашого суспільства.

Найбільший за обсягом твір О. Підсухи — «Поліська трилогія». Цей роман у віршах композиційно поєднує три частини: «Веселки над Поліссям», «Украдений мир» і «Загули бори». В одне епічне полотно їх змикає наскрізний сюжет і доля головних персонажів. На відміну від поем, цей твір вигідно відрізняється динамізмом розвитку подій (котрі складають основу фабули) і внутрішніх переживань героїв. Важливим складником сюжету роману є ліричні відступи, які не тільки поєднують усі три частини в цілісну історичну панораму, а й поглиблюють ідейно-естетичний зміст усього твору. У кінці книги прозових етюдів «Віч-на-віч» поет так сказав про свій роман: «Роман про народ. Про мир і війну. Про батьків і синів. Про дружбу і любов. Про щасливих і нещасних».

Поняття «народ» автор персоніфікує у типових образах представників старших і молодших поколінь, на долю яких випало творити і захищати Батьківщину Жовтня в роки громадянської війни, мирного будівництва і фашистської навали. Серед головних героїв твору — сільський коваль Микола Козак, його дружина Олена-Ковалиха, їхній син учитель Андрій, організатор колгоспу Гнат Лукич, голова сільради Христофор Чуб, їхній соратник Федір Тесля, інші люди села Бояни, партизани і солдати Вітчизняної війни. За масштабністю художнього синтезу віршований роман О. Підсухи посів гідне місце в історії розвитку української радянської літератури. Розлогий сюжет і форма оповіді дають підстави розглядати роман О. Підсухи в жанрових системних зв'язках з епікою М. Рильського («Мандрівка в молодість»), В. Сосюри («Заводянка»), М. Бажана («Батьки й сини»), Л. Первомайського («Молодість Брата»), Т. Масенка («Степ»), І. Пеходи («Повість про наших друзів»). При всій структурній і сюжетній відмінності цих творів їх єднає художнє осмислення долі народу в революції і подальшому соціально-історичному розвитку радянського суспільства.

З гіркою іронією автор називає цю всенародну драму «матріархатом» двадцятого віку, чим воскрешає в пам'яті лихоліття минулих часів, які полишили історії нашого народу прізвиська козаченків, удовиченків, палажченків та їм подібні. Самою

здатністю викликати широкі асоціації твор мистецтва переростає своїм об'єктивним змістом первісний задум автора. Збагнути передісторію задуму роману допомагає нам письменник у статті «Шлях до «Поліської трилогії»: «Найдужче хвилювали й заохочували до праці дві обставини. Перша: нічого не треба вигадувати, доля послала мені прототипів без числа... І друга — що ніхто з моїх земляків не лишився осторонь боротьби, і не один із них наклав головою на фронті, в партизанському загоні. Вдячнішої теми годі й шукати: народ — творець історії» («З відстані літ», 1982).

Робота над великими епічними творами не пригасила смаку О. Підсухи до віршованої мініатюри. У розповні свого творчого літа поет особливо гостро усвідомлює силу сконденсованого вираження думки. З роками в його творчості стає тісніше словам і просторіше думкам і почуттям. Особливо вдаються йому віршовані мініатюри, де глибокі почуття і роздуми карбуються в кількох афористичних рядках. Сприймаючи світ у «краплинах» кількох рядків, О. Підсуха лишається вірним собі як митець активної громадянської позиції.

*Ні вирв, ані купи болотних
Не хочу обминути.
Лише у дурнів безтурботних
Буває рівна путь.
Коли спіткнуць — підхоплять люди,
Упасти не дадуть.
Лиш ті, які не йдуть нікуди,
Непогрішимої сунуть.*

Тавруючи бюрократизм, незворушну тулість і безхребетну кон'юнктуруцину, автор прагне свіжого вітру оповлення й пербудови.

*Вітру б весняного,
Свіжого бризу
Знизу й доверху,
Зверху — донизу!*

Характерною особливістю творчості письменника є широкій діапазон його жанрових пошуків. Громадянська й інтимна лірика, ліро-епічна поема, віршований роман і мініатюра сусідять в його доробку з прозовими етюдами й образами.

Велику суспільну вагу мають спогади й історико-літературні есе про відомих українських письменників, які стали окрасою нашої культури. Серед них — постаті О. Довженка, П. Тичини, А. Головка, В. Сосюри, М. Рильського, Остапа Вишні, П. Панча, Ю. Смолича, М. Бажана, Л. Смілянського, П. Усенка, В. Мисика, І. Виргана, В. Земляка, В. Близначя та інших викликають у читача то посмішку, то душевний цем співпереживання з оповідачем. Мемуарну прозу О. Підсухи зігріває щира закоханість у рідну мову, народну пісню, трепетне відчуття природи.

Слід відзначити й вагомий внесок О. Підсухи в розвиток української радянської драматургії повсящодня доби. Майже всі його драми перейняті глибоким ліризмом і щирістю почуттів покоління, яке пережило війну, — «Кому кують зозулі» (1970), «Недоспівана пісня» (1973), «Живи, Крутояре» (1975), «Червоні ступні между» (1977), «Сюїта Журавельського», (1983). Комедії О. Підсухи були з успіхом поставлені в українських обласних театрах і навіть за межами республіки «Жарты жартами» (1967), «Джонатан — яблуко зимове» або ж «Ще суди мене, сину» (1972), «Ясонівські молодці» (1973).

Особливо актуально видається сатирична комедія «Жарты жартами». Історію задуму і написання цього твору автор викладає у статті-спогаді «Здійснення мрії». Своєрідними віхами на шляху до створення н'еси були драматичні поеми «Воскресіння і смерть Сокирочки» та «Переверза». Сатиричне вістря цих творів спрямоване проти підлабузництва і кар'єризму, окоманлювання і нівеляції людської особистості, бюрократизму і безгосподарності, які обертаються соціальним злом для всього суспільства. Алегоричність назви поеми «Переверза» розкривається реплікою одного з персонажів: «Один везе, другий верзе».

Про те, як створювалась ця комедія, автор у згаданій статті «Здійснення мрії» писав: «Ще задовго до написання «Жартів...»

здумувався я над тим, які комедії потрібні в наш час: такі, в яких ми себе впізнаватимем, чи такі, в яких ніхто себе не впізнаватиме?.. Я не прихильник зубоскальства. Я за те, щоб сміх був у тім'я і примушував замислюватись. Оскільки підлабузництво, оковамилювання, безгосподарність, півеляція людської особистості тощо — явища ганебні, потрібно їх висміювати всіма можливими сатиричними засобами, аж до гротеску включно». Слід відзначити, що пині сатирико-драматичні поеми й комедії О. Підсухи набувають ще більшої злободенності.

З інших п'єс драматурга слід відзначити гостроактуальну драму «Переступи межу» (1977), в якій автор закликає сучасників «рішуче і безжално» висвітлювати порочні і застійні явища нашого суспільства.

Оглядаючи пройдені шляхи з відстані часу, поет пише:

*Мої тривоги, мої дороги,
Не припиняйтеся й на мить.
Лягайте, падайте під ноги,
Допоки серце пламенить.*

.
*Коли ж розглядаю в дорозі
І фініш стріну впорожні,—
Вважай, життя проснав на возі,
Воно приснилося мені.*

Ні, не скрипучим возом і не легким вітрильником торус в літературі свій шлях Олександр Миколайович Підсуха. Високу оцінку його творчості дав Микола Бажан: «Справжній патріот-інтернаціоналіст, один з видатних поетів Радянської України, він у нових і нових, свіжих і незатертих інтонаціях оспівує свою любов, свою відданість соціалістичній Вітчизні, її світлим ідеалам, спасенням для всього людства. Така любов не старіє»*.

Василь ШЕВЧУК

* Бажан М. Пісня, пройнята ніжністю і громом.— «Радянська Україна», 1978, 15.10, № 236.

Драми

ПЕРЕСТУПИ МЕЖУ

Драма на 2 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ

Бережний Андрій Васильович — секретар обкому.

Ольга — його дружина.

Віктор — їхній син.

Василь Демидович — батько Бережного.

Супрун Степан Яремович — голова облвиконкому.

Нечипорук Іван Спиридонович — начальник обласного управління сільського господарства.

Галина Аркадіївна — його дружина, начальник обласного управління культури.

Криничний Єгор Данилович — секретар райкому.

Ярослав Петрович — помічник Бережного.

Саченко Гордій Самійлович — голова ковалівського колгоспу «Жовтень».

Пшенична Любов Яківна — секретар парторганізації.

Соловей Трохим Гнатович — бригадир механізаторів.

Чоботар Степанида

Іванівна

Марта

Віра

Нечай Дем'ян Кирилович — голова яблунівського колгоспу «Прогрес».

Грицик — агроном.

Захар — сторож.

Борис

Юрко

Ліда

Євген

Зоя — секретарка Бережного.

Час дії — наші дні.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Квартира Бережних. Вітальня. Під стіною шафи, заповнені книгами, канапа, посередині — стіл. Промені безрезневого вечірнього сонця переливаються на фіранках.

Входить Ольга. Кладає на стіл свого учительського портфеля, сідає. Приклавши до скронь пальці, незрушно дивиться на залите сонцем вікно.

Входить Василь Демидович.

Василь Демидович. Андрій не приїхав?

Ольга. Ні. *(Занепокоєно)*. Що могло трапитись?

Василь Демидович. Анічогісінько. Раз викликали, значить, є діло. Без діла в Цека не викликають.

Ольга. Невихований він у нас, тату. Чи важко подзвонити? Знає, що хвилююсь... а сьогодні чомусь особливо. *(Пауза)*. Гнітить мене, тату, невідомість, коли не знаю, де він, що з ним...

Василь Демидович. Не виправдовую, хоч і мій син. А хвилюватись, доню, не треба.

Дзвонить телефон.

Бери трубку. Можливо, це він. Згадали — йому й гикнулося.

Ольга *(в трубку)*. Ні, не повернувся. *(Пауза)*. Як? І ви не знаєте? А хто ж тоді знає? *(Пауза)*. До побачення. *(Кладає трубку)*. Гикнулося, тату, тільки не йому. І в райкомі нічого не знають. А ви кажете: не хвилюватись.

Василь Демидович. Кажу. А чому кажу? Аби не мовчати. Хвилююсь, доню, і я, тільки не за нього, а за тебе. Бачу, як переживаєш, як чекаєш його з роботи, з кожної поїздки... Ось уже п'ятнадцять років разом, а ніби вчора побралися. А як радувалася вашому щастю наша покійна мати...

Ольга. По-вашому, це щастя?

Василь Демидович. Щастя, доню. Аякже. Чекати — і дочекатися. Виглядати — і вигледіти. Оце для душі найбільша радість. (*Прислухається*). Щось ніби грюкнуло?

Входить Бережний, стомлений і ніби пригнічений. Побачивши батька й Ольгу, намагається свій настрій приховати, починає безпричинно бадьоритися, і все це не лишається непоміченим.

Бережний (*цілує Ольгу*). Чого такі смутні-невеселі?

Ольга (*дивиться йому в вічі*). Щось сталося?

Бережний. Нічого особливого... (*Силкується всміхнутися*).

Ольга. Не обманюй. На твоєму обличчі все написано.

Бережний. Що написано?

Василь Демидович. Що сталася в твоєму житті якась подія.

Бережний. А ви, тату, вгадко. Сталася і дуже важлива. Не знаю тільки, на щастя чи на горе.

Василь Демидович. Уже добре. Хоч можна вибирати.

Ольга (*стривожено*). Чого викликали?

Бережний (*по паузі*). На засідання Політбюро.

Василь Демидович. Звітуватися?

Бережний. Якби для цього, попередили б. А то просидів у кутку все засідання і мовчав як риба. (*Пауза*). Слухав, як звітувалося Задніпровське бюро обкому.

Ольга. А тобі що до того?

Бережний. Спочатку і я так думав. Сиджу годину й другу і слухаю, як задніпровське керівництво, поважні й заслужені люди, занедбали сільське господарство. За останні три роки область по врожайності не просунулася вперед ні стілечки. А сьогодні це розцінюється як надзвичайна подія. Думав, після того за мене візьмуться, може, щось негаразд і в моєму районі.

Вбігає Віктор.

Віктор. З приїздом, тату. Успішно?

Бережний. Не знаю.

Віктор. Вперше таке від тебе чую.

Бережний. Дай поговорити з мамою.

Віктор. Тоді одне запитання — і ти вільний.

Бережний. Давай.

Віктор. Коли вже тебе з роботи знімуть? Твоя посада, розумієш, створює мені деякі незручності.

Василь Демидович. Що ти мелеш?

Віктор. Мелють муку, а язиком розмовляють. А ще й ветеран трьох війн. *(До батька)*. Я серйозно, тату.

Бережний. Тобі заважає моя посада?

Віктор. Дуже. Вона мені жити не дає, руки й ноги зв'язує. Я втратив повагу друзів, їхнє довір'я...

Бережний. Чому?

Віктор. Твоя посада стримує мене від вчинків, без яких у моєму віці не обійтись.

Бережний. Яких вчинків?

Віктор. Правильних, але законом не передбачених. Наприклад, восени залізли мої дружки в один садочок... не до вдови-солдатки чи заслуженого пенсіонера. В садочок одного торговельника, у якого найвищий паркан. Розумієш? А я не пристав до них, бо не хотів тебе підводити. З того часу вони дивляться на мене як на ненормального. *(Пауза)*. Навіщо тобі це секретарювання? Дідуньо каже, що до цього ти був хороший агроном, навіть нагороджений...

Бережний. Твій батько вже не секретар райкому.

Віктор *(радісно)*. От здорово!

Довга пауза.

Василь Демидович *(приголомшений)*. Як не секретар?

Бережний. З сьогоднішнього дня.

Ольга. Чуло моє серце... За віщо?

Пауза.

Василь Демидович. Почав, то доказуй.

Бережний. Сьогодні на пленумі Задніпровського обкому мене обрано першим секретарем.

Віктор. Ще гірше. *(Береться за голову)*. Одне незвиння!

Бережний. Уроки на завтра зробив?

Віктор. Для цього й з'явився. Іду. *(Виходить)*.

Василь Демидович *(захоплено)*. Де ти, матінко наша! З району і зразу на область? Поздоровляю.

Бережний. Не поспішайте, тату. Опинитися в такому становищі, як попередній, — радості мало.

Василь Демидович. Не про те думай. В тридцять сім літ — і перший секретар обкому. Ось куди ми пішли!

Бережний. Боязко, тату.

Василь Демидович. А з шаблюкою наголо один проти трьох — думаєш, не боязко?

Ольга. Навіщо ж погодився?

Бережний. Сказали — так треба.

Василь Демидович. І правильно! А то став би відмовлятися.

Ольга (*сумно*). Тільки обжилися — і раптом все це покинути.

Василь Демидович. А для чого покинути? Щоб зробити ще більше. І ти зробиш, не був би я твоїм батьком. (*Пауза*). Як же це сталося?

Бережний. Після засідання, коли задніпровці вийшли, мене затримали. Підзиває перший і каже: «Ну що, намотав на вус?» А я навіть не здогадуюсь, до чого це. «Так от, — каже, — рекомендуємо тебе замість Потапенка, завтра в Задніпровську пленум. Бері квиток — і туди. Поїзд через годину». Мене аж у піт кинуло. Кажу: «Куди завгодно, тільки не в Задніпровськ». — «Чому?» — питає. «Там, — кажу, — дехто з керівних товаришів — колишні мої наставники, з деякими, як показало сьогоднішнє обговорення, доведеться прощатися, не можу я з цього починати». А перший: «Нікуди не дінешся, починати доведеться саме з цього. Колись вони тебе вчили, а тепер ти їх. Інакше нічого не вийде. Ось так». Потисли руку, побажали успіху, і ось я із Задніпровська. Що скажете?

Василь Демидович. А що казати? Засукуй, сину, рукави і зачухай холоші.

Бережний. Рукави — це ясно. А для чого холоші?

Василь Демидович. Щоб швидше бігати. Область — не район. (*Пауза*). Чому тебе в академії вчили? Хліб вирощувати. Хліб — усьому голова, поки й світ стоятиме. Без нього шила не зробиш, не те що ракету. Правильно вирішили (*Пауза*). А Супрун... Степан Яремович ще там? Золота голова!

Бережний (*не зразу*). Ця золота голова, тату, сказала: «Винен і відповідальності з себе не знімаю».

Сидів найсумніший і найпригніченіший. Зустрілися раз очима, а в них стільки невисловленого...

Василь Демидович. Важко повірити. Що ж таке?

Бережний. Будемо розбиратися й замінювати.

Василь Демидович. Степана Яремовича, свого духовного батька?

Бережний. Боюсь, його першого...

Ольга. Тату, подивіться, будь ласка, що там Віктор робить.

Василь Демидович (*зрозумів натяк*). А чого ж... подивлюсь. Вікторяка-лобуряка! Таке придумати... (*Іде*).

Бережний (*підходить до Ольги*). Ну що, Олю? Ти ніби засмучена?

Ольга. Я що? За тебе переживаю.

Бережний. До тями не можу прийти. Не по мені це! Ще й досі перед очима мокрі чуприни задніпровців, на яких сумно було дивитися. Ясно, далі так господарювати не можна. Але чому це впало на мене?

Ольга. Вважаєш, не справишся?

Бережний. Ще не готовий я до цього. Почуваюсь так, ніби стою над прірвою...

Ольга. Любий, згадай! Те саме ти говорив, коли тебе обирали секретарем райкому. Не смій навіть думати про це. Ти зможеш. Ти все можеш... крім подзвонити дружині, щоб вона не хвилювалась.

Бережний. За дзвінками, Олю, діла не стане, аби справи пішли в Задніпровську.

Ольга (*замислено*). За справи я не боюсь.

Бережний. А більше нічого й не потрібно.

Ольга. Коли ж переїжджати?

Бережний. Я завтра, а ви — коли влаштуєтесь. Житиму поки що в готелі.

Ольга (*думаючи про своє*). Пробач... просто спало на думку. Вона ще там?

Бережний. Хто?

Ольга. Галина.

Бережний (*здивовано*). Он ти куди! (*Пауза*). Кілька років тому керувала там обласною культурою. Де зараз — не знаю.

Ольга (*поривисто*). Тоді і я з тобою. Самого не відпущу.

Бережний. Що ти, Олю? До чого тут вона?

Ольга. Сам же розказував: перше твоє кохання.
Бережний. Коли це було? *(Сміється)*. До того ж кохання з облизнем.

Пауза.

Ольга. Не знаю, що зі мною... Як я чекала тебе сьогодні, і серце билосся... ніби віщувало недобре щось. І навіщувало таки!

Бережний. Їдмо, Олю, разом. Навіщо ж переживати?

Ольга. А Віктор? Батько? Хто їх догляне?

Бережний. Самі себе доглянуть. Це ж ненадовго. На місяць-два.

Ольга *(раптом заспокоївшись)*. Ні. Їдь уже сам. Ми почекаємо. І прости. Чи винна я, що сама не своя без тебе? *(Пригортається до чоловіка)*.

КАРТИНА ДРУГА

Ліворуч — кабінет Бережного, праворуч — приймальня. На передньому плані кабінету — стіл, перед ним столик і два стільці. Попід стіною — стіл для засідань.

За столом Бережний, читає папери.

У приймальні — Зоя. Лунають телефонні дзвінки, з'являються відвідувачі, викликає секретар — і всьому вона дає раду, ще й умудряється зазирнути в підручник, готуючись до екзаменаційної сесії.

Входить Нечипорук, вкрадливо наближається до Зої. Почувається тут, як свій.

Нечипорук. Здрастуй, Зоєнько. *(Показує на двері)*. У себе?

Зоя. Не приймає. Сьогодні бюро.

Нечипорук. Скажи, Нечипорук... товариш молодості.

Зоя. Вибачте, Іване Спиридоновичу. Не можу.

Лунає дзвінок. Зоя іде на виклик.

Бережний. На дванадцятую нуль-нуль запросіть, будь ласка, Степана Яремовича.

Зоя *(несміливо)*. Проситься давній ваш знайомий... товариш молодості. Сказала, не приймає.

Бережний. Правильно, Зою. *(Пауза)*. Як звати мого знайомого?

Зоя. Нечипорук Іван Спиридонович... начальник обласного управління сільського господарства.

Бережний *(не зразу)*. Гаразд. Але ненадовго.

Зоя виходить. Бережний підводить голову, дивиться на двері, які ось-ось відчиняться і ввійде Нечипорук.

З чим же, Іване, ти прийшов до мене? Невже для того, щоб нагадати про колишню рану, яку завдав мені так несподівано і в саме серце?

Входить Нечипорук. Наближається до Бережного, розставивши як для обіймів руки.

Нечипорук. Поздоровляю, Андрію... Те, що я тобі колись наворожив, сталося. Вибачай, мабуть, уже годиться на «ви». Хто-хто, а Бережний Андрій, казав я ще на першому курсі, високо скочить. Просто душа радується... Ну, а ще спасибі за промову.

Бережний. За яку промову?

Нечипорук. Що на пленумі виголосив. Кажуть, могутньо.

Бережний. Хто каже?

Нечипорук. Сам я на пленумі не був, радикуліт вхопив. А люди сприйняли як належить. Але, сам знаєш, в долоні ляпати — ще не все. Якось казав мені один знайомий: не задрю тому, хто замінить Потапенка. Самі перекопаєтесь... і дуже скоро. На що Степан Яремович ініціативний був, і той уже охляв і здався. На пенсію збирається. *(Пауза)*. Як на мене, не затримував би. На його місце треба молодого, енергійного, нашого з вами віку... *(Пауза)*. Одне слово, радий буду під твоїм... вибачай, під вашим керівництвом долати всі труднощі й перешкоди. До речі, ми з тобою ровесники...

Входить Зоя.

Зоя. Дзвонить голова колгоспу «Прогрес» товариш Нечай. *(Виходить)*.

Бережний *(узявши трубку)*. Слухаю, товаришу Нечай.

Голос Нечая. Погане резюме, Андрію Васильовичу. Кормів лишилося на два дні, а до паші далеко. Не вистоїмо. А в сусідньому колгоспі «Жовтень» силосу хоч греблю гати.

Бережний. Так у чому справа?

Голос Нечая. Там голова такий куркуляка, що взимку снігу в нього не випросиш. Вплиньте на нього, бо ще день-два — і падіж почнеться. Хай позичить.

Бережний. Чому в райком не дзвоните?

Голос Нечая. Не знаєте ви Саченка! Дзвони не дзвони...

Бережний. Спробую. (*Кладе трубку, натискає на кнопку*).

Входить Зоя.

З'єднайте з головою колгоспу «Жовтень».

Зоя. Зараз. (*Виходить*).

Нечипорук. Не буду забирати вашого часу. Знаю, сьогодні бюро. Візит ввічливості, і тільки. (*Встає*).

Бережний. Ні, зачекай. Чому таке становище з кормами?

Нечипорук. Передусім — неврожай минулого року, особливо в південних районах. Спохопилися своєчасно, ще восени їздили по областях, заготовляли. Здавалося, повинно було вистачити. А по-друге, хто знав, що весна забариться?

Бережний. І що ж тепер?

Нечипорук. В усі кінці розіслали людей, шукають.

Бережний. А коли не знайдуть?

Нечипорук. Голови повідриваю. Бути цього не може!

Бережний. Ну, а раптом?

Нечипорук (*не зразу*). Тоді біда.

Бережний. Щоб її не сталося, підніми на ноги все управління. З цим не жартують, Іване. (*Пауза*). Іще одне. Чому половина господарств не досягає проектної врожайності? Яка причина?

Довга пауза.

Нечипорук. Цілий науково-дослідний інститут не може цього пояснити, а ви хочете, щоб я один...

Входить Зоя.

Зоя. На телефоні товариш Саченко, голова колгоспу «Жовтень». (*Виходить*).

Бережний (*до Нечипорука*). Вибач. (*В трубку*). Товариш Саченко? Бережний. Здрастуйте. Корм для худоби маєте?

Голос Саченка. Аякже.

Бережний. Багато?

Голос Саченка. До паші вистачить, ще й зостанеться.

Бережний. Те, що зостанеться, позичте товаришу Нечаю.

Голос Саченка. А не діжде! Про це я сказав йому особисто і слова свого дотримаю.

Бережний. Ви господар чи хто? Падіж у нього починається, а ви характер показуєте.

Голос Саченка. Після того, як він показав свій. Я попереджав його. Важко з кормами не лише в «Прогресі». Позичу кому завгодно, тільки не йому.

Бережний. Прошу до мене. Об одинадцятій. Встигнете?

Голос Саченка. З радістю, Андрію Васильовичу.

Бережний (*кладає трубку, до Нечипорука*). Чув: з радістю? А радості буде мало. (*Пауза*). Що за людина?

Нечипорук. Мали змогу переконатись. Упертий, не боїться начальства...

Бережний. Не смію тебе затримувати. Будь ласка, займися кормами. Чекаю на добрі вісті.

Нечипорук. Усе буде зроблено, Андрію Васильовичу. (*Встає*). Трохи не забув. Низький уклін і найкращі побажання від Галини Аркадіївни.

Бережний. Дякую. Хто це?

Нечипорук. Дружина...

Бережний. Ах, так... Даруй, забув, що вона Аркадіївна. Ну, бажаю успіху.

Нечипорук. Спасибі. Відразу видно, що закрутилося. Не те, що раніш. (*Виходить*).

Входить Зоя.

Зоя. На проводі директор машинобудівного заводу. (*Виходить*).

Бережний (*бере трубку*). Слухаю, товаришу Верес.

Голос Вереса. Третій день діти робітників молока не бачать. Батьки відмовляються водити в дитсадок. Куди не тарабанив — нічого втішного.

Бережний. Потерпіть день-два. Щось придумаємо.

Голос Вереса. Я що? Діти не хочуть терпіти. Розпорядіться кому треба.

Бережний. На розпорядження корівки не зважають. Кормів немає. Потерпіть-потерпіть. (*Кладе грубку*).

Входить Зоя.

Зоя. Степан Яремович.

Бережний. Просіть.

Зоя повернулась, щоб іти.

Пробачте, хто у нас керує обласним управлінням культури?

Зоя. Нечипорук... Галина Аркадіївна. Запросити?

Бережний (*застережливо*). Ні-ні.

Входить Супрун. Йому під шістдесят. Якийсь прибитий і стомлений.

Бережний встає, іде назустріч, вітається, не виказуючи почуттів.

Бережний. Сідайте, Степане Яремовичу.

Супрун. Спасибі. (*Сумно хитає головою*). От і зустрілися, Андрію Васильовичу, бодай не зустрічатися так нікому.

Бережний. Веселого справді мало. (*Пауза*). Як же це сталося, Степане Яремовичу?

Супрун. На засіданні Політбюро сказано все, додати нічого.

Бережний. Мене цікавить: з вами як сталося? Учили ж мене колись принциповості й безкомпромісності... Не впізнаю вас, Степане Яремовичу. (*Пауза*). Хто б міг подумати, що шляхи наші зійдуться саме отак і мені доведеться починати з розгляду вашої персональної справи?

Супрун. Починайте, Андрію Васильовичу. Те, чому я вас колись навчав, лишається в силі.

Бережний. Не так просто. (*Пауза*). Розгляд передбачає увільнення вас з посади.

Супрун. Нічого не вдієш: заробив.

Бережний. І не тільки це. (*Пауза*). Доведеться й догану винести.

Супрун (*здивовано*). Догану?

Бережний. На жаль, Степане Яремовичу.

Супрун. Неправильно, Андрію Васильовичу.

Бережний. Одностайна думка.

Супрун. Все одно неправильно. (*Пауза*). Не так починаєте, Андрію Васильовичу.

Бережний. А по-вашому, як треба?

Супрун. Сувору із занесенням! Тільки так. Це буде справедливо для мене й для інших. Область повинна відчувати вашу силу й рішучість. Після того, що сталося, інакше не можна. Потрібний поворот...

Бережний (з зацікавленням). Упевнені в цьому?

Супрун. Цілком. Атмосферу треба розрядити, і хто що заробив — одержуй. Це розв'яже вам руки, люди переймуться до вас повагою і довірою. Не дай бог попливти за течією, як я...

Бережний. Спасибі, Степане Яремовичу. Отже, не все було сказано на засіданні Політбюро?

Супрун. Вважайте, все. Про людей забули. Вони самі по собі, а ми самі по собі, а між нами — інструкції, розпорядження, директиви. Розмовляв якимось із одним однополчанином, директором радгоспу, і той по щирості признався: «Схоже на те, — каже, — ніби управління і трест уклали між собою змагання: хто скоріше своїх підлеглих інструкціями засипле. Порадь, — питає, — як бути, — інструкції читати чи діло робити?» От і виходить: мотор працює, а трансмісія не включена.

Бережний. Тобто?

Супрун. Те, що раніше казав. Гала-бала, абстрактне керівництво. (Пауза). Або таке: є в нас науково-дослідний інститут сільського господарства. На своїх ділянках рекордні врожаї вирощує. А що з тих рекордів? З їхніх діляночок хліба не їсти. Казав Потапенку: давайте закріпимо науковців за господарствами. А він: «Наука наукою, а практика практикою. Не плутай праведне з грішним».

Бережний. І ви змирилися?

Супрун. Ні. Але мене не підтримали.

Бережний. Спасибі за розмову, Степане Яремовичу. (Встає).

Супрун. Немає за що. (Виходить).

Бережний натискує на кнопку. Входить Зоя. Зп'яковіло усміхається.

Бережний. Що таке?

Зоя. Син.

Бережний. Син? (Здивовано). Чий?

Зоя. Ваш.

Бережний. Де він тут узявся? Може, лейтенанта Шмідта?

Зоя. Як для Остапа Бендера, замалий.

Бережний. Хай заходить. Подивимось.

Зоя виходить. Тієї ж миті вбігає Віктор, повисає на батьковій шиї.

Віктор. Здрастуй, батьку. Привіт від мами й дідуся.

Бережний. А уроки?

Віктор. Усе правильно. Мама не пускала.

Бережний. Чого ж приїхав?

Віктор. Дідуньо дозволили. І гроші на квиток дали. Закортіло побачити місто, в якому житиму.

Бережний *(сміється)*. Ох цей дідуньо! Обом колись дістанеться. *(Пауза)*. А пройшов як?

Віктор. По учнівському квитку. Сказав, до батька. Міліціонер відкозиряв і показав, як пройти.

Бережний. Якщо й міліція за тебе, нічого не вдієш. Що ж мені з тобою робити?

Віктор. Нічого. Місто огляну — і вечірнім літаком назад. Дідусеві дав слово, що не буду тобі заважати. Просив розвідати, як тобі тут.

Бережний *(не зразу)*. Не легко, синку.

Віктор. А кажуть: що вищий начальник, то менше роботи.

Бережний. Пусте кажуть. Часом переживаєш таке... ну, скажімо, як солдат, який іде в атаку і не знає, чи повернеться.

Віктор. Це сьогодні? У мирний час?

Бережний. Останній раз — за десять хвилин до твого приїзду. *(Пауза)*. Людину, яка давала мені рекомендацію в партію, я повинен був усувати з роботи.

Віктор. Навіщо?

Бережний. Слухай. Запросив, щоб сказати йому про це. Порозмовляли — і на душі зробилося легко й радісно.

Віктор. Сприйняв як належне?

Бережний. Так. Але я передумав, сину. Лишилося тільки погодити.

Віктор. Поздоровляю... Будь здоров, помчав на оглядини.

Бережний *(ніби злякався)*. Підожди!

Зоя. Саченко приїхав.

Бережний. Одну хвилинку. (До Віктора). Тут у мене є кімнатка. Іди сюди... (Показує кімнату для відпочинку. До Зої). Просіть.

Зоя виходить. З'являється Саченко — невисокий, лисуватий, рухливий. Сповнений власної гідності й незалежності. З числа тих, що вимірюють авторитет начальства, керуючись його розумовими здібностями і знанням справи.

Саченко. Голова колгоспу «Жовтень». Саченко Гордій Самійлович.

Бережний (подає руку). Бережний.

Саченко (окинувши Бережного доброзичливим поглядом). Дуже приємно.

Бережний. А мені не зовсім.

Саченко. Слухаю, Андрію Васильовичу.

Бережний. Не по-державному мислите, товаришу Саченко.

Саченко. Не я, а Нечай. Це правда.

Бережний (не зразу). Кормів у нього немає. Йому треба допомогти.

Саченко. Нізачо в світі! Інакше перестану себе поважати. Я поклявся, що він у мене снігу торішнього не позичить, не те що кормів.

Бережний. Дорогу вам перейшла його жінка з порожніми відрами?

Саченко. Порожні силосні ями — не відра. Не вперше це, Андрію Васильовичу. Щовесни так. Ячмінь з вівсом посіє — і ніякої тобі затрати праці, хай собі росте, поки не скосять. Скосили — і що? Сюди туди — і фук. А тепер простягає руку. (Категорично). Не дам!

Бережний. У шашки граєте?

Саченко. Як не був головою, грав.

Бережний. За те, що він погано хазяйнує, ми з нього питаємо.

Саченко. Все одно не дам. Від клятви не відступлюсь. Що про мене люди подумують?

Бережний. Якої клятви?

Саченко. Мої механізатори чули. А в мене слово — закон.

Бережний. Коли це було?

Саченко. Торік. У жнива. Роботи по саме горло.

Туди біжу, сюди біжу, не встигаю ноги переставляти. Дивлюсь, під посадкою «Волга», а в кущах Нечай зі своїми обласними дружками пиво з раками глушать. Побачили мене, підбігли, під руки вхопили, до компанії тягнуть. На щастя, мої механізатори підоспіли, відняли. «В таку пору, — кажу, — коли ми на силос косимо, світу білого не бачимо, а ти свій ячменник дир-дир — і в кущі раки лущити? Все, — кажу, — навесні й на очі не показуйся, клянуся перед моїми механізаторами і твоїми ракоїдами, що й грама не позичу, хоч би й землю їв». *(Пауза)*. То як, відступитися тепер від своїх слів?

Бережний *(усміхаючись)*. Якщо так, то не варто.

Саченко. Отож-бо й воно. *(Вдарив себе долонею по коліну)*. Хоч здатний, Андрію Васильовичу, й на великодушність. Лише за однієї умови.

Бережний. Якої?

Саченко. Набрид він мені, як осіння сльота. Позичу! Ні, даром дам. Хай тільки згодиться, щоб я його підтягнув. А за це — ні плати, ні навіть могоричу. Умова посильна?

Бережний. Цілком. А яка вам від цього вигода?

Саченко. Велика. І сам далі піду, і його за собою потягну. Не можу, Андрію Васильовичу, дивитися, як вони у своєму «Прогресі» живуть. Все одно як у тому тролейбусі: один веде, а всі хитаються. Не Нечая, а людей жаль. На занижених планах тримається, не інакше — руку десь має. Минулого року я виконав план на сто три, а він на сто шістдесят п'ять процентів. Питається, хто ж у кого повинен позичати? За такі проценти йому звання Героя треба давати. На Героя, кажуть, чимось не дотяг, а на орден подали. *(Пауза)*. От за цієї умови згоден і допомогти. Тільки ж не захоче, амбіція не дозволить.

Бережний *(думаючи про своє)*. Зробимо так, що захоче.

Саченко. Тоді згодний. Підтягнемо — щоб я так жив! І в людей інтерес з'явиться, і навесні не буде ні в кого кормів канючити.

Бережний. Завтра, Гордію Самійловичу, скликайте правління, обговоріть свою пропозицію. Перше слово за партійною організацією.

Саченко. У пас, Андрію Васильовичу, повне взаєморозуміння. А Нечай закомизиться.

Бережний. Не до того йому. Наступного тижня разом з вашими спеціалістами проведемо таке засідання і в «Прогресі». Сам приїду. Людей послухаю.

Саченко. Отже, силосу Нечаєві не позичаю, поки не згодиться?

Бережний *(сміється)*. Клятва є клятва. *(Пауза)*. А як у вас із проектною врожайністю?

Саченко *(розводить руками)*. Поки що не виходить, Андрію Васильовичу. Сюди-туди — і фук.

Бережний. А коли ж у дамки?

Саченко. Якби знав, не питали б. *(Пауза)*. А якщо по правді, не зв'язав би Потапенко руки Супрунові, все було б інакше.

Бережний *(здивовано)*. Отак? Чому ж тоді Супрун всі невдачі на себе валить?

Саченко. Така вже людина...

Бережний. Гарзд, Гордію Самійловичу. До зустрічі у «Прогресі». *(Встає)*.

Саченко *(впевнено)*. Він себе ще покаже! Кріла розправить, і не впізнаєте...

Бережний. Хто?

Саченко. Степан Яремович. *(Прощається, виходить)*.

Бережний *(знімає трубку, набирає номер)*. Степане Яремовичу, забув спитати: як збираєтесь провести сьогоднішній вечір? *(Пауза)*. Давайте разом, га? Влаштувався поки що в готелі. Приходьте. Минуле згадаємо. *(Пауза)*. Спасибі. *(Кладе трубку)*. Синку, де ти там?

Віктор *(з'явившись)*. Ну й чоловік! Ти йому одне, а він тобі друге. От здорово! Не кожен стане секретарю обкому суперечити.

Бережний. Але ж порозумілись під кінець.

Віктор. А другий би на його місці... свого слова міг і не дотримати... і не вийшло б так, як у вас. Сподобався мені з першого слова.

Бережний *(сміється)*. Добре вийшло, га?

Віктор. Коса на камінь. Приємно було слухати.

Бережний *(дивиться на годинник)*. Ні секунди більше. Зараз перекусимо і... як у морі кораблі... *(Складає на столі папери)*.

В цей час до приймальні входить Г а л и н а — в елегантному костюмі, на плечах барвіста українська хустина, яка їй дуже до лиця.

Г а л и н а. Добридень, Зою. *(Кинула погляд на підручника)*. Готуєшся?

З о я. Потроху, Галино Аркадіївно.

Г а л и н а. Як новий? Часто відриває?

З о я. Коли як.

Г а л и н а. Правда, приємно, коли секретар молодий?

З о я. Мені однаково. Сьогодні не приймає.

Г а л и н а. А ти скажи: Галина Аркадіївна... Нечипорук.

З о я *(подивилась на годинник)*. Через півгодини бюро.

Г а л и н а. Тоді бувай. *(Іде до дверей)*.

З кабінету виходять Бережний і Віктор, застають Зою за підручником.

Б е р е ж н и й *(до Зої)*. Скоро буду. *(Глянувши на підручник)*. Агротехнікою, Зою, цікавишся? Молодчина! Якщо вичитаєш, як досягти проектно́ї врожайності, — скажеш. Бо кого не питаю, ніхто не знає. *(Помічає Галину, від несподіванки ступає крок назад, роздивляючись їй не то з острахом, не то з замішанням)*.

Г а л и н а. Може, в кабінет запросите?

Б е р е ж н и й. Вибачте, я поспішаю.

Г а л и н а. Тоді здрастуйте.

Б е р е ж н и й. День добрий. У справі?

Г а л и н а. Звичайно.

Б е р е ж н и й. Іншим разом. Справа горить?

Г а л и н а. Справа — ні.

Б е р е ж н и й *(не зрозумівши натяку)*. От і домовились. На все добре.

Г а л и н а *(услід)*. На все...

З о я *(відірвавшись від підручника)*. Видно, небалакучий і гордий.

Внутрішній голос Галини. Цей небалакучий і гордий ніс мене однієї ночі на руках від парку до гуртожитку. Найніжнішими словами називав, ніби з найкращих пісень повизбирував. Горнув до серця, ніби дитину. А я відкинулась від нього, пішла за іншим. Іван несподівано розтривожив мою душу

одним поглядом. І мене не стало, і я розтанула в його очах, і не стало для мене Андрія. Рік не приніс того щастя з Андрієм, що з Іваном — одна мить. Але мить так швидко минає... *(До Зої)*. Правда, Зою?

З о я. Ви щось сказали?

Г а л и н а. Не сказала, а подумала.

З о я. Про що, Галино Аркадіївно?

Г а л и н а. Мить швидко минає, правда?

КАРТИНА ТРЕТЯ

Світає. Ліворуч — кілька мішків з зерном. Нікого. Чути, як під'їхала машина, брязнули дверцята. З'являються Бережний і Саченко.

Б е р е ж н и й *(продовжуючи розмову)*. ...А він: «Коли вже тебе з роботи знімуть?» А тут — не тільки не зняли, а відразу на область кинули. Коли роздивився, як воно у вас, то вже й не знаю, кому більше не повезло: мені чи синові? *(Оглядається)*. Чому нікого?

С а ч е н к о. Сторож десь є. Видно, відлучився.

Бережний підходить до мішка, розв'язує, набирає в долоню зерна.

Голос із-за куліс: «Ей, хто там? Я тут! Тут!»

Невдовзі з'являється дід Захар, на ходу підсмикуючи штани.

С а ч е н к о. Здрастуйте. Не спиться, Захаре Калениковичу?

З а х а р. Якраз... За цим поспиш.

Б е р е ж н и й. За ким «цим»?

З а х а р. За Бережним. Кажуть, об'їжджає ночами села і сторожів перевіряє.

Б е р е ж н и й. А сам коли спить?

З а х а р. Ніколи. Кажуть, залізний. *(Роздивляється)*. Цей — вроді Саченко... який скоріше сам силою напакується, ніж нашим нещасним корівкам відпустить. *(До Бережного)*. А вас, вибачайте, не знаю.

Б е р е ж н и й. Той самий, якого допіру згадували.

З а х а р *(розглядається на всі боки, приклавши до очей долоню)*. Не ті прикмети...

С а ч е н к о. Підтверджую. Можете, діду, не сумніватись.

Захар (*до Бережного*). Чував-чував... То це ви замість Потапенка? Дивіться ж, працюйте так, щоб і вас не зняли.

Бережний. Постараюсь, Захаре Калениковичу. Спасибі за пораду.

Захар (*показує на мішки*). Понаглядайте, коли вже тут. Піду механізаторів будити, бо їй царство небесне просплять. (*Іде*).

Саченко. Ідїть. Посторожуємо. (*Пауза*). Скільки ж років вашому синові?

Бережний. Тринадцять. У шостому класі.

Саченко. Пожартував ваш синок. (*Пауза*). Моя донечка ще не таке втнула. З медаллю школу кінчила, далі б учитися — куди там, ні за які гроші. На ферму пішла, до Степаниди Іванівни. Вже й онука мені подарувала. Буквально: сюди-туди і в дамках. Ой летить життя! Не встигнеш озирнутися, як онуки женяться. Що ж буде далі?

Бережний. Далі полетить ще швидше. Всюди переступили межу — в науці, техніці... в свідомості, як оце ви... крім хіба що окремих ланок. Але й там переступимо, і навіть скоро. (*Пересипнувся*).

Саченко (*помігивши*). Досвітки ще сирі й холодні. А ви в легенькому пальтечку й капелюсі. Візьміть мою шапку.

Бережний. Не маю права.

Саченко. Подобається мерзнути?

Бережний. Спеціально так одягнувся. Щоб не подумали, що рано сіяти.

Саченко. Тоді давайте залюлячим. Хоч нутрощі зігріємо.

Бережний. Не курю.

Саченко. Ніколи?

Бережний (*не зразу*). З того часу, як зрадила мене колись наречена. Спересердя кинув. І тримаюсь.

Саченко. Давно це було?

Бережний. Ще в молодості.

Саченко. Пора б і забути.

Бережний. Кого? А-а... наречену? Інколи згадується. (*Пауза*). Характер гартував. (*Пауза*). Життя, Гордію Самійловичу, підносить такі сюрпризи, що надовго запам'ятовуються. Уявіть собі: зустрічаю не-давно колишнього свого суперника. Вродливий був, стрункий і з буйним чубом. Не одній голову збала-

мутив, не одна ночами плакала. А йому все було мало. Вгомонився лише тоді, як за місяць до мого одруження відбив у мене дівчину. Проклинаючи все на світі, я побажав їм щастя. А він, кажуть, похвалювався на весіллі, що переміг першого відмінника академії... тобто мене.

С а ч е н к о. І досі на нього зуб маєте?

Б е р е ж н и й. Що ви? Ту, що кохає, не відіб'єш.

С а ч е н к о. Як же він повівся тепер?

Б е р е ж н и й. Натякнув раз і вдруге, що згодний посісти місце Супруна.

С а ч е н к о (*вибухає*). Пройдисвіт! Щоб я так жив! Супруна замінити, х-хе... Мало ще каші з'їв!

Голос із-за куліс: «Хто, кажете, приїхав?»

Голос Захара: «Новенький. Що замість Потапенка».

Другий голос: «Не вигадуйте. Якби це він, сюди б уже з'їхалося все районне начальство».

Голос Захара: «І я так думав. А цей удвох із Саченком».

Третій голос: «Такого не буває... Де ж вони?»

Голос Захара: «Біля пшениці. Попросив постерегти».

Другий голос: «Ви що, діду, з глузду з'їхали? Перший секретар буде вам пшеницю стерегти?»

Голос Захара: «А хто б же розбудив вас? Хропли так, що вагончик підкидало».

З'являються дід Захар і троє механізаторів — Б о р и с,
Ю р к о і Л і д а.

Л і д а. Доброго ранку.

Б е р е ж н и й. Здрастуйте. (*Оглядає прибулих*).

Вказівку одержали? Чому не сієте?

Б о р и с. Одержали. Якийсь головотяп прислав.

З а х а р. Як, сучий сину, розмовляєш з товаришем секретарем? Ану стань смирно і не теревень.

Б о р и с. Чого напалися? Хіба не правда?

Б е р е ж н и й (*до Захара*). Хай говорить.

Б о р и с. Хто сіє в болото? Мокро ж.

Б е р е ж н и й. А на полях, де немає калюж? Не скрізь болото.

Л і д а. Там уже посіяли й забули, товаришу секретар. Вказівку одержали — це правда, тільки не знаємо, що з нею робити.

Б е р е ж н и й (*по паузі*). З головотяпами, які дають вказівки за один день упоратися з посівною, я поговорю. Ради галочки стараються.

Ю р к о. Примусьте їх давати вказівки безпосередньо з бригади. Багато дурниць уникнуть.

Б е р е ж н и й. Доведеться.

Юрко. Техніка справна, товаришу секретар. Сівба відкладається не з нашої вини. Дозвольте доспати?

Бережний. Досипайте на здоров'я. Але на дещо запрошую до кабінету вашого голови, хочу з вами порадитись.

Ліда. Прийдемо. Обов'язково.

Борис (до Захара). А вам, діду, бодрствувати. Гуд бай! (Махає Захару рукою).

Захар (не розгубившись, вслід). Галамбур-саламбур.

Відкривається завіса. Кабінет Нечая. За вікном дерева, крізь які проглядає край села, степ. За столом — Бережний, Криничний, Нечай, Саченко. Збоку — Грицик, Чоботар, Соловей. Навпроти столу — дід Захар, Борис, Юрко, Ліда, члени правління, доярки.

Нечай (встає). Товариші! Перший секретар обкому товариш Бережний побажав з нами зустрітись. От ми і зібралися. (Переводить погляд на Бережного). Давайте привітаємо дорогого гостя... (Починає аплодувати, за ним і решта).

Бережний (піднімає руку). У нас не урочисте засідання. Оплески забирають час, якого у нас дуже мало.

Нечай. Резюме правильне. Часу у нас справді мало, бо посівна. Подія для нас знаменна, бо раніше коли хто й навідувався, то лише після жнив і з одним запитанням: скільки зібрали з гектара? (Сміх). Прошу уваги. Завітав і секретар райкому товариш Криничний, а також наші сусіди, яких ви знаєте, називати їх не буду за браком часу.

Голоси з місць. Назвіть!

— Хіба це довго?

— Не всі знають.

Бережний (до Нечая). Треба назвати.

Нечай (неохоче). Воля ваша... Крайній праворуч, що не дуже чубатий, голова колгоспу «Жовтень» Саченко, проти вікна — бригадир механізаторів Соловей, поруч — знатна доярка Чоботар. (Оглядає приміщення). Здається, всі?

Захар. А мене чому не назвав?

Нечай. Ви, діду, фігура відома. (Пауза). А нині надаю слово нашому сусідові товаришу Саченку.

Саченко встає, виходить з-за столу.

(До Саченка). Думаю, ви ненадовго?

Саченко. Постараюсь. *(Пауза)*. Товариші! Скрута у вас вийшла, і наш колгосп простягає вам руку. Якщо дозволите, щоб мої спеціалісти взяли опіку над вашими, позичимо силосу скільки захочете.

Захар. А з чим її їдять, вашу опіку?

Саченко. Наші агрономи розроблять вам структуру посівних площ, доярки передадуть свій досвід вашим дояркам, механізатори — механізаторам. Що, де і як сіяти — наша спільна справа.

Грицик. Хочете до «Жовтня» нас приєднати?

Саченко. Ні. Оскільки Нечай у шпю мене жене, забув сказати про основне. Всі повоєнні роки «Жовтень» змагається з новолиманівською «Зорею». Толк, звичайно, у цьому є, бо стараємося з усіх сил — і ми, і вони. А ось порадилися з Андрієм Васильовичем...

Захар. А чому не з нами?

Саченко *(не розгубившись)*. Вас, діду, не було вдома... і пропонуємо змагатися вкупі — наш колгосп і ваш з двома такими іншими. *(Показує на пальцях)*. Не один з одним, а два з двома. А показники виводити в цілому, як наші спільні. Ось тоді урожайність у нас підскочить.

Голос з місця. До нашої слави хочете примазатись?

Криничний. Хто це там? Встаньте і розкажіть про вашу славу.

Голос з місця. Якже. Ми щороку виконуємо план в півтора-два рази, а «Жовтень» ледве норму витягує.

Криничний. З кормами у вас діло нікудишне. Надої катастрофічно зменшились. А ви кажете: перевиконуйте?

Голос з місця. По зернових.

Саченко. Де ж ваша солома? Чому січкою не годуйте?

Нечай. Вийшла солома. Хто знав, що зима затримається?

Криничний. А Саченко знав?

Нечай *(роздратовано)*. Що ви мені Саченком очі колете? У нього землі більше.

Криничний. І ферма більша. І комплекс для відгодівлі свиней.

Нечай. Товаришу Грицик, чого ви мовчите?

Грицик. Я — «за».

Бережний *(до Грицика)*. Хочете висловитись?

Грицик *(встає, розгублено озирється)*. Що тут дискутувати? Чого відмовляти від допомоги, якщо вона безкорислива. *(Сідає)*.

Нечай *(перекривляє Грицика)*. Безкорислива... *(До Бережного)*. У мене, Андрію Васильовичу, спеціалістів хоч одбавляй, а він *(кидає на Саченка)* своїх мені накидає. Вони ж об'їдають мене!

Саченко. Твоя скупість передбачена. Працюватимем на своїх харчах.

Юрко. Товариш Саченко добра нам хоче. Не розумію, чому наш голова проти?

Ліда. Якщо заробіток підвищиться — я «за». А то платять у нашому колгоспі як дітям, а вимагають як із дорослих. Тільки й назва що «Прогрес».

Борис. Крім гонору, нічого не втрачаємо, а бути можемо.

Нечай *(незадоволено, до Бориса)*. Який іще гонор?

Саченко. Якщо згода, приїжджайте по силос.

Нечай *(пересмикнувшись)*. Носишся з тим силосом... Якби весна не підвела, сам би його їв. *(Пауза)*. З цим питанням покінчено.

Бережний. Ні. Треба проголосувати.

Нечай *(неохоче)*. Всі «проти» чи є і «за»?

Бережний. Не так, Дем'яне Кириловичу. Спочатку: хто «за».

Нечай. Хто, товариші, «за»? Голосують прогресівці.

Бережний *(до Нечая, який руки не підняв)*. А ви, Дем'яне Кириловичу?

Нечай *(неохоче піднімає)*. Майже одногolosно.

Ліда. Не майже, а всі. Давайте порахуємо.

Нечай. Чула, немає часу? *(Нахилиється до Бережного, перемовляється)*. А тепер товариш Бережний має слово.

Бережний *(встає)*. Це буде не слово, товариші, а так — думки вголос. *(Пауза)*. Оце сидів і спостерігав, як два колгоспи дійшли до важливої згоди. А що, коли вашу ініціативу та перенести на всі господарства, то чи не подвоїться вигода економічна?

Саченко. Врожайність підскочить. Це точно. Але чи погодяться інші?

Бережний. Ви ж погодились. І назовемо ваш почин попарним змаганням.

Саченко. Або два на два. Але який же він наш?

Бережний. Найважливіше — ідея.

Захар. Запитання можна?

Бережний. Прошу, Захаре Калениковичу.

Захар. Яка у вас професія, товаришу секретар, коли не секрет?

Бережний. Агроном. А батьки — хлібороби з діда-прадіда.

Захар. Я довольний. Більше запитань немає.

Бережний. А в мене є, Захаре Калениковичу.

Захар. Питайте. Ми люди не горді.

Бережний. Яким способом досягти проектної врожайності на поливних? Може, підкажете?

Нечай. Нереально, Андрію Васильовичу. Як не стараємось, більше тридцяти восьми не виходить. Це максимум. Я народився тут, знаю ці землі, радився з науковцями...

Бережний. Як же іншим вдається?

Нечай. Дуже просто. Земля, мабуть, родючіша.

Бережний. У колгоспі імені Леніна, наприклад, така сама, а збирають по п'ятдесят.

Нечай. Оце резюме! Важко повірити...

Бережний. А зерно пудретом обробляєте?

Нечай. Не чув такого. Що це?

Бережний. Є таке стартове добриво. Агрономи знають. *(Пауза)*. Далі. Ячмінь ячменем, Дем'яне Кириловичу, а про п'ятикомпонентну суміш не забувайте. Тільки через наш ледачий розум і недбальство діти робітників на сухому молоці перебиваються. *(Переводить погляд на Грицика)*. Товаришу Грицик, яка ваша думка?

Грицик *(аж кинувся)*. Про що?

Бережний. Про те, що тут мовилося?

Грицик. Такої наради ще не було. Ми багато почерпнули корисного.

Бережний. Що саме?

Грицик *(розгубившись)*. Ну, багато...

Сміх.

Бережний. Товариші, з соцзобов'язаннями ваших колгоспів я ознайомився. Просив би переглянути. Не можна так. Потрібний стрибок, хоч малень-

кий. Переступіть нарешті межу, за якою новий простір, відкриття, рекорди.

С а ч е н к о. Рада б душа в рай, Андрію Васильовичу... Прикидали і так і сяк.

Б е р е ж н и й. Прикиньте ще раз.

Н е ч а й. Утягуєте нас в непевне діло. Дивись, не вийде — з кого стружку зніматимуть?

Б е р е ж н и й. З вами, бачу, не домовишся. *(До присутніх)*. Товариші механізатори колгоспу «Жовтень», ваша думка?

С о л о в е й. Стружки ми не боїмось. Можна спробувати.

Б е р е ж н и й. А механізатори «Прогресу»?

Л і д а. Якщо пудретом запасемось... ну й агротехніка буде на висоті... бо з нашим агрономом каші не зварип.

С о л о в е й. З нами зварите. Обіцяємо.

Б е р е ж н и й *(до Саченка і Нечая)*. Не підганяю. Гарненько все зважте, підрахуйте, а через тиждень — покажете. Домовились?

Н е ч а й. Домовитися можна. Тільки що з того вийде?

Б е р е ж н и й. Нічого не нав'язую. Порадьтеся з людьми, спеціалістами. Побувайте в передових господарствах.

С а ч е н к о. Їздив до одного торік по досвід. А він: «Передам,— каже,— як буду помирати». Ніби не знає, що з могили ніхто ще свого досвіду не передавав.

Б е р е ж н и й. Дайте мені прізвище цього «передовика», згадаю його незлим, тихим на якійсь нараді. *(Пауза)*. А тепер перейдемо до іншого. Тут присутня доярка колгоспу «Жовтень» Степанида Іванівна Чоботар. Золоті в неї руки, і душа щедра. На ферму, де вона працює, приїжджають по науку з усієї республіки. *(Подає знак Криничному)*.

Крипичний встає, забирає з тумбочки великий пакунок і коробочку, кладе їх на стіл.

Степанидо Іванівно!

Чоботар встає. Від хвилювання в неї запашило обличчя.

Хоча і повернуло на літо, та зими ще не перевелися. Підійдіть, Степанидо Іванівно, ближче... щоб

усі бачили. Спасибі за вашу нелегку працю, за ваше сумління. (*Розгортає пакунок, накидає на плечі Чоботар шубу*). Носіть на здоров'я. (*Цілує*).

Оплески.

Чоботар (*ухопилась за щоку*). Вже й забула, коли це було.

Сміх.

(*Роздивляється шубу*). Як на мене шита. Спасибі, Андрію Васильовичу. У такій не гріх і на фермі прогулятися.

Сміх.

Соловей. Чого смієтесь? У Степаниди Іванівни на фермі чистіше, ніж у цьому кабінеті.

Нечай (*вибухнувши*). Оце разом з такими змагатися? Не хочу!

Борис. Проголосовано, товаришу голова. Назад тільки раки лаять.

Чоботар. Щодня довбе мені старий: «Чи не наробилася? На пенсію виходь». А тепер ще й ревнувати почне.

Сміх.

Нечай (*не витримав*). Вибачте, Андрію Васильовичу. Чому це премію товарищці Чоботар треба вручати в моєму колгоспі? Що, місця в них немає?

Бережний. За браком часу, Дем'яне Кириловичу. (*Бере зі столу коробочку*). А вам, Трохиме Гнатовичу, вручаю годинник.

Голос із місця. Щоб на роботу не запізнився.

Соловей (*узнявши*). Спасибі.

Саченко. Це йому не загрожує. Навпаки, щоб не затримувався без причини, коли дружина чекає.

Жіночий голос. Правильно.

Нечай (*посовавшись на місці*). Усе, Андрію Васильовичу? А то забув уже, де я... у Верховній Раді, де нагороди вручають, чи в своєму кабінеті?

Бережний. У своєму кабінеті, Дем'яне Кириловичу. Сподіваюсь, цієї ж осені матиму приємність у колгоспі «Жовтень» вручати вам, прогресівцям.

Захар (*до Бориса*). Метикований... Піддає жару!

Нечай. Товариші, можна розходитись.

Всі встають, виходять. Бережний біля вікна розмовляє з Саченком.

Захар *(загримавшись, до Нечая)*. Доживу! Йй-богу, доживу, Дем'яне Кириловичу.

Нечай. До чого?

Захар. Коли наш «Прогрес» стане прогресом.

Нечай *(відмахнувшись, до Грицика)*. Про пудрет чув?

Грицик. Що це?

Нечай *(сердито)*. Прослухав, чорти б тебе взяли! Стартове добриво. Газуй сьогодні в колгосп імені Леніна і з порожньою головою не повертайся. Випередити Саченка.

Грицик. Газиком?

Нечай. Хоч і на мітлі... Сьогодні ж. Спробуй не випередити!

Грицик. Зникаю. *(Іде)*.

Нечай *(так, щоб ніхто не почує)*. Побіг і я, а ви засідайте скільки хочете. *(Виходить)*.

Пшенична *(повернувшись)*. Негаразд вийшло, Андрію Васильовичу. Наші колгоспники одержували премії в колгоспі цього бурбона. Такий виховний момент втратили. Не часто буває, щоб перший секретар...

Бережний. Колгосп — його, а премії — ваші. Треба ж якось мирити вас.

Пшенична *(сміється)*. Який там мир? Хіба не бачили, як Нечая разом із стільцем підкидало? Ні, тут у вас, бачу, далекий приціл.

Бережний. Приціл — не приціл, а Нечая треба розворушити. Ви почали, а я додав. А після Нечая інші заворушаться. І піде, як фізики кажуть, ланцюгова реакція. Діло зроблено. Ходімо до машини, підвезу.

Саченко. Ні, ми автобусом, разом зі своїми. Послухаєм, як збори коментуватимуть.

Бережний. Тоді бувайте. *(До Саченка)*. Чекаю вас у себе з Нечаєм.

Саченко. Переглянемо, підрахуємо... Складне це діло.

Бережний. Дивіться, щоб Нечай вас не обігнав.

Саченко. Отой їжак?

Бережний. Їжакуватості і вам не позичать. (Пауза). Люблю їжакуватих. (Прощається з Пшенничною і Саченком. Розходяться в різні боки).

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Обстановка другої картини. В кабінеті нікого, в приймальні — Зою. Зайнята своїми справами, вона час від часу відповідає на телефонні дзвінки: «Немає. Скоро буде».

Входить Галина.

Зоя (одірвавшись од підручника). Доброго ранку, Галино Аркадіївно.

Дзвонить телефон. Зоя в трубку: «Немає. Скоро буде».

Галина. Сьогодні, Зою, я перша. Так і доповіси. (Пауза). Цілий тиждень не можу потрапити.

Зоя. Посівна, Галино Аркадіївно. Весь час у роз'їздах.

Входить Нечипорук. Побачивши дружину, забув привітатися з Зоєю.

Нечипорук (одвівши дружину вбік). Дзвоню тобі, дзвоню... Дочекайся обов'язково. Не забудь, що я просив. Це дуже важливо... для нас обох. І запроси додому, в домашній затишок. Йому буде приємно.

Галина. Не можу. Запрошуй сам.

Входить Супрун, мовчки вітається. Очима показує Зої на кабінет, та заперечливо хитає головою. Сідає на стілець, переглядає газету.

Нечипорук (підходить до Супруна). Дозвольте, Степане Яремовичу, щиро висловити свій жаль...

Супрун (здивовано). З приводу чого?

Нечипорук. Надто суворо підійшли до вас... Стільки років у партії...

Супрун. А до вас?

Нечипорук. Моя справа не розглядалась.

Супрун. Наперед співчуваю.

Нечипорук. Мої справи взагалі не існує. На що натякаєте?

Супрун. Ніяких натяків. Обмін люб'язністю. (Заглиблюється в газету).

Входить Саченко.

Саченко. Добрий день. (До Зої). Саченко.

З о я (*переглядає папірець*). У мене не записано.
С а ч е н к о. Сказав, через тиждень. Я і товариш
Нечай.

Входить Н е ч а й, вітається кивком голови.

Ось і він.

З о я. Сідайте, будь ласка.

Н е ч а й (*підходить до Нечипорука, здоровкається*). Іване Спиридоновичу, радий вас бачити!

Н е ч и п о р у к (*одводить Нечая вбік*). Дзвонили з міністерства. Не сьогодні-завтра буде указ. Готуй могорич.

Н е ч а й. Указ не для нас. Пішла така катавасія...

Н е ч и п о р у к. Катавасія зверху, а внизу все на місці. Вона вас не зачепить.

Н е ч а й. Зачепить! Чую всіма фібрами.

Н е ч и п о р у к. Із чого взяв?

Н е ч а й. З приїзду в колгосп Бережного. Серед колгоспників почався розброд. Одне слово, закрутилося.

Н е ч и п о р у к. Крутись і ти. Іще прудкіше. Казав мені один знайомий: усяку фазу освоюй зразу.

Н е ч а й. Налигали мені Саченка, вроді шефа, — з своїми агрономами, механізаторами і доярками. Об'їздили угіддя, побували на фермі — і всі мої плани шкереберть. Хоча б як-небудь виконати.

Н е ч и п о р у к. Допомагав як міг. (*Показує на лацкан піджака*). А дірочку проколи, проколи.

Н е ч а й. Хоча б скоріше, бо авторитет похитнувся.

С а ч е н к о (*підсівши до Супруна*). Вже й забув, Степане Яремовичу, коли ми востаннє бачились.

С у п р у н. На відкритті пам'ятника легендарним будьонівцям.

С а ч е н к о. Точно. Пам'ять же у вас, Степане Яремовичу!

С у п р у н. Поздоровляю вас, товаришу Саченко, як ініціатора попарного змагання.

С а ч е н к о. Вгадали.

С у п р у н. Нема чого вгадувати, в газеті написано. Ваш почин схвалений на бюро, а сьогодні... ціла сторінка.

С а ч е н к о. Ще не бачив. З поля і прямо сюди.

С у п р у н (*дає газету*). Дарую... на пам'ять.

Входить Бережний, за ним Ярослав. Вітається з усіма за руку. Вигляд Нечипорука показує, що він не сподівався на цю зустріч.

Бережний. Вибачайте, товариші. На цвяшок наскочили, довелося позагоряти. *(Показує на Ярослава)*. Дозвольте відрекомендувати — мій помічник, Ярослав Петрович Журавель. Прошу любити й шанувати. Перекинуся з ним кількома словами і почну прийом.

З о я. Дзвонили з Цека. Сказала, скоро будете.

Бережний. Гарзд. *(Показує Ярославу на двері)*. Прошу.

Бережний і Ярослав заходять до кабінету.

Житимете поки що в нашому готелі. Як я. При обкомі є їдальня, яка мене цілком влаштовує. Секретарка покаже. А тепер таке: в готелі «Мир» зупинився письменник... з Києва. Інтересується нашими проблемами, цікавими людьми. Повезить його до Саченка, цікавих людей у нього вистачає. А завтра — до Нечая. Письменники контрасти люблять.

Ярослав. Я можу йти?

Бережний. Так. Ага... Поцікавтесь, яка там реакція на почин, особливо серед прогресивців.

Ярослав виходить. Лунає телефонний дзвінок — сильніший, ніж звичайно. Бережний знімає трубку з чорного апарата.

Голос у трубці. Де цілі дні пропадаєш? Здрастуй.

Бережний. День добрий, Олександрє Максимовичу. По колгоспах. Кінчаємо сіяти.

Голос у трубці. Скаржаться мені на твоїх секретарів. Кому не подзвонять, нікого немає на місці. Куди порозбігалися?

Бережний. Виконуємо вашу настанову, Олександрє Максимовичу. Ліквідуємо розрив з масами. Самі рідко бачимось.

Голос у трубці. Скоро пленум Цека. З питань концентрації і спеціалізації. Готуйте пропозиції.

Бережний. Обов'язково, Олександрє Максимовичу.

Голос у трубці. А те, що ліквідуєте розрив, — добре. Успіхи не забаряться.

Бережний. Спасибі, Олександрє Максимовичу. *(Кладе трубку, натискає на кнопку)*.

Просить Степана Яремовича.

В цей час у приймальні.

Нечипорук (до Нечая). Це в твоєму колгоспі Бережний премії вручав?

Нечай. У моєму. Тільки не моїм колгоспникам.

Нечипорук. А чий?

Нечай. Моїм по губах помазав, а дістались Саченковим. Гіршого резюме не придумати.

Нечипорук. З якої речі?

Нечай. Хтось, видно, наканав...

Нечипорук. Не журишь. Ця фаза кінчиться раніше, ніж ти думаєш.

До кабінету входить Супрун. Його ніби підмінили: хода легка, в очах — молодечий блиск.

Супрун. Сьогоднішню нашу читали, Андрію Васильовичу?

Бережний. Про почин? Ще вчора. Перед тим, як друкувати.

Супрун. У виробництві зерна буде зроблено серйозний стрибок.

Бережний. На це й розраховуємо.

Супрун. Мудра людина цей Саченко.

Бережний. Людина завтрашнього дня. Тягне іншого до слави й добробуту, а той не хоче, ще й брикається. Здавалося б, кому це потрібно? А Саченку потрібно, бо не може відсталість бачити. Ось куди сягнула його свідомість!

Супрун. Закрутимо, Андрію Васильовичу, їй-богу, закрутимо.

Бережний. З вашою, Степане Яремовичу, допомогою.

Супрун. Можете покладатись. (Пауза). Збираюся їхати в Калинець. Які будуть доручення?

Бережний. Одне-єдине. Розберіться, будь ласка, чому занедбали, занехаяли таке чудове місто. Проїжджав сьогодні, не мав часу в райком заскочити — їхнє щастя... Подивіться, як їм допомогти, з'ясуйте причину такої запущеності. А може, хтось не на своєму місці? І передайте: з посівною розквітають — і навідаюсь.

Супрун. Не забуду.

Бережний. І тримайте на контролі корми.

Супрун. З цією метою і їду. *(Пауза)*. Спасибі, Андрію Васильовичу. За все спасибі. І пробачте. Був готовий уже до всього... Признаюсь, спінінга собі купив. Збирався зайнятися рибною ловлею. *(Сміється)*.

Бережний. Рибалити будемо разом. У вихідні дні.

Супрун. Щось не бачу їх у вас.

Бережний. Після жнив. Тоді ловиться краще.

Супрун *(по паузі)*. Відчуваю, дехто розчарований, що я лишився. Може, вони мають рацію?

Бережний. Усе погоджено, Степане Яремовичу. До річі, той розчарований на ваше місце мостився.

Супрун. Хто?

Бережний *(усміхаючись)*. Та не я ж.

Супрун *(встає)*. Приїду — подзвоню. *(Виходить. Повз Нечипорука проходить з підстрибом)*.

Нечипорук *(здивовано, услід)*. Без музики танцює... Що з ним? *(До Нечая)*. Ну, я побіг. Роботи по саме нікуди. *(Прощається. Галині подає знак підійти)*. Роби, як я кажу. Запроси на якусь виставу або концерт художньої самодіяльності. Культуру йому покажи, не все ж силос... *(Виходить)*.

Дзвінок. Зоя іде до кабінету.

Бережний. Просить Саченка й Нечая.

Зоя виходить. Запрошує Саченка й Нечая до кабінету.

Бережний виходить з-за столу, іде їм назустріч.

Саченко *(показує газету)*. Розписали гарно. А не виходить, як у газеті. З першого дня почалися неув'язки. Сюди-туди і фук. Тепер уже *(трясе газетою, до Нечая)* дибки ставати нічого. Дозвольте, Андрію Васильовичу, допомогти цьому «передовику» силою, бо по-доброму не вийде.

Нечай. Недаром кажуть: хочеш покарати людину, підкинь йому ось такого сусіда.

Бережний. Таким сусідом пишатися треба.

Нечай. Пишатися — легше всього.

Бережний. З чим же до мене?

Саченко. Переглянули, Андрію Васильовичу. Обговорили на засіданні правління і затвердили. Ось... *(Виймає з папки папери, кладе на стіл. Це саме, не кваплячись, проробляє і Нечай)*.

Бережний *(переглядаючи)*. 50 процентів на

поливних і 30 на суходольних? Ну, це забагато. Важливо переступити межу, яка роками стояла перед вами, мов китайська стіна.

Нечай (*аж підскочив*). Це саме і я казав. Нереально!

Саченко. А мої механізатори гарантують. Тепер що, відбій давати? Не дам. Проголосовано.

Нечай. Краще своєчасний відбій, аніж резюме з конфузом.

Саченко. Від конфузу ще ніхто не вмирав. (*Пауза*). Високі спеціалісти приїжджали; сам директор інституту і два кандидати наук. Вони теж запевняють.

Бережний (*усміхнувшись*). Давно?

Саченко. Днів зо три тому. Тепер у мене з інститутом постійний зв'язок.

Бережний. Ну, якщо так,— конфузу не буде. Агрономам і кандидатам наук можна вірити.

Нечай. Самі в петлю ліземо...

Бережний (*ніби не почув*). Чув, надоді підвищилися. Поздоровляю, Дем'яне Кириловичу.

Нечай. Саченка поздоровляйте. Завдяки його силосу.

Бережний. Не тільки у вас — скрізь підвищилися. Попливли бідони в Задніпровськ. Більше директори не дзвонять. А то з потилиці не злазили. (*Встає*). Дружин вітайте. Як там Захар Каленикович?

Нечай. До вас збирається. Діло якесь має.

Бережний. Цікавий дідуган. За словом у кишеню не лізе. (*Прощається*).

Нечай (*забирає папку*). Якщо не вийде,— не нарікайте.

Саченко. Не мала баба клопоту та злигалася з Нечаєм.

Нечай і Саченко виходять.

Бережний натискає на кнопку. Дзвінок. Входить Зоя.

Бережний. Хто там іще?

Зоя. Галина Аркадіївна.

Бережний. А Нечипорук?

Зоя. Пішов. Він не просився.

Бережний (*не зразу*). Хай заходить.

Зоя виходить. Входить Галина. Трохи насуплена, але тримається гідно.

Прошу сідати.

Г а л и н а (*сiдає, не зразу*). Протримати стільки під дверима... Всіх чоловіків прийняв, мене — останньою.

Б е р е ж н и й. Міг і першою. Але розмова була б коротка.

Г а л и н а (*веселіше*). Ну, якщо так...

Б е р е ж н и й. Так, Галино Аркадіївно.

Г а л и н а. Поздоровляю, Андрію, з високим обранням.

Б е р е ж н и й. Твій чоловік уже поздоровляв від свого і твого імені.

Г а л и н а. Я не просила його.

Б е р е ж н и й. Тоді спасибі.

Г а л и н а. Ходила чутка про іншу кандидатуру.

Б е р е ж н и й. Для мене це теж несподіванка.

Г а л и н а (*по паузі*). Знав, що я тут?

Б е р е ж н и й. Ні.

Г а л и н а. А якби знав?

Б е р е ж н и й. Не розумію.

Г а л и н а. Теж приїхав би?

Б е р е ж н и й. А куди ж діватися? Не самі себе обираєм.

Г а л и н а. Важко буде тобі в Задніпровську.

Б е р е ж н и й. А де легко?

Г а л и н а. Це правда. Для таких, як ти. (*Пауза*). А ти мало змінився.

Б е р е ж н и й. Ти теж.

Г а л и н а. Щось розмова у нас не клеїться.

Б е р е ж н и й. З чим до мене? Давай про діло.

Г а л и н а. Пробач. Стільки років не бачились. Починати з діла якось незручно.

Б е р е ж н и й (*багатозначно*). Ну, а якщо не склеїлось?

Г а л и н а (*похнюпившись*). Не згадуй. Прошу тебе.

Б е р е ж н и й. Мовчу. Яке ж діло?

Г а л и н а. Запрошую на відкриття Новолиманівського Будинку культури. Це близько. 24 кілометри від Задніпровська.

Б е р е ж н и й. Давно не був у Новому Лимані.

Г а л и н а. Самодіяльність там одна з найкращих. Ти ж захоплювався колись хорovým співом. І сам у хорі співав.

Б е р е ж н и й (*усміхається*). З хору на соло пере-

йшов. З ранку до ночі витягую... *(Пауза)*. А тепер ось що: проходив учора повз театр, звернув увагу на репертуар, а в ньому жодної сатиричної комедії. Зайшов до директора, питаю, чому немає. А він і так і саяк, мовляв, то дуже гострі, то надто беззубі, одне слово, не підбере. Допоможи йому підшукати. Про підлабузників. Найдошкульнішу, яка тільки є. На перегляд запросимо весь актив.

Г а л и н а. Вважаєш, серед активу є підлабузники?

Б е р е ж н и й. Де їх немає? *(Пауза)*. А якби й не було? Адже сатира не лише викриває, висміює, дошкульяє, а й запобігає, глушить у самому зародку кляте сім'я, з якого проростає оте «чого зволите» і людська підлість.

Г а л и н а. Щасливий. Ти не втратив свої бездоганності, лишився таким, як був.

Б е р е ж н и й. Добре щастя... За цілий місяць не можу з'ясувати простої речі.

Г а л и н а. Чому не досягають проектної врожайності?

Б е р е ж н и й *(аж зрадів)*. Звідки знаєш?

Г а л и н а *(зачудовано)*. Нітрохи не змінився, Андрію.

Б е р е ж н и й. Нічого не стоїть на місці, людина теж. Все змінюється.

Г а л и н а. Хто на краще, хто на гірше...

Б е р е ж н и й. Для того й сатира, щоб на краще. *(Пауза)*. Ну, годі про сатиру. Живеш як?

Г а л и н а *(не зразу)*. Нічого...

Б е р е ж н и й. Дітей маєш?

Г а л и н а. Одно. Донька.

Б е р е ж н и й. А в мене парубок. У нас не вийшло, то, може, сватами станемо?

Г а л и н а. Не проти. Скільки твоєму?

Б е р е ж н и й. Тринадцять.

Г а л и н а. Відпадає. Моя старша.

Б е р е ж н и й *(сміється)*. І тут не судилося.

Пауза.

Г а л и н а. Так приймаєш запрошення?

Б е р е ж н и й *(не зразу)*. Якщо буду вільний.

Пауза.

Г а л и н а *(по паузі)*. Чи, може, боїшся?

Бережний. Може.

Галина. Якби ти знав, скільки ночей я проплакала. Все. Більше ні слова.

Бережний. Не треба.

Відчиняються двері, заходить Ольга.

Бережний (*здивовано*). Звідки ти?

Ольга. З аеропорту.

Бережний. Чому ж не попередила?

Ольга. Не встигла. З автобуса й на літак.

Бережний. Молодчина, що приїхала.

Ольга. Серце раптом як заніє... Щось, думаю, в тебе негаразд. Батько помітив і сказав їхати.

Галина (*встає*). Не буду заважати...

Бережний. Одну хвилинку. Познайомся, Олю: Галина Аркадіївна Печипорук, начальник обласного управління культури.

Ольга дивиться на Галину довгим вивчаючим поглядом.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА П'ЯТА

На просценіум виходить Бережний і Ярослав.

Бережний. Обійшли половину міста. Вистачить на сьогодні?

Ярослав. Як скажете. Другу половину можна на машині...

Бережний. З машини багато не побачиш. (*Пауза*). Все записали, Ярославе Петровичу?

Ярослав. Все, на що звертали увагу.

Бережний. Знаєте, що мене найдужче порадувало, від чого одержав, як тепер кажуть, естетичне задоволення?

Ярослав. Від чистоти? Місто наче вимите...

Бережний. Ні. Не скрізь іще ідеальна. (*Пауза*). Неділя — і жодного не зустріли п'яного. Чи, може, саме причащаються?

Довга пауза.

Ярослав. Спостерігаю за вами з самого ранку і помічаю: щось інше вас непокоїть.

Бережний (*замислено*). Непокоїть — і дуже. (*Пауза*). Земля — та сама, вода, якою поливають, — та сама, а проектна врожайність в одних колгоспах виходить, а в других — ні. Чому, питається?

За хвилину до цього з'являється Євген. У прим'ятому плащі, без головного убору, напідпитку.

Ярослав (*помічає Євгена*). Ходімо звідси, Андрію Васильовичу.

Бережний. Зачекайте. І ніхто не знає. Ні теоретики, ні практики.

Євген (*підійшовши*). А це дуже просто. Закурить є?

Ярослав (*вийняв сигарети*). Будь ласка.

Євген (*виколупуючи з пачки сигарету*). Тут немає чого розгадувати.

Бережний. Хто будете?

Євген. Механізатор яблунівського колгоспу. Євген, а по батькові Семенович.

Бережний. Дуже приємно.

Євген (*прикуривши*). Гроші гребуть, а колгоспу одна шкода від них.

Бережний. Хто гребе?

Євген. Поливальники. За обман. Поліє один-два гектари, а обліковцю скаже — шість. Не стане ж вона у своїх туфельках перевіряти. Приїде на поле агроном чи голова, теж у туфельках, з дороги подивляться — полито. А по краях поливають, дай боже!

Бережний. А ви як поливаєте?

Євген. Я совісний. Хіба вже, як дуже прикрутить, припишу гектар-два. Не більше.

Бережний. З якого колгоспу, кажете?

Євген. З яблунівського. (*Пауза*). А ви хто?

Бережний. Бережний.

Євген (*зриваючись бігти*). Не з Яблунівки, а з Василівки... (*Біжить*).

Бережний. Куди ж це він? (*Пауза*). Ось що на світі діється! А то кого не питаю, ніхто нічого. Занотуйте, Ярославе Петровичу: коли і в якому колгоспі перший полив, почніть із яблунівського. (*Пауза*). Письменнику б отакі факти, га? Є на чому колізії будувати.

Ярослав. Залишив свою адресу, можу написати.
Бережний. А чого ж... *(Пауза)*. Ну, зібрав матеріал?

Ярослав. Не відставав від Саченка цілий день, два блокноти списав. А як від Нечая їхали, то розказував по дорозі готовий сюжет... ніби твір уже написаний. Сказав, писатиме п'єсу, а якщо п'єса не вийде, тоді все, ніякий він не письменник.

Бережний *(сміється)*. Скидається, що напише.
(Пауза). До завтра, Ярославе Петровичу, з батьком і сином хочу побачитись. Як вони там?

Ярослав. Доїхали добре. Зустрів їх на вокзалі й одвіз додому.

Бережний. Спасибі.

Ідуть у різні боки.

Розсувається завіса.

Нова квартира Бережних. Вітальня. Просторіша від попередньої. Двоє великих вікон. Шафи з книгами. Ольга накриває на стіл. З сусідньої кімнати доливають звуки транзистора.

Ольга. Вікторе, припини! Зустрічай батька.

Віктор *(з'явившись у дверях)*. А де він?

Ольга. Скоро буде. З хвилини на хвилину.

Віктор. Батько-батько... А він є у нас? Не буду зустрічати.

Ольга. Вікторе! Що з тобою? Лише два тижні пожив без матері...

Віктор. А мене й дідуся він зустрічав? А ми з дідусям не люди?

Ольга. Батько не міг. Зустрічали вас інші.

Віктор. Хай інші і його зустрічають.

Ольга. Вікторе! Як ти смієш?

Віктор. Ну що й такого, що секретар? Є в нього батько й син? Дивився на дідуся, а в нього сльози з очей кап... кап...

Ольга. Коли?

Віктор. На пероні. Від незаслуженої образи.

Ольга. Так він сказав?

Віктор. Ні. А від чого ж іще?

Ольга. Не схоже це на дідуся. І не вигадуй. Краще хліба наріж.

Віктор *(бере хліб, ріже)*. А де дідуньо?

Відчиняються двері з іншої кімнати, входить Василь Демидович.

Василь Демидович. Де ж Андрій?

Ольга. Чекаємо.

Василь Демидович (*зупинивши погляд на Вікторі*). Не так, Вікторе, не так. Не від себе, а до себе. Дай сюди! (*Хоче забрати хліб, Віктор не дає, проте на пораду зважає*).

Ольга. Це правда, тату, що Віктор розказує? Ніби ви на Андрія образились.

Василь Демидович (*переводить погляд на Віктора*). На Андрія? (*Здивовано*). Коли ж це, Вікторе, було?

Віктор. Сьогодні вранці. На вокзалі.

Василь Демидович. Звідки ти взяв?

Віктор. Узяв. Станете відмовлятися?

Василь Демидович. Звичайно.

Віктор. Скажете, що не плакали? Мене не обдурите. Я все бачив.

Василь Демидович. Он ти куди! (*Сміється*). Може, яка непрохана і скотилася? (*До Віктора*). А чого? (*Пауза*). Згадав свою молодість. Отут вона в кінноті Будьонного пронеслася, шаблюками відблискала, копитами відстугоніла... (*Пауза*). Як визволили Яблунівку, там же й покійну мою Наталочку здибав. (*Розчулено*). Кисета вишитого подарувала, а потім — і серце.

Входить Бережний, здоровкається з батьком, сином.

Бережний (*радісно*). Нарешті всі разом! З такої нагоди з вами лишаюсь! Ніяких справ на сьогодні.

Ольга (*до Василя Демидовича*). Тату, запам'ятайте.

Віктор (*діставши магнітофон*). Повтори, будь ласка, я зафіксую.

Бережний. Сказано — зроблено. (*Пауза*). Скучав же я за вами... Добре, хоч мама приїхала.

Віктор. І за мною скучав?

Бережний. За тобою найдужче. (*Заходив по кімнаті чимось стривожений*). Чортзна-що!

Ольга. Про що ти?

Бережний *(зупинився)*. Це так... згадалося. *(До батька)*. А чоботи, тату, не забули?

Василь Демидович. Які?

Бережний. Ті самі... що їх колись Будьонний вам подарував.

Василь Демидович. Реліквію забути? Ти що? На смерть бережу, у них мене й поховаєте.

Бережний. До зарізу будуть потрібні.

Василь Демидович *(здивовано)*. Мої чоботи?

Бережний. Еге.

Василь Демидович. Нащо вони тобі?

Бережний. Незабаром, тату, має відбутися відкриття. Ключі до нього в моїх руках.

Василь Демидович. Що ж ти, Андрію, збираєшся відкрити?

Бережний. Причину, через яку Задніпровщина недобирає тисячі тонн пшениці.

Василь Демидович. Отак зразу?

Бережний. Еге. Якщо чоботи позичите.

Василь Демидович. Ще й дьогтем помащу, аби м'якші були.

Бережний. Помастять, помастять.

Дзвонить телефон. Бережний встає, знімає трубку й переносить апарат на стіл.

Слухаю. *(Пауза)*. Сьогодні? Спасибі, що нагадали. *(Пауза)*. Буду обов'язково. *(Кладає трубку)*. У Зелений Слободі відкривають пам'ятник агроному Байрачному. Просять приїхати.

Віктор. Не пустимо. Ти ж обіцяв.

Бережний. Обіцяв, що з вами буду. І слова свого дотримаю. Поїдемо всі разом.

Василь Демидович. А чого й не поїхати?

Віктор. Я теж. З вітерцем. Згодна, мамо?

Ольга. Як завгодно, аби разом.

Бережний *(радісно)*. Ну от... *(Пауза)*. Якби можна день продовжити!

Василь Демидович *(співчутливо)*. Важко?

Бережний. Через рік-два полегшає... коли на простір вискочим. Послухав, тату, вашої поради і за місяць всю область оббігав.

Василь Демидович. А що вибігав?

Бережний. Багато чого. Бігаю, тату, не тільки я, а всі секретарі, весь обком. Той по заводах, той по

районах, той по навчальних закладах... Треба! В кабінеті нічого не висидиш. *(Пауза)*. Будь ласка, свіженький приклад. *(Пауза)*. Ні, не може такого бути.

Ольга. Що сталося?

Бережний. Мучить мене проектна врожайність, не скрізь її досягають. Чому? Ніхто не знає. А перед тим, як прийти додому, дещо прояснилося... чисто випадково. Зустрів на вулиці яблунівського механізатора, і той відкрив очі...

Ольга. Чому ж?

Бережний. Через недобросовісність поливальників. Може таке бути? Поливають по краях, а далі — абияк...

Василь Демидович. Ач, песиголовці! Отак глумитися над землею, ім'я наше хліборобське страмити!

Бережний. Судити! Показовим судом.

Василь Демидович. Ой-ой-ой...

Бережний *(до батька)*. Не розумію...

Василь Демидович. Судити, сину, найлегше.

Бережний. То, може, премії їм давати? Стільки хліба не додали державі...

Василь Демидович. Чому такі крайнощі? Треба розібратися.

Бережний. Нема чого розбиратися. Це ж явний злочин.

Василь Демидович. А я нічого не кажу.

Бережний. Чого ж ойкаєте?

Василь Демидович. Злочин, сину. І що? Чекати, поки вони знову нашкодять?

Бережний. Піймати на гарячому... і так судити, щоб інші затирили.

Василь Демидович. Не по-моєму! Треба, сину, придумати, як безчесність зробити неможливою... щоб і сліду від неї не лишилося. І тепер уже, до поливу...

Бережний. Придумайте, якщо можете.

Василь Демидович. А ви всі разом придумайте. Однієї голови тут мало.

Бережний. Лібералізм! Через нього й не ладилося тут.

Василь Демидович. Не кип'ятись! Гарячий розум — не порадник.

Ольга. Тату, не сердьтесь. Андрій подумає і зробить правильно. Він же тепер депутат... член парламенту.

Бережний (*усміхнувшись, до дружини*). Дипломатка...

Василь Демидович (*зворушено*). Депутат?

Бережний (*показує значок на лацкані*). Хіба не помітили?

Василь Демидович (*роздивляється*). Де ти, матінко наша?.. (*Пауза*). Запам'ятай же, сину: якщо до тебе люди не приходитимуть або не будуть до себе клікати, потребувати твоєї допомоги, тоді цей значок нічого не вартий. Заховай його тоді в скриньку і нікому не показуй. А про поливальників подумайте. Тричі подумайте, а раз скажіть.

Бережний. Запам'ятаю.

Василь Демидович. Радий за тебе, сину, і горджуся. Батько будьоннівець, а син депутат. Логіка є?

Віктор. Залізна.

Василь Демидович. За таку логіку налий нам, Олю, по краплині.

Ольга. Вам же не можна.

Василь Демидович. За таку логіку можна.

Ольга дістає з буфета пляшку й дві чарки, ставить на стіл. Затим іде на кухню й повертається з каструлею. Розливає.

Бережний (*наливши*). За вас, тату! (*Цокається*).

Василь Демидович. За вас, діти! (*Шє*).

Бережний (*закусивши*). З кормами, тату, погано. Падіж може початися.

Ольга. Як працюватимеш без вихідних — скоро сам упадеш.

Бережний. Раз насипала — не впаду.

Дзвонить телефон.

(*Бере трубку*). Слухаю. (*Пауза*). В якому районі? (*Пауза*). Розпорядіться, Ярослав Петровичу, щоб машина під'їхала. Негайно. І попередьте Зелену Слободу: хай відкривають без мене. (*Кладає трубку. Встає*). Поїздка на відкриття пам'ятника відмінюється. В Семенівському районі почався падіж худоби.

КАРТИНА ШОСТА

Авансцена. З одного боку виходить Бережний, з другого — Супрун.

Бережний. Вибачте, Степане Яремовичу, що потурбував.

Супрун. Щось серйозне, Андрію Васильовичу?

Бережний. У семенівців падіж. Де Нечипорук?

Супрун. До них подався. Становище рятувати.

Бережний. Чим і як? Кілками худобу підпиратиме?

Супрун. Не інакше.

Бережний. Як почуваетесь, Степане Яремовичу? Не ризикнули б у одне місце проскочити?

Супрун. Якщо потрібно...

Бережний. Кілометрів п'ятсот. У мій район. З листом до райкому. Ось... *(Дає листа)*. Слідом за вами поїдуть машини.

Супрун. А як нічого не вийде?

Бережний. З машинами — вийде. Порожнем не відправлять. Трьох днів вистачить? А я тим часом у передові господарства, підберу, що де можна. Важливо протриматись ці дні. *(Пауза)*. Вибачтесь за мене перед дружиною. Як-не-як неділя...

Супрун. Не вперше їй. За тридцять років звикла.

Бережний. А там не соромтесь всю правду викласти. Волайте: горить Бережний у Задніпровську! Рятуйте! Про це я і сам написав. *(Пауза)*. Щасливо їхати, Степане Яремовичу.

Супрун. Спасибі. *(Прощається)*.

Ідуть.

Розсувається завіса.

Ферма. Вглибині — один проти одного — корівники з червоними зірками над фронтоном. Підходи заасфальтовані. На передньому плані — озеро, обсажене вербичками. На воді плаває пара білих лебедів. До однієї з лавочок, що на березі, підходять доярки Степанида Чоботар, Марта, Віра, парторг Пшенична.

Марта. Ніч не спала, так хвилювалась. Не за себе... не пропустити б чогось. *(Пауза)*. Ото дурна голова! Пропустила...

Пшенична. Розкажи нам.

М а р т а. Це таке, що треба при всіх.

В і р а. Ти нам, а ми всім.

П ш е н и ч н а. Бачила тебе раз... по телевізору. Розмовляла з космонавтом. Зачіска була як у модниці.

М а р т а (*засоромилась*). А нехай йому!

П ш е н и ч н а. Що таке? Закохалася?

М а р т а. У мого Миколи закохаєшся! До стовпця ревнує.

В і р а. Що ж прилучилося?

М а р т а (*сміється*). Тільки ж нікому! (*Пауза*). Ревструємося, значить, а я очима шастаю, до жіночих зачісок приглядаюся. Красиві та модні, любо дивитися. А в мене — мичка під хустиною. Спитала, де перукарня, — і туди. Щоб накрутитися. Глянула на себе після в дзеркало і жахнулася. Що ж тепер мій Микола скаже? І розкручуватись страх як не хочеться. Спускаюся у буфет повечеряти, а там — Бережний із задніпровськими делегатами. Побачив мене, посадив за столик. «Чого невесела така?» — питає. Я й признаюся. «Не журися, — каже, — будемо їхати додому, я тебе в вагоні розчешу». — «Е, ні, — кажу, — як узнає Микола, ще гірше буде».

В і р а. І хай би розчесав. Жалко тобі?

М а р т а. Якби ж не Микола... (*Пауза*). Другого дня посипались від земляків телеграми. Всім-всім, крім мене. Поздоровляють, бажають успіху. Сумно так зробилося. Честь високу виявили — й забули. Підійшла ще до одного столика — немає. Стою, мов окрасць одрізаний. Коли це — Бережний, за лікоть бере, до залу запрошує. «А твої ж де?» — запитує. «Пишуть», — кажу, а сама очі відводжу. «Телеграф, — каже, — перевантажений, завтра прийдуть». А вранці розшукав перед засіданням. «Чого телеграми не забираєш, яку не візьму — твої». Побігла до столика, а воно й справді...

П ш е н и ч н а. Було нам за ці телеграми!

М а р т а. Що було?

П ш е н и ч н а. Подзвонив серед ночі і Саченку про-чухана давав.

М а р т а. Хто подзвонив?

П ш е н и ч н а. Бережний, а хто ж? А той вдосвіта прибігає до мене, придумай, каже, текст, два я уже сам придумав. Марту треба телеграмами засипати. А я тоді до вчительки літератури... Вдвох складали.

М ар т а (*розчаровано*). Думала, ви самі...

П ш е н и ч н а. Не мали практики. Ти ж у нас перша делегатка.

Ч о б о т а р. Дівчата, скоро доїти. Ану, Віро, починай.

В і р а. Якої?

Ч о б о т а р. Душевної...

В і р а (*загагує*). Ой чий то кінь стоїть...

Поблизу брязнули дверцята машини. З тилу виходять Б е р е ж н и й і Я р о с л а в. Обов у плащах, чоботях.

Я р о с л а в. Запізнимося, Андрію Васильовичу.

Б е р е ж н и й. Тс-с... Не дихайте!

Я р о с л а в. Не зрозумів.

Б е р е ж н и й. Слухайте або йдіть до машини й зачекайте. (*Починає підтягувати, поволі наближаючись до доярки*).

М ар т а (*зачувши сторонній голос, обертається*). Андрію Васильовичу!

Б е р е ж н и й. День добрий, доярочки. Співайте, співайте. (*Впізнаючи Чоботар*). І ви тут, Степанидо Іванівно?

Ч о б о т а р. А де ж мені бути? З молодими.

Б е р е ж н и й. Хboroше як у вас! Ще й лебеді плавають.

Ч о б о т а р. Саченко звідкись привіз.

В і р а. Це для наших чоловіків. Щоб училися в них ніжності.

Б е р е ж н и й. Наочна агітація вірності?

Ч о б о т а р. Щоб у чарку рідше заглядали.

Дверцята брязнули знову. З'являється Г а л и н а. Побачивши, що Бережний розмовляє з доярками, зупинилася в нерішучості.

Б е р е ж н и й. Водіть їх сюди частіше, то й зовсім не заглядатимуть.

П ш е н и ч н а. У нашому селі ще нічого. Саченко відучив.

Б е р е ж н и й. Як це йому вдалося?

П ш е н и ч н а. Підговорив жінок, і ті побили в самогонщиці вікна. Більше не варить.

Б е р е ж н и й (*сміється*). Дешево й сердито. (*Пауза*). Відпочиваєте?

П ш е н и ч н а. Марта про з'їзд розказувала. Виїшли з червоного кутка — і сюди.

Бережний. А більше нічого не розказувала?

Віра. І про зачіску... як ви напрошувалися розчесати.

Бережний (*згадуючи*). Зачіску? А-а... Було таке. Одкоша дала, куди там! (*До Пшеничної*). Саченко на місці?

Пшенична. Ні, у районі.

Бережний. Час не жде, Любов Яківно. Давайте без нього вирішувати. (*Пауза*). Кормами треба поділитися.

Пшенична. Нечай вивіз. Другого ж дня.

Бережний. З іншими. Хоч кілька тонн. За всяку ціну. Навіть якщо доведеться раціон зменшити. У семенівців — біда.

Чоботар. У війну останнім сухарем ділилися. Саченко воював, то знає...

Бережний. Сьогодні ж і приїдуть. Будьте готові.

Віра. Прощайте, наші рекорди...

Бережний. Зате наступної зими з м'ясом будемо.

Чоботар. З м'ясом і молоком. (*Побачивши Галину*). Що то за жінка стоїть?

Бережний (*озирнувшись*). По мою душу, мабуть. Начальник обласного управління культури.

Марта. А сама не культурна. Не підійде, не привітається.

Пшенична. Горда, видно.

Бережний. Галино Аркадіївно, ідіть сюди!

Галина (*підійшовши*). Не хотіла вам заважати. День добрий... (*До Бережного*). Андрію Васильовичу, якщо ваша ласка, покажу вам Будинок культури. Це по дорозі.

Віра. Нас показуйте. Ми в хорі співаємо. Що той Будинок без нас? Ану, дівчата! (*Затягує*).

З'являється Нечай, механізатори.

Нечай (*радісно*). Здрастуйте, Андрію Васильовичу! Побачили вас — і з автобуса повискакували. З наради вертаємось. (*Переводить погляд на Бережного*). Де це ви так вивозились?

Бережний. Чоботи маєте?

Нечай. Десь на горищі валяються.

Бережний. Дістаньте. А як почнеться полив,

взуйтеся й походіть по своїх полях не лише скраю. Подивіться, як поливають.

Нечай. Хіба що?

Бережний. Походите — побачите. У понеділок скликаю нараду.

Нечай *(з досадою)*. Знову нарада?

Бережний. Дуже важлива. Можна сказати, історична. *(До Нечая)*. А де Саченко?

Нечай. Ми додому, а він у пивну. Мабуть, з досади...

Бережний *(пропустивши сказане повз вуха)*. Як настрій, товариші механізатори?

Нечай. Не треба кращого, Андрію Васильовичу. На врожай показує.

Ліда *(з іронією)*. Але ж не буде тих процентів, Дем'яне Кириловичу.

Нечай *(сміється, до Ліди)*. Знайшла що згадувати.

Борис. Зате я нову хату закінчу. Третій рік ставлю.

Бережний. Не розумію.

Борис. Посівну площу розширили, підвищились заробітки.

Бережний. От бачите. *(До Євгена)*. Здається, Євгене, ми десь бачились?

Всі переглядаються, нічого не розуміють.

(До Пшеничної). Вважаю, домовились. До побачення!

Голоси. Будьте здорові, Андрію Васильовичу!
— Щасливо їхати!

Бережний і Галина ідуть. Згодом з'являється Саченко зі своїми механізаторами.

Саченко *(виймає з кишені районну газету)*. Радуйтеся, люди добрі! Ось... *(До Нечая)*. Чи, може, похвалився вже?

Нечай *(сердито)*. Відчепись.

Пшенична *(бере газету)*. Що тут?

Нечай *(до Саченка)*. Не відміниш, хоч криком кричи. Все! Напечатано!

Саченко *(не зважає)*. Указ! Товаришу Нечаяю — орден! А я не поздоровляю. І ніхто не поздоровляє. Орден — і ніхто не поздоровляє. От штукенція! *(До*

доярк). Степанидо Іванівно і ви, всі, всі, чуєте новину? Може, хтось із вас хоче поздоровити Дем'яна Кириловича з високою нагородою?

Чоботар. А за віщо нагородили?

Саченко. Спитайте його самого.

Марта. А нас чим?

Саченко. Ми перевиконали план на три, а він на шістдесят п'ять процентів.

Пшенична. Хто ж кому допомагає?

Віра. А чим нагороджений — орденом чи значком?

Марта. Значок теж заслужити треба.

Пшенична. На твоєму місці, Дем'яне, я не поспішала б його одержувати.

Нечай (не чекав цього). А його ніхто ще не дає.

Пшенична. Якби й давали... Помилка вийшла... не там, ні, десь у нас. Якщо ніхто не поздоровляє, тут щось не так. Народ делікатний і тонко відчуває несправедливість. Почекай до осені, га?

Нечай. Я що? Не сам я себе нагороджував.

Саченко. А ми й не винуватимо тебе. Переможемо у попарному змаганні — і на коні. Сам проситиму, щоб прикололи.

Голоси. Правильно!

— Тоді й про нас не забудьте.

Нечай (незадоволено, до Саченка). Бестія ти, а не людина. Орден — святе діло, а ти мене й тут поганьбив.

Саченко. Не любиш правди, Нечаю, ой не любиш... Ну признайся: хто тебе на того ордену подавав?

Нечай. Не сам.

Саченко. Звісно, що не сам. А хто?

Нечай. Колись я тебе вночі приб'ю, ось побачиш... В'ївся мені в саму печінку. (Іде).

Перед тим як рушити за Нечаєм, прогресівські механізатори — хто жестом, хто мімікою — виявляють своє задоволення розмовою.

Саченко (дивиться Нечаєві вслід, сміється). Бачили? Думав: туди-сюди — і в дамках?

Віра. І таки в дамках. Указ є — одержить.

Саченко. Зате не буде гоноритися, за діло візьметься.

Пшенична (*до Саченка*). Бережний приїжджав. Саченко. Давно? У мене ж діло до нього...

Пшенична. А в нього до вас. Кормів просить.

Саченко (*не чекав цього*). Кормів? Яких кормів?

Пшенична. У семенівців падіж. Хоч скільки-небудь.

Саченко. Хочете, щоб і в нас почався? Почекайте...

Пшенична. Не можна чекати. У сусідів біда. (*Пауза*). Треба, Гордію!

Марта. Якщо ні, по дворах підемо. Люди не відмовлять, дадуть хто скільки може.

Саченко (*сердито*). Диви яка! Я нічого ще не сказав. А старцювати не дозволю.

Пшенична. Сьогодні ж і приїдуть.

Саченко. Скільки машин?

Пшенична. Не сказав.

Саченко (*чухає потилицю*). Ну трошки б раніше! Де той Нечай на мою голову взявся?

Пшенична. А ми самі його взяли.

Саченко. Що сказали Бережному?

Чоботар. Раз треба, значить, треба. Ти ж воював і знаєш...

Саченко. Чого ж кисіль розводите? Виходить, ви цяці, у вас є душі, а мене в капусті знайшли?

КАРТИНА СЬОМА

Авансцена. З'являється Нечипорук, згодом — Грицик.

Нечипорук (*здоровкається*). Ну, як?

Грицик. Відмовляється, Іване Спиридоновичу. Категорично. «Нікуди,— каже,— той орден не дінеться. А по-друге, чого скаржитись і на кого? Проти правди не попреш».

Нечипорук. Диви, яким правдолюбом став.

Грицик. «Та й пішло це,— каже,— не від Бережного, а від цієї... як її... Пшеничної. Бережний тільки прислухався,— каже,— до голосу мас і підбив резюме».

Нечипорук. Так і сказав?

Грицик. Слово в слово.

Пауза.

Не ч и п о р у к. А ти що вирішив?

Г р и ц и к (*забігав очима*). І я не попру... Куди мені!

Не ч и п о р у к. Потоптався по тобі на зборах, на глум підняв при всьому народі і... проковтнути все це? (*Пауза*). Воював?

Г р и ц и к (*не зразу*). У партизанах.

Не ч и п о р у к. Герой війни — і не можеш захистити своєї честі? Хай би це сталося сам на сам, а то ж при доярках і механізаторах, з якими тобі працювати. Висміяв — і кого? Досвідченого спеціаліста! Партизана! За це тепер по голові не гладять. Не ті часи.

Г р и ц и к. Після того людей обминаю... Хоч тікай із села.

Не ч и п о р у к. От і розкажи про це, коли викличуть.

Г р и ц и к. Хто викличе?

Не ч и п о р у к. Комісія, яка з Києва приїде. Думаєш, лише з тобою так? Ще й півроку не побув, а нарубав дров — дай боже! Злочинців милує, а з чесними людьми розправляється. Скоро вже! Казав мені один знайомий: не все коту масниця...

Г р и ц и к. Якщо так, не спасую, Іване Спиридоновичу. Не таких бачили!

Не ч и п о р у к (*веселіше*). Отож-бо.

Прощаються.

Розсувається завіса.

Обстановка другої картини. В кабінеті нікого, в приймальні — З о я.

Входить Бережний.

З о я. Дзвонили з Цека. Сказала, скоро будете.

Б е р е ж н и й. Правильно, Зою. (*Пауза*). Ну, вчитала, що я просив?

З о я (*дає Бережному пакега*). Ні.

Б е р е ж н и й (*узявши*). І не вчитаєш. Щоб дізнатися, потрібний не підручник, а чоботи.

З о я. Чобітки в мене є.

Б е р е ж н и й. І гуляти в них не по тротуарах, а по ланах — вздовж і впоперек.

Зоя перозуміюче дивиться на Бережного.

Правда, Зою, правда.

З о я (бере трубку). Є. З'єдную. (До Бережного).
Степан Яремович.

Бережний поспішає в кабінет, знімає трубку.

Бережний. З приїздом, Степане Яремовичу. Як прогулянка?

Голос Супруна. Привезли. І не тільки корми, Андрію Васильовичу.

Бережний. Що ж іще?

Голос Супруна. Багато чого... Розкажу при зустрічі.

Бережний. А все-таки?

Голос Супруна. Захоплення... і жаль. Це те, Андрію Васильовичу, що на теперішньому етапі нам дуже потрібно.

Бережний. Не розумію.

Голос Супруна. Багато побачили і багато наслухались... про вас. Там дуже шкодують, що вас забрали.

Лунає дзвінок — сильніший, ніж попередній.

Бережний. Даруйте, Степане Яремовичу. Столиця на телефоні. (Кладає трубку, бере іншу). Слухаю... слухаю, Олександрі Максимовичу.

Голос у трубці. Стежу за твоїми новаціями. Попарне змагання — це добре. (Пауза). Як із майбутнім урожаєм, зрушення буде?

Бережний. Неодмінно. Крім попарного змагання, придумали ще дещо.

Голос у трубці. Що саме?

Бережний. У деяких господарствах на зрошувальних землях чинилися неподобства з поливом. Скликали актив, порадилися. Вирішили створити механізовані загони з партійним або комсомольським ядром у кожному. На загони покладаємо персональну відповідальність за врожай. Перед міністерством слід порушити питання про оплату механізаторам від урожайності.

Голос у трубці. Поцікавтеся досвідом сусідів. Акордно-преміальна оплата цілком себе виправдала. Протягом року одержуєш аванс, а в кінці — повний розрахунок.

Бережний. Чули про це. Завтра ж відряджу туди своїх спеціалістів.

Голос у трубці (*по паузі*). Не лякайся, коли одержиш одного папірця. Тебе стосується. Рубай кляте зілля під корінь, поки не розрослося.

Бережний. Шкода часу, Олександрє Максимовичу.

Голос у трубці. Нічого-нічого. Щоб не заважало працювати. Бажаю успіху.

Бережний. Усього доброго, Олександрє Максимовичу. (*Кладе трубку, відкриває пакет*). Недовго довелося й чекати. Ось вона, голубонька... (*Пробігає анонімку очима*). Що ж, тримайся, товаришу Бережний. Не встиг акліматизуватись, як уже накатали...

Відчиняються двері, показується голова Галини.

Галина. Секретарка десь вийшла... Можна?

Бережний дивиться на неї і ніби не впізнає.

Андрію Васильовичу, я до вас... Можна?

Бережний (*стрепенувшись*). А-а... Це ти. Заходь-заходь.

Галина підходить до столика, сідає навпроти.

Ну, знайшла комедію про підлабузників?

Галина. Знайшла. (*Виймає із сумки книжку*).

Бережний. Про окозамилювачів та анонімників теж потрібно.

Галина. І таких виявив?

Бережний. Вистачає. (*Пауза*). А тепер таке: коли ми з тобою востаннє цілувалися?

Галина. Мені і так боляче. Для чого ти?

Бережний. Я серйозно. Коли це було? Якого року?

Галина. Краще, якби ніколи... (*Відвернулася*).

Бережний. Не розумію. Я повинен з'ясувати.

Галина. Що сталося?

Бережний. Потім скажу.

Галина. У п'ятдесят дев'ятому. За місяць до нашої розлуки.

Бережний (*переглядає листа*). А тут написано, що недавно... по дорозі з колгоспу «Жовтень» до Нового Лиману.

Галина. Хто пише?

Бережний. Поки що невідомо.

Галина (*по паузі*). Яка я була б щаслива, коли б це правда...

Довга пауза.

Бережний (*наспівує*). «Не вернуться, не вернуться літа молодії...»

Галина. А якби вернулися, простив би?

Бережний. Навіщо ворушити минуле?

Галина. Ти не відповів.

Бережний. А що відповідати? Біль у серці влягався довго. Не один рік... Все здавалося: відбив він тебе, аби відбити, просто так... І женився, щоб цвіт зірвати, ненадовго. Щось мені так підказувало. (*Пауза*). Радий, що помилився.

Галина. Говори-говори.

Бережний. Навіщо? Чого не здається зневаженим? Хай вам щастить, Галино!

Галина. Почекай про щастя... Мені теж здавалося... не один раз... те, що й тобі.

Бережний. Забудьмо!

Галина. Не так просто, Андрію. (*Пауза*). Коли можеш, поговори з Іваном.

Бережний. Про що?

Галина. Хвосты за ним тягнуться...

Бережний. Які хвосты?

Галина. Жіночі... Покохала його, дурна, на своє горе.

Бережний. Це що, каяття?

Галина. Пробач... Усе в минулому. Ніяких ілюзій. Сама винна. (*Виймає з сумки папірця, дає*). Ось... Хто б міг подумати?

Бережний. Що це?

Галина. Прочитай.

Бережний. Для чого воно мені?

Галина. Щоб знав, що не вигадую.

Бережний (*спохопившись*). Ану дай. (*Пробігає папірець очима, потім дістає анонімку, дивиться то на неї, то на папірця*). «Чекаю в суботу. Твоя Свєта»

Галина. Що там звіряєш? Новолиманівська буфетниця.

Бережний (*повертає записку*). Хм... На ловця і звір. Доведеться-таки поговорити. (*Пауза*). Розкажи про комедію. У двох словах.

Г а л и н а. Комедія-гротеск. Показується одна контора з досить роздутим штатом нероб та підлабузників. Час іде, змінюються директори, а нероби розказують анекдоти, грають у шахи, а коли награються — прикидають, хто буде їхньою черговою жертвою. І ось приходить шостий...

Б е р е ж н и й. Куди ж дивилися попередні?

Г а л и н а. Не так просто. Такі вони спритні та винахідливі, що швидко знаходять слабке місце в кожного директора. І так підійдуть, так йому в душу влізуть, що той і не схаменеться, як уже їхній.

Б е р е ж н и й. Ситуація підходяща.

Г а л и н а. А шостий виявився міцним горішком. Один спробував завоювати його прихильність свіженькими анекдотами, другий — різними дефіцитними сувенірами, третій — ще чимось. І безуспішно. Осічка за осічкою. Підлабузники розгубилися, адже це вперше так. Тоді один із них вдається до неймовірного. Стоячи перед директором — це був перший його виклик — і почувши, що той заїкається, починає ні з того ні з сього заїкатись і сам. І що ти думаєш? Спочатку, правда, це насторожило директора, трохи навіть збентежило. Але той, не кліпнувши оком, поспішив запевнити, що заїкається від народження і що в конторі, на щастя, він такий не один. Сказане підняло престиж директора у власних очах, надало йому певності й самоповаги. З цього все й почалося. Досить смішно і переконливо. Не один задніпровець упізнає себе в тій чи іншій ролі. *(Пауза)*. А може, не треба? Дещо згущені фарби.

Б е р е ж н и й. Без згущених фарб сатири не буває. Ставити і негайно. Постановку доручить талановитому режисеру.

Г а л и н а. Невтішний спадок дістався тобі в Задніпровську. Чи правильно буде починати з сатиричної комедії? Чи не докине вона солі в свіжу рану?

Б е р е ж н и й. Не докине. Люди зрозуміють... і посміються від щирого серця з недоліків і людських вад, з якими слід рішуче й безжально прощатися. Зрозуміють! Заодно пора долати ще одну межу — межу байдужості й верхоглядства. *(Встає)*. Так до зустрічі на перегляді. Коли приблизно?

Г а л и н а. Місяців через два. Чи, може, прискорити?

Бережний. У мистецтві поспішати не варто.

Галина. Згодна з тобою. *(Іде)*.

Бережний *(коли Галина вийшла)*. Чи впізнає тільки Галина Аркадіївна в одній із дійових осіб свого буйночубого обранця? *(Ніби згадав щось, шукає в телефонному довідничку потрібний номер, набирає)*. Іван Спиридонович? Здрастуй. Хто представляв до урядової нагороди голову колгоспу «Прогрес»?

Голос у трубці. Керівництво.

Бережний. Маю на увазі: хто готував реляцію?

Голос у трубці. Управління... за вказівкою зверху.

Бережний. Чисю вказівкою?

Голос у трубці. Товариша Потапенка.

Бережний. Потапенко знав що-небудь про занижені плани Нечая?

Голос у трубці. Ніхто не знав.

Бережний. А ти?

Голос у трубці. Звідки, Андрію Васильовичу? Сприймав усе за чисту монету.

Бережний. Дискредитація святого діла. Указ про нагородження — і ні в кого радості. Ніхто не здоровляє. Навпаки, люди обурилися, коли дізналися. Нечай опинився в такому становищі...

Голос у трубці. Але указ надруковано...

Входить Зоя. Бережний кладе трубку.

Зоя. Проситься Захар Каленикович... з колгоспу «Прогрес».

Бережний. У якій справі?

Зоя. Каже, в дуже секретній.

Бережний. Хай заходить.

Зоя виходить. Заходить дід Захар.
Оглядається.

Бережний. Що сталося, Захаре Калениковичу? *(Виходить з-за столу, здоровкається)*.

Захар *(поглядає на двері, не зразу)*. Чує моя душа: попався сучий син.

Бережний. Хто попався?

Захар. Куди тягне злочинця? На місце злочину. Потягнуло і його, добра б йому не було. Ще й промову виголосив.

Бережний. Про кого ви?

Захар. Про Грицика. Нашого агронома. Коли відкривали пам'ятник Байрачному...

Бережний. Давайте, Захаре Калениковичу, по порядку. Хто злочинець?

Захар. Кажу ж, Грицик. *(Пауза)*. Як прийшли фашисти, то Байрачного вхопили першого дня. А вдома повз мою хату вели на розстріл його і Грицика. Так Грицик живий лишився, а Байрачного розстріляли. Поясніть, чого воно так? *(Пауза)*. Виступає перед пам'ятником, очі бігають, і ні слова про те, що їх обох вели. Це я тільки вам, по секрету.

Бережний. Чого ж раніше мовчали?

Захар. Сумнівався. Може, думалося, з-під розстрілу втік. Довго в селі не показувався. А це два роки, як об'явився. *(Пауза)*. Сам же бачив: вели обох. Того розстріляли, а цей живий.

Бережний. Розумію, що непокоїть вас.

Захар. Може, він небезпечний, як той снаряд, що землю присипаний?

Бережний. Перевіримо, Захаре Калениковичу.

Захар. Перевіряйте. А потрібний свідок — викликайте. Вели обох. Сам бачив.

Бережний. Щось маєте ще?

Захар мнеться, видно, хоче сказати ще щось,
але не наважується.

Захар. Маю, добра б йому не було. *(Озирається)*.

Бережний. Слухаю.

Захар *(не зразу)*. Може, завтра мені помирати... не осудить. *(Пауза)*. Понаравилися ви нам. Не гордий... З людьми по-людськи. А це почув — хоч вуха затуляй. Негарно якось.

Бережний. Що, Захаре Калениковичу?

Захар. Любити чужу молодицю — останнє діло.

Бережний. І я так думаю.

Захар. Навіщо ж любите?

Бережний *(здивовано)*. Хто вам сказав?

Захар. Усі кажуть. *(Пауза)*. Може, не стільки того діла, а язика розплещуть на всю область.

Бережний. Запізналися, Захаре Калениковичу. Вже розплескали.

Захар. От бачите...

Бережний. До Києва навіть дійшло.

Захар *(завагався)*. Коли я не той... вибачайте.

Бережний. Вибачаю, Захаре Калениковичу. Краще розкажіть, як сторожується?

Захар *(махав рукою)*. Е-е, нема діла. Настає пора давати нам відставку.

Бережний. Чому?

Захар. Колись було спи не спи — мішками носили. А тепер спи не спи — впорожні додому вертаються.

Бережний *(сміється)*. Спасибі за цікаве спостереження. *(Встає)*. А з Грициком розберемось.

Захар *(встає)*. Будьте здорові, Андрію Васильовичу. *(Пауза)*. А Нечай хоч і злиться, а діло буде. Буде! *(Прощається, іде)*.

КАРТИНА ВОСЬМА

Обстановка та сама. За столом — Бережний, переглядає пошту. У приймальні — Зоя.

Входить Супрун — бадьорий, усміхнений, таким його ще не бачили.

Супрун. Здрастуй, Зою.

Зоя. День добрий, Степане Яремовичу. *(Зачудовано дивиться на Супруна)*. З веселим настроєм вас!

Супрун. А й справді, веселий. І є причина. Давно не сміявся так.

Зоя. З чого, Степане Яремовичу?

Супрун. З себе самого і ще з декого. Оце комедія! Правда, декотрі понатягали на себе маски і тільки тому, що був присутній Андрій Васильович, до кінця висиділи.

Входить Нечипорук, холодно вітається.

Нечипорук *(незадоволено)*. Знову нарада? Коли ж працювати?

Супрун. Хіба вас так часто турбують?

Нечипорук. Частіше, ніж інших. Зоя може підтвердити.

Супрун. Пишайтесь, Іване Спиридоновичу. Андрій Васильович відчуває у вас потребу.

Нечипорук. Більше в кормах, ніж у мені. Але я й тому радий. *(Хмурнішає)*. Як вам учорашня комедія? Знайшли на чому виховувати підрастаюче покоління! Що про нас із вами люди подумують?

Супрун. Чому про нас із вами?

Входить Саченко, вітається.

Цікаво, яка ваша думка, Гордію Самійловичу, про вчорашню виставу?

Саченко (*не зразу*). Треба подумати. Одне слово, сюди-туди — і фук.

Нечипорук. Для кого?

Саченко. Для підлабузників. Хіба не чули реакції?

Нечипорук. Реакція — не все. Є такі, що покажи їм пальця — і вже регочуть. А як до діла... чого вона більше принесе: шкоди чи користі?

Саченко. Користі. Немає сумніву. Рикошетом і мене зачепило. Цього, правда, ніхто не знає, бо діло було лише зі мною і поза мене нікуди не виходило.

Нечипорук. Що саме?

Саченко. Не виходило, кажу, і вже не вийде. Зарубав на носі. (*Пауза*). Претензії можете висловлювати своїй дружині.

Входить Галина.

Про вовка промовка...

Галина. День добрий. Про що мова?

Супрун. Іван Спиридонович не прихильник саатири, в свою віру хоче обернути і нас.

Входить Нечай, вітається.

Галина (*до Нечая*). Здається, з колгоспу «Прогрес»?

Нечай. Вгадали. А товариш Саченко — з «Жовтня».

Супрун. А як у «Прогресі» з прогресом?

Нечай. На висоті. Можете поздоровити. Резюме — що треба.

Супрун. Поздоровляємо.

Нечай. Але поздоровляйте спочатку товариша Саченка. Перемогли ми разом... за його ініціативою.

Супрун. У попарному змаганні?

Нечай. Так точно, Степане Яремовичу.

Входить Криничний.

Нечипорук (*до Криничного*). Вітаємо невтомного ентузіаста концентрації і спеціалізації.

Криничний. День добрий. (*До Нечипорука*). Ви що, і до дружини з цитатою?

Не чи порук (одводить Криничного вбік). Знаєте, що сказав мій добрий знайомий? Коли є за що узяти, не потрібно і цитати. (Сміється). Придумав не гірше від Пушкіна. Правда, дотепно?

Зоя переглядає список, іде в кабінет. Згодом виходить, тримаючи двері прочиненими.

З о я. Андрій Васильович просить заходити.

Всі заходять. Бережний виходить назустріч, з кожним здоровкається, запрошує сідати за стіл.

Бережний (усміхається). Як спалося після вчорашнього? Кошмари не душили?

Супрун. По-парубоцькому. Без таблеток. А вранці потягнуло на фіззарядку.

Не чай. Прокинувся, розумієте, опівночі. І до самого досвітку згадував і сміявся. Мій регіт розбудив дружину, вона страшенно перелякалася, подумала, що я той... Отаке резюме.

Бережний. Поздоровляю, Галино Аркадіївно.

Галина. Спасибі, Андрію Васильовичу.

Бережний. Так і повинно бути. Якщо сатира, то дошкульна, якщо драма, то вражаюча. Глядачі сприймуть її і від душі посміються. Комусь, можливо, й не сподобається. Але такої сатири, яка б усім подобалась, в природі не існує.

Не чи порук. Щоб усім — такої, на жаль, немає.

Бережний. Чому «на жаль»? Якраз на щастя. Не була б вона тоді сатирою.

Супрун. І не робили б глядачі певних висновків. (Сміється). Я теж зробив, Андрію Васильовичу.

Бережний. От бачите. А ви що скажете, Іване Спиридоновичу?

Не чи порук. Недоліки, звичайно, треба виправляти. Це можна робити по-різному. На профспілкових зборах, на партійному бюро, нарешті, старший по службі товариш має право поправити, зауважити... Тоді це конкретно і по-діловому. А вчора, даруйте, не обійшлося без зубоскальства. Стояв регіт, що барабанні перетинки не витримували. Пасквіль на нашу дійсність. Навіть Гоголь не написав би такого в наш час.

Бережний. Помиляєшся. Невже думавш, що в часи Гоголя жили одні Хлестакови?

Супрун. З задоволенням піду подивитися ще раз — разом з усією родиною.

Нечипорук. Ніхто вам не забороняє. *(До Бережного)*. Не думаю, щоб це було етично стосовно товаришів, які працювали в обкомі до вас.

Бережний. Не розумію, який тут зв'язок?

Нечипорук. Прямого зв'язку ніякого... Проте дехто з попередніх керівників може прийняти сатиру на власну адресу.

Бережний. Є для цього підстави?

Нечипорук. І є і ні. В роботі, знаєте, буває по-всякому.

Криничний. Театр попав у саму ціль. Запросимо з виставою у свій район і не випустимо, поки не подивляться всі села.

Бережний. Чуєте, Іване Спиридоновичу? Сатири не сприймають лише люди обмежені або ті, що займають не свої посади. Думаєте, я себе не впізнав? *(Пауза)*. Міг промахнутись, ще й як! Якби мене не провчили... спочатку Степан Яремович, а потім батько. Так-так, Степане Яремовичу. У тяжкий для себе момент ви показали, що означає бути комуністом. А батько одного разу линув ківш крижаної води на мою гарячу голову... *(Пауза)*. Але я запросив вас не для цього. Літо було нелегке. Взято новий рубіж. І я хотів би перед пленумом порадитись.

Супрун. Слухаємо, Андрію Васильовичу.

Бережний. Навчилися багато чому, міцно стали на ноги. Що далі? Топтатися на досягнутому чи завойовувати рубежі нові?

Супрун. Попарне змагання відкриває великі можливості. Ще ніколи область не мала таких показників. Але чому це я вискочив перший? *(До Саченка)*. Слово за вами, Гордію Самійловичу.

Саченко. Дозвольте, Андрію Васильовичу? *(Встає)*.

Бережний. Сидіть-сидіть. Розмова в нас дружня, товариська. Можна сидячи.

Саченко *(сідає)*. Попарне змагання підштовхнуло область на кілька років уперед. Сюди-туди — і в дамках. А далі все ясно: переступити межю, як Андрій Васильович каже, і сягати нової... бо життя прискорилося і відставати не можна.

Бережний. А ваша думка, Дем'яне Кириловичу?

Не чай. Злий я був на Саченка... Він знає чого. Та ще, може, Андрій Васильович. А тепер скажу: пройшла моя злість на нього. Нічого гріха таїти... Винен. Мої колгоспники ладні його на руках носити. Їх навчив, а мене провчив. *(Сміється)*. Машини купують, всякі «Кармени» завозять, обставляються. Дівчата на ферму просяться, раніше ж було не докличешся. Одне слово, якщо Саченко візьме мене до компанії знову, позмагаємося з ким завгодно. Таке моє резюме.

Бережний. Дякую, Дем'яне Кириловичу. Хто ще?

Криничний. Дозвольте, Андрію Васильовичу? *(Пауза)*. Люди відчули, що можуть зробити більше, повірили в свої сили. Не раз думав: від чого це? І додумався. Все дуже просто. Коли краще стали бачити людей, почалася віддача.

Бережний. Правильно. На цьому і стоятимем.

Криничний. А тепер про інше. Про спеціалізацію і концентрацію.

Бережний. Пробачте, Єгоре Даниловичу. *(До присутніх)*. Приїжджаю якомсь у район і не застаю товариша Криничного на місці. Дзвонять туди-сюди — ніде немає. Тоді я зателефонував на квартиру. Озався жіночий голос. Питаю: «Дружина Єгора Даниловича?» А вона: «У нього дружина — спеціалізація, одружився з нею ще до мене». А коли дізналась, хто дзвонить, попросила: «Якщо знайдете, не лайте його. Ще з місяць він буде зайнятий своєю спеціалізацією, а далі як хочете». *(До Криничного)*. Запам'ятайте, Єгоре Даниловичу: спеціалізація не дає вам права забувати про дружину.

Сміх.

Даруйте, що перебив.

Криничний. Упізнаю свою Катерину. *(До Бережного)*. Але, Андрію Васильовичу, ви не розказали, що було перед цим.

Бережний. А що було?

Криничний. Їде ото Андрій Васильович у наш район, по дорозі зупинився на колгоспному полі, де

бур'янець у повний зріст, вийшов з машини. А там-тешній голова тут як тут, мов із землі виріс. «Здрастуйте, Андрію Васильовичу!» Андрій Васильович дивиться на голову і вдає, що не бачить. Мовчить. Той знову: «Здрастуйте!» Те саме. Голова знітився, вже й не радий, що нагодився. Андрій Васильович і каже тоді: «Чую, хтось здоровкається, а хто — через кляті бур'яни не бачу. Треба ж отак вимахати!» Сів у машину і поїхав. Другого ж дня голова мобілізував усю техніку й людей на ліквідацію бур'янів.

Сміх.

Було таке, Андрію Васильовичу?

Б е р е ж н и й. Щось у цьому дусі...

К р и н и ч н и й. А тепер по суті. *(Пауза)*. Деякі голови-мудреці зрозуміли спеціалізацію і концентрацію по-своєму. Ну й перехитрили самих себе. За прикладом далеко не ходити. Знайшовся один такий і в нашому районі. Основний профіль у нього — зернові. Розширив посівну площу і виростив добрий урожай. План виконав і перевиконав. Ходить, вуса покручує. А яйця для свого дитячого садка в сусіда купує. Наступного року, дивись, і молоко купуватиме. Куди це годиться?

Б е р е ж н и й. Підніmemo це питання. *(Пауза)*. Про все, що тут мовилося, я доповім членам бюро. Ваша думка для мене багато важить. *(Встає)*. А зараз дозвольте, друзі, поздоровити товариша Нечая з високою нагородою. Дем'яне Кириловичу, цього літа ви заслужили її чесно.

Н е ч а й *(встає, вклоняється)*. Дякую, Андрію Васильовичу.

С а ч е н к о. Коли є за що, приємно й поздоровити. Ну, Дем'яне, не зазнавайся. Жаль, немає під рукою грязюки, а то кинув би жменю на твоє тім'я, як заporожці колись новообраному кошовому, щоб тримався землі і не гнув кирпи.

Н е ч а й *(сміється)*. Мало іще накидав!

С а ч е н к о. Заради такого резюме можна.

Сміх.

Б е р е ж н и й. Сподіваюсь, що й товариша Саченка скоро поздоровимо. *(Встає)*. А тепер, Степане Яре-

мовичу, продовжуйте без мене. *(Виходить у кімнату для відпочинку)*.

С у п р у н *(виймає з кишені папірця)*. Серед керівників обкому, товариші, знайшлася людина, яка... якщо вірити написаному, зловживає владою, порушує принцип демократичного централізму...

С а ч е н к о. Порушує чи порушувала?

С у п р у н. Порушує. *(Пауза)*. ...Вдається до аморальних вчинків...

Г а л и н а. Про кого мова, Степане Яремовичу?

С у п р у н. Зараз дізнаєтесь. *(Пауза)*. ...Нехтує соціалістичною законністю тощо. До Цека надійшов лист, в якому все це викладено більш детально. *(Виймає окуляри)*. Ось слухайте. *(Читає)*. «Першому секретареві ЦК Компартії України. Приїзд товариша Бережного до Задніпровська громадськістю області був сприйнятий позитивно. Колись він працював тут у комсомолі, виявив себе ініціативною людиною, хоч по молодості неодноразово припускався помилок. Повернення Бережного в Задніпровськ у значно вищій якості, на жаль, не пішло йому на користь. У народі кажуть: високо літати та низько сідати. Для високого льоту у Бережного не вирости ще крила. По-перше, він почав з розбазарювання народних коштів, що виявилось в преміюванні доярок коштовними шубами. По-друге, у час відсутності дружини злигався з начальником обласного управління культури товаришкою Нечипорук, про що свідчить їхня поїздка в Новий Лиман і поцілунки в машині на зворотному шляху. До речі, Бережний сімнадцять років тому збирався з нею одружитися, але щось там у них не вийшло. По-третє, не дозволив притягти до кримінальної відповідальності жодного з механізаторів, винних у недодачі державі тисяч центнерів зерна. Викликає обурення й те, як розправився він з керівними кадрами. Заслужених працівників позвільняв з посад, оточивши себе людьми, які дістали суворі партійні стягнення. Окрім того, відміняє укази Верховної Ради, глузує з висококваліфікованих спеціалістів, топчеться по людській гідності. Свого прізвища свідомо не ставлю, Бережний у нас цар і бог, розправи не уникнути».

Г а л и н а. Товариші, я нічого не розумію... Це наклеп!

Бережний (*з'явившись у дверях*). Не зовсім, Галино Аркадіївно. У нас із вами і справді щось там не вийшло в молодості.

Криничний. Мало що в кого не виходить, так про це писати в Цека?

Нечипорук. Комусь нема чого робити.

Супрун. Прожив на світі немало і повинен зробити сумний висновок: людя, мабуть, ніколи не переvedуться.

Саченко. Виловлювати таких і судити.

Нечай. Спробуйте виловити... Не підписався ж сучий син.

Нечипорук. А який почерк? Чоловічий чи жіночий?

Супрун. Жіночий нібито.

Саченко. Руки б їй повідсихали! Андрію Васильовичу, не беріть близько до серця. Може, прихвостень якийсь фашистський... вроді Грицика.

Бережний. Не думаю. (*Пауза*). А Грицика судитимуть у Білорусії, де він фашистам прислужував.

Саченко. Невже не можна виявити?

Бережний. Якщо, товариші, не знаєте або не здогадуєтесь, хто цей анонімник, ви вільні. Івана Спиридоновича прошу затриматись.

Всі встають. Прощаються. Залишають кабінет.

Нечипорук (*з обуренням*). Яке паскудство! Неможливо зрозуміти: для чого? З якою метою?

Бережний (*спокійно*). От і скажи: для чого?

Нечипорук. А хто його знає? В чужу душу не залізеши.

Бережний (*по паузі*). Сюди-туди — і фук... Так Саченко каже?

Нечипорук. Або: сюди-туди — і в дамках.

Бережний. У дамки, як бачиш, не вийшло. Не прикидайся, Іване.

Нечипорук (*засмикався*). Убийте, нічого не знаю.

Бережний. А ти пригадай.

Нечипорук. Що?

Бережний. Можу допомогти. (*Пауза*). Згадай буфетницю... ту, що в Новому Лимані... з якою зраджуєш своїй Галині.

Довга пауза.

Одне слово: навіщо?

Довга пауза.

Нечипорук. Мене судитимуть?

Бережний. Ні. Якщо відповіси чесно.

Нечипорук. І не розглядатимуть?

Бережний. Не знаю.

Довга пауза.

Нечипорук. Дозволь перейти на «ти». Так буде легше.

Бережний. Переходь. Чорт з тобою.

Нечипорук. Згадай академію... і себе згадай. Весь у науку заглибився, ніби всіх нас хотів переплюнути. Кебета варила, як ні в кого. Викладачів до стінки припірав своїми дискусіями. Вже тоді мені здавалося, що з самого малку ти готуєш себе у вожді. І я зненавидів тебе. Я діяв тобі на зло. Кпив над тобою, зневажав при дівчатах. Всього не переказати. Ти не зважав на це, корчив із себе бездоганного, і це драгувало мене ще дужче. Тоді я відбив у тебе Галину, відбив, щоб узяти над тобою гору.

Бережний. Із спортивного інтересу?

Нечипорук. Вважай як хочеш.

Бережний. І взяв гору?

Нечипорук. Галина зі мною. Всі ці роки ми живемо в обласному центрі, а ти в районі. Здавалося, все забулося й перемололось. Так ні! Знову тебе сюди принесло. *(Пауза)*. Чому не кричиш, не обурюєшся? Адже я цілив у твою бездоганність.

Бережний. Цілив і промахнувся.

Нечипорук *(важко)*. Здаюсь. Ти переміг мене. *(Пауза)*. Як виглядатиме моя поразка?

Бережний. Зміною місця проживання... за межами, звичайно, області. Або розглядом персональної справи. Вибирай.

Нечипорук. Подумаю.

Бережний. Порадься з дружиною.

Нечипорук. Ніколи! Благаю: ні слова їй. Вона нічого не знає.

Відчиняються двері, вбігає Віктор.

Віктор. Тату, мами немає.

Бережний. Як немає? Де ж вона?

Віктор. Ніхто не знає... Дідуньо каже, подзвонила якась жінка, він узяв трубку, і вона попросила маму. Мама слухала-слухала, потім поклала трубку і почала плакати. Дідуньо хотів допитатися, вона нічого не сказала, взяла чемодан і пішла в кімнату. А коли ми дивилися телевізор, тихенько вийшла.

Бережний. Чому ж одразу не подзвонив?

Віктор. А ми не знали, коли вона вийшла.

Бережний *(до Нечипорук)*. Твоя робота?

Нечипорук. Можливо.

Бережний. Що було сказано дружині по телефону?

Нечипорук. Те, що в листі. Нічого більше. Кажу ж, цілився в твою бездоганність.

Бережний. А попав у беззахисне серце.

Нечипорук. Можеш ударити. Я дозволяю.

Віктор. Тату, не треба!

Бережний. Чуєш, що каже син?

Нечипорук виходить. Бережний підходить до сина, кладе руку на його плече.

А ми, сину, ходімо шукати нашу маму.

Завіса

1976—1977

ЖИВИ, КРУТОЯРЕ

Драма на 2 дії, 8 картин

ДІЙОВІ ОСОБИ

Одуд Тимофій Софронович — командир партизанського загону.

Верховий — комісар.

Роман Крутояр — командир взводу.

Наталка Василівна — Романова мати.

Надія — медсестра.

Сич Талимон Кузьмович.

Васюков

Середа Ничипір

Микола (вартовий)

Гарась Гаркуша

Парфен — поліцай.

Вітке — німецький офіцер.

Йоганн — німецький солдат.

Партизани.

Жінки.

Чоловіки.

Боець Радянської Армії.

Час дії — осінь 1943 року.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Просценіум. На тлі — лісове урочище. Вечір. За столиком, збитим нашвидкуруч, сидить Одуд. З'являється Верховий.

Верховий. Розвідники повернулись?

Одуд (*кивнувши*). Невтішні вісті, комісаре. Фашисти стягують крупні сили. Думають, як беззахисних дітей моїх і дружину вхопили, то й нас так? (*Сумно хитає головою*).

Верховий (*лагідно*). Годі, Тимофію Софронівчу. Про живих треба думати.

Одуд (*ніби не чує*). Свої продали, рідненькі... (*Стрепенувся*). Твоя правда, комісаре. Давай думати про живих. (*Встає*). Так от. У Соломіївці розташувався німецький мотополк. В Зеленій Гуті — танкова рота і батальйон СС. У Васютинці має підійти ще один полк. Це в той час, коли наші війська колошматять їх на всіх фронтах. Як гадаєш, чого вони тут опинились?

Верховий. Звичайно, не ради прогулянки.

Одуд. І я так думаю. Що будемо робити?

Верховий. Треба обміркувати.

Одуд. Оце сидів і міркував. Поки не пізно, треба зніматися і пробиватися в Чорний ліс. Цієї ж ночі. З такою силою не поміряєшся. (*Пауза*). Твоє слово. (*Довга мовчанка*). Чи, може, не згодний?

Верховий (*спокійно*). Треба, кажу, обміркувати.

Одуд. Поки міркуватимем, нас затиснуть у кільці і знищать.

З'являється Середя. Радісно збуджений. У руці папірець.

Середя. Товаришу командир! Радіограма. (*Дає папірець*).

Одуд (*пробіг його очима, занепокоївся*). Коли черговий зв'язок?

Середа. Завтра. В цей самий час.

Одуд (*у гніві*). Завтра нас уже тут не буде. Не буде, чорт забирай!

Верховий. Що скоїлось?

Одуд. О шостій годині ранку має прилетіти літак. Скине підкріплення і боеприпаси.

Верховий. Чого ж сердитись? Саме те, що нам треба.

Одуд. Зволікати не маємо права. Проти нас два полки і батальйон СС. Озброєні до зубів. А в нас що? Ніхто звідси живим не вийде. Не дивізія ж у тому літаку! (*Важко віддихавшись, до Верхового*). Я на це не піду. Сам же кажеш, про людей треба думати.

Верховий. Усі на це підемо. Весь загін. Не можемо не піти.

Затемнення.

Піднімається завіса.

Ніч. Сільська хата. За столом — Гарась і Парфен грають у карти, третій на покуті — Йоганн, смачно жує над макітрою.

Гарась (*до Парфена*). Дама бубнова? А я її козирним валетом — бац! (*Побиває Парфенову карту*).

Парфен. Не спіши. (*Підкидає іншу*).

Гарась. Валет хрестовий? (*Пауза*). Скоро і нам хрест... Тузом його! (*Побиває*). І твій валет лишився без штиблет.

Парфен. Зажди. (*Підкидає нову*).

Гарась. Невелика шишка... як ми з тобою. А я твого туза, як баба гарбуза, — гуп! (*Побиває останню карту, тиче пальцем у Парфена*). Дурень! Парфен — дурень!

Парфен. Ану припини. Скільки можна базікати?

Гарась. Чого це ти? Може, востаннє граємо? Налетять партизани і...

Парфен. Ось почнеться облава, і партизанам — кацут.

Гарась. Сліпі казали зрячим: іще побачим.

Парфен. Цього разу не вислизнуть. Ще день-два...

Йоганн підводить голову.

Гарась (*до Йоганна*). Парфен дурень! Ферште-
гн зі?

Йоганн. Зі зінд але ді парен.

Парфен. Що він сказав?

Гарась. Каже, обоє ми дурні. *(До Йоганна)*. Чому я дурень? Я виграв.

Йоганн. Скоро побачиль. Русіше зольдатен приїде, дойтше зольдатен нах гаузе. А ви? Хо-хо. Всі ви дурні. Ферштеєн?

Парфен. А ми тоді разом з тобою нах Дойчланд. Ферштеєн?

Гарась. Я нікого не вбивав, не вішав. Примусили, то й служу. Харчі дають.

Парфен *(зло)*. Тобі аби жерти.

Гарась. А ти не жереш?

Парфен. А в ім'я чого? В ім'я великого фюре-ра, щоб вірно йому служити. В ім'я розтерзаної неньки України, яка батькові моему на Соловках снилася. Там і помер бідолашний... царство йому небесне. Ну й ради того, що шлунок потребує.

Гарась. Може, й правильно. Але ж і Йоганн не бреше.

Йоганн. Вас-вас?

Парфен. Російські солдати сюди не прийдуть. Німецька героїчна армія сюди їх не пустить. Так, Йоганне? Скажи, що не пустить. Ти ж німець, трясця твоїй матері!

Йоганн. Вас іст дас «трясця»?

Вбігає гер лейтенант Вітке. Все, що він бачить, вкрай роздратовало його. Всі схопилися з місць, повикидали вперед руки: «Хайль Гітлер!» Замість відповіді Вітке підходить до кожного і безжалісно б'є по обличчю.

Вітке. Пиячите? В карти граєте, фєрфлюхт!

Парфен. Забігли погрітися, гер лейтенант.

Вітке. В такий час грітися? Російський літак перетнув лінію фронту. Можливо, з диверсантами. Негайно на місця!

Йоганн. Яволь, гер лейтенант.

Вітке. З неба не зводити очей! *(Прислухається)*. О, вже гуркотить. Чуєш, Йоганн?

Йоганн. Чую, гер лейтенант. *(Убік)*. Це в мене... у животі.

Вітке. Виконуйте наказ.

Йоганн. Яволь, гер лейтенант.

Вибігають із хати.

Розвидняється. На сцені церква, перед нею пустир. За церковною огорожею кілька дерев.

Наростає гуркіт літака. Мить — і звуку не стало, розтанув за хмарами. Натомість тишу шматують людські голоси, на пустир вибігають Вітке, Йоганн, поліцаї. Вкрай збуджені, задирають до неба голови, ніби ось-ось звідти має зійти щонайменше сам бог. За хвилину-другу він і зійде в образі Романа Крутояра, якого з парашутом вітром відносило до центру села.

Вітке (до Йоганна). Зайняти позицію по той бік церкви. Шнель!

Йоганн. Яволь, гер лейтенант. (Біжить).

Вітке (до Гарася). Де староста, гімелпергот?

Гарась. Яйка збирає.

Парфен (задирає голову). До партизанів летів. Це точно.

Вітке. Ніхт пісен! Брати живим! Скоро ми узналь, де партизани. Кращого «язика» не придумаль.

Парфен. Яволь, гер лейтенант. (Пауза). Прямо на нас летить. Сам у наші руки проситьсья. Вхопимо — і не кавкне.

Гарась. Не дуже-то. Запал он у гранату вставляє. (До Парфена). Дивись, щоб сам не кавкнув.

Парфен. Справді, вставляє... Оце архангел! Що ж воно буде? (Шукає очима захистку, заджує до дерева).

Гарась (радісно). Зачепився! Слава богу!

Над пустирем на парашутних стропах зависає Роман Крутояр. Якийсь час гойдається в повітрі. Вітке й поліцаї ховаються хто де, виглядають зі схованок.

Роман усе це бачить. Зрозумів, що потрапив у становище, з якого не вибратися, і приготувавсья до найгіршого.

Вітке (виглядаючи з-за виступу церкви). Рус, здавайсья! Все одно ти наш.

Парфен (з-за дерева). Сам господь тебе покарав, більшовицький виродку. Ану руки вгору!

Роман. Не бачу кому здаватисья.

Парфен. Сховай гранату. Тоді побачиш.

Роман. Покажись, фашистська шкуро, може, й сховаю.

Вітке не чекав такого повороту. Тупцює попід церквою, боячись вийти.

Вітке. Поліцай Парфен, ком зі гер!

Парфен (*показує на Романа*). Він же може...
Вітке. Кому сказаль? Одна нога!..

Насупувши на лоба поліцейського кашкета, Парфен перебігає. Вітке щось тихо йому говорить, і той зникає за церквою.

(*До Романа*). Русіше диверсант?

Роман (*спокійно*). Який там диверсант? У гості лечу. Не вірите? (*Показує на баклагу*). За нашим українським звичаєм: ідеш у гості, приходи щось із собою. Так і я. Аква віта. Покуштуєте? Моя випивка — ваша закуска.

Вітке. Злазь. На землі будем куштуваль.

Роман. Можу почастувати і звідси. Хто перший — виходь.

Гарась. Кудидай сюди — я впіймаю. Тільки не здумай — гранату.

Роман. Хто це там? Виглянь, щоб я побачив. Голос ніби знайомий.

Гарась. А не кинеш?

Роман. На тебе одного пожалкую.

Поліцай. Виманює. Не висовуйся.

Долинають людські голоси. Невдовзі з'являються чоловіки і жінки, яких жене сюди Парфен.

Перша жінка (*огризається, до Парфена*). Чого я тут не бачила? Куди женеш? Дитина у хаті плаче...

Парфен (*підганяє*). Ну-ну, розпятакалась.

Друга жінка (*побачивши Романа*). Ой матінко рідна! (*Дивиться угору*). За хрест зачепився... Свят-свят. (*Хреститься*).

Третя жінка. Боже мій... (*З тривогою і цікавістю*). Хто ж він — наш чи німецький? (*Роздивляється*).

Роман. Наш, люди, наш. У гості до вас, можна сказати, спорядився, а ви непривітно так зустрічаєте. Поліцаїв кругом понаставляли.

Парфен (*зганяє людей до купи*). Сюди... Стояти на місці і не рухатись. Стрілятиму! (*Тримається юрби*).

Згодом зі своїх схованок до юрби перебігають Вітке, Йоганн та решта поліцаїв.

Вітке (*до Йоганна*). Звони Соломіївка... комендатура. Негайно приїжаль!

Йоганн. Яволь, гер лейтенант. (*Біжить*).

Гарась (*придивляється до Романа*). Це ж Роман Гаврилишин! Убий мене грім, що він.

Роман. Тепер, гади, не страшно? Людьми загородилися — і герої?

Вітке (*до Гарася*). Що він сказав?

Гарась. Що ми боягузи.

Роман. Гарась? Це ти, собача душа, чи не ти?

Гарась (*ніяково*). Я.

Роман (*гірко*). Ех, Гарасю, Гарасю... А пам'ятаєш, як пасли ми гусей на вигоні? Потім у школі за одною партою сиділи. Сиділи за одною, а тепер? Сукою став, Гарасю!

Гарась. Я воював. Під Львовом нас оточили. Командир застрелився, а політрука міна накрила. На череві повз... до самого дому... не одну ніч.

Роман. І взяв до рук німецьку залізяку?

Гарась. Примусили. Така планіда.

Роман. І видаєш рідних людей, діток сиротих?

Гарась. Я па охрапі.

Роман. Що ж і від кого ти охороняєш?

Вітке. Вас ер загт?

Парфен. Вони колись товаришували, гусей разом пасли. З нашого села він.

Роман. А це хто озивається? Стривай-стривай... Часом не Дерикозенків вилупок?

Парфен. Я тобі покажу вилупка! (*Піднімає рушницю*).

Вітке (*б'є його по руці*). Кому наказав? Ніхт шісен! Брати живим! Головою відповідаль!

Парфен. Чує моє серце, живим не дасться, а лиха накоїть. Такий і батько у нього був. Розказують, як вішали його солдати кайзера, горланив на всю вулицю: «Да здраствує революція!»

Вітке. А сина його повісять солдати фюрера. Хайль Гітлер!

Парфен. Хайль! Хай живе нацистська справедливість!

У супроводі кількох чоловік з'являється староста — Талимон Сич. Вигляд діловий, заклопотаний, серйозний.

Вітке. Де ти пропадаль, донерветер?

Сич (*спокійно*). Винуватий, гер лейтенант. Їздив по селу, план виконував. Доповідаю: зібрав більше норми. (*Задирає голову*). Хто це там гоїдається?

Роман (*упізнавши свого дядька*). Ваш колишній небіж, дядьку Талимоне. Ще недавно колгоспним комірником значились, а стали падлюкою на все село. Здорово висунулися.

Сич (*до людей*). Чусте? Родич об'явився. Чий же ти?

Роман. Двоюрідного брата Гаврила ще не забули?

Сич. Гаврила? (*Здивовано*). Невже Роман? (*Роздивляється*). Чого ж тебе, сучий сину, принесло сюди? Місця тобі мало, що надумався тут приземлятися? Чи, може, мости наші хочеш у повітря висаджувати, диверсії чинити? Правду кажи. Якщо так — голову одірвемо і бог з тобою. Ми тебе сюди не запрошували.

Роман. Думаєте, вам не одірвуть? Горить уже земля під вашими ногами. Про Сталінград чули? Буде вам не один іще Сталінград.

Вітке. Мовчать! Ми знищіль вас, усіх до одного. Ми маємо таку зброю...

Голоси (*тихо*). Що він сказав?

— Яку зброю?

— Спалять село, людей постріляють...

— Руки короткі. Партизани не дадуть.

Сич (*заклопотано*). Гер лейтенант, без драбини діла не буде.

Вітке. Вас іст дас драбина?

Сич. Штука така, з поперечками. (*Показує на пальцях*).

Вітке. Гут. Несіть драбину. (*Пауза*). А хто полізе?

Сич. Я полізу. Сам. Клятого вишкребка і з неба дістану.

Парфен. У нього ж граната.

Сич. Хай убиває рідного дядька, якщо совісті немає.

Вітке. Гут.

Сич (*зводить погляд на Романа*). Де ж його таку довгу взяти? (*Чухає потилицю*). Степане, запрягай коней і гайда на хутір, до кума Ониська. У нього драбина — на клуню вилізеш.

Вітке. Шнель! Шнель!

Сич. Не бійтесь, гер лейтенант. На небо не злетить.

Р о м а н. Гарась, поклич матір. Чуєш, лакузо, матір поклич.

П е р ш а ж і н к а. Відпустіть. Я покличу.

П а р ф е н. Ні з місця! Стрільтиму!

Д р у г а ж і н к а. Проси гер лейтенанта.

Р о м а н. Гер лейтенант, дозволю з матір'ю попрощатись.

П а р ф е н. Досить того, що з білим світом попрощаєшся.

Р о м а н. Замовч, гадино! Попереджаю: до ваших рук живим не дамся.

С и ч (розважливо). Дасися. Нікуди, небоже, не дінешся. І не треба гарячитися.

З'являється Йоганн.

Й о г а н н (розводить руками). Ніхто не відповідаль.

В і т к е. О донерветер! (До Сича). Де є драбина?

С и ч. Зараз буде, гер лейтенант.

Підходять кілька чоловіків і жінок, серед них — Наталка, Романова мати. Вона уже все знає, і горе своє по дорозі виплакала. Зупинилась осторонь, руки заломила і з німим розпачем дивиться на єдиного свого сина.

В і т к е (до прибулих). Карашо. Бітте шон. Будь ласка.

Н а т а л к а. Ромцю, це ти?

Р о м а н. Я, мамо.

Н а т а л к а. Навіщо ж прилетів сюди, дитино моя? Вони ж уб'ють тебе.

Р о м а н. Останнім з літака вискочив, а тут — вітер...

Н а т а л к а. І куди ж це ви?

Р о м а н. На Берлін, мамо, путь тримаємо. Гітлеряді віршовку веземо.

П а р ф е н. Чого ж висадився тут, а не в Берліні?

Р о м а н. З тобою, фашистським вилупком, заскочив поквитатися... (Заносить гранату. Поліцаї і Вітке падають на землю). Тримайтеся, люди добрі. Наші наступають. А ти, Гарасю, подумай. Іще не пізно. Ну, а ви, дядечку старосто, на першій гілляці повиснете. Згадаєте моє слово. Наші вже на Дінці.

В і т к е. Мовчать!

С и ч (розважливо). Ти, небоже... того... замість базікати, краще б сили свої приберіг, щоб смерть, як годиться, прийняти. Не на весілля зібралися.

Н а т а л к а (*не витримує, до Сича*). Спершу мене застрель, христопродавцю! Ой боже мій! Що ж це робиться?

Р о м а н. Мамо, кого ви просите? (*Подивився убік, веселіше*). Коли що — в селі не лишайтесь. Чуєте, мамо? (*Знову подивився*). А ви, люди, розбігайтесь по хатах, бо зараз...

Ніхто, крім Романа, незчувся, як усе сталося. Без жодного звуку висипали з усіх кінців на пустир партизани, зчинилася метушня, залунали постріли.

КАРТИНА ДРУГА

Ліс. Праворуч — намет, місце розташування партизанського штабу. Біля намету М и к о л а, всередині — О д у д, В е р х о в и й та один з парашутистів — В а с ю к о в.

О д у д. Скільки ж вас прилетіло?

В а с ю к о в. Двоє.

О д у д (*незадоволено*). Матері твоїй ковінька, оце десант! Та через вас я ризикую цілим загonom.

В е р х о в и й. Радіти треба, Тимофію Софроновичу. Як не є, поповнення.

О д у д (*з притиском*). Радітимеш, як почнеться облава. (*Встав, заходить по кабінету*). Послали найвідчайдушніших. Одіб'ють чи не одіб'ють?

В е р х о в и й. Одіб'ють. Невідомо тільки — живого чи мертвого.

О д у д. Яке має звання?

В а с ю к о в. Молодший лейтенант. Фронтовик. Після госпіталю в рідні краї попросився. Я теж, до речі, після госпіталю. З трьома дірками.

За сценою зчиняється метушня, чути збуджені голоси.

О д у д (*перший вибігає з намету*). Що за галас? М и к о л а. Не знаю, товаришу командир.

Цієї хвилини до намету в оточенні партизанів підходять Роман і Наталка. Слідом Середа веде Йоганна.

Середа. Завдання виконано, товаришу командир. Обійшлося без втрат. (*Показує на Йоганна*). Трофея прихопили.

О д у д. Бачу, що виконано. (*Підходить до Романа*). Здоров був, щасливцю.

Тиснуть один одному руки.

Чи місця тобі мало, що на церкву забрався?

Р о м а н. Ніби змовилися. Те саме сказав і васютинський староста.

О д у д. Твоє щастя, що не встигли з драбиною.

Р о м а н. Звідки про це знаєте?

О д у д (*усміхається*). Сорока на хвості принесла. За нас тут усе — птаство і звірина. (*Переводить погляд на Наталку*). А це хто?

Р о м а н. Моя мати. Наталка Василівна. Лишатися їй у селі тепер небезпечно. Прошу прийняти у кашовари.

О д у д. Приймаємо. (*До Наталки*). Варитимете кашу своєму синові, ну й нам заодно.

Н а т а л к а (*крізь сльози*). Варитиму, всім варитиму, аби тільки живі були та здорові. (*Пауза*). Як сказали ото, що Романко на церкві, на тому парашуті... (*Плаче*). Пошли вам, боже...

О д у д. Послав не бог, а я — і врятували вашого сина. Ось вони, дивіться які орли, і не треба, Наталко Василівно, плакати. (*До Верхового*). Правду кажучи, трохи побоювався...

С е р е д а. Не до нас їм було. На Крутояра роти пороззявляли, дискусію з ним ведуть, живим хочуть узяти. А ми тут як тут.

О д у д (*до Романа і Васюкова*). Заходь, поповнення, до намету. Поговоримо про обстановку. (*До Верхового*). А ти допитай полоненого.

Ідуть.

С е р е д а. Ішов, не огинався. Мало дорогу не показував.

В е р х о в и й (*роздивляється Йоганна*). Їсти хочеш?

Й о г а н н (*з цікавістю роздивляється Верхового*). Яволь.

В е р х о в и й (*до Середи*). Збігай на кухню і принеси поїсти.

Й о г а н н. Данке шон.

С е р е д а (*на ходу*). Отакої! Для чого харчі переводити?

В е р х о в и й (*сідає на пеньок, до Йоганна*). Таборів для полонених у нас немає. Раз попався, тут одне з двох. Зрозумів?

Й о г а н н. Зер гут.

Верховий. Тоді без викрутасів, бо часу у мене в обріз.

Йоганн. Бітте.

Верховий. Яка частина стоїть у Вишневому?

Йоганн (*думає, морщиться*). Вишневому? Іх вайс ніхт.

Верховий. А в Соломіївці?

Йоганн. Мотополк Міллера.

Верховий. А в Зеленій Гуті?

Йоганн. Батальйон СС, танкова рота. У Васютинці прибуваль полк Гунта. Будуть наступаль на партизан.

Верховий. Коли?

Йоганн. Скоро-скоро.

Верховий. Сьогодні?

Йоганн. Найн. Цвай день.

З'являється Серед а з двома казанками в руках.

Верховий (*до Середи*). Дивись мені... Щоб жодна волосина не впала з його голови! (*Іде в намет*).

Серед а один казанок ставить перед Йоганном, другий перед собою. Йоганн пожвавівшав, одразу береться за кашу.

Серед а. Не поспішай, бо вдавишся. Повільно жуй.

Йоганн. Яволь.

Серед а. Дітей маєш?

Йоганн. Цвай.

Серед а (*з відчуттям переваги*). А в мене драй. (*Пауза*). Гітлера любиш?

Йоганн. Гітлер капут!

Серед а. Значить, не любиш. Цікаво, з якого це часу?

Йоганн знизує плечима. Мовчить.

А кого ж ти любиш? Може, нас?

Йоганн. Вас?

Серед а (*здивовано*). Нас?

Йоганн. Вас-вас?

Серед а. Морока з тобою. Справді не розумієш чи прикидаєшся?

Йоганн. Іх лібе кушать... роботать. Ніхт політика.

Серед а. Ага. Кушать і работать... І вбивати наших людей, і глумитися з наших дівчат?

Й о г а н н. Найн убивать.

С е р е д а. Так я тобі й повірю. Фашист?

Й о г а н н. Ніхт фашист. Наці — фашист.

С е р е д а. А ти хто?

Й о г а н н. Зольдат.

С е р е д а. А якби оце наскочили фріци... багато фріців, що б ти робив?

Й о г а н н. Ніхт багато дойтше зольдатен.

С е р е д а. Знаю, що поменшало. А якби багато і наскочили і в тебе був автомат?

Й о г а н н *(подумавши)*. Іх... пух-пух... стрілять.

С е р е д а. У кого?

Й о г а н н. Фашист стрілять.

М и к о л а *(до Середи)*. Диви, якого ти собі кореша знайшов. *(До Йоганна)*. А чого б це ти, фріце, по своїх пух-пух?

Й о г а н н. Ніхт фріц. Йоганн.

С е р е д а. Все одно фріц.

Й о г а н н *(з притиском)*. Йоганн!

М и к о л а. Ти глянь. З характером.

Й о г а н н. Гітлер капут! Дойчланд капут!

С е р е д а. Гітлер капут. Це точно.

Й о г а н н. Вас-вас?

С е р е д а. Те, що чуєш.

Й о г а н н. Зер гут. Москва карашо.

М и к о л а. Бачиш, який гарний, коли пір'я обскубане? Хоч до рани прикладай.

Й о г а н н. Гітлер — фе!

С е р е д а. Правильно міркує. Ось що робить партизанська каша.

Середа виймає кисета, пригощає Миколу. Йоганн несміливо поглядає на кисет.

М и к о л а. Чого витріщився?

С е р е д а. Не знаєш чого? *(Відриває клаттик газети, дає Йоганну)*.

Й о г а н н *(узавши)*. Данке.

С е р е д а *(насипавши тютюну)*. Тепер крути.

Й о г а н н. Гут. *(Крутить, тютюн розсипається)*.

М и к о л а. Розсипле. Йй-богу, розсипле.

С е р е д а *(до Йоганна)*. Дай сюди. Добра жалко. Цигарки не може скрутити, а ще й Москву завоювати збрався. Герой!

М и к о л а. До сигареток позивали.

Середа. А тепер і кізяка скурить. От як буває!
(*Скрутивши і послинивши, віддає Йоганну*).

Йоганн. Данке шон. (*Прикуруивши, кашляє*).
Фу... карашо.

Микола. Скажи спасибі Ничипору. Це його за-
слуга.

Йоганн. Вас Ничипур?

Микола. Якби Ничипур тебе не прихопив, де б
іще покуштував такого?

Йоганн. Яволь. Гут Ничипур.

Середа. То-то. Після війни з тебе могорич.

У супроводі двох партизанів з'являються Вітке і
Гарась. Останній при зброї, у руці ще й пістолет.

Перший партизан. Де командир?

Микола. Зайнятий. (*Розглядає Вітке*). Оце
фрукт!

Йоганн (*підскочив до Вітке, зловтішно*). Гер
лейтенант? Яка приємна несподіванка!

Другий партизан. Ану відійди! (*Від-
штовхує Йоганна*).

Гарась (*здивовано*). Йоганне, ти вже тут? Як
не при макітрі, так при казанку. Що ти тут робиш?

Йоганн. На тебе чекаю. Дас іст ріхтіг. Варум
нах Дойчланд?

Середа. По-німецькому забороняю. Тут вам не
Дойчланд. (*До Гарася*). Що він сказав?

Гарась. Хвалить мене. Правильно, каже, вчи-
нив, що привів цього гера.

Середа. Таке можна казати. І не більше.

Вітке (*випручується з Гарасевих рук*). Пусти...
Іх бін офіцір.

Гарась. Тепер можна й пустити. (*Відпускає*).

Середа (*до партизанів*). А це що за герой?

Гарась. Вибачайте, бувший поліцай. З Васютин-
ців.

Микола (*недоброзичливо*). По халявах видно.

Гарась. Нікого не вбивав, не вішав.

Середа. Перевіримо. (*До партизанів*). Де підхо-
пили?

Другий партизан. У яру помітили. Пішли
назирці. Думали, афера якась. Тягне фашиста, ще
й приказу: «До своїх помандрую, там себе порятую».

Середа. Чого ж раніше не рятувався?

Гарась. Довго розказувать... *(Пауза)*. Де Кру-
тояр?

Серед а *(здивовано)*. Диви, родича знайшов.

Гарась. Не родича, а товариша. За одною пар-
тою сиділи...

Серед а. Що маєш до нього?

Гарась. У ноги йому хочу вклонитися. *(Гордо)*.
От маю товариша!

Серед а. Поліцай партизану не товариш.

Гарась. Ну колишній... *(Пауза)*. Висить над на-
шими головами, ніякої тобі опори, гойдає його туди-
сюди, а гер лейтенант і всі ми стоїмо на землі і боїмо-
ся підступитись. *(Пауза)*. Що ж воно, думаю, вихо-
дить? У фашистських, можна сказати, руках, а не
вкусиш. Ісус розп'ятий перед нами, а не боїться.
А я землю під ногами чую, рушницю при собі маю —
і боюсь. Хто ж я такий? *(Пауза)*. Поліцай, кажеш?
Так. Був поліцаєм. Охороняв молочарню, за наказом
старости збирав яйця, м'ясо, хай би вони подавилися
ними! Ось така моя коротка німецька біографія.
І я ладен змити її власною кров'ю чи як завгодно.
(Спохопившись, сумно). Чи, може, розстріляєте?

З намету виходять Одуд, Верховий, Роман
і Васюков. Усі збуджені, видно, після гострої розмови.

Верховий. Даруйте, але я цього не розумію,
товаришу командир. Це поза всякою гуманністю.

Одуд. І я тебе не розумію. Полонений дані під-
твердив?

Верховий. Ну підтвердив. Але після того, що
сьогодні сталося, розправи селу не уникнути.

Одуд. Ще невідомо.

Роман. Дозвольте, товаришу командир?

Одуд. Дозволяю.

Роман. Село треба попередити. За всяку ціну.
Хай лишаять усе, ідуть разом з нами, бо лиха не
обберуться.

Одуд. Коли відійдемо, небезпека для Васютинців
зменшиться.

Верховий. Чекаєте від фашистів милості?

Одуд. Наказу не відмінюю. Через годину рушає-
мо. *(Помічає Вітке і Гарася)*. Хто такі?

Гарась *(подолавши сум'яття)*. Здравія желаю,
громадяни командири!

Роман (*упізнавши Гарася*). Оце так номер!

Гарась (*наблизившись до Одуда*). Привів гер лейтенанта. Вреднючий, собака. Бив усіх — своїх і наших. (*Показує на Йоганна*). Йоганн не дасть збрехати. Прошу, товаришу командир, прийняти мене в партизани. (*Показує на Вітке*). Перший завдаток.

Одуд (*м'якше*). За завдаток спасибі, а з прийнят-тям почекай.

Гарась (*підбадьорившись, показує на Крутоя-ра*). Це він мене напоумив на таке діло. З парашута. Хотів прихопити й старосту, так не вийшло. Пруд-кий дуже. Правда, двічі вліпив по ньому з оцієї... Сам сконає.

Не тямлячи себе, Одуд з усього маху вдаряє Гарася по ще-лепі. Той заточився і, зойкнувши, хапається за цюку.

Верховий. Товаришу командир!

Ніхто нічого не розуміє. Напружена пауза.

Одуд (*до партизанів*). Забрати зброю!

Партизани забирають у Гарася зброю, ведуть за намет.

(*Сівши на пенюк, тре лоба, як від сильного голов-ного болю*). Падлюка!

Роман. Що з вами, товаришу командир?

Одуд. Нічого... Голова трохи замакітрилась. (*Під-водить голову, помічає Вітке*). Ану підійди.

Партизани беруть Вітке під руки. Той відстороняє їх, під-ходить сам.

(*Ніби до давнього знайомого*). Ну, розкажуй.

Вітке. Ви бандити. Зольдати фюрера воюваль-чесно, на фронт... А ви нападаєть. Дас іст ніхт война.

Одуд. Ближче до діла. Яка німецька частина в Соломіївці?

Вітке. Найн дойче зольдатен Соломіївка. Я умі-раль не страшно.

Одуд. І не знаєш, чому в Зеленій Гуті зупинився батальйон СС?

Вітке. Іх вайс ніхт.

Йоганн. Ніхт вар!

Одуд. Що він сказав?

Роман. Каже, гер лейтенант бреше й не кри-виться.

Віткє. Москва капут! Сталін капут! Ми вас завоюваль...

Одуд. І що у Васютинці завтра має підійти полк Гунта, теж не знаєш?

Віткє. Найн.

Одуд. І не знаєш, для чого все це робиться?

Віткє. Найн.

Одуд. Доведеться пояснити. Все це робиться для того, щоб оточити нас у цьому лісі і знищити. Тепер дозволь тебе потішити. Поки підійде полк Гунта, нас уже тут не буде.

Голоси. Як не буде?

— А Васютинці?

— Людей же постріляють!

Одуд. Тихо! (*До Віткє*). Маю ще й другу для тебе приємність. Твій розлюбезний приятель, васютинський староста, круг пальця тебе обвів. Правда, йому теж не поталанило. Але мова зараз не про нього. (*Киває партизанам на ліс*). Усе.

Середа. Єсть, товаришу командир.

Йоганн. Ер іст наці, фашист.

Віткє плює в Йоганна.

Середа (*підштовхує Віткє*). Спокійно, гер лейтенант. Перед смертю не наплюєшся.

Одуд. Перевірити готовність!

Верховий (*категорично*). Дайте мені роту, Тимофію Софроневичу. Одну роту. Я піду у Васютинці.

Роман. Я теж піду, товаришу командир.

Одуд (*незадоволено*). Знову за своє. Рішення прийнято. Єдиний порятунок — передислокація. Подали від Васютинців. І якомога скоріше.

Верховий. Точніше, втеча?

Одуд. Чому втеча?

Верховий. Допомагали нам чим могли... одягом, продовольством, навіть зброю для нас добували. Не корилися фашистам, знали, що ми поблизу, захистимо коли що. Тому й поліція трималася тихше води, нижче трави. А тепер, після того як врятували Крутояра і не стало гер лейтенанта? Що чекає село, коли відійдемо?

Роман. Розправа. Не зупиняться ні перед чим.

Одуд. Мусимо відійти. Проти нас — танки, артилерія. Наш обов'язок зберегти боєздатність загону.

Верховий. Але ж люди... наші люди! І залишити їх напризволяще?

Одуд. Я відповідаю за загін!

Верховий (*підвищує голос*). А за Васютинці не відповідаємо? За людей, що в неволі?

Одуд (*теж підвищує*). Це безглуздя, товаришу комісар! Ради одного села ставити під загрозу цілий загін? У фашистів чисельна і матеріальна перевага.

Верховий. Не може бути чисельної переваги в окупантів. Ми тут господарі. Ми єдине ціле з народом і нас — більшість. Ми повинні до них піти, попередити, і всі, хто може тримати зброю, підуть з нами. А решта по сусідніх селах розбіжиться.

Одуд. Це неможливо. Вже пізно.

Довга пауза.

Верховий (*вибухає*). Хтось же за все це має колись відповісти, товаришу командир!

Одуд. Я вже відповів... життям трьох дітей і дружини. Не чужі їх продали.

Верховий. Співчуваю, Тимофію Софроновичу. Врешті-решт не народ же їх видав! Про народ подумайте.

Одуд. Чого ти хочеш?

Верховий. Дайте мені роту. Я не знаю, що нас чекає. Може, й загинемо. Але ніхто не скаже, що ми злякались, втекли, лишили людей на поталу ворогу.

Одуд (*по паузі*). Ну ось що... Даю тобі роту. Іди. Встигнеш попередити — добре, не встигнеш — оце й буде наша відповідь перед майбутнім.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Чорний ліс. На повороті дороги, на горбку, Серед а і Г а р а с ь маскують кулемет. Кругом — пташине різноголосся.

Серед а. Ох і розщебеталися! Мабуть, на дощ. (*Задирає голову*). Хоч би одну побачити. Замаскувалися не гірше від нас.

Г а р а с ь. А спитай, чого їм маскуватися? З фашистами діла не мають. Їж — що є, лети — куди хоч. Ось кому можна позаздрити.

Серед а. А я ні. Короткий вік у них.

Г а р а с ь. Зате веселий. (*Пауза*). А в тебе довгий? Он скільки невинного люду трупом лягло за ці роки,

а скільки ще виляже. А вони... війна не війна — виспівують. Та й душа у них чиста. Не знають, що таке поліція...

Середа. Досить того, що ти узнав. (*Згадавши щось*). Ану повернись.

Гарась. Чого?

Середа. Гулю покажи. (*Роздивляється Гарасеву щоку*). Сходить уже. Не знаєш, за віщо він тебе?

Гарась. За те, щб поліцай. Дякувати богу, вчасно під руку попав. Хоч легше на душі стало. Трохи очистився. (*Пауза*). Хай б'є і в праву, бо має право. Ану розвернись і ти. (*Підставляє щоку*).

Середа. Відчепись.

Гарась (*благально*). Один раз.

Середа. Рукоприкладством не займаюсь. Не маю права.

Гарась. У поліції служив?

Середа. Ні.

Гарась. Маєш право. (*Підсовується ближче*). Ну виручи. Як рідного батька, прошу.

Середа (*аби відчепитись, лякає Гарася по щоці*). Полегшало?

Гарась. Ні.

Середа. В бою полегшає.

Гарась. Якби ж то! Нічого так не боюсь, як додому після війни повернутись. Ні, не вернусь. Поїду кудись далеко-далеко, де ніхто не бачив на мені цієї форми.

Середа. Медаль чи орден заслужиш — і забудеться.

Гарась. Ганьби такої ніяка медаль не прикриє. Пече вона мене, пече... Діти народяться, на люди вийдуть, питає хтось: «А це чиї?» — «Поліцай Гаркуші». Не знаєш наших людей? Як щось приліплять, до сьомого коліна не одірвеш.

Середа. А з командиром взводу тобі повезло.

Гарась. Аякже. Поручився за мене, у свій взвод забрав.

Середа (*настороживсь*). Тихо! (*Прислухається*). Почулося... (*Підставляє свою щоку, до Гарася*). А тепер мене.

Гарась. За віщо?

Середа. Наказую!

Гарась. З якої речі?

Середа. Очі злипаються, три ночі не спав.

Гарась. А-а... тоді можна. *(Замахується)*. Але можна й без цього. *(Опускає руку)*. Не та оказія. *(Пауза)*. Послухай. Я повартую. Подрімай, розбуджу коли що.

Середа. Не можна. *(Встає, бере казанки)*. По кашу збігаю. А ти — в обидва дивись!

Довга пауза.

Гарась. Дивлюсь праворуч і ліворуч... Ліворуч і праворуч... Дивлюсь... Дивлюсь... *(Голова починає хилитися, хилитися й утикається в землю)*.

З гушавини виходять два партизани. Тихо перемовляються. Підходять до кулемета, забирають і, не оглядаючись, зникають у кущах.

Середа *(з'явившись, нічого не може второпати)*. Ей ти, поліція!

Гарась *(схопившись)*. Де? Що? *(Позіхає сонно)*. Ох і приснилося! Ніби не Роман, а я на парашуті вишу і відбиваюся...

Середа. Чим? *(Суворо)*. Де кулемет?

Гарась *(береться за голову)*. Та я ж тільки... Ось біля мене... *(Роздивляється)*. Мана якась.

Середа. З цим не жартують! *(Зіскочив на ноги, шукає кругом, але нічого не знаходить)*.

Гарась. Стояв ось... *(Лунає очима)*. Де ж він подівся?

Середа. Спав, гад?

Гарась. Начебто ні.

Середа *(наставляє на Гарася автомат)*. Вояка чортівий, ану до штабу!

Затемнення.

Під гіллястим дубом просто на землі сидять баба Наталка і Йоганн. На Йоганнові білі штани. Чистять картоплю. Перед Наталкою — таз, перед Йоганном — відро. Непода-лік вогнище, над ним — великий казан.

Йоганн, забувшись, кидає обчищену картоплину в таз, бризки летять Наталці в обличчя.

Наталка *(незадоволено)*. Сказано: німець. *(Витирається рукавом)*.

Йоганн. Вибачте, ффрау Наталька.

Наталка. Яка я тобі ффрау? Чи, може, залиця-тися надумався?

Йоганн. Вас іст дас за-ли-ця-ти-ся?

Наталка (*не відійшовши*). Вас та вас. Прийшов до нас, то вчися по-нашому. А то — як турок.

Йоганн. Я не хотіль, ффрау Наталка, вас ображать.

Наталка. Кажу ж, ніяка я не ффрау. (*Підкреслено*). Господиня Наталка, турку!

Йоганн (*повторює*). Гос-по-ди-ня... Яволь.

Наталка. Являй-являй... (*Пауза*). І де ви взяли на нашу голову? Життя через вас немає.

Йоганн. Ви плохо жіль?

Наталка. Всяке було. (*Спохопившись*). Хто тобі сказав?

Йоганн. Мужа найн... кіндер без ффатер.

Наталка. Жили, як усі. Самі собі робили, самі собі їсти варили, самі співали й слухали.

Йоганн. Ви співаль?

Наталка. Всі співали. А тепер... За два роки у Васютинцях пісні не чула. Жили, як на кладовищі. (*Задумалась*). А до війни було: вийдеш увечері з хати, на одному кутку одну заводять, на другому — другу. Одне одного переспівує. Не знавш, кого й слухати.

З'являється Надія з медичною сумкою.

Надія. Добридень, тітонько. (*До Йоганна*). Гутен таг, Йоганне.

Йоганн (*задоволено*). Гутен таг... Добрий день.

Наталка. Рано, доню, прибігла. Хіба що хлібця з цибулиною, га?

Надія. Спасибі.

Наталка (*встає, лаштує перекуску, сумно*). Хай уже я в партизанах, а тобі й сімнадцяти ще немає.

Надія. Сімнадцять з половиною.

Наталка (*сумно*). Саме пора... (*Дає скибку хліба й цибулину*). Саме пора танцювати, співати та цілуватися.

Надія (*весело*). Я вже, бабуню, на все життя націлована.

Наталка (*здивовано*). Коли це ти встигла? Хто ж тебе так націлував?

Надія. Кюмарі, хай вони виздыхають.

Наталка. Ой, забалакалась... (*Бере картоплю, засипає в казан*).

Надія підходить до дуба, притулилась до нього, стоїть зами-слена.

Надія (*тихо*). Покохай мене, дубочку, поки я ще молоденька. (*Пауза*). Комарі мене цілують, а не суджений, не милий. Пропадає моя врода... В лісі марно пропадає. (*Пауза*). В клуб ходити б вечорами... Та гулять під яворами... (*Задумалась*). А коли війна скінчиться... буду я... стара дівчиця. (*Поникла, постояла, пішла*).

З'являються два партизани, ставлять на землю кулемет.

Наталка (*у бік Надійки*). Отаке мале, хупавеньке, а воює.

Йоганн. Зер гут, господиня Наталка.

Перший партизан (*тихо*). Баба Наталка політграмоту Йоганну читає.

Другий партизан. Давай послухаєм.

Наталка. Кінчиться війна, запишемо тебе до колгоспу.

Йоганн. Найн. Іх завод... Фабрік. Іх бін інжнір.

Наталка. У нас є молочарня. Будеш там інжініром. Маслозавод побудуємо.

Йоганн. Цвай кіндер... лібе ффрау.

Наталка. Знайдемо тобі удовицю і тут. З двома і більше. Немало їх без батьків зостанеться.

Йоганн (*здається*). Карашо.

Наталка. Що ж тут хорошого? Думаєш, заміниш їм батька, турку?

Йоганн (*не розуміє*). Що ви хотіль?

Наталка. Щоб твого Гітлера трясця була вхопила, як іще малим був.

Йоганн. Гітлер капут!

Наталка. Ото! Тільки й чую.

З лісу швидкою ходою виходить Роман.

Перший партизан. Товаришу взводний, подивіться. (*Показує на кулемет*).

Роман. Чий?

Другий партизан. Ваш. З відділення Середи. Обійшли пости, кругом — порядок, а в нього... мертва година.

Перший партизан. Хай тепер пошукають!

Роман. А якби наскочили німці, чим одбивалися б?

Другий партизан. Яке там одбивання? Сонного, мов курку, задушили б.

Роман. Було б розбудити. Перехід не з легких, потомилися.

Перший партизан. Такий наказ самого командира. Поруч виставлено новий пост.

Роман. Кулемет хай лишається, а командира відділення — до мене.

Перший партизан. Єсть, товаришу командир.

Ідуть.

З кущів — ні живі ні мертві — виходять Середда і Гарась. Побачивши взводного, зупиняються.

Роман. Хто там? (*Обертається*).

Середда (*зніжковіло*). Ми, товаришу молодший лейтенант.

Роман (*удає, що нічого не знає*). Чого по лісу тиняєтесь? Чому не на посту?

Гарась (*не зразу*). Хтось кулемета узяв. (*Побачивши кулемет*). Часом не наш? Товаришу молодший лейтенант, дозвольте подивитись?

Роман. Не дозволяю.

З'являється Васюков. Зупиняється здивований.

Васюков (*киває на партизанів, до Романа*). Твої?

Роман. Мої.

Васюков. Чого вони тут?

Роман. Хай самі скажуть.

Гарась. Краще розстріляй, Романе... товаришу молодший лейтенант. Це легше, ніж розказувати.

Роман. Кулемета проспали.

Васюков (*нічого не розуміє, показує на кулемет*). А це чий?

Гарась. Не знаємо. Вроді наш.

Середда. Я відлучився, а він...

Гарась. Не встиг заплющити... і нема.

Середда. Товаришу молодший лейтенант, що накажете робити?

Роман (*до Гарася*). Та чи знаєш, що за це? (*Хитає головою*). На посту... у такий час... На відповідальній дільниці, де можна всього чекати. А якби фашисти? Скільки б лиха накоїли! За це розстрілюють просто на місці. (*До Середди*). На твій розсуд, товаришу старшина. Але так, щоб затамив.

Г а р а с ь. Спасибі, товаришу молодший лейтенант.
Н а т а л к а (*від вогнища*). Він вам навоює! Як за-
бирати яйка, то наввипередки. З руками виривав.

Р о м а н (*усміхнувшись*). Дивіться, мамо, щоб каша не пригоріла. (*До партизанів*). Беріть кулемет — і на пост.

С е р е д а. Єсть, іти на пост.

Ідуть.

Р о м а н (*услід*). Ну бачив? От і поручайся за таких!

В а с ю к о в. Усвідомив, будь певний. Стояв пере-
ляканий на смерть, неможливо було дивитись.

Р о м а н. Що в тебе?

В а с ю к о в. Збираюсь нанести візит фашистам,
знайомі місця провідати.

Р о м а н. Яворівку?

В а с ю к о в. Так точно, молодший лейтенант. (*Ди-
виться на небо*). Погоди виглядаю... дощику пролив-
ного. Ну, бувай. Командир викликає.

Ідуть у різні боки. Назустріч Роману — Надія з медичною сумкою. Розминулися, не привітавшись. Озиралися як по команді. Зупинилися.

Н а д і я (*зацікавлено*). Новенький?

Р о м а н. Майже.

Н а д і я. Не той, що на церкві висів?

Р о м а н. Вгадала.

Н а д і я. І довго?

Р о м а н. На годинник не подивився.

Н а д і я. А внизу фашисти?

Р о м а н. І поліції трохи.

Н а д і я. А для чого гранату наготував?

Р о м а н. Щоб земляків повеселити.

Роман незчувся, як Надія опинилася біля нього і поцілувала в щоку.

(*Не чекав цього*). Отакої. (*Озирається*). Он мати.

Н а д і я. За те, що не з'якався. Думаєш чого?

Р о м а н (*озирнувшись*). Тепер я. І будемо квити.

Н а д і я. Не здумай, бо ось... (*Показує долоню*).
Давай краще листуватися. Два роки ні від кого листів не одержую.

Р о м а н. Листуватися? Яким чином? Хіба в лісі є листоноші?

Надія. Попросимо якогось дубка дуплявого, він погодиться. Напишеш і покладеш у дупло. Звати мене Надія.

Роман. А мене Роман.

Надія. Ромцю, Ромцю, славний хлопцю...

Роман. Отак і напиши.

Надія. А ти як?

Роман (*подумавши*). Ой Надіє, серце мліє...

Надія (*кривиться*). Не подобається. Раніше, ніж писати, подумай.

Роман. Матиму час — подумаю. А відповіси?

Надія. Захочу — відповім. А дубок з дуплом — он, біля вогнища. Іди, бо відстанеш.

Роман (*спохопившись*). Бувай, Надіє.

Надія. Бувай, щасливцю.

Крутояр іде. Надія підходить до вогнища. Наталка порастеся, Йоганн грає на губній гармоньці «Катюшу».

Наталка (*лагідно*). З синочком моїм постояла?

Надія. Познайомились. А він... червоніє, мов калина.

Наталка. Не червоніє — хто сорому не має.

Надія. І взагалі... дитина ще.

Наталка. У тебе в голові є що-небудь? Он Йоганну більше сорока, а рядовий. Дарма що інженір. А Роман — молодший лейтенант.

Йоганн. Тоталь мобілізаціон. Усіх нах война.

Наталка (*до Надії*). Замість базикати, перев'яжи Йоганну пальця. Чистить, як лозину струже. Ото й достругався.

Надія (*дістає йод, змащує, перев'язує*). Заживе, як на цуцику. За перев'язку вашого підлеглого хоч ложку гаряченького. Живіт до хребта приплюск.

Наталка. Скоро вже. Закипає.

Надія. Насипайте. Докипить сироті в животі.

Наталка. Нетерпляча яка!

З'являється Одуд. Йоганн перестає грати, стає струнко.

Одуд (*киваючи на Йоганна*). Оце такий помічник?

Наталка. Хай грає. Хмизу приніс, картоплі начистив. (*До Йоганна*). Грай-грай... (*До Одуда*). А хто це його в такі штани нарядив?

Одуд. Хай матляє у полотняних. Тут йому не Фрідріхштрасе.

Н а т а л к а (*сміється*). Цирк, та й годі.
О д у д. Зате не втече. Штани не пустять. Їх і вночі видно.

У супроводі Васюкова з'являється С и ч.

В а с ю к о в. Товаришу командир! Староста з Васютинців.

Н а т а л к а (*кинулася до Сича*). Таки попався? (*До Одуда*). Це ж... Це ж... Повісити його мало!

С и ч (*спокійно*). Не кип'ятися, Наталко, тут і без тебе тоскно.

О д у д (*упізнавши*). Талимон Кузьмович?

С и ч. Я, Тимофію Софроновичу.

О д у д. Оце замаскувались. Звідки ви?

С и ч. З Васютинців. Того ж дня, коли врятували мого племінника, горе на нас звалилося. Налетіли під вечір карателі... Ой рано, Тимофію Софроновичу, ви знялися з нашого лісу.

О д у д. Нічого не рано. Того ж дня у Васютинці я послав партизанів. Повинні були попередити.

С и ч. Де ж вони, ті партизани?

О д у д. Комісар повів. Де поділися — сам не знаю. (*Пауза*). Далі.

С и ч. За гер лейтенанта Вітке вхопили десять заложників... і всіх до одного... (*Пауза*). Невчасно, Тимофію Софроновичу, ви знялися...

О д у д (*спалахує*). І ви тіві ж! Хотіли, щоб загін у пастку потрапив?

С и ч (*розводить руками, сумно*). Ну й кров пролилася невинна... А Дерикозенка сам... уночі... ось цими руками.

Довга пауза.

О д у д. Родина де?

С и ч. Одвіз у Лісове. Там у мене рідня, і німців немає. (*Пауза*). Не можу більше, Тимофію Софроновичу!

О д у д. У хозроту підете, Талимоне Кузьмовичу.

С и ч. Куди завгодно. У печінках мені ота собача служба.

О д у д (*до Васюкова*). Проведи товариша Сича.

С и ч (*розчулено*). Нарешті не фашистський прихвостень, а товариш.

Васюков і Сич ідуть. Одуд ходить перед наметом туди-сюди.

О д у д. Де ж вони поділися? (*Пауза*). І людей постріляли, і комісар мов крізь землю провалився. (*Пауза*). Оце виручив село, попередив!

З'являється С е р е д а.

Комісар не повернувся?

С е р е д а. Ні, товаришу командир.

О д у д (*сідає на пенюк, сумно*). Третій день ми нає... (*Картас себе*). Знав, що так буде! І не встояв, піддався. Забив мені баки своєю філософією: «Народ, народ, єдине ціле». Яке ж воно ціле, коли одні в лісах, а другі — під фашистським чоботом?

Здалеку долинає глухий вибух.

(*Дивиться на годинник*). Чуєш? Знайомий почерк. Освоюємось на новому місці. Ще один ешелон догори дригом. (*Встає*). Ось що, Середа, треба робити, а не самому чорту в зуби лізти. Полізеш — кісток не збереш. А так — ми їх тро щ и м о.

З'являється В е р х о в и й. Ледве стоїть на ногах.

(*Суворо*). Де рота?

В е р х о в и й (*через силу*). Відпочиває.

Довга пауза.

О д у д. Ну, врятував людей?

В е р х о в и й. Ні. Наскочили на карателів.

О д у д. Скільки вас повернулося?

Верховий мовчить.

Тридцять? Двадцять?

В е р х о в и й. Менше половини.

О д у д (*гірко*). Оце так... (*Пауза*). А ми комендатуру в Майданівці розгромили, два ешелони пустили під укіс. І нікого навіть не подряпало.

Верховий мовчить.

Май же мужність, комісаре, визнати свою вину. Чому загубив половину роти? Хто в цьому винний?

В е р х о в и й (*спокійно*). Ви, товаришу командир.

О д у д (*йому перехопило дух*). Я? (*Пауза*). Я? (*Пауза*). Людей постріляли... через мене? Півроти загубив... теж через мене? Це ти хотів сказати?

Верховий. Так. Карателів було вдвічі більше. Одбивалися у відкритому полі. Якби пішли всім загонном, цього не сталося б.

О д у д. Здорово в тебе, комісарє, виходить. Може, й під воєнний трибунал мене віддаси?

Верховий хилиться, ось-ось упаде.

М и к о л а. Товаришу командир. У комісара на плечі кров!

Верховий падає.
З а т е м н е н н я.

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Обстановка третьої картини. За столиком — О д у д і С и ч.

О д у д. Талимоне Кузьмовичу, тільки по щирості. Справа дуже серйозна.

С и ч. Аякже.

О д у д. Згадайте все, що знаєте про партизана Гаркушу.

С и ч. Що згадувати? Хороший хлопець. Це я його у поліцію рекомендував.

О д у д. Отакі «хороші» і видають наших рідних.

С и ч. Борони й помилуй! Я знаю його, Тимофію Софроновичу, ще отаким... (*Тривожно*). Щось трапилось?

О д у д. Трапилось, Талимоне Кузьмовичу. На посту заснув.

С и ч. Всиште йому добре. Другий раз не засне. (*Пауза*). Діло давайте, Тимофію Софроновичу. Не можу без діла.

О д у д. Беріть підводу і в Лісове, по продукти. (*Усміхається*). Заготовляли фашистам, а тепер нам.

С и ч. Все одно половина вам діставалась. (*Іде*).

У супроводі двох партизанів з'являється Гарась без ременя і зброї.

Г а р а с ь (*побачивши в спину Сича*). Он він... Фашистський прихвостень. Тримайте його!

Ніхто не реагує.

О д у д (*встає*). А покажись-но, який ти? (*Оглядає*).
Поліцай?

Г а р а с ь (*показує рукою в бік, куди пішов Сич*).
А через кого? Через нього. Залигав не одного мене,
гадюка!

О д у д (*ніби не чує*). Два роки живота на печі
вигрівав, під спідницею ховався, а тепер?.. Отак вину
свою спокутуєш? (*Пауза*). Прізвище?

Г а р а с ь. Гаркуша. (*Пауза*). Винуватий, товари-
шу командир. Сил уже не було. Карайте як знаєте.

О д у д. Закон воєнного часу знаєш?

Г а р а с ь. Знаю, товаришу командир.

О д у д (*сердито*). З таким навоюєш... (*До парти-
занів*). Тримати під вартою!

Д р у г и й п а р т и з а н. Єсть, тримати під вартою!

Ідуть.

З'являється В е р х о в и й.

О д у д. Що з тобою, Верховий?

В е р х о в и й. Зустрів Талимона Кузьмовича. Яка
трагедія!.. (*Пауза*).

О д у д (*сердито*). Не можна було затримуватись!
Ні на годину. Оточили б уже, і невідомо, що від нас
лишилося б.

В е р х о в и й. А пішли б на Васютинці всім заго-
ном, перебили б карателів.

О д у д. Не дратуй мене. Наступного дня наїхали б
другі. І було б те саме або й гірше. (*Пауза*). Про
інше думаю. Людей розстрілюють, шпигунів до нас
засилають. Що робити з порушником? За законом
воєнного часу годилося б...

В е р х о в и й. Діло до перемоги йде, Тимофію
Софронівичу.

О д у д. Де ще та перемога, Верховий?

З а т е м н е н н я.

За столом сидить О д у д,
в а р т о в и й намілює йому обличчя.

О д у д (*повільно, розважливо*). Повернешся, Ми-
коло, у свою війську, вхопиш собі чудовну... так у вас,
білорусів, кажуть?

М и к о л а. Так.

О д у д (*говорить далі*). ...чудовну дівчину. Вірні-
ше, вона сама тебе вхопить — знаєш, скільки їх там

підросте? І... *(Відсторонює Миколу рукою, прислухається)*.

Мик о л а. Коли це буде? До Берліна ще ой-ой-ой!

О д у д. А ти й туди махнеш? Правильно, Миколо. Поки гадів не доб'ємо... *(Знову відстороняє, прислухається)*. Ні, хтось таки ходить.

Н а т а л к а *(виходить із-за намету, тримаючи щось під фартухом)*. Це я, Тимофію Софронівчу.

О д у д. А-а... Годувальниця наша?

Н а т а л к а. Лисичок насмажила... *(Ставить на столик тарілку)*.

О д у д *(задоволено)*. Оце сюрприз! Поласують сьогодні мої орли.

Н а т а л к а *(знякювівши)*. Де їх стільки візьмеш? Вам... ну й синові грошки.

О д у д. Спасибі, Наталко Василівно. Тоді ми з Миколою поласуємо.

Н а т а л к а *(хоче сказати щось і не наважується)*. Хотіла я, товаришу командир, попросити, та не знаю як... за цього самого... Гаркушу. Не з своєї волі поліцаєм став. Це і Талимон Кузьмович може підтвердити, ви ж його на старосту поставили.

О д у д *(сміється)*. Не ми, а німці. Ми лише посприяли.

Н а т а л к а. Нехай не ви. Не такий він, як Дерикозенко. То я про яйця так... щоб його присоромити. Присій-бо, правда.

О д у д. Чого ж ви хочете?

Н а т а л к а. Випустить його, Тимофію Софронівчу. Даром же хліб їсть. Нехай воює.

О д у д. Не журіться, Наталко Василівно. Багато не з'їсть, самим не вистачає.

Н а т а л к а. Все одно шкода.

О д у д. Розберемось. По правді і по закону.

Н а т а л к а. Для закону він іще дурний. Постарайтеся по правді, Тимофію Софронівчу.

О д у д. Постараємось, Наталко Василівно.

Н а т а л к а. Спасибі, Тимофію Софронівчу. А завтра я ще привесу.

О д у д. Не треба, Наталко Василівно. Не любитель грибів.

Наталка іде. Одуд нахилиється над тарілкою, нюхає.

Ану, Миколо, діставай ложки. Щось пула тягне.

Микола. Ви ж казали, не любитель.

Одуд. То для неї. Щоб не носила.

У глибині лісу лунають постріли.

(Стривожено). Що за пальба? (Іде в напрямку стрілянини).

Микола (набравши ложку, покуштувавши).
А по-моєму, хай носить.

З'являється Надія. Вона схвильована.

Надія. Командир є?

Микола. Немає.

Надія. Товаришу вартовий, це правда, що заарештували кулеметника Гаркушу?

Микола. А тобі що до того? А потім... чого, мала, не вітаєшся?

Надія. Я не мала. Здрастуйте, товаришу вартовий.

Микола. Здорова була, велика. Що трапилось?

Надія. Баба Наталка дуже переживає. Що йому буде?

Микола. Не більше того, що заслужив.

Надія. А їхньому командирі взводу?

Микола. Молодшому лейтенанту? (Приставляє пальця до її носа). Не сунь, Надійко, носа до чужого проса. Ти ось що, мала... вибачай, велика... приший краще мені гудзика. Голка є?

Надія. Є. А скажеш?

Микола. Хоч би й знав, так ні.

Надія. Чому.

Микола. Не твоє діло.

Надія. Поранять — не перев'яжу. Ось побачиш.

Микола. Чому?

Надія. Діло моє.

Микола. Твоє, моє... Іди. Тут не дозволяється затримуватись.

Надія. Чому?

Микола. Штаб.

Надія. Б'юсь об заклад, що поліщук.

Микола. Звідки знаєш?

Надія. Бо похмурий. У лісі ріс, де сонця мало. Не діставало воно тебе. Еге ж угадала?

З'являється Крутойр. Теж схвильований.

Роман (до Миколи). Є хто у штабі?

Микола. Нікого.

Р о м а н. Х-ху, чорт... (*Пізнає Надію, веселішає*).
Так чекаю на відповідь.

Н а д і я. На яку?

Р о м а н (*розчаровано*). Теж мені... говорила-балакала.

Н а д і я (*здогадавшись, радісно*). Ой! Написав?

Р о м а н. Ще вчора. Прийшов по відповідь, виймаю — мій.

Н а д і я. І де ж він?

Р о м а н. Поклав на місце. Може, після війни хтось знайде і прочитає.

Н а д і я. Не прочитає. Ой, побіжу.

Р о м а н. Ні, не пуцу. (*Загримує*).

З'являється О д у д. Він збуджений, очі блищать.

О д у д. Надійко, ти вільна.

Н а д і я іде.

У-у, мерзотник!

Р о м а н. Хто?

О д у д. Шпигуна виявили. З соломіївських поліцаїв. Чоботи, гад, мені цілував, клявся-божився, що вірою і правдою... Я й повірив. Вивідав, що треба, і п'ятами наживав. До речі, в твоєму секторі.

Р о м а н. Утік?

О д у д. Та ні. Куля перехопила. (*Пауза*). Вчасно пости перевірили. Його втеча могла б дорого нам обійтись. (*Пауза*). А з тим, що проштрафився, панькатись не будемо.

Р о м а н. Прочати ніхто не збирається. (*Пауза*). Важкий перехід. З сил вибився.

О д у д. А ми з тобою не вибились? У нас не було переходу? Ти мені дисципліни не розхлябуй. В армії як? Забув? А ми — другий фронт, ми з тобою англійці й американці разом. Умови боротьби набагато складніші. Кругом ворог. Сьогодні заснув один, завтра другий... недалеко й до анархії. Спробуй тоді повоювати. (*Дістає наказа*). Прочитай і розпишись.

Р о м а н (*прочитавши, вражено*). Розстріляти? (*Пауза*). Подібне могло трапитися з кожним... зі мною, вами, з ким завгодно.

О д у д. Але ж не трапилось.

Р о м а н. Бо ми їхали верхи, а він пішки тьопав.

О д у д. Вирок повинен бути виконаний, щоб інші затамили... на все життя.

Р о м а н. Є різні міри покарання.

О д у д. У даному разі міра цілком справедлива, оскарженню не підлягає.

Р о м а н. Буду оскаржувати.

О д у д. Збожеволів... Перед ким?

Р о м а н. Перед вашою совістю. (*Повертає наказ, іде*).

О д у д. Товаришу взводний, вернись!

Роман зупиняється, недоброзичливо дивиться на Оуду.

Утік з фронту... Дезертир. За одне це треба розстрілювати.

Р о м а н. Не з фронту, а з оточення, товаришу командир.

О д у д. Караємо за законом воєнного часу, а він суворий, як наше з тобою життя. Сон на бойовому посту... розумієш, що це таке?

Р о м а н. Він ненавмисне. Нещасний випадок.

О д у д. Батьківщину рятуємо, людей із неволі звільняємо. Дорого обходиться нам перемога, ніякими коштами не окупиться. А тобі дезертира жалко?

Р о м а н. Якби ж дезертир... Втрат вистачає і так, товаришу командир. Не можу я цього зробити.

О д у д. Наказ командування виконати?

Р о м а н. Партизана розстріляти.

О д у д. Наказую, Крутояре!

Р о м а н. Наказ треба скасувати.

О д у д (*не зразу*). Це що, відмова? (*Важко дихає*). Тоді одне з двох: або ти його, або...

Р о м а н (*по паузі*). Наказ буде виконано. (*Кричить*). Але я не згодний. Не згодний! (*Іде*).

Одуд ходить туди-сюди, заклавши за спину руки.

Щось напружено обмірковує.

О д у д (*нараз спинившись, до Миколи*). Миколо, ти б зрадника розстріляв?

М и к о л а. А чого ж... Зрадників треба стріляти.

О д у д. А за сон на бойовому посту... У відповідальний момент?

М и к о л а. Спати на бойовому посту не дозволяється.

О д у д. Не хитруй. Відповідай прямо.

М и к о л а. Можливо... а чого ж...

О д у д. Біографія?

Микола. В порядку, товаришу командир. Хлібороб. У вйосці народився, там і помру.

Одуд. Скоро, Миколо, повернемо всі наші села і вйоски, міста й городи. Людських рук буде потрібно сила-силенна. Додому прийдеш і засукуй, Миколо, рукава років отак на п'ятдесят. Роботи вистачить і тобі, і твоїм дітям.

Микола. Роботи не страшно. Не розгинався б удень і вночі, аби скоріше війна кінчалася та батько й мати були живі.

Одуд. Може, й живі. Скоро узнаєш. *(Пауза)*. Бач, скільки горя кругом, а ти сумніваєшся, карати чи не карати порушників.

З'являється Верховий.

(Не одійшовши). Крутояр відмовляється виконати наказ командування.

Верховий. Я теж відмовився б. У сорок першому міг би, а тепер — ні.

Одуд. Яка різниця? Війна є війна. І закони її суворі.

Верховий. В історії бувають моменти, коли найсуворіші закони відступають перед чимось великим, прекрасним... людським. Наказ треба відмінити. В ім'я незліченних жертв, яких зазнав наш народ... в ім'я життя... в ім'я близької перемоги.

Одуд. Знову мені баки забиваєш. Ану спробуй без дисципліни прискорити оте велике, прекрасне! Яка піде анархія, коли перестанемо виконувати накази, прощатимем порушників.

Верховий. Гаркушу ви не розстріляєте.

Одуд. Порушників карали і будемо карати. А твоє діло, комісарє, людей на подвиг запалювати, піднімати їх дух.

Верховий. Гаркушу ви не розстріляєте.

Одуд. Наказ оголошено по підрозділах.

Верховий *(вибухає)*. Вам що, Васютинців мало? *(Іде)*.

Одуд *(засіпався)*. Це я винен, що розстріляли заложників! *(Важко дихає. До Миколи)*. Чув?

Микола мовчить.

Так от, Миколо, скажи мені: чия правда?

Микола. Відпустіть мене в взвод, товаришу командир.

О д у д. Не ухилийся. Відповідай.
М и к о л а (*подумавши*). Вроді ваша — і вроді
їхня.

О д у д. Двох правд, Миколо, не буває. У грізну
для народу годину буває лише одна правда. І вона,
Миколо, моя.

КАРТИНА П'ЯТА

Вогнище. Круг нього сушаться партизани.
Н а т а л к а порастється біля казана.

Н а т а л к а. Куди вас носило в такий дощ? Півночі
лив. Не можна було переждати?

Перший партизан. Не можна, тітонько. По-
года для нас розчудесна.

Н а т а л к а. Ото й сушитесь.

Другий партизан. Ми розвідники, мамашо.
Яворівку провідували.

Н а т а л к а. Сушіться, соколики, сушіться. Не за-
студжуйтесь. Та даремно не сидіть.

Перший партизан. Чому даремно?

Н а т а л к а. Може, пісню яку знаєте?

Другий партизан. Якої вам?

Н а т а л к а. Хорошої...

Перший партизан. Просіть Яшка, бо мені
співати суворо заборонено.

Другий партизан. Що таке?

Перший партизан. Голос у мене дуже силь-
ний.

Другий партизан. Тим краще. Давай.

Перший партизан. Дав би, так можу демас-
кувати загін. (*Сміється*). Яшко, затягуй.

Яшко починає, згодом підтягує й перший. З'являється
Й о г а н з оберемком хмизу. Став, заслухався.

Ой ти, вороне,
Чорний вороне,
Над бійцем молоденьким не кряч.
Ой ти, дівчино
Незаручена,
Милий вернеться скоро, не плач.
Б'є він ворога
Любо-дорого,
Визволяє з неволі свій край.

Чуєш бою клич?
Щастя-долі зич
І на весну додому чекай.

А як вернеться
З перемогою,
То повернеться, знай, не один.
Не відваги зич —
На весілля клич
Рідний мій партизанський загін.

Н а т а л к а. Давно не чула, як співають. Спасибі, соколики.

Д р у г и й п а р т и з а н. Про мене пісня. Кінчиться війна — і другого ж дня женюсь. Всіх запрошую. Записуйте адресу: Овруч. Вулиця Леніна. Яків Музика. Спробуйте не прийти.

Й о г а н н. Овруч... Овруч... Як туди їхаль?

Д р у г и й п а р т и з а н. З Берліна, Йоганне, дуй прямо на Житомир, а там недалеко.

Й о г а н н. Карашо. Придую. *(Сміх)*.

З'являється Н а д і я. Притулилась до дуба. Йй не терпиться заглянути в дупло, але при всіх не наважується.

Н а т а л к а. А ти чого сиротою стоїш? Іди до вогню, погрійся.

Н а д і я. Мені не холодно.

Д р у г и й п а р т и з а н. Надійко, виходь за мене заміж. Чого відкладати на хтозна-коли? *(Помігивши, як Надія засунула в дупло руку)*. Покажи, що там ховаєш?

Н а д і я. Нічого я не ховаю.

Д р у г и й п а р т и з а н. А в руці що? Покажи-покажи. Може, таємне листування з ворогом?

Н а д і я *(червоніє)*. Одчепіться. Не покажу. *(Відходить убік, читає папірець)*. Ой!.. *(Хапається за серце)*. Тітонько! Товариші...

До Надії підбігають партизани, Наталка, Йоганн.

П е р ш и й п а р т и з а н. Ану покажи, що там?

Н а д і я. Гаркушу... Гаркушу... *(Віддає записку)*.

Д р у г и й п а р т и з а н *(читає вголос)*. «Пробач, Надійко, сьогодні не до лірики. Наказано розстріляти Гаркушу. Роман»

Н а т а л к а. Як же це? За віщо?

Перший партизан. Яшко, до комісара!

Другий партизан. Еге, так і знайдеш... Як не в одній роті, так у другій.

Перший партизан. Треба знайти, поки не пізно.

Ідуть.

Й о г а н н (*гірко*). Гаркуша... Гаркуша...

Опускається завіса.

На авансцену виходить Гарась.
За ним — Роман з пістолетом у руці.

Г а р а с ь (*зупиняється*). Водиш мене... водиш... Місця не вибереш? Давай тут, під берізкою.

Р о м а н (*невесело*). Ставай.

Г а р а с ь. Пожалій батьків... Скажи, що безвісти... Чуєш, товаришу командир.

Р о м а н. Уже я тобі не товариш... і не командир.

Г а р а с ь (*гірко*). Не зазнав я розкошоньки...

Р о м а н (*повагавшись*). Тікай, а я вгору. Може, Ковпака розшукаєш або до інших партизанів пристаєш. До перемоги повоюєш, а там війна все спíše — і все забудеться.

Г а р а с ь. Не можна. Гірше наробимо.

Р о м а н. Чому?

Г а р а с ь. Хтось третій приведе сюди нас обох... за законом воєнного часу.

Р о м а н. Ні туди, виходить, ні сюди...

Г а р а с ь. Не можеш так, давай у спину. Я повернусь.

Р о м а н. Почекай. (*Пауза*). Скажи, а чому я повинен тебе розстрілювати? За віщо мені така напасть?

Г а р а с ь. Тому, що так наказано. Інакше не могло бути.

Р о м а н. Що ж... прости, товаришу дитинства.

Г а р а с ь. Прощаю. Не промахнись тільки, добре цілься... щоб з першого разу.

Р о м а н. Ох ти ж і чоловік! До смерті людям розказуватиму... ні, мовчатиму, бо і я тут замішаний. (*Пауза*). Повертайся. Або зараз... або...

Гарась повертається. Роман перішуче піднімає пістолета і тут же опускає його. Навшпиньки, без жодного слова, відходить, відходить, аж поки не зникає й зовсім.

Г а р а с ь. Цілься ж! (*Жде секунду-другу, сердито*). Нерви випробовуєш?

Збігає ще хвилина. Гарась не витримує, обертається. Ніде нікого. Стоїть, не знає, що робити. Блідий, знеможений, рухає в протилежний бік.

З а в і с а

КАРТИНА ШОСТА

Намет. Одуд і Васюков схилилися над столиком, розглядають карту.

О д у д (*заклопотано*). Яворівко, Яворівко, як до тебе підступитись? (*Пауза*). Який там гарнізон?

В а с ю к о в. Чималенький. Усі підходи до тюрми прострілюються, кругом вишки з кулеметами.

О д у д. Товаришів треба рятувати. Кожного до світку когось розстрілюють.

В а с ю к о в. Дещо продумав. Нападати вночі. На тюрму і комендатуру. Одночасно. Для тюремних воріт маємо кілька протитанкових гранат.

О д у д. Відібрати найсміливіших, бувалих. Хто поведе?

В а с ю к о в. Я. Усе буде як по нотах, Тимофію Софроновичу. Колись у Яворівці я вчителював. Знаю всі ходи й виходи. Мені і карти в руки. Талимон Кузьмович теж проситься.

О д у д (*сміється*). Ось тобі, Васюков, ситуація! Навіть рідня нічого не запідозрювала. Хитрий дядько, справжній конспіратор. Як він там?

В а с ю к о в. Просить роботи, без діла не всидить.

О д у д. Робота буде. І серйозна. Саме для нього.

В а с ю к о в. Яка?

О д у д. З Великої землі передають... (*Пауза*). Плоти потрібно готувати, човни робити, щоб наші, коли прийдуть, на Десні не затримувались.

В а с ю к о в. Оце діло, Тимофію Софроновичу. Дозвольте розпорядитись?

О д у д. Розпоряджайся. І передай: теслярську бригаду хай організовує. Людей підкинемо.

В а с ю к о в. Звідки?

О д у д. З фашистської катівні, яку розгромимо. Там люди наші, перевірені. (*Нахиляється над картою*). Так от. Пересуватимешся уздовж Десни. (*По-*

казує). Тут повернеш ліворуч. Ночі темні тепер. Суворо заборони курити. Один засмалить — і все пропало.

В а с ю к о в. За це не турбуйтеся.

О д у д. Домовтеся про сигнал для тяжкопоранених. Усіх підібрати, не лишити ворогу жодного.

Входить Р о м а н.

(До Романа). Ну?

Р о м а н. Не виконав. Карайте, товаришу командир.

О д у д. Де порушник?

Р о м а н. Не знаю. Лишив у лісі.

О д у д (суворо). Віддати зброю!

Роман знімає пістолета і кладе на столик. Вбігає в артовий. Вигляд переляканий, в очах розгубленість.

О д у д. Що таке?

М и к о л а. Товаришу командир, Гаркуша...

О д у д (нічого не розуміє). Що Гаркуша?

М и к о л а. Просить пропустити... Що накажете?

О д у д (здивовано, до Васюкова). Що за фокуси?

В а с ю к о в (знизує плечима). Не знаю.

О д у д. Сам?

М и к о л а. Сам, товаришу командир.

О д у д. При зброї?

М и к о л а. Не видно. Може, в кишені.

О д у д. Обшукати!

М и к о л а. Єсть, товаришу командир. (Виходить).

Невдовзі заходить Г а р а с ь. Напружена пауза.

Г а р а с ь. Самі розстрілюйте, товаришу командир. Той, кому було наказано, втік.

О д у д. Як утік? Куди втік?

Г а р а с ь. Не бачив. Я стояв до нього спиною. Озираючись — немає. (Побачивши Романа). Виходить, сюди.

О д у д. Чого ж сам не тікав? (Пауза). Сам чого не тікав, га?

Гарась мовчить.

(Заходив по намету. Сердито). Довго мовчатимеш?

Г а р а с ь. Не догадався, товаришу командир.

О д у д. Що не догадався?

Васюков. Усе ясно, товаришу командир.

Одуд (*насуплено*). Нічого не ясно. Не забігай поперед батька... Я сам із ним поговорю. І так поговорю... (*Трясе кулаком*).

Васюков непорозуміло дивиться на Одуда, який заходив павколо Гаркуші. Руки за спиною. Довга пауза. Нарешті підходить до столика, дістає з-під нього баклагу, наливає в склянку. Ставить її на край столика.

Одуд. Випий! (*Знову заходив*). Чого стоїш? Пий! Наказую!

Гарась (*не поворухнувшись*). Сам не п'ю.

Одуд (*спокійніше, до Васюкова*). Характер, як у мого батька... (*Повертається до столика, наливає в другу склянку*). Ну! За твоє життя, Гаркушо!

Гарась бере склянку, випиває.

(*До Крутояра і Гарася*). Наказ я скасовую. Але твого непослуху, Крутояре, не прощаю. І твоєї вини, Гаркушо. Цієї ночі даю вам змогу зняти з себе провину. (*До Васюкова*). Повернути зброю! (*До Романа*). Приймай взвод і (*свариться пальцем*) дивись мені!..

Роман і Гарась ідуть.

(*До Васюкова*). Все бачив, а чогось подібного... З такими не можна не перемогти!

Знадвору долинають голоси. Невдовзі заходить Верховий і кілька партизанів.

Верховий (*до Одуда*). Де Гаркуша?

Одуд опускає голову, мовчить.

(*Побачивши на столику недопиту склянку*). Смерть його запиваєте?

Одуд (*криво усміхнувшись*). Цього разу помилився, комісарє. І нічого більше не питай.

Вбігає Йоганн. Він схвильований, не може говорити.

Верховий. Що таке, Йоганне?

Йоганн (*до Одуда*). Геносє командир... Ай-ай-ай... Мене пожаліль, німця пожаліль... А своїх стріляйт. Ай-ай-ай...

Верховий (*до Одуда*). Кого ще, товаришу Одуд?

Йога нн. Партизана Гарася... Партизана Гарася...
О д у д (*дивиться на Йоганна очима, сповненими великого душевного болю і гіркоти*). Заспокойся, Йоганне. Партизан Гарась житиме.

КАРТИНА СЬОМА

Ранок. Намет. Поблизу зчиняється галас. О д у д виходить з намету, прислухається. З'являється В а с ю к о в.

В а с ю к о в. Завдання виконано, Тимофію Софроничу. Визволили сто дев'яносто шість чоловік, втратили — п'ятьох. Молодшого лейтенанта... (*Помічає Наталку, запинається*).

Н а т а л к а (*не своїм голосом*). Живий? (*Пауза*). Чого ви мовчите?

В а с ю к о в (*бадьоріше*). Живий, мамашо, живий.

Н а т а л к а. На смерть перелякали. Де ж він, рідненький мій? (*Біжить*).

О д у д (*здогадавшись*). Куди?

В а с ю к о в. У голову. Боюсь, серйозно.

Середа і Гарась несуть на носилках Р о м а н а. Голова забинтована. Лежить нерухомо, без будь-яких ознак життя.
Гарась знімає кашкета, за ним інші.

О д у д (*нахиляється над Романом, мацає пульс*). Рано, товариші, кашкети знімати, рано. У санчастину. Негайно.

Партизани забирають носилки, ідуть.

(*До Васюкова*). Де визволені?

В а с ю к о в. Там, де й наказано. У розпорядженні товариша Сича.

О д у д. Попередь: годувати обережно, малими дозами. Голодні ж, виснажені. Понаїдаються, і мало що...

В а с ю к о в. Уже розпорядився. Талимон Кузьмович і сам не дозволив би.

О д у д. Що за люди? Підпільники?

В а с ю к о в. Усякі. Ті, що ворогу не корились.

О д у д (*задумливо*). Не корились... (*Бадьоріше*). І правильно, Васюков, що не корились. (*Пауза*). По-

здоровляю з успіхом. (*Тисне Васюкову руку*). Розка-
зуй, як пройшла операція.

Васюков. З комендатурою — тихо і без паніки.
Біля тюрми дісталоя. Всі п'ятеро — під час штурму
воріт...

Вбігає Надія. Схвильована, на очах сльози.

Надія. Товаришу... Товаришу командир.

Одуд. Що, Надійко?

Надія. Молодший лейтенант... де він?

Одуд. У санроту понесли.

Надія. Сильно його?

Васюков. Не знаю. Спочатку ішов сам, потім
його несли.

Надія. А як несли, він розмовляв?

Васюков (*не зразу*). Не чув... Я ішов останнім.

Одуд. А чого це ти, мала, так допитуєшся? (*За-
зирає їй у вчі*). Якщо на парашуті вижив, то на зем-
лі ніде не дінеться.

Надія одвертається, махає рукою, біжить у той бік, куди
понесли Крутояра.

З'являється Сич. Вигляд діловий, заклопотаний.

Сич. Виручайте, Тимофію Софронівичу.

Одуд. Що сталося?

Сич (*сідає і тут же схоплюється*). Біда з ними.

Одуд. Сидіть-сидіть. Яка біда?

Сич (*не сідає*). З поповненням. Самі ребра і шкі-
ра...

Одуд. Нічого дивного. Не на курорті були.

Сич. Та ні. Зброї вимагають.

Одуд (*не зрозумів*). Якої зброї?

Сич. Отож-бо. Пояснюю: плоти треба робити, чов-
ни довбати. Помагатимем нашій армії Десну форсу-
вать. А вони: «Зброї!»

Одуд. Скажіть: дамо. Але спочатку хай оклига-
ють. До Берліна, як Микола каже, ще ой-ой-ой!

Сич. По вас послали. «Хочемо,— кажуть,— із сво-
їм визволителем поговорити». От їм і пояснить.
«Він,— кажуть,— нас зрозуміє. А ні — самі підемо».
(*Глянувши вбік*). О, вже йдуть.

З'являються два колишні в'язні. Одягнені хто як,
худі, очі запалі.

Перший. Здрастуйте, товариші. Хто тут найстарший?

Одуд. Здрастуйте. *(Підходить, здоровкається за руку)*. Я. Що скажете?

Другий. Прийшли подякувати. Кожної хвилини чекали смерті. Всяку надію втратили.

Одуд *(показує на Васюкова)*. Це йому дякуйте... ну й тим, яких не долічилися.

Перший *(до Одуда)*. Дякуємо, товаришу командир. Усім дякуємо.

Другий. Тільки що ж це виходить? Після того як стільки натерпілися — дрова пиляти?

Одуд. Даруйте. Які дрова?

Перший. Ми хочемо мститися. Дайте нам зброю. *(Пауза)*. Чи, може, не довіряєте?

Одуд *(винувато)*. Навіщо ви так, товаришу?

Другий *(відчувши незручність, до першого)*. Це ти даремно. Якби не довіряли — не визволяли б. Правильно, товариші?

Одуд. Авжеж, правильно. Як же інакше? Не розумію тільки, до чого тут дрова?

Перший. Де ще армія, а фашисти під самим носом. А він *(показує на Сича)* — у теслярську бригаду нас.

Сич *(розводить руками)*. Ну от... Пояснить, Тимофію Софроновичу.

Одуд. Пів-України визволено, наша армія розвиває наступ. Не сьогодні-завтра тут буде.

Перший *(недовіжливо)*. Не сьогодні-завтра?

Одуд. Хай через місяць. А плотів, човнів потрібно знаєте скільки? Поки понтони наводитимуть, батальйон чи полк на правий берег переправиться, плацдарм займе. Ясно?

Перший. Не зовсім. Старіші хай і сокирою махають, їм що? А мені дайте рушницю.

Одуд. Яку рушницю? Тебе он вітер колише.

Другий. Коли таке діло, можна й помахать. Аби тільки наші скоріше верталися. *(До першого)*. Кругом! На товариша Сича рівняйсь! Крюком руш!

Ідуть. За ними — Сич.

Куріпъ. Біля нього на постелі з гілок і трави лежить Роман. Голова забинтована, очі заплющені. Надія відганяє від обличчя комарів. На колінах перед сином — Наталка.

Наталка *(схлиуючи)*. Рідненький мій...

Надія. Хірург сказав: житиме. Ви не плачте.

Наталка. Лікарі там знають... Ні разу очей не розплющив.

Надія. Бо після операції. Так треба. *(Пауза)*. Тимофій Софронівч казав: «Якщо на парашуті вижив, то на землі ніде не дінеться».

Наталка. Дай бог. Аби ж вижив.

Надія. Не сумнівайтесь. Лікарі не обманюють. Вони ж бачили, що там усередині... *(Пауза)*. Наталко Василівно, я тут побуду, а ви йдіть, бо Йоганн вам таке наварить!

Наталка *(встає)*. Не відходь же, доню. І про молоко не забудь. Любить він його. Ублагай, доню. Хоч ковточок. *(Іде)*.

Надія *(вслід)*. Ублагаю. Не турбуйтеся. *(По паузі, тихо й повільно)*. Мій соколе сизокрилий... Розплющ свої оченята. В чисте небо подивися... і на мене хоч разочок. *(Пауза)*. Ой Романку, мій Романку, плаче серце моє зранку. Розвій мою тяжку тугу... Звеси мене, Романку. *(Пауза)*. Наші прийдуть через місяць... Через місяць наші прийдуть... Прийдуть наші соколята. Розплющ карі оченята. *(Пауза)*. Не розплющує. *(З досадою)*. Ну що його придумати? *(Примовляє далі)*. Скоро вийдемо із лісу... по домівках жити будем. Вишию тобі сорочку... *(Пауза. Блажливо)*. Ну розплющ. Я ж тебе так... так, як нікого в світі. Не віриш? *(Пауза)*. Багато, мабуть, наркозу дали. *(Примовляє знову)*. Вишию тобі сорочку... В ній ходити будеш князем. Матимем діток ми двоє... *(Пауза)*. Чому двоє?

Роман *(розплющує очі)*. Яких діток?

Надія. Хіба ми не одружимося? *(Наливає в кувалду молоко, підносить йому до рота)*. Випий моні, мій Романку... Матуся наказувала. Хоч ковточок.

Роман *(ковтнувши)*. Що це?

Надія. Молочко.

Роман. Де воно тут узялося?

Надія. Від лісничкової корівки. Принесла твоя

рідненька по записці командира... щоб скоріше виду- жував, сили набирався. А завтра принесу я.

Р о м а н. Дай іще.

Н а д і я. Пий, мій соколику.

Р о м а н (*надпивши*). Що зі мною? Давно я тут лежу?

Н а д і я. З учорашнього ранку. Тобі вже краще, так?

Р о м а н (*усміхається*). На гопака тягне. (*Пауза*). Середа повернувся?

Н а д і я. Не знаю.

Р о м а н. Розпитай. Я хочу його бачити.

Н а д і я. І я. Він життя врятував нам, Романку. Якби не він...

Р о м а н. Коли?

Н а д і я. Тоді ж... як ти висів на парашуті. Що б я робила без тебе?

Р о м а н (*гладить її руку*). Вигадниця. Мене ж ти не бачила і навіть не здогадувалася, що є такий на білому світі.

Н а д і я. А все життя вірила, що ти прийдеш... з'явишся. Не думала тільки, що з неба.

Р о м а н. Чому ж на листа не відповіла?

Н а д і я. Відписала. Чесне комсомольське. Хочеш — прочитаю. А не будеш рухатись? (*Пауза*). Напам'ять знаю. (*Ніби читає*). Чекаю, поки ти виду- жасш. Дуже чекаю. Якби ти знав, як мені боляче... серце заходиться, як подумаю...

Р о м а н. Про що, Надійко?

Н а д і я. Хірург сказав, ще б трошки і... ненька твоя рідненька, і я молоденька, і товариші твої вірні не знали б, що робити. Йоганн теж перепитує, як ти, що ти.

Р о м а н. Давно не чую його гармоньки.

Н а д і я. Коли йому грати? Весь час у твоєї матері на побігеньках, вона над ним командир.

Р о м а н. Читай далі.

Н а д і я. Далі пішли самі крапки. Багато-багато. Догадайся, мовляв, сам.

З'являється О д у д. Заставши Романа за розмовою, усмі- хасться.

О д у д. Не нудьгуєш, бачу. Правильно! Ніколи не треба губитися. Здоров був, Крutoяре!

Роман. Здрастуйте, товаришу командир. *(Хоче підвести голову)*. Ой!..

Одуд. Лежи-лежи. По рації швидко допомогу викликав. Прилетять такі знахарі!..

Надія. Уже й без них обійдеться. Так, Романку?

Одуд *(відчувши свою вину)*. Ти, Надійко, помовч. *(Пауза)*. А ще приніс тобі, голубе, ліки... такого еліксиру приніс, що відразу всі рани загояться.

Надія. Хіба є такий?

Одуд. Є. Щойно по радіо прийняли. *(До Надії)*. Не віриш? Тоді слухайте. Наші наступають на Київ. Незчуєтесь, як тут будуть.

Надія *(радісно)*. Кращого еліксиру й не треба. Так, Романку. І знахарів не треба.

Роман *(піднімає голову)*. Ой-ой!..

Одуд. «Ура» треба кричати, а не ойкати. Перед фашистами на парашуті не ойкав... перед штурмом тюрми не спасував, а тут... Що з тобою?

Роман. За це вони й пригостили мене. Оце б нашим назустріч вийти!

Одуд. А ти як думав? І вийдемо. Як у тій пісні: «Я тудою, ти сюдою — зійдемося горою».

Роман. А я?

Одуд. І ти. З нами разом. Гостинця вийняли... ось. *(Дістає з кишені кулю, показує)*. Твоя, брат, рід-несенька, візьми на пам'ять. Колись онукам показуватимеш. *(Пауза)*. Небезпека для життя минула. Скоро видужаєш, і, ще чого доброго, встигнемо й партизанське весілля відгуляти. Як, Надійко?

Надія. Хай він скаже.

Роман. На ноги скоріше б стати!..

Завіса

На авансцену виходять Одуд і Верховий.

Одуд *(відчувається, говорить не те, що хоче)*. Уже місяць, як у Чорному лісі. *(Прислухається до канонади)*. Сьогодні голосніше. Чуєш?

Верховий. Чую.

Одуд. Крутояр у взвод повернувся.

Верховий. Знаю.

Одуд. Так от... Все готово. Вирушаємо до Славути... нап'ємося води священної... *(Довга пауза)*. Не мовчи! Не мовчи, комісарє!

Верховий (повторює). Нап'ємося води священної...

Одуд. Не про воду. Інших слів від тебе чекаю.

Верховий. Яких же, Тимофію Софроновичу?

Одуд. Картай! Ганьби! Так щоб іскри з очей летіли!

Верховий. Тимофію Софроновичу, заспокойтесь.

Одуд. Тоді не перебивай. Сам скажу, виллю все, що отут накипіло. (Пауза). Все можна втратити й лишитися людиною...

Верховий. Пора в дорогу, Тимофію Софроновичу.

Одуд. Ні, вислухай, комісаре. Не командира, а батька вислухай. Знаєш мою трагедію... найрідніших моїх розстріляно. Односельці видали.

Верховий. Все село?

Одуд. Холуї фашистські. Хліб наш їдять, пісні наші співають, мовою нашою розмовляють — і рідних людей продають. Розум у мене був потьмарився, туманом очі заслало — і я ніби осліп. Спалахнула у мені ненависть і розпалювалась з кожним днем. (Пауза). Ось чому не пішов з тобою у Васютинці, не вірив, що люди кинуть хати, об'єднуються з нами...

Верховий. Що було — не повернеш, Тимофію Софроновичу.

Одуд. Ні, зачекай. Хто знає, чи випаде нам вдруге отак, сам на сам? В бою за Славугу буде нелегко... (Пауза). Визнаю, комісаре: не ти, а я винен перед Васютинцями. Відповідай же перед майбутнім не криючись: смерть заложників на совісті командира загону Тимофія Одуда. І розкажи ще щось... не тільки печальне.

З'являється Васюков.

Васюков. Наші танки на підступах до Києва!

Піднімається завіса.

Недалеко Дніпро. Той самий курінь. На вогнищі гріється великий казан, біля нього пораяються Наталка і Йо-ганн.

Поблизу іде бій. Гухкають міни, вибухають снаряди. Одна міна гупає зовсім близько.

Наталка (пригинається). А бодай тобі! Ще осколки в куліш поналітають, зіпсують мені все на світі.

Йоганн. Вбйна єсть вбйна. Гух! Бах! Тра-та-тах!
Наталка. Не тріщи хоч ти. Відгорни жар, чуєш?
Йоганн (*відгортає*). Нікого... Варум нікого немає?

Наталка. Картоплю давай. Пора засипать.

Йоганн. Яволь, господиня Наталка. (*Бере з землі газ, несе до вогнища*).

Наталка. Висипай. Тільки поволеньки.

Йоганн (*висипає*). Ви є сувора ффрау... господиня.

Наталка. Скоро побіжиш до своєї ффрау... (*Пауза*). Поволеньки, кажу! А вона спитає: де був, на яких фронтах воював. А ти їй що?

Йоганн (*сміється*). Іх бін русіше партизан.

Наталка. Далеко куцому до зайця. Війну в лісі пересидів. Отак і скажеш. Як у бога за пазухою.

Йоганн. Вас іст дас пазуха?

Наталка. Спитаєш у своєї ффрау.

З'являється Сич. Блідий, ледве ступає. Рука перев'язана, крізь бинт проступає кров. Надія підтримує його.

Наталка (*побачивши Сича*). Талимоне Кузьмовичу, як же це? (*З наївною безпосередністю*). Війна кінчається, воно вам треба?

Сич. Так, як і вам. Вкусило, добра б йому не було. Цілу ніч у самому пеклі був, кругом рехло, світіло, гупало — і нічого. А це — дзизнуло...

Наталка (*розсудливо*). Аби не в живіт. Заготіться.

Сич (*хитає головою, сумно*). Нічого, мабуть, не вийде. Дніпро аж кипить од снарядів, бомб. Ждемо ночі, спробуємо в другому місці.

Надія. До куреня ходімо. Сядете, я перев'яжу.

Сич. Ніг не чую. Не мої ніби. Тут перев'язуй.

Надія. Йоганне, допоможи.

Йоганн підставляє своє плече, Сич спирається. Ідуть.

Наталка (*услід*). На Волзі вийшло, а тут не вийде? Меле ж таке!

З'являється Васюков. З ним боєць Радянської Армії. Останній в шинелі, з автоматом.

Васюков (*голосно*). Наталко Василівно! Надійко! (*Оглядається*). Де ви поділися?

З куреня вибігають Наталка, Надія і Йоганн.

Наші! На правому березі! Гляньте, кого я привів!
(Показує на бійця). Можете помацати.

Наталка. Чого ж так мало?

Васюков. Командир відпустив одного... насилу упросив... щоб повірили. Ніколи їм усім, там таке робиться!

Наталка (до бійця). Здрастуй, рідненький. Чого ж ви так довго барилися? (Підходить ближче). Дай же шинельку твою поцілую. (Припадає бійцю до плеча, схлипує).

Не менш схвильовані всі, в тому числі й боєць.

Надія (до Наталки). Ну чого ви? Радіти треба.

Наталка. З горя давно не плачу... серце закам'яніло. Це від радості, доню.

Боєць. Поздоровляю вас, дорогі товариші, і вас, мамо, з визволенням. (До Наталки). А чого довго барилися, не мені, вибачайте, казати.

З куреня виходить Сич. Дивиться на бійця й нічого не розуміє.

Сич (до бійця). На парашуті?

Боєць. Ні, дідуню, пішки. На Берлін прямуємо.

Сич (здивовано). Переправились? Коли ж ви встигли?

Боєць. Ще вдосвіта.

Сич. А ми ж цілу ніч у лозах товклися, збираємось сьогодні плоти вам подати.

Боєць. Правильно, що товклися. Від нас фашистські сили відтягували.

Наталка (до Сича). А казав, нічого не вийде.

Сич. Казав-казав... Що я вам, Богдан Хмельницький?

З'являється Середя. Тягне ногу.

Наталка (побачивши). Що з тобою?

Середя. Зі мною ще так-сяк... (Ховає очі).

Наталка (тривожно). А з ким іще? З ким? Га?

Середя (не зразу). Під міні з командиром попали. Затулив собою командира, а сам...

Наталка. Хто?

Середя мовчить.

Господи! То калічать, то життя позбавляють. У такий день. Перед самим визволенням. Є в тебе совість, господи?

З'являються Одуд, Васюков, Гаркуша, партизани. Несуть Крутояра. Зупиняються, обережно кладуть на землю. Наталка і Надія застигли в німому риданні.

Одуд (*йому важко говорити*). Слухайте ж, товариші мої. Все минає... Зникають цілі епохи, а лишаються людські діла і совість. Залишиться пам'ять і про Крутояра, хоча й недовго на світі жив. (*Наталка схлинула. Пауза*). А вас, мамо, хай утішить синів подвиг в ім'я Батьківщини. Живи, Крутояре, в ділах і совісті наших!

Всі поникли, дехто витирає сльози. Напливає мелодія відомої пісні воєнних часів «Ніколи, ніколи не буде Україна рабою фашистських катів».

З а в і с а

НЕДОСПІВАНА ПІСНЯ

Лірична драма на 2 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ

Гаврош Степан Васильович — голова колгоспу.

Груня — його дружина.

Максим — їхній син.

Задорожна Соломія Семенівна — бригадир.

Йосип Климович — її чоловік.

Сорока Кузьма Яремович — секретар райкому партії.

Гай Антін Демидович — агроном.

Кумась Трохим Захарович — бухгалтер.

Уляна Григорівна — літня колгоспниця.

Васюта — працівник районної газети.

Зіна

Ліда

Оля

} — закрійниці.

Час дії — наші дні.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Сільська вулиця. Ліворуч Соломіїне подвір'я, майже навпроти — Гаврошеве.
По вулиці іде Гаврош — кремезвий, як дуб, чолов'яга. За ним — з розгорнутим блокнотом у руці дріботить Васюта. Погляд Гавроша весь час, навіть коли зупиняються, прикутий до подвір'я Соломії.

Васюта. Це правда, що в середньому по вашому колгоспу зібрано сорок центнерів пшениці з гектара?

Гаврош. Правда. *(Іде далі)*.

Васюта *(на ходу записав)*. А правда, що через місяць закінчуєте будувати завод?

Гаврош. Правда. *(Іде далі)*.

Васюта *(записавши)*. А правда, що молодь вашого села перестала тікати з колгоспу?

Гаврош. Правда.

Васюта. Чудово! Нарис про вас, Степане Васильовичу, вважайте, готовий. *(Пауза. Несміливо)*.

А правда, що про вас люди подекують?

Гаврош *(зупиняється)*. Що?

Васюта *(запинається)*. Ну... як би сказати...

Гаврош. Кажіть, що подекують.

Васюта. Ніби ви... *(Пауза)*. Недобрі язики, звичайно, є скрізь.

Гаврош. У нашій Копанівці нема.

Васюта. Я певний, це вигадки. Ніби ви... ну... проявляєте деяку аморальність. Даруйте, будь ласка.

Гаврош. Правда. *(Іде далі)*.

Васюта *(здивовано)*. Як?

Гаврош. А так, як бачиш...

Васюта. Спасибі за одвертість. *(Зупиняється як укопаний, ховає блокнога)*.

Гаврош іде далі. З хати на подвір'я вибігає Соломія. Віку приблизно такого, як і Гаврош, але виглядає значно молодшою. Слідом за нею Йосип, простягає до неї руки.

Йосип. Зупинись. Благаю...

Соломія. Іди в хату.

Йосип. На коліна стану. Не ганьби моєї сивої голови. Все село говорить...

Соломія (*вся спрямована на вулицю*). Хай говорить. Іди в хату.

Йосип якусь мить стоїть, ніби роздумує, що робити. Але побачивши, як Соломія кинулась назустріч Гаврошу, повертається і йде.

Васюта. Серед білого дня... При живому чоловікові... Тут, брат, не нарисом пахне. (*Зникає*).

Соломія (*іде поруч*). Чим скінчилося?

Гаврош. Нічим.

Соломія (*зазирає йому в вічі*). Неправда.

Гаврош (*не зразу*). Погрожують зняти з голови... записати строгача.

Соломія. Хто? Кузьма Яремович?

Гаврош (*киває головою*). Він. Хотів був зайти до першого і порозумітись. Не вийшло. Тиждень, як поїхав на лікування.

З Соломією ніби щось сталося. Вся якось зів'яла, поникла. Заходять на подвір'я.

Нехай. Нічого це йому не дасть.

Соломія. Що ж тепер?

Гаврош. Хай знімають.

Соломія. І не думай.

Гаврош. Не поцастило, Соломіє, й тобі. Хотіли, кажуть, до Зірки представлять.

Соломія. Мене?

Гаврош. Обох.

Соломія. Що ж вирішили?

Гаврош. Дали тиждень.

Соломія. Для чого?

Гаврош. Щоб схаменулись, одумались. Інакше — через тиждень на бюро. Каже, або женися на ній, або відхрестися від неї раз і назавжди.

Соломія. А ти?

Гаврош. Сказав, дружина в лікарні, не до женіння мені. З тим і пішов.

Соломія (*сумно*). Знала, що так буде. (*Поривчасто*). Забудь мене, Степане. Всім серцем прошу.

Гаврош (*переводить на жарг*). Аякже. Уз'яв

і забув. В один мент. *(Веде Соломію до лавочки, запрошує її сідати, сідає й сам).*

Соломія. Який же вихід?

Гаврош. Буде. Почекаємо ще трохи. *(Пауза).* Ось видужає Груня, справимо синові весілля... А там онуки підуть, яких вона й уві сні бачить.

Соломія. А як не захоче женитися?

Гаврош. Виключається. Там така любов... Зіна жде не діждеться. Якби Груня не відраяла, женився б ще до армії. Все складається, Соломіє, якнайкраще. Не один уже рік чекаю цієї хвилини. Нарешті, Соломіє, ми будемо разом, перед усім світом разом, і ніхто не матиме до нас ніякого діла. Одного боюсь...

Соломія звела на Гавроша стривожений погляд.

Не дай бог, в останню мить передумаєш.

Соломія. Ні. Боюсь за інше.

Гаврош. За що?

Соломія. Що скаже Кузьма Яремович через тиждень?

Гаврош. «Ластівки літають, бо літається»...

Соломія. «А Ганнуса плаче, бо пора».

Гаврош. Відплакали, відстраждались. Не зупинюсь ні перед чим, поки не відлітаю своє... разом з тобою.

На подвір'я заходить Максим. Він у військовій формі, щойно демобілізувався з армії.

(Побачивши сина, трохи відсовується від Соломії).

Максим *(не вігаючись)*. Батьку, ходім до хати.

Гаврош. Чого?

Максим. Мені треба з вами поговорити.

Гаврош. Говори тут.

Максим. Сам на сам. *(До Соломії)*. На вашому місці я собі не дозволяв би такого.

Гаврош *(пересмикнувшись)*. Чого це такого? Ану паняй звідси, молокосос!

Максим. Не дуже-то. Я відслужив армію.

Гаврош. І нічого там не навчився.

Максим. Про мене не говорять того, що про вас.

Гаврош *(встає, сердито)*. Що говорять?

Максим. Мама в лікарні, а ви... Серед білого дня. На очах у всіх.

Гаврош. А ти хотів, щоб у темних закапелках? Як ви?

Максим (*киває на Соломію*). У неї чоловік, у нас — мама... Чи до лиця вам?

Гаврош. Малий іще мене вчити. Не доріс. Іди, поки не розізлився.

Максим. Без вас не піду.

Гаврош (*погрозливо*). Підеш! (*Підступає ближче*). Кому кажу?

Максим. Гаразд... (*Іде*).

Соломія. Іди, Степане. Всі проти нас.

Гаврош. З сином я поговорю. Сьогодні ж. Завтра за верству вітатиметься з тобою.

Соломія. Не треба. Зрозумій...

Гаврош. Чекай мене ввечері, у березі. Біля човна.

Соломія. Прийду. Може, останній раз.

Гаврош. Не говори такого. Чекатиму. (*Іде*).

Соломія наближається до свого подвір'я.

Назустріч — Йосип.

Йосип (*зловтішно*). Одвела душу?

Соломія. З ким?

Йосип. З нещастям моїм.

Соломія. Хіба не бачив?

Йосип. Обідати пора. Тут світу білого не бачиш, а вона...

Соломія. Обідай сьогодні без мене. Мені треба в бригаду. (*Іде*).

Йосип кліпає очима, безпорадно дивиться вслід. З'являється Уляна Григорівна.

Уляна. Добридень, Йосипе.

Йосип (*здригнувся від несподіванки*). Де ви взяли? День добрий.

Уляна. Когось виглядаєш?

Йосип (*гірко*). Про-во-джа-ю. Пішла он... Уже й обідати разом не захотіла. (*Пауза*). Порадьте хоч ви, Уляно Григорівно, що робити, як жити далі. Все село говорить...

Уляна (*по довгій паузі*). Покинь її!

Йосип (*не ждає цього*). Га? Що ви сказали?

Уляна. Відступись, кажу, від неї. По-доброму. Хіба не бачиш: немає у вас радості...

Йосип (*зло*). Відступитись? Самому? Цього не діждуть.

У л я н а. І вам обом невесело, і людям сумно на вас дивитись.

Й о с и п. Спасибі за пораду. А ще й рідна тітка...

У л я н а. Зла я тобі не бажала і не бажаяу. Ще як женився, казала: не твоя вона.

Й о с и п (*мало не кричить*). Моя! Моя! Законна! Більше двадцяти років моя.

У л я н а (*розсудливо*). Законна? Хіба при німцях був закон? Відступись, кажу. Чуєш?

Й о с и п. Ми розписані. Ганьби такої не потерплю.

У л я н а. Люди тебе зрозуміють... Ніхто нічого не скаже.

Й о с и п. Усі проти мене. І ви. Як зговорилися. Ідїть! Нікого не хочу бачити. (*Іде*).

З а т е м н е н н я.

Авансцена. На човні сидить Гаврош, час від часу поглядає на годинника.

З'являється Соломія. На обличчі вираз глибокої душевної муки. По тому, як наближається вона до Гавроша, не важко зрозуміти, яких зусиль коштує їй кожен крок. Гаврош поворухнувся, і цього було досить, щоб зупинитись і зацікавитись, а за якусь мить — нечутно відступити і зникнути.

КАРТИНА ДРУГА

Кабінет голови колгоспу. На стільцях біля столу сидять Антін Гай і Трохим Кумась. Завіса відкривається під загальний режіт.

А н т і н. ...А третього дня приходить о постій ранку. Тут саме і я нагодився. «Привіт,— кажу,— товаришу кореспондент!» А він, замість привітатися, потирає від задоволення руки. «Нарешті,— каже,— випередив Гавроша. Будь ласка,— показує на двері.— Ще спить, а я вже тут». Бачили б його обличчя, коли я сказав, що Гаврош годину тому гайнув у бригаду. «Треба,— кажу,— вставати раніше, товаришу кореспондент». Четвертого дня прибігає о п'ятій, а від Гавроша і слід прохолов, до механізаторів подався. Зірвав кореспондент з голови капелюха і об підлогу. «Вперше,— каже,— зустрічаю такого голову, з яким за чотири дні ніяк не можу зустрітись».

Сміх.

П'ятого дня впіймав його на вулиці, брав інтерв'ю на ходу, після чого більше його не бачили.

К у м а с ь. Скільки й головою — отакий. Здається, не спить, не їсть. Не людина, а змії.

А н т і н. Розрахований на великі дози. Робити — так робить, любити — так любить...

К у м а с ь. Однієї вже мало.

А н т і н. Не говоріть дурниць.

К у м а с ь. Почекав би. Сина б женив спочатку.

А н т і н. Він не такий, щоб чекати. У всьому. Та й не сімнадцять йому.

К у м а с ь. Все одно. Для людських очей.

А н т і н. Будь я на його місці, теж не чекав би. *(Захоплено)*. Людина живе раз, а такі, як він, — двічі. Робить за двох і любить двох.

К у м а с ь. А треба за одного. І ніколи нічого не пришиють.

Входить Г а в р о ш. Мовчки вітається. Кумась підсовує йому на підпис папірці.

Г а в р о ш. Чого не пришиють?

К у м а с ь. Це так... Розговорились. Уже й забув, про що.

Г а в р о ш. Що тут?

К у м а с ь. Вакуленчиси не вистачає двадцять листів шиферу. Не сьогодні-завтра підуть дощі. Просить виписати. У нас грохи є.

Г а в р о ш *(до Антона)*. По-моєму, треба. Краща була доярка.

Антін киває головою.

(Підписує). Далі.

К у м а с ь. Ковальчук просить машину. Заколов кабанця...

Г а в р о ш. На свіжину нас запрошує?

К у м а с ь. Та ні. Хоче одвезти на базар.

Г а в р о ш *(відсовує)*. Хай сам прийде.

К у м а с ь. Людині, може, ніколи.

Г а в р о ш *(до Антона)*. Якось попросив його підмінити на одну ніч сторожа — не зміг. Сто причин виставив. *(До Кумася)*. Хай приходять, я підпишу.

К у м а с ь. Хочете йому це пригадати?

Г а в р о ш. В очі хочу йому подивитись. Можу дозволити собі таку приємність?

К у м а с ь. Атож, атож... А я й не здогадався. *(Забирає папірці, виходить)*.

Г а в р о ш. Інженери мають приїхати. Водопровід будемо-таки будувати! Ще цієї осені почнемо.

А н т і н. А труби?

Г а в р о ш. Будуть. Домовився з їхньою конторою. Завтра переказуємо гроші.

А н т і н. Ще ж завод не кінчили. Чи подужаєм?

Г а в р о ш. У держави позичимо. А розрахуємося наступного року.

А н т і н (здивовано). Так скоро?

Г а в р о ш. Скільки гектарів пустує на Заячій горі?

А н т і н. Більше восьми.

Г а в р о ш. Стільки землі гуляє... А кращого місця для баштану не знайдеш. І посівної площі не зачепимо, і копанівськими кавунами Донбас закидаємо. Бачиш, який попит цього року на наші, копанівські?

А н т і н. Там же чагарник.

Г а в р о ш. А бульдозери, які прибудуть. Складемо з водопровідниками ще одну угоду, за два тижні й викорчують. Що в тебе?

А н т і н. Все гаразд. А в тебе?

Г а в р о ш. Теж.

Пауза.

А н т і н. Що вирішив? Третій день минає.

Г а в р о ш. Порадь.

А н т і н. З радістю. Але що?

Г а в р о ш. Якщо не мені, то їм.

А н т і н. Думаєш, не радив? Слізно просив Кузьму Яремовича лишити питання відкритим. Воно, кажу, само розв'яжеться.

Г а в р о ш. А він?

А н т і н. «Якщо будемо, — каже, — відкладати, коли ж уперед рухатимемось?»

Г а в р о ш. І то правда.

А н т і н. Припиніть поки що свої зустрічі. Уникай її, а там побачимо.

Г а в р о ш. Уникати? І так не бачилися скільки!..

А н т і н. На якийсь час.

Г а в р о ш. Уникати себе, свого серця? Антоне!..

А н т і н. Хоч про людське око.

Г а в р о ш. Працюю не про людське, і живу теж. Себе, Антоне, не уникнеш.

А н т і н. Щось треба ж робити. Сам знаєш, чим усе це може скінчитись.

Г а в р о ш. Чим би не скінчилось.

А н т і н. Коли б не Йосип, було б простіше.

Г а в р о ш (*гірко*). Що Йосип? Найменше він мене турбує. Та й невідомо, хто перед ким завинив.

А н т і н. То в минулому. Жива людина... Хороший колгоспник. Безвідмовний.

Г а в р о ш (*підвищує голос*). А я, по-твоєму, хто такий? Не людина? Твій безвідмовний скористався моментом, везними труднощами. Що їй лишалось? За це не осуджую ні його, ні її. Знав би, як воно сталося, забрав би її в Йосипа відразу, і вона йому тільки б снилася. (*Різко*). Врешті, щодо Йосипа — це діло не моє, а її. Говори з нею.

А н т і н. А першопрчина — ти?

Г а в р о ш (*незадоволено*). Чого ти хочеш?

А н т і н. Того, що й райком, коли на те пішло. Спочатку справи свої залагодь... щоб ніхто нічого... щоб усе законно.

Г а в р о ш (*роздратовано*). Хвора вона! У лікарні! Не можу я зараз цього зробити.

А н т і н. Але й так не можна. Для тебе це може обернутись...

Г а в р о ш. Як обернеться, так і буде. (*Пауза*). Гадавш, це так собі, дурна забавка? З п'ятнадцяти років застряла отут... мов цвяшок. Як там у Шевченка сказано? «Неначе цвяшок, в серце вбитий, оту Марину я ношу». Оце воно і є. Тільки не Марину, а Соломію. (*Пауза*). Не почуваю за собою жодної вини, найменшого докору сумління. Можу виступити на загальних зборах і заявити: «Люди добрі! Кохаю Соломію, і вона мене ось уже тридцять років. У мене є дружина, яка нині хвора, і я роблю все, щоб вона видужала. А в Соломії є Йосип, якого вона ніколи не кохала, а в нього, бідолахи, не вистачає мужності піти від неї. Що робити, люди добрі? Розсудіть».

А н т і н. Добрим людям усе це відомо. І вони розсудили б так, як ти. Але не це від тебе вимагається. Повір, якби можна було підставити себе під цей удар, підставив би не вагаючись.

Г а в р о ш. Вірю, Антоне.

А н т і н. Закидає мені гнилий лібералізм. (*Підвищує голос*). Життя тобі набридло, чи що?!

Г а в р о ш. Не кричи, а то посваримось.

А н т і н. І посваримось. Я добра тобі бажаю, а ти, як віл, уперся, з місця не зрушиш. Помреш, коли не побачиш її тиждень-другий?

Г а в р о ш. Виходить, обманювати? Себе і всіх?

Стук у двері.

А н т і н *(не зразу)*. Ввійдїть.

Входить Й о с и п. Він у засмальцьованому комбінезоні. Побачивши Гавроша, почувается ніяково.

Що, Йосипе Климовичу?

Й о с и п *(мнеться у дверях. Несміливо)*. Та...

А н т і н. Слухаю.

Йосип мовчить. Гаврош підвівся, щоб іти.

Г а в р о ш *(до Антона)*. Підскочу на завод. *(Минає Йосипа, не дивлячись у його бік, виходить)*.

А н т і н. Сідайте, Йосипе Климовичу. Що там у вас?

Й о с и п *(сідає)*. Не знаю, що й казать...

А н т і н. Чогось же прийшли?

Й о с и п. Та прийшов. *(Мне кашкета)*. Як лежав під машиною і гайки підкручував, багато чого надумався. А прийшов до вас — і забув. Та й чи варто? *(Пауза)*. Все одно нічого не вийде. Далеко зайшло.

А н т і н. Що?

Й о с и п *(сміливіше)*. Прийшов як до партійного секретаря. Доки можна терпіти? Сором на люди вийти.

А н т і н. Чого?

Й о с и п. Ніби не знаєте. Через них. Любляться.

А н т і н. Давно?

Й о с и п. Другий рік...

А н т і н. А Гаврош казав: із шкільних літ.

Й о с и п. А ви покриваєте?

А н т і н. Що ви, Йосипе Климовичу? Кого покриваю?

Й о с и п. Та Гавроша. Що він одбиває від мене жінку. Я ж її... Я ж для неї... не розгинався б удень і вночі. Аби тільки сиділа вдома. А то ж прийде — і вже біжить. Чи надовго її так вистачить? Серце розривається, як подумаю. Ну, хай не жаліє мене, себе пожаліла б...

А н т і н. Дітей немає, нічого не зв'язує. Кинули б її, Йосипе Климовичу.

Йосип. Нічого не зв'язує? Двадцять вісім років прожили під одним дахом.

Антін. Було б краще, якби під різними.

Йосип. Не кажіть. Душа в душу жили.

Антін. У райком писали?

Йосип (*заклінав очима*). Писав. А чому? Бо люблю її ще дужче, ніж колись. Місяць тому телевізора купив. Найдорожчого. Щоб не бігала по ночах. Не допомогло. А вчора привіз золотого годинника, дарую, а вона й не глянула...

Антін. Гадаєте, райком примусить її взяти вашого годинника?

Йосип. Її вже ніхто не примусить.

Антін. На що ж сподіваєтесь?

Йосип. Щоб на Гавроша вплинули. Дружина в лікарні, а він... Навіщо собі дозволяє?

Антін. Обоє вони собі дозволили. За обопільною згодою.

Йосип. А якщо пригрозити... по партійній лінії?

Антін. Пробували. «Кохаетмо, — кажуть, — одне одного з сьомого класу і яке ваше діло?» Самі ж знаєте, як усе сталося.

Йосип. Краще б не знати... То й ви на їхньому боці?

Антін. Пишіть і на мене. На їхньому.

Йосип. Хіба я наклепник якийсь? Написав усю правду і слова не вигдавав. (*Пауза*). То цуралися одне одного, а то як показалися...

Вбігає Соломія. Вся світиться радістю, від чого ніби посвітлішало навкруги. Побачила Йосипа, на обличчя лягла тінь.

Соломія (*до Антона*). Викликали?

Антін. Сідайте, Соломіє Семенівно.

Соломія. Нема коли сідати. Кажіть.

Антін. По вашій бригаді є невеличкі зміни. Додали трохи озимої. Не так і багато. Тридцять гектарів. Оце і все.

Соломія. Ні, не все, Антоне Демидовичу. Зустріла Карпенка, а він: «Вам першій почав добрива завозити. Аякже. Без п'яти хвилин Герой». Скажіть, хай починає з інших.

Антін. Здурів твій Карпенко? (*Бере трубку*). Відділок? Прошу Карпенка. (*Пауза*). Покурити

вийшов? Заверніть. (*Усміхається*). Допомогло-таки...
Вчора заскочив, а дим хмарою, хоч сокиру вішай...
(*В трубку*). Алло!

Пауза.

Соломія (*до Йосипа*). Чого ти тут?

Йосип (*збирається йти*). Та так...

Соломія. Скаржися?

Антін. Ні. За ділом зайшов.

Соломія (*переводить погляд на Йосипа*). За яким ділом?

Йосип (*не зразу*). Кузов на машині розсипався. Треба ремонтувати.

Соломія. А тобі що до того? Є завгар.

Йосип. Він і послав... (*Виходить*).

Антін (*у трубку*). Так от що, Карпенко. З інших бригад починай, а потім уже — на поля Задорожної. (*Кладе трубку*).

Соломія. Де Гаврош? Інженери приїхали.

Антін. На завод подався. Скоро має бути. (*Накидає плаща, виходить. У дверях здибується з Максимом*).

Максим. Добрий день, Антоне Демидовичу. А я до вас.

Антін. Здоров-здоров, Максиме. (*До Соломії*). Ідіть. Я наздожену. (*До Максима*). Ну, як, Максиме? Акліматизувався?

Максим. По саму зав'язку.

Антін. Що таке?

Максим (*оглядається*). Вплиньте на батька. Чортзна-що коїться, а ви заплющуйте очі.

Антін. Що коїться?

Максим (*киває головою вслід Соломії*). Через оцю саму сказився мій батько. Запарубкував. Пізніше за мене приходять додому. Так я ж неодружений. (*Пауза*). Пробивав говорити сам. Наче не до нього. А завтра мама виписується...

З'являється Гаврош. Він збуджений, весь сяє.

Гаврош (*до Антона*). Чув? Інженери приїхали. Водопровід у Копанівці буде! (*Завваживши Максима*). А тобі чого?

Антін. За ділом зайшов. Де вони?

Г а в р о ш. Зараз будуть тут. Ходімо зустрінемо. А Максим зі своїм ділом підожде. *(До Максима)*. Еге ж?

Гаврош і Антін ідуть. Максим у нерішучості лишається на місці.

З а т е м п е н н я.

Авансцена. Знову берег. Вечір. З'являється Г а в р о ш з надією зустрітися з Соломією. Ходить біля човна, нетерпеливо чекає, насторожується на кожний шерех. Ніде нікого. Видно, як нелегко даються йому ці хвилини чекання, ця кількаденна розлука з Соломією. Та не прийшла вона і цього разу.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Гаврошева хата. Г р у н я — хирлявенька, з відкритим і добрим лицем жінка, сидить біля столу, в'яже. М а к с и м — навпроти.

Г р у н я. Про що, синку, думаєш? Хай батько завжди заклопотаний, так у нього справ багато. А ти про що?

М а к с и м. Я? Це вам здалося. *(Встає. Зовсім іншим тоном)*. Так, мамо, хороше, коли ви вдома. Хата без вас — мов пустка.

Г р у н я. І я рада, що ти вернувся. Веселіше буде й мені. А то все сама й сама...

М а к с и м. Чому самі? А батько?

Г р у н я. Не знаєш батькової роботи? Майже не бачимось. Коли йде — не чую. Приходить теж пізно.

М а к с и м. З роботи?

Г р у н я. А звідки ж? То різні наради, то затримується в районі. Чого питаєш?

М а к с и м *(ухильно)*. Та так...

Г р у н я. А як занедужала, через день провідував. Де й час брав. *(Пауза)*. Якби не викликав з області професора, невідомо чи й вижила б. Два дні без пам'яті пролежала. А прийшла до тям, першого, сину, тебе згадала. І так мені стало шкода вас обох. Ну як би оце були без мене?

Брязнула клямка. Заходить Г а в р о ш. Зупиняється біля порога, п'є воду. Затим сідає за стіл, виймає з кишені газету.

Вечерятимеш?

Г а в р о ш. Спасибі. Перекусив у буфеті. Антін затягнув. *(Не так до Груні, як до Максима)*. Цими днями ательє мод відкриємо. Зіна з дівчатами повертається. *(Спідлоба спостерігає за сином)*.

Той не реагує.

Г р у н я. Максиме, Зіна повертається.

М а к с и м. То й що?

Г р у н я. Як що? Армію відслужив, пора й женитися.

М а к с и м *(твердо)*. Ні.

Г р у н я. Як? А Зіна?

М а к с и м *(байдуже)*. Якщо любить, хай чекає. Ще погуляю, мамо.

Г а в р о ш. Так можна, вибачай, і розбеститись. Я одружився в двадцять чотири. А якби не війна, то й раніше б. У нашому роду всі рано женилися.

М а к с и м. То було колись.

Г а в р о ш. Найкраща в селі дівчина. З-під носа вихоплять.

М а к с и м. Так і буде. Дівчат вистачає.

Г р у н я. Що за слова? Де вони в тебе взялися?

М а к с и м. Женитися, мамо, не збираюсь.

Г р у н я. Такі, як Зіна, в дівках не засиджуються. Май на увазі.

М а к с и м. Піду на курси механізаторів, потім працею рік-два, а там побачим.

Г р у н я. Одне другому не заважає. Дівчина ж сподівається.

М а к с и м. Кожен, мамо, на щось сподівається. І я теж. І давайте змінимо пластинку.

Г а в р о ш *(ніби не дочує)*. Що ти сказав?

М а к с и м. Нічого. Але дещо міг би сказати.

Г а в р о ш. Радий послухати.

М а к с и м. Боюсь, радості буде мало.

Г р у н я *(насторожилась)*. Максиме, не чіпай батька. Іди в клуб, там сьогодні концерт.

Максим не відповідає. Довга пауза. Гаврош і Груня переглядаються. Максим бере з етажерки книжку, збирається читати.

Г а в р о ш. Годі тобі, Груню, в'язати. Пізно вже. Іди відпочивай.

Г р у н я *(перестає в'язати)*. Вас чекала та й засиділась. *(Встає)*. То я піду. *(Іде в свою кімнату)*.

Гаврош починає переглядати газети. Максим гортає книжку. Видно, йому не читається. Час від часу позирає на батька. Потім книжку відкладає, підходить до дверей матиної кімнати. Прислухається. Впевнившись, що мати спить, повертається на місце.

Максим (*тихо*). Батьку, нам треба поговорити.

Гаврош (*не відриваючись від газети*). Говори. Знов ураган над Гаїті.

Максим. За честь нашої сім'ї потерпаю. Люди сміються. Зустрів он дядька Йосипа, а він питає: «Чиє ж весілля буде раніше, твоє чи батькове?» З села виїду. Куди завгодно. Щоб не бачити цієї страмоти.

Гаврош (*поклавши газету, спокійно*). За два останні роки ні одна дівчина і ні один хлопець, крім тих, що десь навчаються, з села не виїхали. Ти будеш перший. Тож чи до лица воно тобі?

Максим. А вам до лица страмитися на весь район?

Гаврош (*різко*). Максиме!..

Максим. Ради мами прошу... Де ваша совість?

Гаврош. Ради матері робив і робитиму все... чого б це не коштувало.

Максим. Красиві слова. Це жорстоко.

Гаврош. З могили маму виволік, надії ніякої вже не було. По-твоєму, це жорстоко? (*Пауза*). Погуляв два дні, і досить. Завтра виходь на роботу, менше дурниць лізтиме в голову.

Максим. І все-таки ви жорстокі.

Знадвору чути човгання чобіт, затим — стук у двері.

Гаврош. Заходьте. Хто там?

Відчиняються двері, входить Сорока.

Сорока. Добрий вечір.

Гаврош (*здивований його приходом*). Доброго здоров'я, Кузьмо Яремовичу. Яким побитом?

Сорока. По дорозі. Іздив у Сокорівку.

Гаврош. Спасибі, що не минаєте. (*Показує на Максима*). Знайомтеся, Кузьмо Яремовичу. Синочок мій. Нашого хліборобського полку прибуло. (*До сина*). Сорока Кузьма Яремович, під яким ходить увесь район.

Сорока (*усміхається*). Крім твого батька... (*Простягає Максимові руку*).

Кивком голови Гаврош подає синові якийсь знак, але той не розуміє.

Г а в р о ш. Запізнишся, Максиме, в клуб. Цікавий концерт.

С о р о к а. А я то думаю, чого стільки людей на вулицях. Насилу проїхав. Сунуть цілими юрбами. Молоді й старі. І що цікаво: їх уже не відрізниш від тих, що в Києві на Хрещатику. Як можна далеко піти за декілька років! Згадую твого попередника... Здається, Перев'язко?

Г а в р о ш. Так, Іван Гаврилович.

С о р о к а. Завжди зайнятий, все йому було ніколи. А, по-суті, для села не зробив і на копійку. А ти всюди встигаєш, і ніколи тобі не ніколи. *(До Максима)*. Ось що цікаво!

Г а в р о ш *(підбадьорившись)*. Роблю ж не я, а люди. Я що? Даю вказівки, махаю руками. Колеса є. Підскаочив туди — там помахав, підскаочив сюди — тут помахав...

С о р о к а. На кого натякаєш?

Г а в р о ш. Не на вас, Кузьмо Яремовичу. У мене один колгосп, а у вас двадцять. То й махати доводиться у двадцять разів більше.

С о р о к а. Подекуди ще доводиться.

Г а в р о ш. Основна відстань, вважайте, подолана. І не тільки в Копанівці. Довго її проходили, всякого було в житті, а тепер, в яку хату не зайдеш, душа радується.

С о р о к а. Що маєш на увазі? Яку відстань?

Г а в р о ш. Між дійсним і бажаним. Між достатком і злиднями. На черзі інше.

М а к с и м. Можливо, прийду пізно. Не замикайтесь. *(Від дверей)*. До побачення.

С о р о к а. Бувай здоровий. *(До Гавроша)*. Ну-ну?

Г а в р о ш *(услід Максимові)*. На гулях пропадає до ранку. А з ким? А чого? Завтра запрягаю в роботу. А то рідного батька мало за груди не бере.

С о р о к а. Мабуть, є за що. *(Пауза)*. Не страми себе і всіх нас. Не підводь себе й мене.

Г а в р о ш. Мабуть, підведу.

С о р о к а. Не дурій. Ні тобі, ні їй Героя не бачити.

Г а в р о ш. Світ не милий. Нічого не радує.

С о р о к а. На старості літ отак збіситися! Схаменись!

Гаврош. Іще в молодості, Кузьмо Яремовичу.

Сорока. Кінчай, Гавроше!

Гаврош. І рад би був. Але як?

Сорока. Своїм почуттям ти господар. Як на мене, плюнув би, розрубав би одним ударом.

Гаврош (*сумно*). Не розрубали б...

Сорока. Все, Степане. Більше не маю чого сказати. Першого ти знаєш: крутий. По-дружньому раджу: не зволікай. Приїде — і влетить обом, тобі й мені. Бувай. Остання тобі порада. (*Виходить*).

За ним — Гаврош.

Затемнення.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Кабінет голови. Заходять Гаврош і Антін. Сідають. Якийсь час мовчать.

Гаврош. Чого мовчиш?

Антін. Нічого втішного. Хмари згущуються, Степане.

Гаврош. Ну й хай. Дощі якраз потрібні.

Антін. Не кокошись. Таке враження, ніби сьогодні найбільша проблема — це ти і Соломія. Наздогнав мене в коридорі, обіцяв цими днями навідатись. Ще раз просив отямитись. Видно, щось назріває. Коли спитав, чи береться Гаврош за розум, дивився на мене, як на підсудного.

Гаврош. Що відповів?

Антін. Звичайно, кажу, береться. Розуму Гаврошу не позичать. А він: «Тільки не контрольований! А це гірше бабського! Нагадай, — каже, — лишилося три дні».

Гаврош. От сухар!

Антін. Не кажи. Добра він тобі бажає. І ти, Степане, не жартуй.

Гаврош (*здивовано*). Добра?

Антін. Хто рекомендував тебе на голову колгоспу? Хто радіє твоїм успіхам, підтримує кожну твою ініціативу?

Гаврош. Та я не бачу її ось уже кілька днів... По-моєму, ховатись почала.

Антін (*схвильовано*). Любий мій товаришу... друже дорогий. (*Ще дужче зворушується*). Ну, чим тобі допомогти?

Гаврош (*веселіше*). Є вихід. Єдиний.

Антін. Який?

Гаврош. Відбий у мене Соломію! Візьми й одбий.

Антін. Як?

Гаврош. Тоді примирюсь. Силою милий не станеш.

Антін. Це неможливо. По-перше, вона не захоче відбиватись, а по-друге, де подіну свою Парасю?

Гаврош (*розсміявся*). Годі про це. Що виїздив?

Антін. Наряд. На сорок тисяч цегли.

Гаврош. Якої?

Антін. Семидубівської.

Гаврош. Не набагато краща. Добра половина поб'ється, поки перевезем. А Федорківська — в руках ламається. Так ні! Не ставлять на бюро.

Антін. Ставили! І не раз. Глина поганої якості.

Гаврош. Чого ж не шукають кращої?

Антін. Не все зразу, Степане.

Гаврош (*виймає з кишені газету*). Читав?

Антін. Сьогоднішня? Не встиг.

Гаврош (*дає газету*). Читай, що підкреслено.

Антін (*переглянувши, захоплено*). Дев'яносто і шість десятих центнера пшениці з гектара... Померти можна!

Гаврош. Навпаки, Антоне: жити! Жити до безконечності!

Антін (*не відриваючись від газети*). «Безоста-1». Насінницький колгосп імені Крупської.

Гаврош. Читай нижче.

Антін (*читає*). «У колгоспі «Жовтень» Новомиргородського району на кожному гектарі посіву зібрано п'ятдесят сім і шість десятих центнера зерна».

Гаврош. На кожному! Ну? Що скажеш?

Антін. Тільки впорасмося з озиминою, їду.

Гаврош. Куди?

Антін. До новомиргородців, у «Жовтень». Вивідаю у них секрети, візьму на пробу їхні ґрунти.

Гаврош. Можеш не брати. Такі самі. А секрети розвідай. Сівозміною поцікався, добривами. (*Пауза*). А тут приїжджають з редакції, за поли хапають, не нарадуються нашими сорока центнерами...

Антін. Не дуже-то. (*Виймає з кишені газету*). А тепер я тобі покажу.

Г а в р о ш. Що там?

А н т і н. Про нас із тобою. За підписом Васюти.

Г а в р о ш. Це той, що за мною ганявся?

А н т і н. Той самий. *(Читає)*. «Слід відзначити, що в селі занедбана виховна робота, дехто з поважних людей вдається до аморальних вчинків, що не може правити позитивним прикладом для підростаючого покоління».

Г а в р о ш. Он чого ганявся! Вкусив — і в куці. Хоч прізвища й не названі, а дьогтем від нас уже пахтить.

А н т і н. Що будемо робити?

Г а в р о ш. А що в таких випадках роблять? У вітрину, на загальний огляд. Хай читають.

А н т і н. Хіба що.

Прочиняються двері. Заглядає Зіна. Їй років двадцять, одягнена з голочки. З нею Ліда й Оля.

З і н а. Можна?

Г а в р о ш *(виходить назустріч)*. А-а-а... невісточка. Заходь-заходь.

З і н а. Всі дівчата, Степане Васильовичу, прибули у ваше розпорядження.

Г а в р о ш. Молодці дівчата! Розкажіть, чого вас там навчили. Ваше ательє чекає на вас.

З і н а. Я по жіночому профілю: плаття, блузки, спідниці. Будь-які фасони. *(Виймає ескізи, кладе на стіл)*.

Г а в р о ш *(до Ліди)*. А ти по якому?

Л і д а. По чоловічому. Ось... *(Виймає, показує)*.

Г а в р о ш *(роздивляється не так ескізи, як Лідину зачіску, розігрує співчуття)*. Нелегко, бачу, далася тобі наука. Чи, може, горе яке звалилося?

Л і д а *(червоніє, почувається ніяково)*. Вам не подобається?

Г а в р о ш. А кому це може подобатись? Скільки живу, не бачив, щоб хтось хотів посивіти за власним бажанням. А ти... У свої двадцять...

Ліда знімає з голови перуку, набирає натурального вигляду.

Г а в р о ш *(полегшено зітхає)*. О! Аж очам лоскітно. Одбою від женихів не буде. А мичку оцю подаруй якомусь лисому, дивись, ощасливиш... *(Пауза. До Олі)*. А ти по якому профілю?

Оля. По дитячому. *(Кладе на стіл свої)*.

Гаврош *(раптом випростується, веде у повітрі носом)*. Від кого це, га? Признавайтесь.

Зіна. Що, Степане Васильовичу?

Гаврош. Махрою несе...

Зіна. Не махрою, а дамськими сигаретами. Це Оля часом балується.

Гаврош. Олю, як же це?

Оля *(почервонівши)*. То я так... один раз.

Гаврош. Це що, теж мода? Ай-яй-яй... Хто ж із тобою цілуватися буде? Хлопців спитай, якщо сама не знаєш, чим вуста дівочі повинні пахнути. Мелітопольськими вишнями, а не табакеркою. Чуєш, дитячий профілю?

Зіна. Чому мелітопольськими?

Гаврош. Бо самі у роті тануть. *(До Олі)*. Пообіцяй, що востаннє.

Оля. Обіцяю. Нікому тільки не кажіть.

Гаврош. Могила! А не послухаєш, візьму лозину і... *(оглядає дівчину)* по профілю, по профілю! *(Пауза)*. Так ось що, дівчата. Обшивайте Копанівку. За останніми модами. Колгосп вас вивчив — віддячуйте. Звичайно, в цьому ділі я не спеціаліст, але, невісточко, запам'ятай: найкращі моди повинні піти з Копанівки. Хай французьким мадмуазелям у носі закрутить. Чуєш, копанівська модельерко?

Зіна. Будемо старатись.

Дзвонить телефон. Антін знімає трубку.

Антін *(у трубку)*. Що-що? Слухаю. *(Пауза)*. Зараз буду. *(Кладе трубку, заметушився)*.

Гаврош. Ти куди?

Антін. Чекай мене тут. Я скоро. *(Виходить)*.

За ним — дівчата.

Гаврош *(затримує Зіну)*. Максим повернувся. Чула?

Зіна *(байдуже)*. Ні.

Гаврош. Чому? Хіба не листувались?

Зіна *(сумно)*. За півроку ні разу не озвався. Перестала писати і я.

Гаврош *(занепокоєно)*. Що таке?

Зіна. Не знаю.

Гаврош *(сердито)*. Ну я йому!

Зіна. Не треба, Степане Васильовичу. То було так... несерйозно.

Гаврош. Що значить «так»?

Зіна. Молоді, дурні... Спалахнуло й погасло.

Гаврош. У тебе чи в нього?

Зіна. У нього.

Гаврош. Щось дуже швидко. *(Про себе)*. Шкода, не знав цього раніше. *(Пауза)*. А може, наладиться ще?

Зіна. Ні. Якщо півроку не відписують...

Гаврош. Ясно... *(Пауза)*. Завтра, Зіно, зі всіма дівчатами до мене. Годині о сьомій. Не проспите?

Зіна. Постараємось.

Гаврош. Поговоримо про ваші справи.

Зіна. До побачення.

Гаврош. Бувай здорова, чорноока. І — вище голу. Особливо перед ним. Чуєш?

Зіна *(непевно)*. Спробую. *(Виходить)*.

Гаврош *(хитає головою, сердито)*. Від такої дівчини одвернутись! Дурень! *(Підходить до карти, що на стіні, роздивляється)*.

Входить Соломія. Гаврош різко повертається, де й поділася заклопотаність. Обличчя враз ожило. Кидається до Соломії.

Гаврош. Не знав, що й думати. Спасибі, серденько.

Соломія. За що?

Гаврош. Що зайшла. Чого ховаєшся? Соломіє...

Соломія. Ніколи було.

Гаврош. Подивись мені в очі...

Соломія відводить погляд убік.

Неправда.

Соломія. Можливо.

Гаврош. Що з тобою?

Соломія. Йосип збирається писати ще одного листа, в обком. Сказав, що й до Цека добереться.

Гаврош. Ну, покинь його, і хай собі пише. Попросись до когось. На якийсь час.

Соломія. Гірше нароблю. Все це потім упаде на твою голову. Скажуть, сім'ю розбив.

Гаврош. Хто? *(Пауза)*. Ну, що робити? Де подітись?

Соломія. Обминай мене, Степане. Хай перекрутиться.

Гаврош. Нема чому перекручуватись. Своє повертаємо.

Соломія. Не треба повертати. Вже пізно, Степане.

Гаврош. Ну, чому?

Соломія. Боюсь... За тебе боюсь. І за всіх.

Гаврош. Чого?

Соломія. Згадай, скільки до тебе головувало. А ти зробив для Копанівки більше, ніж усі вони разом.

Гаврош. Інші були умови.

Соломія. Нікого так не поважають, як тебе. А чому? Вивів на перше місце колгосп, люди повірили тобі. І раптом... *(Одвертається до вікна, притуляє до очей ріжок косинки).*

Гаврош. Що, Соломіє?

Соломія. Дурне подумалось. Пробач.

Гаврош. Усе буде гаразд.

Соломія. Чому затримали документи? Чому не присвоюють тобі звання Героя? Таких же, як ти, — одиниці.

Гаврош. Не в тому справа...

Соломія. А там і з роботи знімуть. Догану записуть. І все через мене...

Гаврош. Чи роботи не знайду?

Соломія. Про колгосп думаю... Людей жалко.

Гаврош. Антона оберемо. Справиться. Багато чого він навчився у мене, а я у нього. Не страшно.

Соломія. Антін уже головував.

Гаврош. Не забувай: інші були часи. Та й не кінчав тоді академії.

Соломія. А ти кінчав?

Гаврош *(усміхнувшись)*. Не встиг. Гітлер-собака дорогу перебіг!.. *(Пауза)*. Сідай, Соломіє. Поговоримо про щось інше.

Соломія. Нічого більше не в думці. *(Сідає)*. Не хочу, щоб через мене... *(Запинається)*. Хочу добра. Тобі і всім.

Гаврош. І Антін цього хоче. І всі ми цього хочемо. А воно не виходить... *(Пауза)*. По твоїй бригаді є невеличкі зміни.

Соломія. Знаю.

Гаврош. Від мене як не чекала допомоги, так і не чекай. Ніякої! Іншим помагатиму, а тобі — ні!

Соломія. А я й не розраховую.

Гаврош. Добрива теж. Як усім, так і тобі. Хай у твоєму героїстві ніхто не сумнівається. Це звання ти заслужила чесно. Ще цього літа. І матимеш його!

Вбігають Антін і Максим. Обидва збуджені.

Максим (*окинувши батька злим поглядом*). Біжіть, тітонько, додому та хутко!

Соломія. Чого?

Антін. Максиме, не гарячкуй!

Гаврош. Що сталося?

Максим. Йосипа з петлі вийняли! Втіште бідненького!..

Соломія (*схопилась за серце*). Ой!..

Гаврош (*підхопивши Соломію*). Дурень!

Максим. Хто?

Гаврош. Той, хто самовільно життя собі вкорочує.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА П'ЯТА

Гаврошева хата. Груня сидить на стільці, схрестивши на грудях руки. Максим — за столом, обідає. Їсть повільно. Між ділом розповідає.

Максим. ...Гукаю знадвору — не відповідає. Заскочив у хату і бачу — таке діло... Перерізав налігач і давай відходжувати...

Груня. Боже мій... Отаке собі вчинити!

Максим. А все через кого?

Груня. Максиме, не вір. Все життя він ревнує її до нашого батька.

Максим. А чому? Диму без вогню не буває.

Груня. Соломія зналася з батьком ще до мене. Оце й увесь дим.

Максим (*здивовано*). Коли це було?

Грун'я. Ще в юності. Вони разом у школі вчилися. Сам батько колись розказував.

Максим. Чого ж не побралися?

Грун'я. Ще не пора була. А потім — війна. І твій батько разом з твоїм дідом погнали на схід череду. Там у військове училище пішов, а звідти — на фронт. У село навідався вже після Перемоги і застав її заміжньою.

Максим. Проміняла його на Йосипа?!

Грун'я. Ні. Горе примусило. У війну, коли ввозили на фашистську каторгу, одружених не брали. Женилися хто на кому попало, аби не в неволю. Чоловіків було мало. А від батька ніякої звістки, невідомо, живий чи ні. Підвернувся Йосип, до неї він липнув ще раніше. Його в армію не взяли, одна нога коротша. Так і поженились.

Біля хати зупиняється машина. Невдовзі заходить Гаврош. Тільки переступив поріг, ложка так і заходила в Максимовій руці.

Гаврош. Збирайся, Грун'ю. Дзвонив головний лікар. У район заявилось медичне світило. Просять прибути на консультацію.

Грун'я. Зараз?

Гаврош. О четвертій маємо бути там.

Грун'я *(встає, підходить до Гавроша)*. Степане, що з Йосипом?

Гаврош *(кинувши на Максима недобрый погляд, до Груні)*. Розкажу по дорозі. Одягайся, бо запізни- мось.

Максим. А чого не зараз? Цікаво послухати...

Грун'я *(до Максима)*. Не заводься, прошу тебе... *(Виходить)*.

Гаврош *(підступає до Максима)*. Навіщо розказав мамі про Йосипа?!

Максим. Хіба що? Це всі знають!

Гаврош. Але жоден з тих, що знають, не зробив цього. Жоден! Тим більше — твій Йосип ніде не дівся. Про це подумав?!

Максим. Ні...

Гаврош. Жаль...

Максим. Жаль і мені. Довели людину...

Гаврош не зміркував, що сказати. Максим встає, довго і старанно витирає рушником губи. Гаврош терпляче жде кінця цієї процедури.

Г а в р о ш. Утерся?!

М а к с и м. А що?

Г а в р о ш. Сідай!

М а к с и м. Чого?

Г а в р о ш. Поговоримо.

М а к с и м. Давно набиваюсь.

Г а в р о ш. Тільки чесно. Нічого не приховуючи. Ні ти, ні я.

М а к с и м. Звичайно.

Г а в р о ш (*сівши*). Кого проводжав учора додому після кіно?

М а к с и м. Кого хотів, того й проводжав.

Г а в р о ш. Це не відповідь.

М а к с и м. Ну, дівчину...

Г а в р о ш. Яку?

М а к с и м (*не зразу*). Люду Кияшко.

Г а в р о ш. А позаминулого вечора?

М а к с и м. Це що, допит?

Г а в р о ш. Домовилися ж говорити чесно!

М а к с и м. Ну, Катю Лаврінчук. Не думав проводжать. Заговорився й незчувся, як опинилися біля її воріт.

Г а в р о ш. А до Каті кого?

М а к с и м. Не пам'ятаю. Вилетіло з голови...

Г а в р о ш. Зіну?!

М а к с и м. Ні! Після курсів задерла носа і нікого навколо себе не бачить.

Г а в р о ш. Звідки взяв?

М а к с и м. Зустрів учора на вулиці, перший озвався, а вона відвернулася і побігла.

Г а в р о ш (*задоволено*). Молодець Зіна! (*До Максима*). Що ж воно, моралісте, виходить?

М а к с и м. Хай задирає! Подумаєш...

Г а в р о ш. Я не про те. Що не вечір, то й інша?

М а к с и м. Дружини не маю, дітей теж.

Г а в р о ш. З Зіною водився, одружуватися хотів?

М а к с и м. Мало що...

Г а в р о ш. Хотів, питаю?! Для чого було дівчині голову морочити?

М а к с и м. Просто дружили. Ніхто нікого не морочив.

Г а в р о ш. Чому ж тоді одвертається і тікає? Краща в селі дівчина — і тікає! Від кого? Від мого сина! Від мораліста!

Максим. Чекайте!..

Гаврош. А на мене вовком дивишся, мало з кулаками не кидаєшся...

Максим. Порівняли...

Гаврош. Соломія Семенівна від смерті мене врятувала!

Максим. Від якої смерті? Навіщо вигадувать?

Гаврош. У фашистському концтаборі.

Максим. Хіба й вона там була?

Гаврош. Була.

Максим. А мама казала, що лишалась в окупації...

Гаврош (*показує на серце*). Отут була. Розумієш?

Максим. І оце з того часу така любов?!

Гаврош. Розумій, як хочеш... (*Пауза*). Хто винен, що так сталося? Врешті-решт чим я завинив перед тобою? Невже тільки тим, що коли-не-коли словом з нею перемовлюсь?

Максим. Словом, та й годі?!

Гаврош. Буває навіть без слів... Досить побачити чи почути її голос...

Максим. Не розумію цього.

Гаврош. Ти кохав коли-небудь?

Максим. Коли? Тільки ж демобілізувався.

Гаврош. Тоді мовчи.

Максим. Не смішіть людей!.. Он паморозь на скронях, а ви: «Чи кохав?»

Гаврош. Жаль мені тебе. І таких, як ти... Тепер можеш говорити. Твоя черга.

Максим (*хотів щось заперечити, але не зміг*). Дайте зібратися з думками!..

Гаврош. Збирайся, а мені час їхати. (*Вийшов*). Груню!

Голос Груні: «Іду!»

Чути, як рушила машина. Максим задумався, ходить по хаті.

Стук у двері. Входить Соломія. Вигляд стривожений.

Соломія (*роззирається*). А де мама?

Максим. Ви хотіли сказати: тато?

Соломія. Не будь жорстокий, Максиме. Нічого ти не розумієш.

Максим. От пішли діти! Ні рідних батьків не розуміють, ні чужих тіток.

Соломія (*сумно*). Навіщо ти?

Максим. І дядько Йосип вас не розуміє... Даруйте, мені треба йти!

Соломія стоїть непорушна.

Соломія. Не гнівайся, прошу. Зроби мені одну ласку, Максиме.

Максим (*зупиняється*). Вам? Ласку?

Соломія. Передай мамі, що я нічого їй так не бажаю, як здоров'я.

Максим мовчить. Пауза.

Якщо чимось завинила перед нею, хай простить. (*Пауза*). А твого батька обминатиму десятою дорогою.

Максим. Давно б так. Усе?

Соломія знімає зі стіни Гаврошеве фото, ховає.

Соломія. Все. Піду я з вашої дороги...

Максим. За таке, тітонько, мало розцілувати вас.

Соломія. З горя не сміються, Максиме. (*Швидко виходить*).

Максим (*сторонівши*). З горя не сміються... Х-ха! У неї, бачите, горе!

Максим виходить на вулицю. Помічає Зіну, яка іде назустріч. Побачивши Максима, Зіна переходить на другий бік вулиці.

Максим (*зупиняється, вражений*). Зіно...

Зіна простує далі. Максим рушає слідом, наздоганяє.

Зіно, здрастуй.

Зіна йде далі, не озивається і не дивиться в його бік.

Чого не вітаєшся? Зіно...

Зіна раптом зупиняється, дістає з сумки якийсь пакет, просягає Максимові.

Зіна. Візьми.

Максим. Що це?

Зіна. Твоя облуда. Вся до крапельки.

Максим (*бере пакет, розгортає*). Мої листи? І фото?

Зіна. Можеш переадресувати комусь іншому. Ім'я тільки не забудь замінити. (*Зривається з місця, біжить*).

Максим (услід). Чекай... Я поясню. (Стоїть якусь мить розгублений, нічого не розуміє. Дивиться на пакет, роздумливо). Одна повертає!.. А друга на старості літ викрадає!.. От і зрозумій цю жіночу психологію... (Знизує плечима, іде).

КАРТИНА ШОСТА

Кабінет Гавроша. Заходять Антін і Кумась.

Кумась. Так чия правда, Антоне Демидовичу?
Антін. У чому?

Кумась (озирається). Чого ото самому на рожен пертись? Відчепився б од неї, і ніхто б не вішався. А тепер і міліція може зацікавитись. Думаєте, не шкребе в Гавроша на серці? Та й Соломії Семенівні несолодко!..

Гаврош (раптом з'явившись у дверях). Про що ви, Трохиме Захаровичу?

Кумась (не розгубившись). Та це так... Уже й забув.

Гаврош. Щось часто почали забувати.

Кумась. Ага, згадав. Інженери дзвонили. Завтра починають возити труби, направляють до нас два бульдозери.

Антін. Аж два? Значить, діло піде.

Гаврош. Знаю.

Кумась (виходить). Що за людина? Поводиться, ніби нічого й не сталося.

Гаврош. З райкому не дзвонили?

Антін. Ні.

Гаврош. Ну й добре.

Антін. Що ж доброго? Скоро спитають.

Гаврош. Повір, жити не хочеться..

Антін. Вірю.

Гаврош. Підскоч на завод. Подивись, що там робиться. Сьогодні мають казани установлювати.

Антін. Оце збираюсь.

Гаврош. Скажеш, завтра рано навідаюсь. Ну, тим часом...

Антін. Бувай. (Виходить).

Гаврош встає, підходить до вікна, замислюється. Входить Уляна Григорівна. Вона схвильована, слова не може вимовити.

Г а в р о ш. Що там у вас?

У л я н а. Телеграма... Син у лікарні.

Г а в р о ш. Василь?

У л я н а. Еге. Якесь аварія... *(Плаче)*. Як він там, бідний? Чи живий ще?

Г а в р о ш. Скажіть завідувачу ферми і їдьте!.. *(Дивиться на годинника)*. На сьогоднішній вже не встигнете. Тільки завтра. Прийдіть увечері в контору. Та захопіть телеграму. Подзвонимо в лікарню і про все дізнаємось. Може, нічого там страшного.

У л я н а. Спасибі...

Г а в р о ш. Як стемніє, так і приходьте. Тоді легше додзвонитись.

Щойно вийшла Уляна Григорівна, на порозі з'являється
К у м а с ь.

К у м а с ь. Забув сказати. Дзвонили з міліції...

Г а в р о ш *(по паузі)*. Коли?

К у м а с ь. Як виходили...

Г а в р о ш. Чого ж досі мовчали?

К у м а с ь. Не хотів при Антонові Демидовичу.
Мабуть, у Йосиповій справі...

Г а в р о ш. Звідки взяли?

К у м а с ь. Догадуюсь. Сказали, ще подзвонять.
Будьте готові.

Г а в р о ш. До чого?

К у м а с ь. Якже... Можуть спитати, чого вішався.

Г а в р о ш *(випробовує Кумася довгим поглядом)*.

Не це ви хотіли сказати, Трохиме Захаровичу...

К у м а с ь. Що ви, Степане Васильовичу? Саме це.

Г а в р о ш. Ви хотіли сказати: «Одхрестися від неї раз і назавжди. Дай спокій собі і всім». Так?

К у м а с ь *(ошелешений)*. Звідки знаєте?

Г а в р о ш. По очах бачу.

К у м а с ь. Хотів. Йй-богу, хотів.

Г а в р о ш. Чого ж передумали?

К у м а с ь. Сам не знаю.

Г а в р о ш. Оце тобі!

К у м а с ь. Хотілося якнайкраще.

Г а в р о ш. Не щира ви людина, Трохиме Захаровичу.

К у м а с ь. Я? Нецирий? Погано мене знаєте. Та я з вами в огонь і в воду...

Г а в р о ш. Не ображайтесь. Працюю з вами не

один рік, знаю вас як досвідченого спеціаліста. Почуваюся за вами, як за кам'яною горою. Певний, ніколи не підведете...

К у м а с ь *(перебиває)*. Спасибі за добре слово.

Г а в р о ш. Не дякуйте. А нещирості вашої не розумію. Думаєте одне, а говорите зовсім інше. Від чого це? Від бажання вислужитись, зробити комусь приємність на шкоду власній совісті?

К у м а с ь. Ради бога...

Г а в р о ш. Чого ж воно у вас так виходить?

К у м а с ь. Не тому, Степане Васильовичу. Зовсім не тому... *(Пауза)*. Одвертим людям важко живеться!

Г а в р о ш. Чому важко?

К у м а с ь. Не мені вам казати.

Г а в р о ш. Навпаки. Легко і вільно. Ніколи не гризе сумління, що змовчав там, де мовчати не можна. Не втрутився, де треба. Не поставив когось на своє місце.

К у м а с ь. Не кажіть. Правди не люблять.

Г а в р о ш. Ось тобі й на! Стільки років боролися за правду і раптом перестали її любити?!

К у м а с ь. Я про інше...

Г а в р о ш. Про що ж?

К у м а с ь. Для чого самому на рожен лізти? Хоч трошки дипломатії, Степане Васильовичу...

Г а в р о ш. Якої дипломатії?

К у м а с ь. Сказали б, що порвете з Соломією, і все було б у порядку. А ви — ні в яку!..

Г а в р о ш. Тобто покривити душею?

К у м а с ь. На якийсь час. Поки перемелеться...

Г а в р о ш *(хитає головою)*. Договорились-добалались...

К у м а с ь. Чесно сказати: я за вас, як за ініціативного керівника і розумного господаря. А вашої особистої поведінки не схвалюю.

Гаврош різко подивився на Кумася.

Вірніше, схвалюю з деякими застереженнями...

Г а в р о ш. Не розумію. То схвалюєте, то не схвалюєте.

К у м а с ь. Бо воно так! Почекали б трохи. Сина женили б спочатку... *(Пауза)*. Хіба не правда? Ніхто б не смикав, усе було б по-людському...

Г а в р о ш. По-людському?

Кумась. Звичайно.

Гаврош. А так — не по-людському?

Кумась. І так по-людському. Але ж Йосип...

Входить Максим. Він у робочому одязі. Зупиняється біля порога.

Я за вас... І ніколи вас не підведу. Але зрозумійте, як буде шкода... *(Помігивши Максима, замовкає)*.

Гаврош *(щоб закруглити розмову)*. Розумію, Трохиме Захаровичу. Тільки поганий з вас порадник. Відкиньте, шановний, свою дипломатію, і все буде по-людському.

Кумась. Та я ж ради вас...

Гаврош. Гаразд. Ідіть.

Кумась виходить. Максим паближається до столу.

Ну що, Максиме? Зібрався з думками?

Максим *(понури)*. Ні.

Гаврош. Нічого. Ще молодий. Часу попереду багато...

Максим. Пошліть мене на курси механізаторів.

Гаврош. Наступного року.

Максим. Я хочу зараз.

Гаврош. Зараз не можна. *(Одягається)*.

Максим. Чому?

Гаврош *(не зразу)*. Пожалій маму. Побудь біля неї хоч якийсь час. Стільки тебе чекала...

Максим. А ви жалієте?

Гаврош. Усе життя, Максиме... Все життя!.. *(Виходить)*.

КАРТИНА СЬОМА

Вечір у березі. Соломія виглядає Гавроша. Зачувши кроки, кидається назустріч.

Соломія. Степане, ти?

Гаврош. Я.

Соломія. Чуло серце, що прийдеш.

Гаврош. А моє нічого не чує. Тільки ние. Учора нило, сьогодні ние...

Соломія. Серцю потурати не можна. Заведе, звідки й не виберешся.

Гаврош. Хто про це каже? Ти?

Соломія. Сьогодні минає строк. А завтра? Що буде завтра?!

Г а в р о ш. Хай буде як буде.

Соломія (*рiшуче*). Ні! (*Проводить долонею по його щоці*). Хороший мій... Найсильніший і найдобріший. Я спокійна за тебе. Ти все подужавш.

Г а в р о ш. Впевнена?

Соломія (*не зразу*). «Ластівки літають, бо літається...»

Г а в р о ш. Їм простіше. А тут літаєш і не знаєш, де сядеш. І все через що? Через один мій промах, через своє безголів'я. Зопалу одружився і, не розібравшись, що й до чого, цурався тебе після повернення, обминав десятою дорогою. На зло кому це робилося? Це ж могло бути раніше.

Соломія (*замислено*). Раніше... (*Пауза*). Якось наша хімічка вихопила у мене записку. Тобі призначалася. Знаєш, що там було написано? (*Пауза*). Дві букви. Перша й остання. І три крапки посередині. Викликала мене на перерві в учительську, розгорнула записку й наказала поставити літери замість крапок. Не довго думала, взяла й поставила. І вийшло: «Конаю». Спідлюба подивилась на мене. «Чого це ти, Задорожна, конаєш? Часом не від хімії?» — «Ні, — відповідаю, — зуб розболівся». — «А чого це ти про свій зуб старшокласникам пишеш? Напиши, що думала, не дури». Вперлась і не написала. Зате хімію перездавала восени.

Г а в р о ш. Ось відколи почалися твої страждання за мене!

Соломія. А ти? Ніколи не страждав?

Г а в р о ш. Страждав. У концтаборі. Коли мертвого викинули в рів і підібрали мене пімецькі шахтарі. Три дні не приходив до пам'яті. А коли став на ноги, господар усе допитувався: «Вас іст дас Соломія?» — «Дівчина, — кажу, — наречена». — «Ти в гарячці все повторював: Соломія, Соломія... Ми, — каже, — думали, пароль якийсь». — «Більше, — кажу, — ніж пароль. Вона мені не дала померти». А ще, кажуть, співав. Марив і співав. Недоспівану пісню, яку ми склали за дротом. (*Заплющує очі, ніби крізь сон*).

Впали ночі зловісні
На діброви й сади.
Недоспівана пісня
Загубила сліди.

«Де ти є, моя пісню? —
Я питаю зірок. —
За драти ненависні
Ти подай голосок».

А зірки мов навмисне:
«Не проси, бо дарма.
Недоспівана пісня
У неволі й сама».

Соломія (*відвернувшись, схвильовано*). Ніби про нас із тобою.

Гаврош. Скільки цвіту потоптано на очах моїх, Соломіє. Якби не ти, хто зна, чи й вижив би в тому пеклі. (*Довга пауза*). Про що ти думаєш?

Соломія (*не зразу*). Згадалося...

Гаврош. І мені...

Соломія. У небі жайворонок заливається. Ніде нікого.

Гаврош. І двоє на стежині. Ти і я.

Соломія. Полю кінця немає, і ми на його початку.

Гаврош. В руках у мене книжечка, через крок-два зупиняюсь і читаю.

Соломія. А я повторюю за тобою кожне слово... щоб запам'ятати... на все життя. А через тиждень...

Гаврош. Листи тобі слав, з дороги. Знав, що не одержуєш, а писав. З-за Дніпра, з-за Дону, з-за Волги... І просив одного: зберегти книжечку, пам'ятати про ластівок.

Соломія. Стільки літ минуло, а ластівки хвилюють, як і тоді. І я щаслива. (*Пауза*). Так мені легко сьогодні... (*Усміхнулась*).

Гаврош. Спасибі, Соломіє.

Соломія. За віщо?

Гаврош. Боявся, духом упадеш, не витримаєш... А ці слова і твоя усмішка — найбільша мені радість, додають сили. Так люблю, коли ти усміхаєшся...

Поблизу чути голоси. Соломія насторожилась. Гаврош бере її за руку з наміром схватися.

Соломія (*вивільнивши руку*). Ні. Прости, Степанку.

Гаврош. Що ти, Соломіє? За віщо?

Соломія (*береться за серце*). Щось і в мене за-
нило... (*Дає йому книжечку*). Візьми ось...

Гаврош (*роздивляється*). Що це?

Соломія. Недоспівана пісня наша.

Гаврош. Зберегла? Боже ти мій!

Соломія. Коли сумно буде — читай. (*Обіймає Гавроша за шию*). Поцілуй мене...

Гаврош цілує.

А тепер іди. Іди, Степанку.

Гаврош, нічого не запідозрюючи, окрилений, рушає геть. Со-
ломія ледве стримується, щоб не заридати. Але, зачувши
поблизу чийсь кроки, зникає.

На світло виходить Зіна, слідом Максим.

Максим. Ну, не сердься... Зіно.

Зіна (*зупиняється*). Скільки тобі казати? Не йди
за мною. (*Іде*).

Максим (*не відстає*). Ну, пробач. Не хотів я цьо-
го. Повір...

Зіна. А завтра вибачатимешся перед іншими дів-
чатами?

Максим. Нічого подібного. Перед ким?

Зіна. Тобі краще знати.

Максим. То я так... Крім тебе, я по-справжньо-
му ніколи й нікого не проводжав. Просто хотілося
порівняти і переконатися, що ти найкраща.

Зіна. Влаштував перевірку?

Максим. Такий собі експеримент. І ти взяла го-
ру, чому я дуже радий.

Зіна. Не сміши.

Максим. Чесно. Ну, така собі дурна витівка.

Зіна. Можеш експериментувати й далі.

Максим. Нізащо в світі... (*Пауза*). Невже все
хороше, що між нами було, так швидко вивітрилося?
Згадай вечори наші...

Зіна. Вивітрилось, Максиме. Було й не стало. По
душi не топчуться.

Максим. І не думав топтатись.

Зіна. Іди, Максиме, додому.

Максим. Не жени. Я все розкажу.

Поблизу чути голоси. Зіна зривається з місця, біжить.

Максим за нею.

На світло виходять Антін і Кумась.

Кумась. Не кажіть, Антоне Демидовичу, не ка-
жіть...

А н т і н *(зупиняється)*. По щирості, чого ви хочете?

К у м а с ь. Тільки по щирості. За нещирість мені вже перепало.

А н т і н. Від кого?

К у м а с ь. Від нього ж. Звинуватив мене в криводушності. Може, й справедливо. А коли розібратись? Як його бути щирим з людиною, яку поважаєш і любиш усією душею і з якої хотілося б зняти, вибачайте, штанці і гарненько всипати! Легко казати... *(Пауза)*. Було б у нього сили фізичної менше — інше діло. А то ж — Микита Кожум'яка!..

А н т і н. Поставте себе на його місце. Як би повелися ви?

К у м а с ь. Виключається. Щоб через мене хтось вішався? Ніколи!

А н т і н. Це правда.

К у м а с ь. Жаль буде великий, коли все піде прахом. Завод кінчаємо. Скоро всю північ закидаємо компанівськими салатами і компотами. Своє ательє мод маємо. Водопровід будуємо. А там і до тротуарів доберемось. Заживемо, як у столиці. І через якусь, вибачайте, спідницю втратити такого господаря! Там же панькатись не будуть...

А н т і н. Так чого ви хочете?

К у м а с ь. Небагато. Тільки одного. До Гавроша я пережив сімох голів, а Гаврош хай мене переживе!.. Чого й бажаю йому від усієї душі. *(Аж забігав)*. Не розумію, нічого не розумію!..

А н т і н. Що таке справжнє кохання — знаєте?

К у м а с ь. Колись знав.

А н т і н. А тепер?

К у м а с ь. А навіщо воно мені тепер?

А н т і н. А йому, Трохиме Захаровичу, потрібно! Кохає він Соломію!

К у м а с ь. Ви — доросла людина — і вірите в ці казки?

А н т і н. Бувайте, Трохиме Захаровичу! Вже пізно...

К у м а с ь. Ходить здорові. Лишаюсь при своїй думці. Жаль буде великий...

Розходяться в різні боки.

КАРТИНА ВОСЬМА

Ніч. Гаврошева хата. Гаврош і Антін.

Антін. Поговори з Максимом. Живете, як вовки.

Гаврош. Говорив. Діалог між нами, як дипломати кажуть, вже почався. Він і не писнув. Третій день збирається з думками.

Антін. Знову посварились?

Гаврош. Навіть не думав. Пустився берега мій син. Став такий щедролуб, що проводить додому всіх підряд. Доведеться перевести на важчу роботу.

Знадвору долинають кроки, затим — стук у двері.

(Незадоволено). Кого там принесло? Заходьте!..

Сорока (увійшовши). Мене!.. О, та ви удвох! Вибачайте, що так пізно.

Гаврош. Для вас, Кузьмо Яремовичу, ніколи не пізно.

Сорока. Змову готуєте?

Гаврош. Ага. Метикуємо, як обминути завтрашній день.

Сорока. Мабуть, не вдасться!

Гаврош. Значить, потерпати?

Сорока. Чому потерпати? Часу було досить — цілий тиждень. Могли б щось придумати.

Гаврош. Нічого не змінилося і вже не зміниться. Все, як було. Скоріше б одбутися...

Сорока. Отак?

Гаврош. Готовий до всього. Жаль тільки Соломію, переживає, сердешна, на очі не показується.

Сорока (переводить погляд на Антона). Оце все, до чого додумались?

Антін. Безпрецедентне питання, Кузьмо Яремовичу, і його повинні розв'язувати не гарячі голови, а час.

Сорока (не зважає). Завтра розглядаємо його справу, а він: «Готовий до всього». І, видно, готовий, бо гедзь укусив. (Пауза. До Гавроша). Чого мовчиш?

Гаврош. Згадую, Кузьмо Яремовичу, один випадок. Це було до війни, коли ви секретарювали в нашій сільраді.

Сорока. Питаю, з чим прийдеш завтра на бюро? Що скажеш у своє виправдання?

Гаврош. Пригадаю цей самий випадок.

Сорока. Не буде коли згадувати.

Гаврош. Може. Але розкажу.

Сорока. Про що?

Гаврош. Якось по закінченні восьмого класу забіг я з Соломією до вас по довідку. Мав намір податися в технікум. А ви: «Ну й пара! На все село! Шлюб зареєструвати — будь ласка. Нікуди з Копанівки вас не випущу». Жартували, звичайно. Вступити не пощастило, повернувся додому. Зустріли згодом вас на вулиці, а ви показали печатку. «Як надумаетесь женитися, печатка завжди зі мною, приходьте хоч серед ночі — зареєструю. Бо люблю на вас дивитися, коли ви вдвох».

Сорока. Обоє були молоді, нічим не зв'язані, попереду — нескошена нива...

Гаврош. Ниви не вдалося скосити. А півниви, бодай маленький клаптик, маємо право скосити чи ні?

Сорока. Це все, що скажеш?

Гаврош (не зразу). Ні. Мовчатиму. Навіщо?

Сорока (вибухає). Хто я, по-твоєму? Нежива істота? Душі в мене немає? П'ять ночей не сплю через вас. Вже й таблетки не допомагають. (Пауза). Стільки років уболівав за нього, допомагав, а тепер голова пухне... (Пауза). Чому ж тоді не забрав її в Йосипа відразу? Га? Що тобі заважало?

Гаврош. Розум, Кузьмо Яремовичу, був помутився. Приїжджаю після війни у відпустку і не додому лечу, а до Соломії. А перший, кого зустрів, обухом мене по голові: «Соломія твоя за Йосипом, вже другий рік». Світ пішов обертом, в очах потемніло. Молодий був, запальний і... з гонором. Вся душа перевернулася, і вже не хотілося ні бачити її, ні чути про неї. Подумав: зрадила. А тут — де не ступлю, куди не піду, Груня мов із землі виростає. Любов'ю вся світиться, барвінком переді мною стелеться. Якби не таке діло, хай би собі стелилася. А то ж самолюбства — ого-го! Відпустки не добув, ухопив Груню і в свою частину подався. Лишився в армії, військовою академію кінчив... і де мене тільки не носило!.. (Пауза). Нічого, Кузьмо Яремовичу, до Груні не маю. Хороша в неї душа...

Сорока. Чого ж тобі ще треба?

Гаврош. Ввижалася мені Соломія всі ці роки. Лежу поруч Груні, а думаю про Соломію. Вже й сиз

дорослий, а вона сниться. Всі ми, Гавроші, такі. Однолюби. *(Пауза)*. Вийшов у запас і міг зачепитися де завгодно, хоч і в самій столиці. Так ні! У Копанівку потягло. Чого, думаєте? А ще як дізнався, що то за шлюб у неї...

Сорока. Як людина, я розумію тебе і вірю, що це серйозно у вас. Та як погасити пристрасті стількох людей — твоєї дружини, Йосипа Климовича і всіх тих, хто засуджує ваш вчинок?

Антін. «Всіх тих» не буде, за винятком одногодвох.

Сорока *(відмахнувся)*. Так вам здається! *(Подружньому до Гавроша)*. Зрозумій, не до всіх оця твоя запізніла романтика доходить. Не всі в неї вірять. Дехто вважає, що ти загуляв, од жиру казишся... Спочатку, признаюсь, і я так думав.

Гаврош. Що ж робити?

Сорока. Попереду ще ціла ніч. Думайте! Твоє питання стоїть першим...

Гаврош *(по паузі)*. Постараємось прибути вчасно.

Сорока *(зрозумівши)*. За наслідки не ображайся. Як більшість, так і я.

Відчиняються двері, на порозі стає Груня. Одягнена абияк, щойно з ліжка.

Груня *(підходить до Гавроша, дивиться йому в очі)*. Я все чула. Це правда, Степане?

Гаврош мовчить. Незручна пауза.

(Відводить погляд). Знаю, давно це тягнеться, але мовчала, боялася злякати своє щастя. Не раз помилявся, Соломією мене називав, і теж мовчала. Бо щаслива була твоєю людяністю і добротою. Жила надією, що, може ж, колись твоє серце відхилиться від неї, і все забудеться. За все життя поганого слова мені не сказав, пальцем не зачепив — хіба це мало? І якщо не ревнував, не шаленів біля мене, як шаленіють закохані, — мені легко було з тобою і без цього. Та й чи мала я право вимагати від тебе більшого? Адже не ти мене вибрав, а я тебе.

Гаврош. Груню! Для чого ти?

Груня. Мовчи. Я не хочу, Степане, щоб тобі важко було... щоб ти зазнав прикрощів і, не дай бог,

з тобою щось сталося. *(До Сороки)*. Не спонукайте його робити з собою те, чого зробити несила. Не закривайте йому дороги до людей, до мене й сина, не примушуйте його переступити через своє серце. Хто знає, що з цього вийде. *(До Гавроша)*. Степане, я не тримаю тебе... *(Виходить)*.

Усіх приголомшили Грунині слова. Довге мовчання.

Сорока. Антоне Демидовичу, проведи мене...

Світло гасне. Сорока й Антін з'являються на вулиці.

Антін. Самі вони себе розсудять, Кузьмо Яремовичу.

Сорока. Уже розсудили, Антоне. Чув, що Груня сказала? Хотілося на коліна перед нею впасти.

Ідуть.

З'являється Гаврош, згодом — Кумась.

Гаврош. Поїхав?

Кумась. Хто?

Гаврош *(упізнавши Кумася)*. І вам не спиться, Трохиме Захаровичу?

Кумась. Чому не спиться? На роботі затримався, кінець місяця...

З темряви виходить Уляна Григорівна з клунком.

Уляна *(побачила Гавроша і Кумася, випускає клунок)*. Ой!..

Гаврош. Хто це так пізно?

Уляна не відповідає, схрестила з переляку на грудях руки.

Уляна *(перевішивши дух)*. Я, Степане Васильовичу.

Гаврош *(здивовано)*. Уляна Григорівна? Не лякайтесь. Це ми з Трохимом Захаровичем.

Уляна мовчить.

Кумась *(з докором)*. З баштану, Уляно Григорівно? Ай-яй-яй... Не простіше було виписати?

Гаврош *(перебиває)*. Зачекайте! *(До Уляни)*. Чого ж не прийшли ввечері? Чекав годину, чекав другу... Не мій же син, а ваш!

Уляна. Не хотіла вас турбувати. Поїду, Степане Васильовичу. Поки не побачу, не заспокоюсь.

З'являється Максим, простує до хвіртки.

Гаврош. Максим?

Максим. Я.

Гаврош. Іди-но сюди. *(В бік Уляни)*. Допоможи Уляні Григорівні.

Уляна. Ні-ні. Я сама.

Гаврош *(до Уляни)*. Завтра приходьте. Тільки раненько, поки лінія не зайнята. Не може такого бути, щоб не розшукали.

Уляна почувается ні в сих ні в тих. Максим забирає клунок.

Скрушно похитуючи головою, Уляна пішла за Максимом.

Кумась *(по паузі)*. Вершина люб'язності з вашого боку. Чи не занадто?

Гаврош *(не зразу)*. Це не крадіжка, Трохиме Захаровичу.

Кумась. А що ж, по-вашому? Час всепрощення ще не настав, та й невідомо, чи настане колись.

Гаврош. Горе у неї... Син попав в аварію.

Кумась. Не знав... Але якщо горе, чого ночами тивняться?

Гаврош. Чули ж, до сина їде! А поїзд уранці, коли ж виписувати? А синові гостинця треба? Ну й сестрицям, щоб краще доглядали. Мати є мати. А потім, я дозволив. Так що нічого не сталося.

Кумась. Якщо дозволили — інше діло.

Гаврош. А якби не дозволив?

Кумась. Певний, що так воно і є.

Гаврош. Так чи не так, а вистачить з неї і тієї аварії.

З'являється Антін.

Антін *(придивляється, до Гавроша)*. З ким це ти? А-а-а, Трохим Захарович.

Гаврош. Думаю, на сьогодні вистачить? Перед дорогою треба й поспати, Антоне.

Антін. Ніякої дороги, Степане. Відбій.

Гаврош. Хто сказав?

Антін. Та він же. Сухар.

Гаврош. Ех, ти! Жартів не розумієш? Бувай, Антоне. *(До Кумася)*. Приємних снів, Трохиме Захаровичу.

Кумась. А мене сни не тривожать. У мене дебет з кредитом завжди сходяться.

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Кабінет голови. Гаврош сидить за столом, щось пише.
Раптом підводить голову, прислухається.
Входить Уляна, з тим самим клунком.

Уляна. До ранку очей не склепила... Совість мучить.

Гаврош. Хай не мучить. Вважайте, позичили і віддали. Сідайте.

Уляна (*лишає клунок біля порога, підходить до столу, сідає*). Невеликий гріх, думала... Збиралася їхати, хай, думаю, перед смертю покуштує.

Гаврош. Ніхто не вмирає. Телеграму взяли?

Уляна. Ось. (*Виймає з пазухи телеграму, дає*).

Гаврош (*дивиться на телеграму*). Так і замовимо. (*Знімає трубку*). Алло! Пошта? Олю, замов, будь ласка, Донецьк. Головна лікарня, хірургічне відділення, чергового лікаря. Там знайдуть. Записала? Терміново. (*Кладе трубку*).

Уляна (*тулить до очей хустинку*). Може, й на світі вже немає...

Гаврош. Тепер така медицина... (*Пробігає очима телеграму*). Гм... Діло серйозне.

Лунає дзвінок.

(*Бере трубку*). Слухайте, дорогий товаришу. У вашому відділенні перебуває Кравець Василь... молодий шахтар... (*Пауза*). Що-що? (*Довга пауза*). Єдиний у матері син. (*Пауза*). Хто говорить? Голова копанівського колгоспу. Гаврош. (*Пауза*). Боретесь? Велике спасибі скажемо. (*Пауза*). Чули про нас? Аякже, наші, копанівські. Солодші за херсонські. Привезу цілу машину, тільки щоб видужав. (*Пауза*). До побачення. (*Кладе трубку*).

Уляна. Може, щось треба, так я...

Гаврош. Їхати треба, Уляно Григорівно. Прийшов до пам'яті, починає розмовляти. А як побачить матір — заспіває...

Уляна не витримує, захлинається плачем.

Гаврош. Ідіть додому, збирайтеся. Скажу шоферу, підкине на станцію.

Уляна перестає плакати. Іде до дверей. Гаврош її супроводить.

(Показує на клунок). Одвезіть Василеві. Скажете, від земляків. І передайте: як видужає, хай повертається на чисті води і ясні зорі, хай живе біля матері. Чи роботи у нас не вистачає?

Уляна підводить на Гавроша заплакані очі, хапає його руку, хоче поцілувати.

(Висмикнувши). Хіба ж можна?

Уляна. Батечку рідний... Чим же віддячити за вашу доброту? (Плаче). Не варта я її.

Гаврош. Усі її варті, Уляно Григорівно. Всі ми з вами без винятку. (Бере клунок, піддає їй на плечі).

Уляна виходить. Вбігає Зіна.

Зіна. Степане Васильовичу, а в хаті Йосипа Климовича таке робиться!..

Гаврош (стривожено). Що робиться?

Зіна. Кричить не своїм голосом... На подвір'я летять відра, горшки...

Гаврош. З якого дива?

Зіна. Хіба не знаєте? Кинула його Соломія Семенівна. Все покинула...

Затемнення.

Йосипове подвір'я. Світанок. З хати виходить Йосип — неголений, розкуйовджений. Безтямними очима оглядає подвір'я.

З вулиці на подвір'я заходить Максим. Йосипів вигляд насторожує Максима.

Йосип (різко). Чого прийшов?

Максим. Завгар послав. Мотор заклинило в «газику».

Йосип. А коли життя заклинить, тоді що?

Максим. Не знаю.

Йосип. І я не знаю. Всі ви, Гавроші, однакові. По чужих душах топчетесь.

Максим. А я тут до чого? «По чужих душах»... Син за батька не відповідає.

Йосип. Відповідь! Сам відповідь. Хай тільки на очі навернеться.

Максим. Ви п'яні, Йосипе Климовичу. Ідіть у хату і подрімайте.

На подвір'я влітає Гаврош. На обличчі стривоженість і рішучість.

Гаврош (*до Йосипа*). Де Соломія?

Йосип (*пересмикнувшись*). Це я повинен тебе питати. Я! (*Підвищує голос*). Де ти її подів?

Гаврош. Йосипе, отямтесь!

Йосип. Душу в мене вийняв, життя понівечив, і я ще маю отямитись. Може, й спасибі сказати? (*Хапає під парканом вила*). Ось тобі моя дяка! (*Замахується на Гавроша вилами*).

Максим (*вихоплює вила, кидає за паркан*). В тюрму захотіли?

Йосип. Мені вже однаково...

Ніби усвідомивши, який жахливий злочин міг щойно статися, Йосип б'є себе кулаками по голові. Затим, безпорадний і знесилений, важко плентається до хати.

Максим. Знав би, що тут коїться, завербувався б на якусь будову. (*Іде*).

Гаврош. Де ж вона? Куди могла подітися? (*Рушає до воріт*).

Затемнення.

З'являється Васюта. Наздоганяє Гавроша, на ходу виймає з кишені блокнота.

Васюта (*радісно*). Здрастуйте. Цього разу мені здорово повезло. Натрапив на ваш слід з першої, можна сказати, секунди. Здрастуйте.

Гаврош (*зупиняється*). У якій справі, товаришу?

Васюта. Я до вас... із редакції. Дещо повинен уточнити.

Гаврош. Сьогодні мені не до вас.

Васюта. Редакцію цікавлять деякі дані. Не все записав я минулого разу. Ви так поспішали...

Гаврош (*упізнавши Васюту*). Так це ви? Той самий?

Васюта. Той!..

Гаврош. Де ж ви тоді поділися? Ідемо, розмовляємо, щось там собі записуєте... потім оглядаюся, а вас мов корова язиком злизала...

Васюта (*не розгубившись*). Потрібно було дещо з'ясувати. Слава богу, все стало на своє місце. Послав оце редактор і наказав без нарису не повертатись. Отже, скільки центнерів...

Гаврош (*перебиває, сердито*). Людини ось немає, а вам центнери!..

Васюта. Пробачте... якої людини?

Гаврош. Тієї, що центнери вирощувала!..

Васюта. Пробачте. Але мене цікавлять деякі дані.

З'являється Антін.

Гаврош (*до Васюти*). Товариш Гай обізнаний у справах не гірше від мене. У нього й з'ясуєте. (*До Антона*). Ну, що?

Антін (*розводить руками*). Як у воду впала. Ніяких слідів! Була людина, і немає. Нікому нічого не сказавши. Не лишивши ніякого сліду. (*Пауза*). Може, десь переходується?

Гаврош. Де? Та й не голка ж у сіні. (*Береться за серце*). Повалилося зі всіх боків...

Затемнення.

Берег. Гаврош у глибокій задумі сидить на човні. Ззаду до нього наближаються Максим і Зіна. Зупинилися віддалік, якийсь час спостерігають за ним.

Максим (*тихо*). Тату...

Гаврош (*озирнувся, встає*). Радуйся, синку! У твого батька горе. (*Збирається йти*).

Максим. Тату, не переживайте. Вона жива.

Гаврош (*не зрозумівши*). Хто?

Зіна. Соломія Семенівна.

Гаврош (*аж кинувся*). Звідки? Де вона?

Максим. Не знаю. Ось. (*Дає батькові конверта*).

Гаврош (*бере листа, читає*). «Хочу добра тобі і всім. Не шукай, бо не знайдеш. Твоя Соломія». (*Підводить погляд*). Вдруге вона рятує мене. А навіщо мені цей порятунок? Кому він принесе радість? Кого ошчасливить?

Зіна. На станції вона, Степане Васильовичу, де ж іще? А поїзд через годину.

Гаврош. Спасибі, діти. Скажіть Антону Демидовичу, я поїхав. Якщо затримаюсь — нехай господарство бере в свої руки.

Максим. Добре, тату.

Гаврош іде. Максим підходить до Зіни, бере її за руку,
проводжають Гавроша очима, обоє ніби освітлені його бага-
толітнім вистражданим коханням.
Сцену заповнює знайома мелодія. Виразно чути слова:

Знову дві благовісні,
Небо чисте, ясне,
Недоспівана пісня
Все бентежить мене.

В серці муку затисну,
Всі дороги пройду,
А знайду тебе, пісне,
І край світу знайду.

З а в і с а

КОМУ КУЮТЬ ЗОЗУЛІ

П'єса-роздум на 2 дії, 6 картин

ДІЙОВІ ОСОБИ

Докія Сергіївна.
Остап Житній.
Ничипір Оберемок.
Мотя — його дружина.
Іван Коворот.
Яків.
Ольга — його дружина.
Тимошук.
Тоня — його дружина.
Грицько Хурделик.
Кравчук.
Партизан із вусиками.

Дія відбувається в роки Великої Вітчизняної
війни і в наші дні.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Сонячний день. Подвір'я Ничипора Оберемка. Всієї хати не видно, лише ганок. Праворуч, за штахетним парканчиком, велика розлога яблуня. По той бік вулиці, трохи вглибині,— крита соломою хатинка.

Біля ганку за кухонним столиком пореається Мотя. З плеча звисає рушник, при фартусі. Час від часу поглядає на вулицю. Видно, хвилюється. З ганку виходить Ничипір.

Ничипір (*дивиться на годинник*). Закругляйся, Мотю. Пів на другу.

Мотя. Кінчаю. (*Пауза*). А в телеграмі як написано: поїздом чи автобусом?

Ничипір. Ти ж читала. Автобусом.

Мотя. Пішов би, зустрів.

Ничипір. Оце ж іду. (*Іде*).

На вулиці з'являється Житній. Він у цивільному одязі, на плечі плащ, у руці — валізка. Наближається до Ничипорового подвір'я. З хвіртки виходить Ничипір.

Житній (*перший помічає Ничипора*). Здоровенькі були, товаришу генерал. Полковник Житній прибув у ваше розпорядження.

Ничипір (*радісно*). А щоб тобі кури неслися! (*Кидається до побратима, обіймаються*). Випередив мене. Як же це вийшло?

Житній. На автобус запізнився, то взяв таксі.

Ничипір. Он воно як. А чого сам?

Житній. Дружина з донькою на море подались. А я — до вас.

Ничипір. І правильно.

Житній. Відпочивать — так відпочивать. Сам же казав, що коропці як на берег не вискакують.

Ничипір. Казав. Не відмовляюсь. Яків уже й човна підготував.

Житній. От молодці! Кращого відпочинку не придумаєш. (*Дивиться на панораму села, зворушено*). Ой-ой-ой-ой... Яка краса!

Ничипір. А ти думав.

Житній. Як змінилося все! Здається, тисячу років тут не був.

Ничипір. Трохи менше. Добрих двадцять п'ять.

Житній *(замислено)*. Ціла вічність... *(По паузі)*. Докія Сергіївна живе там само?

Ничипір. Ні. Тут близенько.

Житній. А Мотя?

Ничипір *(ніяково усміхається)*. Ще ближче. *(Пауза)*. Тут же, на одному подвір'ї. Так ти того... прошу до хати.

Ничипір забирає в Житнього валізку, веде на подвір'я. На ганку з'являється Мотя. Без фартуха, в хустинці.

Житній. Мотя?

Мотя. Я, Остапе Васильовичу.

І заніміли. Ніби не знають, як повестися, що сказати одне одному.

Ничипір *(відчувши себе зайвим)*. Я того... занесу чемодана. *(Іде в хату)*.

Житній. Здрастуй, Мотю.

Мотя. Здрастуй, Остапе.

Житній. Тільки недавно дізнався, що ти є... жива-здорова.

Мотя. Я теж.

Житній. Від Ничипора?

Мотя. Так.

Житній. І я від нього.

Пауза.

Мотя *(з гіркою)*. Вісім років пам'ятала твої слова.

Житній. Які?

Мотя. Останні... Коли прощались.

Житній. А-а-а...

Мотя. Дурна була. Повірила.

Житній. Мотю...

Мотя *(озирнувшись)*. Де це Ничипір запропастився?

Житній. Он воно що. *(Пауза)*. Давно йому дружиною?

Мотя. Давно.

Житній. Та-ак...

Мотя. Чого ж ми на осонні? Ходімо в хату.

Житній. Зажди. Одне тільки слово.

Мотя. Не треба, Остапе.

З'являється Ничипір. Почувається так, ніби нічого не сталося.

Ничипір *(до Житнього)*. Скоро хлопці придуть. Тільки прочитали з Мотею телеграму, подзвонив Якову. А той передасть Івану й Тимошику. По дорозі прихоплять і Докію Сергіївну. Посидимо разом.

Житній. Що?

Ничипір. Разом посидимо. Не заперечуєш?

Житній. Ні, чого ж...

Ничипір. З хвилини на хвилину будуть тут. То ви зустрічайте, бо в мене одне діло... *(Іде)*.

Житній. Що за діло в Ничипора?

Мотя. Не знаю. Більше всього — ніяке. Хоче, щоб ми поговорили.

Житній. Не може бути. Чого ж, коли заїжджав до мене, не признався, що з тобою одружений? Сказав тільки, що повернулась, живеш у Зеленій Дубівці. І все. Ще й запросив у гості.

Мотя. А ти не запросив би?

Житній. Не в тому справа. Чого було приховувати?

Мотя. Дуже просто. Якби признався, може б, ти не приїхав.

Здалеку долинає пісня. Житній і Мотя застигли в глибокому мовчанні. А пісня наростає:

Батьку, ми ровесники з тобою.

Батьку, обірвав свинець твої літа.

Батьку, над твоєю двадцять третьою весною

Вічність... Вічність проліта.

Останів і Мотин погляди зустрілись і поникли під вагою невисловленого жалю.

Розминулись ми навік з тобою.

Ти мене не бачив, я — тебе.

У моєї долі, долі молоді,

Небо... Небо голубе.

Житній *(коли пісня загинула, сумно)*. Розминулись ми навік з тобою...

Мотя *(втираючи сльозу)*. А хто винен?.. *(Раптом отямившись)*. Купрієнків син. З тракторної бригади. У поле поспівав...

На подвір'я заходять Яків і Ольга. Житній із Мотею, а згодом і Ничипір поспішають назустріч.

Яків. Кого я бачу? (*Обіймається з Остапом*).
А чому без регалій? Даремно, Остапе. Їй-богу, даремно.

Житній. Зате гачків — півчемоdana. До того ж зі всього світу. (*Вдивляється в Ольгу*). Оля? Сокіл? Боже мій! Два ж роки сиділи за одною партою.

Яків непомітно для Житнього передає Ничипору пляшку горілки.

Ольга. Думала, не впізнаєш.

Житній. Чого доброго, так збереться весь клас.

Ничипір (*сумно*). Не збереться, Остапе... (*До Якова*). А Докія Сергіївна?

Яків. Хата замкнена. Питав сусідів — не знають.

Ничипір. Деся вийшла. (*До Житнього*). Так чи інакше, а йтиме вона мимо нас. Іншої дороги нема. (*До всіх*). Чого ж ми стоїмо? Прошу в холодок, під яблуню.

Ничипір веде гостей до яблуні, біля якої — столик і лавочки. Але не встигли розташуватись, як скринула хвіртка. Невдовзі до гурту підходять Тимошик і Тоня.

Ничипір (*до Житнього*). Це Тимошик, що біля школи жив. Німенький. Пам'ятаєш?

Житній. Якже, пам'ятаю. (*Здоровкається з Тимошиком*).

Ничипір. А це його дружина.

Тоня (*подає Житньому руку*). Тоня...

Житній. А вас, Тоню, не пам'ятаю.

Яків. Вона тоді ще в материній пелені була.

Тоня. Таке скажете! В другому класі.

Яків. Ова! Дівка, куди там.

Сміх.

Тимошик показує щось на мигах, звертаючись ніби до Житнього.

Тоня. Тимошик каже, що добре пам'ятає вас і радий, що ви приїхали.

Житній. Я теж радий бачити вас. А тебе, Тимошику, пам'ятаю, коли ти вечорами бігав до Докії Сергіївни і вона вчила тебе грамоти.

Тоня на мигах пояснює Тимошикові слова Житнього, і той радісно киває головою.

Хвіртка скрипнула знову. До саду заходить з розстебнутим коміром сорочки Іван Коворот. Видно, Іванові неохота пригинатися під гілками, і він заходить з тилу.

Іван. Здоров-здоров, брате-полковнику! (*Затискує Житнього в дужих обіймах*). Ну, є ще сила в колишнього рядового партизана Івана Коворота?

Житній (*не без труднощів звільнившись від обіймів*). А нехай тобі! Кістки потрощиш.

Обійнявши Івана й Ничипора за плечі, Житній повільно веде їх по сцені, затулює свою колишню улюблену. Іван і Ничипір підтягують.

Ой у лісі, лісі
Стоять три дубочки.
Гей, схилилися
Верхи докупочки.

Ничипір. Здається, всі, крім Докії Сергіївни.

Житній. Почекаєм. (*До Івана*). А твоя ж де?

Іван. Вдома з онуком. Там таке непосидливе...

Ольга. Чекай, Іване. Ніде твої онуки не дінуться. (*До Остапа*). Так де ж ти, Остапе, пропадав, чому, такий-сякий, за стільки років ні разу й не потикнувся до Зеленої Дубівки?

Житній. Тільки ж прибився до рідного берега. Носило мене, друзі, далеко. Звідти ні гукнуть до вас, ні написать. А тепер — у Києві.

Ничипір. Чули, що в Києві. Тому й розшукав.

Іван. А чого носило? Секрет?

Житній (*ухильно*). Служба...

Яків (*багатозначно*). А-а-а...

Ничипір. Ану, дівчата, гайніть у хату і допоможіть Моті. Скоріше за стіл сядемо.

Іван. А чому в хаті? Давайте тут, під яблунею.

Ничипір. Хай і тут. А допомогти ж треба.

Ольга. Ми зараз. (*До Тоні*). Ходімо.

Ідуть.

Житній. Як же ви тут? Розкажіть.

Ничипір. Краще, Остапе, не треба. Все стало на своє місце. Є і в коморі, і на ошадній книжці.

Іван (*несхвально*). Ничипору — аби в коморі.

Ничипір. Не про свою кажу, а людську.

Іван. Усе одно.

Ничипір. Як тебе ще Соня не кинула? (*До Житнього*). Ну й характер, скажу тобі. І при повному комунізмі чимось буде незадоволений.

І в а н. А це залежатиме від тебе, як ти в ньому поводитимешся.

Повертаються жінки. Кожна несе одну-дві страви, розставляють їх на столику.

Н и ч и п і р. А тепер можна й сідати.

Ж и т н і й. А Докія Сергіївна?

Н и ч и п і р. Вона тут своя людина. Надійде — гукнем.

М о т я. Сідайте хто де хоче. А ти, Остапе, ось тут.

Ж и т н і й (*оглядаючи місце*). На покуті під гіллякою?

М о т я. Щоб нас бачив і щоб ми тебе бачили.

Я к і в. Гей, наливайте!..

Ничипір наливає в усі чарки, крім Якової. Тоня з Ольгою переглядаються, кидають погляди то на Мотю, то на Житнього.

Т о н я (*відсовуючи Тимошикову чарку*). Тимошик пиво питиме.

Н и ч и п і р. Хто що бажає, а Яків — квас.

Я к і в (*благально*). Ну хоч краплину... (*Показує на склянку*). Для запаху.

Н и ч и п і р (*суворо*). Якове!

Я к і в (*примирливо*). Ні — так ні. (*До всіх*). Істина в вині, гласить мудрість. А в квасі що?

Н и ч и п і р. Душевна рівновага.

Ж и т н і й. Що з Яковом?

Н и ч и п і р (*не зразу*). Підкачав, бідолаха. Здорів'я...

Ж и т н і й. Щось не схоже. Справді, в чому річ?

Н и ч и п і р. Це я винен, що Яків не може підтримати компанії.

Ж и т н і й. Ти?

Н и ч и п і р. Мій гріх.

Житній непорозуміло дивиться на Ничипора.

О л ь г а. Менше треба було посилати в командировки.

Н и ч и п і р. Ось ти, Остапе, людина військова, а знаєш, на чому світ держиться?

Ж и т н і й. Трохи догадуюсь.

Н и ч и п і р. На чому ж?

Ж и т н і й. Це тобі всякий школяр скаже.

Н и ч и п і р. А все-таки?

Ж и т н і й. На нашій миролюбній політиці, ну й на могутності нашій.

Н и ч и п і р. Та ні. Я про інший світ. Про той, що ось тут... у нас.

Ж и т н і й. Тоді не знаю. *(Дивиться на вулицю).*

М о т я *(перехопивши Остапів погляд, занепокоєно).* Де ж це вона? *(До всіх).* Холодне страва, їжте.

Н и ч и п і р. Щоб Мотя не сердилась, закругляюсь. Світ, Остапе, держиться на могоричах. *(Показує на Якова).* Думавш, чого ото на квасі перебивається?

Ж и т н і й *(дивиться на Якова).* А на вигляд... нівроку собі.

О л ь г а. Та він іще бугаю роги скрутить.

Ж и т н і й. Яка ж причина?

Н и ч и п і р. Нічого ти, брат, не знаєш. *(Пауза).* Бувало, є все: і рознарядка, і накладні, і резолюції, а запчастин — нема. Кого не пошлю — нема. А Якова пошлю — є. Запчастини липли до нього, як до магніту.

Я к і в *(підкручує вуса).* Хіба тільки запчастини?

Н и ч и п і р. Про інше не знаю. Тільки кожного разу вертався Яків напідпитку. Виявляється, все можна було дістати, якщо знаєш, з ким і що випити. А раніше він і в рот її не брав. І втягнувся небо-рака...

Ж и т н і й *(перебиває).* Казочки розказуєш.

Н и ч и п і р. Ніякі не казочки. Послухай же, чим кінчилось. Запчастин тепер у колгоспі вистачає, а в Якова — режим, діста. Місяць, як приїхав з лікування.

Ж и т н і й. Це правда, Якове?

Я к і в *(усміхаючись).* Постраждав в ім'я добра. Факт.

І в а н. А по селах що було? Хтось комусь на копійку зробить, гроші як хоч, а могорич давай.

Я к і в. Могорич — надійна річ.

Н и ч и п і р. Ну годі! *(Пауза).* Що б там, Остапе, не було, а доля таки не цурається нас. Чого тільки не пережили! Чого не бачили! Прийшли з партизанів, а тут — голе місце. Як після страшного суду. Самі печі та окремі деревця. А тепер? *(Показує рукою на село).* Бачиш? У кожного хата — як дзвін:

під бляхою або шифером. І одягаються як? Правда, з фасонами ще не зовсім...

Тоня. І за фасонами діло не стане.

Ничипір. Правильно, Тоню. *(До Житнього)*. Зажили люди, нічого не скажеш. Є хліб і до хліба, свіжа копійка... Ану привезіть у село найкращих товарів, дайте сюди «Москвичів», «Запорожців», холодильників — де й дінуться. От я й пропоную, товариство *(піднімає чарку)*, за благополуччя наше, за достаток, бо це основне.

Голоси. За твій приїзд, Остапе! За зустріч!

Ольга. До дна, щоб думка була одна.

Всі весело цокаються, п'ють. Крім Івана, який навіть не пригубив.

Житній. А ти, Іване, чого засумував?

Іван. Не згодний із Ничипором. Абсолютно.

Житній. Що таке?

Іван. Не це сьогодні основне.

Житній *(непорозуміло)*. Не це?

Ничипір. Зараз Іван щось намудрує. Ну, давай, тільки скоріше.

Іван. Основним, по-моєму, повинно бути те, чого немає або не вистачає.

Яків. Ніщо є ніщо. Факт.

Житній *(до Якова)*. Зачекай. Чого ти йому рота затуляєш. Кажі, Іване.

Яків. От і живи: ні чарки випить, ні слова сказати...

Житній. Товариство, увага. *(До Івана)*. Що ж, по-твоему, основне сьогодні?

Іван *(ніби про себе)*. Наче ж і грамотні всі. Освіта в кожного і спеціальність. А все якось... Наче перший день живемо на світі. Наче нічого за свій вік не навчилися і не хочемо вчитись.

Ничипір. Чого там... Навчилися дечого. Не перебільшуй.

Іван. Ще б не навчитись! Я не про те...

Яків. Залазиш у високі матерії.

Іван. Які б не були високі матерії, а коли вони в мене ось тут і не дають мені ночами спати, то, мабуть, у цьому щось є.

Житній *(повеселівши)*. Напевне. Ти, Іване, філософ.

Яків. З пелюшок.

Житній (до Івана). Говори, говори.

Іван. Думаєм про високе, а не збагнули ще малого.

Ничипір. Хліб є, до хліба є. Чого тобі?

Іван. Тільки й чуємо: хліб, до хліба...

Ничипір. Чого ж іще?

Мотя. Чогось такого... Для душі.

Іван. Хоча б і так.

Ничипір. Ви що, люди добрі? Забули, що в неділю клуб відкриваєм? (До Житнього). Там такий палац... На всю область!

Іван (спокійно). Навіщо хамові твій палац?

Ничипір. Якому хамові? До чого тут хам?

Іван. Хоча б і тому, що рветься клубом завідувать. Навіщо йому твій достаток, коли в нього душа жебрацька? Хам лишається хамом, а невіглас невігласом, яку посаду йому не дай. А по-друге, краще б я недоїдав і недосипав, а почувався б людиною. У великому смислі. Щоб мені вірили. А то я вірю, а мені — ні. От цікаво. І хто? Свої. Односельці. Скажи, Остапе, чого ми такі?

Ничипір. Ну які? Що ти говориш?

Іван. По-моєму, не такі, як треба. (До Житнього). Для Ничипора верх благодаті — це хліб і до хліба. Я розумію його. Часто недоїдали, погано одягались. А зараз? Пора йти далі.

Ничипір. І підемо.

Іван. Так і підеш. Далеко, Ничипоре, не зайдеш, коли не буде в нас довіри, взаємної поваги і великого серця, як у Докії Сергіївни.

Ничипір. Пускаєшся берега...

Іван. Від ґрунту не відриваюсь. А то хто попало б'є себе в груди, клянеться, що він такий-сякий... А на ділі? Не вірить навіть своїй учительці.

Ничипір. Таке скаже! Хто їй не вірить?

Мотя. А то не знаєш?

Ничипір. Плюньте на нього. Його пісня проспівана.

Житній. Про кого мова?

Ничипір. Та є один. Колись про Івана щось бовкнув, так Іван не може забуть.

Ольга. Нічого собі «щось». Івана опортуністом обізвав, а мого Якова — алкоголіком...

Я к і в. Тут угадав. Трошки було. Факт.

О л ь г а. Що було? Ти ж не ради себе пив...

Н и ч и п і р. Та він уже нижче трави. Хай йому грець! *(До Житнього)*. Докію Сергіївну, Остапе, ми любимо і поважаємо. І помагаємо, як тільки можемо. Цими днями їй сімдесят буде. Так хлопці підбивають відсвяткувати її ювілей. І не як-небудь, а в новому клубі. Привселюдно. Як ти гадаєш: це правильно чи ні?

Ж и т н і й. З радістю залишусь.

І в а н. А тим часом той, чия пісня вже проспівана, Докію Сергіївні життя не дає. А ще як дізнається про ювілей...

Тимошик замахав руками. Тоня пильно стежить за кожним його рухом.

Т о н я *(до Житнього)*. Тимошик питає, чи надовго приїхали.

Ж и т н і й. З тиждень погостюю. А що?

Т о н я. Тимошик хоче, аби ви подивились на Зелену Дубівку. А як буде час — і в Новоселівку заглянули. Він певний, ви багато чого не впізнаєте. І хоче випити, щоб частіше приїжджали.

Ж и т н і й *(до Тимошика)*. Пройдусь і подивлюсь. Аякже.

Усі приєднуються до Тимошикового тосту, чокаються. У цей час на вулиці з'являється Хурделик. Зачувши поблизу голоси, заглядає в щілину, затим поспішає в садок.

Х у р д е л и к. Здравія жілаю чесній компанії!

О л ь г а *(не приховуючи неприязні)*. Давно бачились...

Х у р д е л и к. Ти мені брось. *(Підходить до Житнього)*. Йй-богу, ніби по знаку.

І в а н. Помиляєшся. Не по знаку.

Х у р д е л и к. Значить, обізнався. А я оце додому шпацірую.

І в а н. То й шпаціруй.

Х у р д е л и к. Так бачу: компанія. Чого, думаю, не зайти, не пожілать доброго здоров'я?

І в а н *(наливає йому чарку)*. На, випий і шпаціруй далі.

Х у р д е л и к. А ти злопам'ятний... *(Взявши чарку)*. Як його й пити? Жарко.

І в а н. Можеш поставити.

Хурделік (*апелюючи до Житнього*). Іміє на мене зуб. Ще з війни...

Іван (*перекривляє*). Іміє... Шпапірую...

Хурделік. А в чому діло? Розмовляю як хочу, і не маєш права мені вказувать.

Ничипір. Почалось... Годі! (*До Житнього*). Оце як зійдуться...

Житній. Нічого. Цікаво послухати.

Ничипір. Май на увазі: це до вечора.

Житній. Нехай-нехай...

Хурделік (*до Житнього*). Товариш...

Ничипір (*підказує*). Полковник.

Хурделік. Товариш полковник... не знаю, пардон, як вас по батькові.

Житній. Не має значення.

Хурделік. Так от, товариш полковник, оці Іванові розговори навівають не те, що треба.

Житній. На кого?

Хурделік. На всіх, за винятком хіба що Тимошика. Кому-кому, а йому однаково, як балакають.

Іван. Так думаєш? Ану, питаєм Тимошика.

Іван виймає папірця, щось пише, потім разом з олівцем передає Тимошикові. Прочитавши, Тимошик непорозуміло дивиться на Хурделіка, одвертається і, прибравши зручну позу, відписує. Невдовзі повертає папірець Іванові. Той глянув і голосно розсміявся.

Мотя. Що він написав?

Іван. Не написав, а намалював.

Голоси. Що?

— Що?

— Покажи.

Іван показує.

Мотя. Не видно.

Ольга. Поверни сюди.

Тоня. Дуля, чи що?

Іван. Справжнісінька.

Загальний регіт.

Хурделік (*в бік Тимошика*). Недалеко відкотився. Запамнім.

Іван. Запам'ятовуй. І не злись, що я скажу. Від імені всіх. (*До Ничипора*). Можна?

Ничипір. Тільки не довго.

І в а н. Не ті часи, Грицьку. На крилах підозри далеко не залетиш. От і все.

Я к і в. Щось дуже коротко.

Х у р д е л и к. Куди хилите?

На вулиці з'являється Докія Сергіївна. На її плечах в'язочка хмизу. Перший помічає її Житній.

Ж и т н і й. Що за бабуся?

Всі дивляться на вулицю, почуваються ні в сих ні в тих.

Чого ви мовчите?

М о т я. Докія Сергіївна. От і діждались.

Ж и т н і й. Докія Сергіївна?

Н и ч и п і р (*мініться на обличчі*). Ну, Яковел..

Я к і в (*схоплюється з місця*). Маленька неув'язка.

Поправимо.

Яків вибігає на вулицю. Однією рукою забирає в'язку, другою підтримує Докію Сергіївну. Поволеньки йдуть до маленької хатинки.

Ж и т н і й (*вражений побаченням*). Іване! Ничипоре! Це ж ваша вчителька! Чому вона на собі хмиз носить?

І в а н. Ганьба на все село. Нічого не розумію. (*До Ничипора*). Товаришу голова!..

Н и ч и п і р. Сто разів Якову нагадував. Ви ж знаєте, сама ніколи не попросить.

Х у р д е л и к. Яка ганьба? На яке село? Ні, товариш полковник, ви тільки послухайте. Її чоловік зрадник, з фашистами злигався..

Ж и т н і й. Роман Денисович?

Х у р д е л и к. Точно. А його друга половина пользується сьогодні всіма нашими общими благами.

Ж и т н і й (*переводить погляд на вулицю*). Благами?

Х у р д е л и к. Ну да. Хату їй поставили. Майже безплатно.

І в а н. Згідно ухвали загальних зборів.

Х у р д е л и к (*до Івана*). А хто витребував їй пенсію? Не я, міжду прочім, і ювілей збираюсь їй устроювать. Я, товариш полковник, за моральний кодекс. Вона мені не товаришка, не брат і не сестра. А в нас найшлися такі, що пригріли..

Ж и т н і й. Да-а-а...

Хурделик. Забрав, понимаєш, двох кіндер-блізнецов і драпонував за рубіж. А вони *(показує на Івана і Ничипора)* замість того щоб проявлять пильність...

Ольга. Ти бачив, як він тікав?

Хурделик. Він би в мене втік! Конешно, не бачив. Виховувать ще нас треба. Всіх до одного.

Ничипір. Ну, знаєш...

З-за яблуні виринає Яків, підходить до Ничипора, шенче йому щось на вухо. Той різким рухом відсторонює Якова.

Хурделик. Сяду на клуб і першим довгом, товариш полковник, візьмусь за виховання і перевиховання. Особливо підростаючих. Бо таких, як Іван, і могила не виправить.

Житній *(думаючи про своє)*. Ясно... *(До Якова)*. Човна підготував?

Яків. Навіть просмолив. Стоїть у березі, мов лялечка.

Житній. Відставить, Якове! *(Встає і, не сказавши й слова, іде до хатини Докії Сергіївни)*.

Западає гнітюча мовчанка. Всі ніяково переглядаються.

Яків *(наливає в склянку квасу, підходить до Хурделика)*. П'ю квас, а душевної рівноваги нема. У партизанах — була, а тут нема. Там бачиш перед собою ворога — бий. А тут... *(дивиться на Хурделика крізь склянку)* бачиш перед собою каламуть — і що? Ковтаєш... *(Піднісши до рота склянку, раптом передумує і виливає квас на землю)*.

З а т е м п е н н я.

КАРТИНА ДРУГА

Подвір'ячко Докії Сергіївни. Житній і Докія Сергіївна виходять з хати.

Житній. Виглядали вас, виглядали...

Докія Сергіївна. А я в ліс ходила. Грибочків думала назбирати. Так хоч би один.

Житній *(недовірливо)*. Грибочків?

Докія Сергіївна. Еге. А їх немає. То я хмизу прихопила.

Житній *(з гіркою)*. Нічого собі благополуччя. Рай — куди там...

Докія Сергіївна. Про що ви?

Житній. Совісті ні на копійку. Про ваших колишніх учнів, Докіє Сергіївно.

Докія Сергіївна. Приїхав і посварились?

Житній. Розмалювали мені благодать, а насправді? (*Встає, підходить до в'язки*).

Докія Сергіївна. Ні-ні. Колишні мої учні не забувають про мене. Допомагають, спасибі їм.

Житній. Так, як сьогодні? Скільки вантажних машин у колгоспі?

Докія Сергіївна. Привозять, Остапе Васильовичу. І хмиз, і дрова. І щовесни город зорюють.

Житній. Заступаєтесь?

Докія Сергіївна. Правду кажу. А це... (*показує на хмиз*) назбирала трошки. Щоб ноги даром не бить.

Житній (*усе ще сумнівається*). Ми й після того чекали вас. А ви не прийшли. І мені дещо прояснилось.

Докія Сергіївна. Так сталося.

Житній. Чи, може, Яків не запрошував?

Докія Сергіївна. Чому — ні? Дуже просив. І зібралась уже, аж тут його синок. Вступає цього літа в університет.

Житній. Той й що?

Докія Сергіївна. Як же! Написав твір. Треба було перевірити, ну й поговорити. Скоро ж екзамени.

Житній (*збагнувши дещо*). Колись Якова підтягували, а тепер його синочка.

Докія Сергіївна. Тоді легше було.

Житній. Легше?

Докія Сергіївна. Вступати, Остапе Васильовичу.

Житній. А вчитися? Ой Докіє Сергіївно! Нітрохи не змінились. (*Пауза*). І досі згадую сніданки, якими ви пригощали нас у голодний рік. Два розклади носили ми тоді з собою. На одному — які уроки, а на другому — кому якого дня іти до вас їсти. І в другий зазирали частіше.

Докія Сергіївна. Сумне згадуєте... А товариші в тебе хороші. Сердечні... Ото, як трапилося з Романом Денисовичем, всяке зі мною могло бути. А вони стіною стали. Особливо Іван і Ничипір.

Житній. А що з ним сталось?

Докія Сергіївна. Не знаю, Остапе Васильовичу. Нічого не знаю. *(Пауза)*. Спочатку взяли його за перекладача. До німецького коменданта.

Житній. Так...

Докія Сергіївна. А пізніше став у нього помічником.

Житній. Як? Сам погодився?

Докія Сергіївна. Не знаю, Остапе Васильовичу.

Пауза.

Житній. Даруйте. Невже він нічого вам не казав?

Докія Сергіївна. Роман Денисович у Новоселівці жив. Там була комендатура. А я з дітьми — в Зеленій Дубівці.

Житній. І ніколи не провідував?

Докія Сергіївна. Після того, як став помічником, — ні. Правда, одного разу... *(Замислюється)*.

Житній. Що, Докіє Сергієвно?

Докія Сергіївна. Навідався. За три дні до приходу наших. «А ти знаєш, — каже, — Тимошик живий». Тоді ходила чутка, що його розстріляли. В хату вскочив поліцай, і вони вийшли. Більше я не бачила його. А на другий день я поїхала ховати матір. Коли повернулась — ні дітей, ні Романа Денисовича.

Житній. Де ж вони ділись?

Докія Сергіївна. Якби ж хто знав...

Житній. А серце що підказує?

Докія Сергіївна *(не зразу)*. Нема їх на світі, Остапе Васильовичу. Були б живі — обізвалися б.

Пауза.

Житній. А Ничипір, Іван, Яків? За стільки років не могли з'ясувати? Вони ж партизанили.

Докія Сергіївна. Всі свідчення й документи проти Романа Денисовича. Їздила в партизанський архів, справлялась. Працював, кажуть, у німецькій комендатурі. Це ми й самі знаємо.

Житній. Да-а-а...

Докія Сергіївна. Надовго до нас?

Житній. З тиждень побуду. *(Встає)*. Даруйте, Докіє Сергієвно, нагальна справа. Я ще зайду.

Докія Сергіївна. Спасибі за пам'ять. А про своїх товаришів, Остапе Васильовичу, нічого поганого не думайте. Ніколи їм, дуже ніколи, а не забувають.

Житній ухляється від відповіді, прощається з Докією Сергіївною, іде.

З а т е м н е н н я.

На авансцені лавочка. Сидить Ничипір, замислившись. Підходить Житній. Сідає поруч.

Житній. Часто буваєш у Докії Сергіївни?

Ничипір. Я? *(Пауза)*. Мотя майже щодня.

Житній. Коли почав діяти загін?

Ничипір. У сорок другому. А що?

Житній. Розкажи все, що пам'ятаєш. З самого початку.

Ничипір. Минуло стільки літ, хіба пригадаєш?

Житній. Те, що згадається.

Ничипір *(по паузі)*. Хурделик теж партизанів.

Житній. Що він за один?

Ничипір *(не зразу)*. Накладні витрати епохи. Так Іван його називає.

Житній. Іван — нічого. Мислить.

Ничипір *(пересмикнувшись)*. Тепер усі мислять. За винятком хіба що Хурделика. Працював і в сільраді, і на пошті, і в кооперації, а тепер — виконавець. Бачиш, яка драбина: згори вниз.

Житній. Буває... Так починай.

Ничипір. А може, завтра? Відпочив би з дороги.

Житній. Ні, зараз.

Ничипір. Зараз — так зараз. *(Пауза)*. Тоді слухай. Перша наша стоянка, Остапе, була в Рогах, що за Очеретівкою...

З а т е м н е н н я.

Освітлюється сцена. Лісова гущавина. Трохи вглибині — намет. Біля зарослого мохом пня сидить Хурделик, зашиває на собі штани.

З'являється Ничипір. Сідає на пень, закурює.

Ничипір. Який ти, Грицьку, нетямущий. Гидко дивитись.

Хурделик. То не дивись. А що таке?

Ничипір. Хто ж на собі зашиває?

Хурделик. Ет! Скидай, потім натягай. Можна ж і так. *(Пауза)*. Кажеш, нетямущий. А що сам недогадливий — це нічого?

Ничипір кидає Хурделику кисета.

Хурделик. Догадався-таки. (*Роздивляється*).
Хто ж це так вишив? З візерунком... Шовкова за-
полоч... Не інакше як наречена.

Ничипір. Наречена.

Хурделик. Щасливий...

Ничипір. Не дуже.

Хурделик. Маєш наречену і не щасливий?

Ничипір. Чужа наречена.

Хурделик. Дива! А в мене ні своєї, ні чужої.

Ничипір. Тим краще.

Хурделик. Ось влаштуємо Гітлеру капут, і то-
ді, як переможець, виберу собі найкращу дівчину.
А ще коли на грудях щось блистатиме... Як думаєш,
до кінця війни заблистить?

Ничипір. На той час заблистить у багатьох.

Хурделик. Це гірше. Дівчата матимуть великий
вибір. (*Прикурює*). Нічого собі... Сам робив?

Ничипір. Умгу.

Хурделик. Уся комарня в лісі видохне. Як пить
дать.

Ничипір. Умгу.

Хурделик. «Умгу» та «умгу». Про що ти весь
час думаєш?

Ничипір. Про нашого вчителя... Романа Дени-
совича.

Хурделик. От людині і вір! Стільки років при-
ховував своє справжнє нутро, влазив у наші душі,
вчив нас, розумієш, свободу любить. А сам до фаши-
стів перекинувся.

Ничипір. Замовчи.

Хурделик. Ти що, сумніваєєшся? Я давно від-
чував, що він за птиця. Евакуюватись не захотів,
в армію не пішов. Усе ясно.

Ничипір. А може, примусили?

Хурделик. Мене не примусили б. Ждав, падлю-
ка, Гітлера. Як пить дать.

З намету виходить Кравчук. Ничипір і Хурделик
встають.

Кравчук. Нема?

Ничипір. Нема, товаришу комісар.

Похнюпившись, Кравчук повертається до намету.

Хурделик. Переживає... А спитай — чого?

Ничипір. Розвиднілось, а їх немає. *(Встає, прислухається, видно, хвилюється й сам).*

Хурделик. Знайшов кого посилать! Не бабське це діло. А по-друге, чого переживать, коли нічого невідомо? У комісара повинні бути нерви з цупкого мотуззя. Як у мене. Фашиста б задушив і не скривився.

Ничипір. Дивлюсь оце на тебе і просто дивуюсь: чого ти не комісар?

Хурделик. Почекай. Дай оговтатись. Ось покажу себе в кількох операціях, а потім подам заяву в партію. А може, давай разом?

Ничипір. Нащо?

Хурделик *(остовпіло дивиться на Ничипора)*. Прикидаєшся, чи що? Більше матимеш довір'я, ніхто ні в чому не буде сумніватись.

Ничипір. Хіба тобі не вірять?

Хурделик. Вірять-то вірять... *(Оглядається, притишує голос)*. Так можна прошагати всю війну в рядових.

Ничипір. То й що?

Хурделик. Рядовий тут, рядовий будеш і дома. Це точно.

З намету виходить Кравчук, запитливо дивиться на Ничипора.

Ничипір. Нема, товаришу комісар.

Кравчук. А вона добре знає це урочище?

Ничипір. Як свої п'ять пальців. Щоліта сюди по гриби ходимо.

Кравчук. Чи не трапилось чого? *(Дивиться то на Ничипора, то на Хурделика)*.

Обидва знизують плечима. Кравчук іде в намет.

Хурделик. Що за чоловік? Допіру ж питав. *(До Ничипора)*. То як?

Ничипір. Що?

Хурделик. Разом подаємо чи ні?

Поблизу зашелестіли кущі. З гуцавини виходять Іван, Яків, Тимошик. Перші двоє з автоматами, Тимошик — без нічого.

Ничипір *(здивовано)*. Тимошик?

Впізнавши Ничипора, Тимошик кидається до нього, показує щось на мигах.

І в а н *(до Хурделика)*. Комісар у себе?

Х у р д е л и к *(заступає дорогу)*. Почекай. Цілу ніч виглядав Мотю з оточенцями. Може, задрімав.

І в а н *(радісно)*. Прийшла?

Х у р д е л и к. Ні. Знайшли кого посилать.

І в а н *(занепокоєно, до Ничипора)*. Що таке?

Н и ч и п і р *(знижує плечима)*. А де підхопили Тимошика?

Я к і в. У лісі здибались. Нас розшукував. Просить-ся до командира.

З'являється К р а в ч у к.

І в а н. Завдання виконано, товаришу комісар. Жива сила перетворилась на живе м'ясо.

Я к і в. На один ешелон стало менше.

К р а в ч у к. Добре. *(Помічає Тимошика)*. Хто такий?

І в а н. Тимошик. Дуже хоче вас бачити.

К р а в ч у к. Звідки?

Я к і в. Тутешній. У лісі здибались. Нас розшукував.

К р а в ч у к. Його питаю.

І в а н. Німий, товаришу комісар.

К р а в ч у к. Пробачте...

Я к і в. У якійсь важливій справі.

К р а в ч у к. Як же я розмовлятиму з ним?

І в а н. Він грамотний. Напише — ви й прочитаєте.

Кравчук не без цікавості розглядає Тимошика, дає йому папірця й олівець. Той бере, підходить до пня, щось пише. Потім передає Кравчукові.

К р а в ч у к *(читає вголос)*. «Хочу вам допомагати». *(Дивиться на Тимошика)*. Допомагати? Яким чином? *(Пише на папірці, дає Тимошикові. Той відписує і повертає)*. «Стружу ложки, ходжу по селах, міняю їх на сіль, мило, сірники. Багато чого можу вивідати». *(До Тимошика, схвально)*. Он як! *(До Івана)*. Давно знаєте його?

І в а н. Наш, зеленодубівський. Знаємо як облупленого.

Х у р д е л и к. Товаришу комісар, повинен застерегти вас.

Кравчук. Слухаю.

Хурделик. Дружина фашистського посіпаки і запроданця Незаймая навчала Тимошика грамоти. І не один рік...

Кравчук (*роздумливо*). Видно, нелегко їй було? Ну?

Хурделик. Слід подумати, хто його сюди підіслав.

Іван (*до Хурделика*). А тебе не вчила?

Хурделик. Порівняв! Мене в школі, як і належить, а його — вдома. А по-друге, нас комарня отут мало не з'їла, а він на печі відлежувався. Є різниця?

Кравчук. Ага. Так-так. Перевіримо. (*До Івана і Якова*). Можете відпочивать. (*Бере Тимошика під руку, веде в намет*).

З гуцавини виходить Мотя. З криком: «Товаришу комісар! Товаришу комісар!» — Ничипір кидається їй назустріч.

Ничипір (*до Моті*). А ми тут хвилюємось. Усе гаразд?

Мотя (*стримано*). Як бачиш...

Кравчук (*підійшовши*). Не знав, що й думати. Чому так довго?

Мотя. Через свого зв'язкового товариш Борода попередив про пости. Довелося змінити маршрут, петляти...

Кравчук. З щасливим поверненням. Скільки чоловік?

Мотя. П'ятеро. Серед них — два мінери.

Кравчук (*радісно*). Молодчина! (*До Хурделика*). Партизан Хурделик!

Хурделик. Слухаю, товариш комісар.

Кравчук. Люди зголодніли, потомились... (*До Моті*). Де вони?

Мотя. Біля землянки.

Кравчук. Одведи до кашовара.

Хурделик. Єсть, товариш комісар. (*Іде*).

Невдовзі за наметом лунає різкий голос: «Новобранці, за мною!»

Кравчук (*відводить Мотю вбік*). Спасибі, Мотю. Ти виконала важливе доручення. Для нас кожний новий боець як знахідка. А тепер підкріпись і повертайся додому. Зв'язок з тобою підтримуватимуть Оберемок і Коворот. Більше ніхто. Зрозуміла?

Мотя. Так.

Кравчук. Будь обережна.

Мотя. Спочатку назбираю грибів, а тоді й додому.

Кравчук. Щастя тобі.

Кравчук прощається з Мотею і йде до намету. До Моті з кошиком у руці підходить Ничипір.

Ничипір (*віддає кошика*). Тут їжа. (*Показує на пень*). Сядь перекуси.

Мотя. Я по дорозі.

Ничипір. Тоді я проведу.

Мотя. Не треба. Так безпечніше.

Ничипір. Хоч до просіки...

Мотя. Ні.

Ничипір. Мотю... Ну, чого ти така? Я ж до тебе всією душею. Повір...

Мотя. Вірю, Ничипоре.

Ничипір. Так чому ж?

Мотя. Що?

Ничипір. Навіть до просіки... (*Пауза*). Знаю, кохавш Остапа. Але де він? Хто скаже, де Остап? Може...

Мотя. Не говори. Нічого не говори.

Ничипір. Війна яка...

Мотя. Ні слова. Чуєш? Він живий.

Ничипір. Тим краще. Хіба я що?

Мотя. Ніколи зі мною про це не говори. Ніколи. Обіцяєш?

Ничипір. Не буду.

Мотя. Бувай, Ничипоре. Мені пора.

Ничипір. Бувай, Мотю. І забудь, що я казав.

Мотя киває головою, несподівано для Ничипора цілує його в щоку, іде. Ничипір якийсь час дивиться їй услід, потім сідає на пень і, охопивши руками голову, довго дивиться перед собою.

З а т е м н е н н я .

КАРТИНА ТРЕТЯ

На авансцені лавочка. Сидять двос: Іван і Житній.

Іван. А нагодився б ти до Зеленої Дубівки в сорок шостому, не бачити б Ничипору Моті, як своїх вух. Факт, як говорить Яків.

Ж и т н і й. Хто ж знав?.. Так уже, мабуть, на роду написано. Життя у них, по-моєму, склалося.

І в а н. Та ніби... А в тебе?

Ж и т н і й *(удавано бадьоро)*. Нічого. Живу. Дружина — лікар, а донька — студентка медичного. Вдалася в матір і характером, і нахилами. Море люблять. Як літо, так і до моря. Все нормально.

І в а н *(не вловивши підтексту)*. От і добре. Сам розумієш, як приємно це слухати.

Ж и т н і й. Кажеш, не нагодився. Мені ж сказали, що Мотя загинула.

І в а н. Хто сказав? Коли?

Ж и т н і й. У сорок п'ятому. Коли забирав матір.

І в а н. У сорок п'ятому? Правильно. Була така чутка. Хто міг вернутись, на той час уже повернувся. А вона — ні. А як дійшло до нас, що ти одружився, Ничипір гав не ловив. Упадав біля Моті, як тільки міг. Років зо два, здається. Ну й...

Ж и т н і й. Ясно. *(По паузі)*. Як поводився Незаймай на німецькій службі?

І в а н. Не минуло й року, як став помічником коменданта.

Ж и т н і й. Виходить, Хурделик мав рацію?

І в а н. Не знаю.

Ж и т н і й. Як?

І в а н. А я, Остапе, не вірю й досі, що Незаймай міг продатись. Не вірю, і все.

Ж и т н і й. А як дивились інші на його роботу в комендаатурі?

І в а н. Більшість схилилася до того, що він фашистський агент — сам знаєш, який був час, — і чекали слухної нагоди, аби його знищити.

Ж и т н і й. Що ж було далі?

І в а н. Потроху-потроху, та й набралосся нас кількасот. Справжня військова одиниця. Висаджували в повітря мости, руйнували дороги, визволяли глухі поліські села і настановлювали там нашу владу. Коли фронт наблизився до Дніпра, загін повернувся на Київщину і розташувався в тому самому урочищі. Хурделик на той час був уже старшина.

Ж и т н і й. Таки вибився в командири?

І в а н. Аякже. Ніхто не впізнавав його, так він змінився. Буквально за один день.

Ж и т н і й. На краще чи гірше?

І в а н. Суди сам.

Освітлюється сцена. Той самий ліс. Партизани напинають намет. Хурделик метушиться біля них, дає розпорядження. Зараз він підтягнутий, підперезаний німецьким офіцерським ременем. На кашкеті стрічка.

Хурделик *(до партизанів)*. Не так. Чуть-чуть правее. Оставить! Кому говорю?

І в а н. Яка різниця? Сантиметр — туди, сантиметр — сюди...

Хурделик. Партизан Коворот, ко мне!

І в а н. Чого, Грицьку, кричиш? Не глухий.

Хурделик. Ніякий не Грицько, а товариш старшина. Ось на цьому місці *(показує на дубок)* сооруди столика і дві лавочки.

І в а н. Зараз?

Хурделик. До приходу комісара щоб усе було готово. Повтори приказаніє.

І в а н *(недбало махає рукою)*. Великого?

Хурделик. Щоб командир з комісаром могли обідать. *(До партизанів, що напинали намет)*. Харашо. А тепер бисто копать землянку. *(Іде й наштотується на Івана)*. Ти ще тут? Кому приказано?

І в а н. І чого ти на мене в'ївся?

Хурделик. Може, й досі сумніваєшся, хто такий Незаймай. Сумніваєшся, га?

І в а н. Сумніваюсь.

Хурделик. Партизан Коворот, кру-гом!

Іван іде. По дорозі розминається з Кравчуком.

Кравчук *(побачивши намет, до Хурделика)*. Уже? Так швидко?

Хурделик. І на тому самому місці, що й торік, товаришу комісар. Вірю в хорошу судьбу. А під дубочком, ось тут, буде столик.

Кравчук. Це вже розкіш. Та й не збираємося тут затримуватись.

Хурделик. А на чому їсти? Таку розкіш можна собі сьогодні дозволить.

Кравчук. Чому сьогодні?

Хурделик. Наші наступають. На всіх вулицях скоро буде празник.

Кравчук. До свята на всіх вулицях ще далеко.

Хурделик. Все-таки ближче, ніж було. *(Пауза)*. Цікаво побачить, як чувствує себе Незаймай. Чи не

пора, товаришу комісар, поставить над зрадником точку?

Кравчук. Ні.

Хурделік. А як драпоне?

Кравчук. До помічника коменданта дійде черга.

До дубка підходить Іван з двома дошками, сокирою і пилюкою.

Іван (*показує на місце, до Хурделіка*). Тут?

Хурделік. Чуть-чуть левее.

Іван починає майструвати. За роботою наспівує старовинну пісню «Ой запив козак». Кравчук оглядає намет. Хурделік не відстає ні на крок.

Кравчук. Де люди?

Хурделік. Копають землянку. Частина в обозі й на кухні. (*Показує очима на Івана*). Чуєте, що співає? З нехорошим душком.

Кравчук (*прислухається*). Козацька пісня...

Хурделік. Разьве?

Кравчук. Іди й передай: Полтава й Миргород — наші.

Хурделік (*радісно*). Єсть, товаришу комісар! Трясця його матушці, скоро буду вдома. (*Зникає*). Кравчук прогулюється туди-сюди. Нараз зупиняється біля Івана, починає підспівувати й собі.

Іван (*після співу, розчулено*). Спасибі, товаришу комісар.

Кравчук. За віщо?

Іван. Старшина Хурделік не тільки б не підтримав, а ще й закомандував би: мовчать!

Кравчук. Не любить співати?

Іван. Не любить і не вміє.

Кравчук (*усміхаючись*). Це таке: хто до чого вдався. Та й хором керувати не збирається.

Іван. А настановіть його на хор — керуватиме. Ще й учитиме, куди тягнуть.

Кравчук. Ви, здається, земляки?

Іван. Через дорогу навприсядки. Він із Новоселівки. А перед війною рік чи два вчився у нашій школі.

Кравчук. І не мирите?

Іван. Не вірю я, товаришу комісар, що Незаймай — зрадник.

Кравчук. Від чого така впевненість?

І в а н. Він учив мене. І не тільки вчив. У тридцять другому році я кинув школу. Матері важко було. Пішов на торф'яні кар'єри, хотів на чоботи заробити. Роман Денисович знайшов мене й там, привів додому, примусив учитись. Якби не він і Докія Сергіївна, не кінчив би я школи, не вступив би до інституту, не став би агрономом.

К р а в ч у к. І все?

І в а н. Ні, чоботи подарував. Про це я пізніше довідався, від матері. А Роман Денисович знав, що батька мого кайзерівські солдати засікли шомполами. Так може така людина зрадить? Може чи ні? (*Пауза*). Товаришу комісар, чого ви мовчите?

К р а в ч у к. А що я тобі скажу. Настане час, і все з'ясується.

І в а н. Тоді я запитаю його самого.

К р а в ч у к. Головою ризикуєш, партизане Коворот!

З гущавини вибігає Я к і в. На обличчі вираз крайнього збентеження.

Я к і в. Усе пропало, товаришу комісар! Усе пропало!

З а т е м н е н н я.

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Та сама лавочка. Промінь світла вихоплює з темряви Ж и т н ь о г о, який виходить на авансцену, сідає на лавочці. За ним — Я к і в.

Я к і в (*збуджено*). Все пропало, товаришу комісар! Все пропало! (*Пауза*). Приніс я тоді в загін три чорних звістки. Підпільної організації вже не існувало. Загинув і керівник підпілля товариш Підгайний. Неважко було здогадатись, що їхня загибель — справа рук нашого Незаймая.

Ж и т н і й. Чому Незаймая?

Я к і в. Він же знав, хто чим дише. По одному й переловили.

Ж и т н і й. Чого ж ви не розправилися з ним раніше?

Яків. Помилка комісара. Відтягував, зволікав...
Він би у мене втік!

Житній. Бачив, як він тікав?

Яків. Ніхто не бачив.

Житній. «Він би у мене втік»... Цікаво. І Хурделик те саме. А по суті, ніхто нічого не знає.

Яків. Догадуємось. Де ж він тоді подівся?

Житній. Хурделик теж догадується.

Яків. Не кажи... Хурделик запевняє.

Житній. А зводиться все до одного.

Яків. Як?

Житній. Що Незаймай — зрадник.

Яків. А по-твоєму, хто він?

Житній. Не знаю.

Яків. От бачиш.

Житній. Нічого не бачу. Треба довести.

Яків. Доведи, як ніяких слідів... А якби хтось і довів — так що? Кому від цього стане легше? Докії Сергіївні? Хай уже думає про нього, як хоче. Це єдине, що в неї лишилось.

Житній. А як не зрадник? Іван, наприклад, не впевнений.

Яків. Не знаєш Івана? Тільки тому, що так думають інші.

Житній. Ех, Якове! В тобі й Ничипорі сидить ще отой самий Хурделик, якого ви так не любите. А ви навіть не помічаєте цього.

Яків. Колись, може, й сидів, чорти б його взяли, а тепер — ні. Так що Хурделика мені не ший. Ми антиподи.

Житній. Не зовсім.

Яків (*рішуче*). Цілком. (*Пауза*). Більше того. Після війни, коли стало відомо, що не всі старости й поліцаї лигалися з фашистами, ми знову були за-сумнівались: може, й Роман Денисович такий. Розпитували людей, їздили в партизанський архів... Хурделик, до речі, не їздив. Але так нічого й не розкопали.

Житній (*по паузі*). Ну, далі.

Яків. А друга звістка про Мотю. Її не застав я в Зеленій Дубівці. Разом із підлітками погнали її на станцію й відправили до Німеччини. Бачив би, що коїлося з Ничипором. Місця собі не знаходив...

Житній. А третя?

Які в. Про Тимошика. Вистежили його й схопили. Доповідаю комісарові, а сам ледве стою на ногах. Не спав дві доби, виходив кілометрів п'ятдесят по бездоріжжю. Виклав усе, що розвідав, а що було зі мною далі — не пам'ятаю. Здається, я провалився крізь землю. Прокинувся в наметі, на комісаровій постелі. Вискакую надвір і бачу таку картину...

Освітлюється сцена. В супроводі Ничипора й партизана з вусиками з'являється Тимошик. Сорочка на ньому розпанахана, на обличчі запечена кров. Видно, він і досі перебуває під враженням від пережитого. Лунають голоси: «Тимошик! Тимошик!» Галас наростає, прибулих оточують партизани.

Хурделик. Хто це його?

Ничипір. Ми нічого... Тільки привели.

Хурделик. А чому в крові?

Партизан з вусиками. Сидимо в засаді, коли це — шелесь-шелесь. Хтось біжить і прямо на мене. «Стій!» — кричу. Біжить. Тільки взяв на мушку, аж дивлюся — він. Його щастя, що не вистрілив.

Які в (*гірко*). Як не чужі, так свої...

Партизан з вусиками. Вгадай — хто. Ще й не обзивається.

Які в. Як? Що ти мелеш?

Партизан з вусиками. Я ж не бачив, хто там шелестить.

Які в. Дивитись треба. Так і в рідного батька влупиш.

З-за намету виходить Кравчук. Очі виказують крайню стурбованість.

Кравчук. Що за галас? Що сталося? (*Помічає Тимошика*). Тимошик? (*До партизанів*). Як він тут опинивсь?

Тимошик збуджено махає руками, з усіх сил намагається щось пояснити. На якусь мить усі, в тому числі й Тимошик, ніби забули, що він уміє писати. А може, не встигли про це подумати, надто вражені були його несподіваною появою.

А Тимошик мовою жестів розповідає далі.

Кравчук. Почекай, Тимошику. Тебе хтось бив? (*Показує на кров*). Так?

Тимошик ствердно киває головою.

Кравчук. Хто?

Тимошик жестом показує, що людина з вусами.

Хурделик. Незаймай — хто ж іще? Раз вуса вниз — значить, він.

Кравчук (*замислено*). Щось не те... Почекайте. (*Обмацує кишені, але не знаходить того, що шукав*). В кого є папір і олівець?

Ничипір. Два роки, як не листуємось.

Хурделик. Ось бумажка і недогризок. Передайте.

Взявши папір і олівець, Кравчук веде Тимошика до пня.

Кравчук. Пиши, Тимошику.

Тимошик присідає, починає писати. Пень обступають партизани, дехто зазирає через плече.

Хурделик. Не мішать! Кому говорю?

Увага партизанів прикута до папірця, на якому Тимошик пише. Кравчук не витримує, мало не вириває папірця з Тимошикових рук.

Кравчук (*читає вголос*). «Вистежили мене поліцаї. У комині знайшли пачку листівок». (*Повертає папірець*). Пиши, пиши.

Ничипір. Не інакше — хтось видав.

Хурделик. Ще незвесно, хто кого видасть.

Партизан з вусиками. Старшина має рацію. Так просто з комендатури не відпускають.

Яків. Відкіля тобі відомо? Був там, чи що?

Кравчук. Не галасуйте, не заважайте писати.

Хурделик. Йому однаково, галасуй не галасуй.

Кравчук (*вихопивши папірця, читає*). «Допитував сам комендант, розмахував перед моїми очима листівками. Незаймай сидів збоку. Мовчав. Мовчав і я». (*Віддає папірець*).

Хурделик. Таке скаже: мовчав.

Ничипір. Бо мовчав. Чого чіпляєшся?

Хурделик. А якби й хотів заговорить, так що?

Ничипір. Міг би написати.

Хурделик. Хіба комендант уміє по-нашому?

Кравчук. Старшина, замовчіть! (*Бере папірець, читає*). «Ткнув у груди пістолет. Бачу, виходу немає. Я попросив паперу. Фашист посміхнувся...» (*Віддає папірець*).

Ничипір. Цікаво, що ж він написав?

Хурделик. З переляку міг що завгодно.

Я к і в. По собі судиш?

Х у р д е л и к. Я живим не здаюсь.

Н и ч и п і р. Майте терпіння. Ще ж нічого невідомо.

Х у р д е л и к. У мене велике підозреніє, товаришу комісар.

Кравчук схоплюється з місця, пронизує Хурделика нищівним поглядом.

Мовчу, товаришу комісар.

К р а в ч у к (*забирає папірець*). «Фашист посміхнувся, але передчасно. Незаймай прочитав, нахмурився, підійшов до мене впритул і двічі вдарив мене в щелепу».

Я к і в. Що ж він написав?

Н и ч и п і р. Не «хайль Гітлер». Це точно.

Кравчук тим часом пише щось на папірці, віддає Тимошникові. Той читає і відразу одписує.

К р а в ч у к. Написав: «Смерть фашистським виродкам і їхнім посіпакам!» Ви задоволені, старшина?

Х у р д е л и к. Таке написав і відпустили? Не вірю.

Н и ч и п і р. Твоє діло.

П а р т и з а н з в у с и к а м и. Коли я до нього підбіг, він заплакав.

Х у р д е л и к. Ману пускав у глаза. Артист!

Я к і в. А може, від радості, що вас побачив?

К р а в ч у к (*бере папірця*). «Надвечір я копав собі могилу. До пояса викопав, а далі не можу. Цілий день нічого не їв. А як подумав, що через хвилину мене не стане, щось ніби виштовхнуло мене з ями; і я побіг».

Х у р д е л и к. І не стріляли?

Тимошик знизує плечима. Кравчук ще раз перебігає очима папірець.

Не поліцаї, а чудо. Де вони такі і взялись?

Я к і в. Наші близько, то й подобришали.

Н и ч и п і р. Побоялися, видно, брати гріх на душу. Як-не-як німий.

Х у р д е л и к. То такі, що й рідного отця не пожаліють.

К р а в ч у к. Старшина Хурделик!

Х у р д е л и к. Слухаю, товариш комісар.

Кравчук. Тимошик добу не їв, стомлений, а ви займаєтесь непотрібними розмовами.

Хурделік. Єсть, нагодувать.

Кравчук. Зачекай. Видать Тимошику гімнастерку і все, що треба. Зарахувати Тимошика в загін.

Хурделік. Єсть, зарахувать! ((Про себе). Хоч і непонятно — почему.

Ничипір і Яків підходять до Тимошика, поздоровляють. Тимошик не знає — з чим. Ничипір пише на папірці. Той радо приймає поздоровлення. Хурделік веде Тимошика на кухню, слідом розходиться й решта. Лишаються Кравчук і Ничипір.

Ничипір. Товаришу комісар, що накажете робити з німецьким прихвоснем Незаймаєм?

Кравчук. Чекати.

Ничипір. До якого часу?

Кравчук. Думаю, вже недовго. Ось налагодимо зв'язок з товаришем Бородою, тоді й вирішимо.

Ничипір. Хіба він живий?

Кравчук. Іди й відпочивай. Завтра доведеться йти на зв'язок.

Ничипір. З ким?

Кравчук. З Бородою, від якого Незаймай не втече, якби й хотів.

Ничипір (веселіше). Це інше діло. Можна йти?

Кравчук. Іди.

Вбігає Хурделік. У руці пістолет, вигляд розгублений.

Хурделік. Товариш комісар! Чапе! Удрав партизан Коворот!

Затемнення.

Ніч. Мліє багаття. Навколо нього — партизани. В кого перев'язана голова, в кого — рука. Тихо наспівують: «Ой гук, мати, гук». З'являється Хурделік.

Хурделік. Тихше. Кому говорю?

Яків. Ну чого ти, Грицьку, такий? Фашистів лупимо у хвіст і в гриву, вже наші Дніпро форсували, а ти все — тихше, тихше. А коли вже на повний голос, га?

Хурделік. Як до Берліна дойдьом. Пбійняв?

Яків. Так усі пісні забудем. Пойняв?

Хурделік. Один уже доспівався.

Ничипір. Почекай. Доби не минуло. Ніде він не дівся.

Яків. До своєї Соні почухрав. У Зелену Дубівку.

Хурделік. Знаємо, куди почухрав.

Ничипір. Скажи.

Хурделік. Ви мені не того... Німецьку форму прихопив нащо?

Ніхто не відповідає.

Соню лякати?

З гущавини виходить Іван. На ньому німецька форма, при автоматі. Ніхто його не помічає.

Хурделік. Коли з'явиться, буде з ним особий розговор. Але сумніваюсь...

Іван (*виходить на світло*). Можеш, Грицьку, не сумніватись. З'явився.

Всі дивляться в Іванів бік. Хурделік вихоплює з кобури пістолет.

Хурделік. Стій! Ні з місця! (*До Якова*). Забрать оружжє!

Іван (*знімає автомат, спокійно*). На, Грицьку, бери.

Хурделік. Партизан Оберемок! Забрать у дезертира оружжє!

Ничипір підходить до Івана, забирає зброю. З'являється Кравчук.

Іван. Карайте, товаришу комісар. Що завгодно робіть зі мною. Але інакше я не міг. Я повинен був знати правду.

Кравчук. Ви збожеволіли, партизане Коворот!

Іван. Правда для мене — все. Так знайте: мій улюблений учитель Незаймай — зрадник.

Кравчук. Що?

Хурделік (*радісно*). Ну от... На чіє вийшло? Говори-говори.

Іван. Він розстріляв Тимошика...

Всі непорозуміло дивляться на Івана.

Хурделік. Зовсім звихнувся. Що ти верзьош?

Кравчук (*показує на Івана, до Хурделіка*). Арештувать!

Іван. Сам бачив. З двома поліцаями повів його на кладовище. Я заліг у канаві...

Наближається шум літака.

К р а в ч у к. Загасить вогнище! Хто розпалив вогнище?

І в а н. Стемніло, і я почув два постріли...

Партизани затоптують багаття, іскри летять у всі боки, рев дужчає, і тут же здригається ліс од вибуху бомби.

З а т е м н е н н я.

Освітлюється авансцена. На лавочці — Н и ч и п і р і Ж и т н і й.

Н и ч и п і р. Того вечора від осколка німецької бомби загинув комісар. Не забарилося й друге нещастя: в бою за Очеретівку не стало й командира. Ті, що заступили їх, про підпілля нічого не знали, та й не до того було. Почалося визволення Київщини. А перед самим приходом наших Незаймай і його двоє дітей як у воду канули.

Ж и т н і й *(по паузі)*. Стривай. Що сказав комісар про Незаймай і Бороду?

Н и ч и п і р. Коли?

Ж и т н і й. Останній раз. Хто від кого не втече?

Н и ч и п і р. Дай згадать... *(Задумується)*. Ага. Незаймай від Бороди не втече, якби й хотів.

Ж и т н і й *(замислено)*. Якби й хотів...

До лавочки підходить М о т я. Осудливо киває головою.

М о т я *(до Ничипора)*. Тільки й чую твій голос. Замучив, мабуть, Остапа своїми розмовами.

Н и ч и п і р. А може, навпаки: він мене — своїм розпитуванням?

Ж и т н і й. А коли відзначаєте ювілей Докії Сергіївни?

Н и ч и п і р. Клуб відкриваємо в неділю, а ювілей припадає на понеділок.

Ж и т н і й *(дивиться на годинника, рішуче)*. Спасибі, друзі, за хліб-сіль. Пора в дорогу.

Н и ч и п і р. Ти що, їй-богу? Не вигадуй.

М о т я. Отаке гостювання?

Ж и т н і й. Не можу. Справи. *(До Ничипора)*. Де мій чемодан?

Н и ч и п і р. А казав: на тиждень...

Ж и т н і й. Можливо, повернусь.

Житній іде до ганку, за ним — Ничипір і Мотя. Ничипір забігає в хату.

Мотя. Ще ж і про себе нічого не розказав.

Житній (*скрушно*). Мотю, Мотю...

Мотя. Що, Остапе?

Житній. Прости. Винен перед тобою.

Мотя. Винен?

Житній. Що повірив у чутку. Ну, чому не повернулась раніше?

Мотя (*зітхнувши*). В американській зоні була. Поки вибралась — минув рік. А якби раніше?

Житній. Питаєш... Таке буває один раз.

Мотя (*сумно*). Один...

Житній. Не було дня, щоб не згадував тебе.

Мотя. І я.

Житній. Одне тільки слово: щаслива?

Мотя. Я? (*Пауза*). За Ничипором кожна була б щаслива.

Житній. А ти?

Мотя (*не зразу*). І я. Бачиш, розшукав, запросив. Повернув нас у молодість.

Житній (*сумно*). На п'ять хвилин?

Мотя. Хоч би й на п'ять. Ти не радий?

Житній. Ні, чого ж...

Ничипір виносить чемодана. Житній хоче його забрати.

Ничипір. Ні-ні. Ми проведем.

Житній. Спасибі. Не люблю, коли проводжають.

Ничипір. Як? Ну, хоч до хвіртки...

Ідуть до хвіртки, прощаються. Здалеку долинає пісня «Батьку, ми ровесники з тобою». Повернули в той бік голови, застигли в німому мовчанні.

Мотя (*коли пісня затихла*). Приїжджай з дружиною. Хоч побачимо.

Житній. Як вийде...

Махнувши на прощання рукою, Житній іде. Мотя з Ничипором проводжають його очима.

Ничипір. Не думаю, щоб справи. До дружини подався, на море.

Затемнення.

За столиком на подвір'ї сидить Ничипір. Щось пише. Час від часу відмахується гілкою від мух. Раптом перестає писати, підпирає руками голову, замислюється.

На подвір'я заходить Хурделик. На піджаці — на чималій відстані одна від одної — дві медалі. Якусь хвилину стоїть над Ничипором мовчки. Здалеку долинають звуки духового оркестру.

Хурделик. Спиш?

Ничипір не озивається.

Спиш ілі не спиш — усе одно скажу. Слухай, Нікіфр. Як воно так получається, що останнім часом ти більше симпатизуєш Докії Сергіївні, ніж мені?

Ничипір поворухнувся, ляснув себе долонею по лобі.

Ничипір. Хай би кусали, коли засну. Так ні! Не дають і задрімати. *(Бере на столику гілку, дає Хурделику)*.

Хурделик. Навіщо?..

Ничипір. Відганяй краще мух.

Хурделик. Все шуточки...

Ничипір встає, забирає зошита, збирається йти.

Ну оставим цей розговор. Послухай.

Ничипір зупиняється, дивиться на Хурделика.

Полковник поїхав?

Ничипір. А що таке?

Хурделик. Хотів із ним порозговарювать.

Ничипір. Про що?

Хурделик. Спитать кое-що.

Ничипір. Поїхав. *(Пауза)*. Ніколи мені з тобою баяндрасити. *(Іде до ганку, бере щітку, починає чистити черевики)*.

Хурделик. А хто відкриватиме торжественну часть? Ти?

Ничипір. Умгу.

Хурделик. А промову сочинив?

Ничипір *(перестає чистити, дивиться на Хурделика)*. Хотів оце писать, та побачив тебе і передумав.

Хурделик. Даремно. Треба набросать. Це ж торжественне одкриття.

Ничипір. Нічого. Скажу так.

Хурделик. Просто так не совітую.

Ничипір. Чого?

Хурделик. Не совітую. Краще по писаному.

Ничипір. Як будемо весь час по писаному, то й розмовляти розучимось.

Хурделик. Я серйозно, а ти шуткуєш.

Ничипір. Добрі мені жарти! Вже дехто й розучивсь.

Хурделик. Наприклад, хто?

Ничипір. Та всі потроху. Згадай, як наші батьки розмовляли, як гарно у них слова низались. Не так, як у тебе чи в мене. А знаєш чому?

Хурделик. Не можу знать.

Ничипір. Більше практикувались не по писаному. А практика — велике діло.

Хурделик. Чому більше?

Ничипір. Бо не вміли писати.

Хурделик. По-твоєму, це харашо?

Ничипір *(ніби не чує)*. А тепер скажеш два-три слова — і язик заплітається. *(Дає Хурделику щітку)*.

Хурделик. Нащо?

Ничипір. Пройдись по своїх ботфортах. А то медалі надраїв, а на чоботях ще позаторішня багнюка. *(Іде)*.

Хурделик. Обожди... *(Безнадійно махає рукою)*. Тільки соберусь заговорить про діло, тицьне щось у руки, а сам щезає. В даному случаї щітку... *(Дивиться на щітку, потім на свої чоботи)*. Як це я не замітив?

Тернувши раз-другий щіткою по халявах, Хурделик виходить на вулицю, виймає блокнота.

(Про себе). «Бо не вміли писати»... На що це він натякає?..

На подвір'я заходить Іван Коворот. Хурделик не зразу помічає його.

Іван. І тут записуєш? Перед самими вікнами?

Хурделик *(ховає блокнота)*. Хороші мислі треба записувать, бо забудеш.

Іван. Ану прочитай свої хороші мислі, може, порозумнішаю?

Хурделик. Ти? Нікогда.

Іван. Оце так... Поставив на мені хрест?

Хурделик. Ти сам його поставив. Бачу всі твої нутрості, як на рентгені.

Іван. Що ж ти бачиш?

Хурделик. Те, що треба. *(Показує на хатинку)*. Хто у неї перша довірена людина?

Іван. Чекай, Грицьку. Людині треба якось жити?

Хурделик. Чесній людині — да.

Іван. А нашій колишній вчительці?

Хурделик. Нехай живе, коли їй хочеться...

Іван *(хапає Хурделика за комір, але той виривається)*. Твоє щастя...

Хурделик. Мешигине...

Іван. Чого ти від неї хочеш?

Хурделик. Не від неї... Розговор про її чоловіка, зрадника, і про тебе...

Іван. Не віриш мені? Вже скоро й помиратимем, а ти все не віриш.

Хурделик. Вірою мене не прошибеш. І вообщє це релігійне понятіє.

Іван. На чому ж тримається твоє поняття?

Хурделик. Досить того, що я чувствую, хто ти такий.

Відмахнувшись, як від мухи, Іван рушає до ганку. Хурделик зникає. На ганок вибігає Ничипір.

Ничипір *(розлючений)*. Де Хурделик?

Іван. Щойно тут стояв і конспектував...

Ничипір. Вилізуть йому боком оті конспекти!..

Іван. Що таке?

Ничипір. Двадцять з лишком років пробув за кордоном. Не ми з тобою і не Хурделик посилали його туди. І на тобі! Приїхав на один день до рідного села, і вже дзвонять... Питають, що за полковник...

Іван. А хто казав, його пісня вже проспівана?

Ничипір *(показує кулака)*. Тепер він у мене заспіває!

Ідуть у хату.

На вулиці з'являється Яків. Назустріч — де не візьмись — Хурделик.

Хурделик. Оттудова?

Яків. Еге.

Хурделик. Чому перестали грать?

Яків. Тільки що грали.

Хурделік. Гут. *(Пауза)*. Яша, спомни наші бойові подвиги, зроби мені одну милість.

Яків. Яку?

Хурделік. Замов за мене слово перед Нікіфбром.

Яків. Про що?

Хурделік. Про те саме. Клуб відкриваєм, а директора нема. У теперішній момент треба правильну задать установку. І її повинні задавать тільки такі, як ми з тобою, закальоні в огнях і водах.

Яків. Я, наприклад, не можу.

Хурделік. Чудак черевик! Чому не можеш?

Яків. Бо не маю ні хисту, ні поняття до цього діла.

Хурделік *(підвищує голос)*. Як ти не розумієш? Надоїло виконавцем. Не той розмах.

Яків. Чого там не той? Ходиш по всьому селу, з кінця в кінець, знаєш, де що робиться, що в кого на думці... А в клубі можеш заскучать. Факт.

Хурделік. Не ті часи. Посодійствуй.

Яків. Боюсь, нічого з того не вийде.

Хурделік. Якщо захочеш — вийде.

Яків. Не вплутуй мене, Грицьку, в це діло. Сам поговори.

Хурделік. Буфет за мій счет.

Яків. Другий місяць в рот не беру.

Хурделік. Нещасний... *(Тре лоба)*. Кого ж попросить?

Хурделік іде, а Яків, не приховуючи посмішки, завертає до Ничипорової хати. Знову долинає духова музика. Якийсь час па кону нікого. Невдовзі з хати виходить Іван, за ним, трохи відстаючи, Ничипірі Яків.

Іван *(зупиняється)*. Або втрюх, або...

Ничипірі. Ну, годі. Тебе не переспориш. Ходімо.

Іван. Та запросив би її до президії.

Ничипірі. Не так просто. Дехто може не зрозуміть.

Іван. Хто? На твоєму місці я навіть згадав би її в своїй промові. Як про першу культурну силу в Зеленій Дубівці.

Ничипірі. Згадать — інше діло.

Яків. Краще в партері, разом з нашими батьками. Ідуть до хатинки Докії Сергіївни. Зупиняються перед хвірточкою.

Н и ч и п і р. І чого воно так? Ще й досі почувуюсь перед нею, мов першокласник.

І в а н. А я — ніби ми не вивчили якогось уроку.

Я к і в. А що мені казати: я ніколи їх не вчив. *(Пауза)*. Довго так стоятимем?

І в а н. Почекай. *(До Ничипора)*. Так нічого від Остапа й не чуть?

Ничипір заперечно хитає головою.

Я к і в. Смолив того човна, смолив — і даремно.

Н и ч и п і р. Навіщо йому твої коропці? До моря подався, на скумбрію.

Я к і в. А все через Мотю. Їй-богу, через неї. Що не кажи, перша любов.

Н и ч и п і р. Коли це було?

Я к і в. Але ж було.

І в а н. Якби до моря, чого б ото стільки розпитував?

З хатини виходить Докія Сергіївна. В руці — поливальна лійка. Ничипір відхиляє хвіртку.

Н и ч и п і р. Добрий день, Докіє Сергіївно. Гости до вас...

Докія Сергіївна. День добрий. *(Ставить на землю лійку, підходить ближче, веселішає)*. Учні мої завітали...

І в а н. Як ваше здоров'ячко?

Докія Сергіївна. Потрошку дибаю. А вас побачу — молодію, жити хочеться.

Іван непомітно забирає лійку, починає поливати квіти.

Н и ч и п і р. Сьогодні таке свято... Від імені правління запрошуємо вас... *(Дає їй запрошення)*.

Я к і в. Початок о дев'ятнадцятій. Не баріться ж.

Докія Сергіївна. Не знаю, як і дякувать. А де ж третій? *(Озирається)*.

Іван саме кінчає поливати.

Іване Трохимовичу...

І в а н. Ні в одному дворі немає стільки краси, як у вас.

Докія Сергіївна. Насіяла, щоб радувались ваші очі.

І в а н. Радуємось, Докіє Сергіївно, що ви живі й здорові.

Ничипір. Чекаємо. Поки не прийдете — не почнемо.

Докія Сергіївна. Спасибі. Прийду.

Ничипір, Іван, Яків виходять на вулицю. Докія Сергіївна повертається в хатину. Невдовзі на вулиці з'являється Житній. У військовій формі, без нічого. Іде швидко, видно, схвилюваний чимось, завертає на подвір'ячко Докії Сергіївни. Мало не біжить до дверей, стукає. На порозі — Докія Сергіївна.

Докія Сергіївна (*радісно*). Остап Васильович? А казали: поїхав.

Житній. Поїхав і приїхав.

Докія Сергіївна. Всі дні думала: повернешся чи ні. Так швидко зник, що я нічого й не розпитала...

Житній. Довелося негайно виїхати. (*Виймає з кишені якийсь папірець і фото, показує*). Роман Денисович...

Докія Сергіївна схопилась за серце і поточилась. Житній ледве встигає її підхопити, повільно веде в хатину. В цей час до подвір'ячка наближаються Тимошик, Тоня, Ольга та інші.

Житній (*вибігає*). Лікаря! Де лікар?

Ольга. Що таке? Що з Докією Сергіївною?

Житній. Негайно лікаря!

Ольга. Тоню, скоренько!

Тоня зникає в хатині. З'являються Ничипір, Іван, Яків, Мотя. Підходять ще й ще. Товпляться біля порога. Іван проштовхується всередину.

Ничипір (*до Житнього*). Що сталося?

Житній вишпорить по кишенях, виймає фото й папірець, дає Ничипорові. Той довго розглядає фото, пробігає очима папірець.

Тепер і я скажу: да-а... (*До Житнього*). Де взяв?

Житній. В архіві Центрального штабу радянської розвідки.

У дверях з'являються Іван і Тоня. Всі погляди на них.

Голоси. Ну що?

— Йй краще?

— Житиме?

Ничипір. Може, одвезти в лікарню? Так зараз буде машина.

Т о н я. Здається, відпустило. Я лишаюсь тут, Ничипоре Кіндратовичу.

Н и ч и п і р. Гаразд. А машину я все-таки пришлю. Хай чергує.

З'являється Хурделик.
Присутні удають, що не помічають його.

Хурделик. Дозвольте! Що случилось? Там ждуть. Пора одкривать!

Німа сцена. Хурделик нічого не розуміє. Підходить до одного, до другого. Хто відвертається, хто опускає голову.

З а т е м н е н н я.

КАРТИНА ШОСТА

Та сама обстановка. Все навколо залите ранковим промінням. На подвір'ячко заходять Ничипір, Іван, Яків, Тимошик, Мотя, Ольга і Тоня. У Тимошикових руках згорток.

Н и ч и п і р (*озирається*). Здається, всі?

Т о н я. Всі. Крім Остапа Васильовича.

Н и ч и п і р. Він уже там. У Докії Сергіївни. Просив зачекати.

М о т я. Чого чекать? Ходімо.

Н и ч и п і р. Так треба. Добре, як погодиться, а коли — ні?

О л ь г а. Чому — ні?

І в а н. Потурбувались, нічого не скажеш: і за неї, і за Романа Денисовича.

Я к і в. Хто ж знав?

О л ь г а. Чим могли — помагали...

І в а н. Не тієї допомоги вона чекала від нас.

З хатини виходить Ж и т н і й. Ничипір іде йому назустріч.

Н и ч и п і р. Ну, як?

Ж и т н і й. Насилу умовив.

І в а н. Так і знав.

Ж и т н і й. Нізащо не хотіла.

Я к і в. Навіть тепер? Коли все з'ясувалося?

Ж и т н і й. З якого боку не підходив, що не говорив... Нарешті, кажу, це справа не стільки ваша, скільки наша, справа нашого життя. В даному разі це буде свято нашої правди, справедливості, свято нашої віри в людину.

Я к і в. Загнув, нічого собі.

М о т я. Хіба не правда?

І в а н. Правда, Мотю, правда.

Н и ч и п і р. І що, погодилась?

Ж и т н і й. Не зовсім. А коли сказав, що задумано це давно, до того, як усе розкрилося, що попереджені всі її колишні учні,— тільки тоді...

На дверях з'являється Докія Сергіївна. Одягнена скромно, на голові — біла хустина.

Г о л о с и. Доброго ранку, Докіє Сергіївно.

— З днем народження вас!

— Щастя! Здоров'я!

Н и ч и п і р (*виходить наперед*). Від імені зеленодубівської громади вітаємо вас, Докіє Сергіївно, з вашим славним і воістину героїчним сімдесятиліттям. Можливо, скажу не так гарно, як годилося б. Вибачайте...

Д о к і я С е р г і ї в н а. Не треба, Ничипоре Кіндратовичу. Спасибі, що прийшли.

Ж и т н і й. Промову, Ничипоре, виголосиш увечері.

М о т я. Поздоровляємо, Докіє Сергіївно, і, як наші батьки казали, дай вам боже здоров'я. (*Цілує*).

Затим кожний підходить до Докії Сергіївни, вітає. Останній — Тимошик. Якусь мить стоїть розгублений, потім розгортає папір, і... перед нашими очима постає вирізьблене з дерева невеличке погруддя. Несміливо передає його Докії Сергіївні.

Т о н я. Сам вирізьбив... Вечорів з двадцять просидів.

О л ь г а. Хто це? Леся Українка?

Т о н я. Подивіться краще.

М о т я. А по-моєму, Докія Сергіївна. Так, Тимошику?

Тимошик показує щось на мигах, Тоня стежить за його рухами.

Т о н я. Тимошик каже, такою запам'яталась йому Докія Сергіївна, коли навчала його читати й писати.

Д о к і я С е р г і ї в н а. Спасибі, Тимошику. (*Цілує його в лоб*).

Н и ч и п і р. А наші подарунки, Докіє Сергіївно, вручимо в клубі. Привселюдно.

На вулиці з'являється Хурделик. Ніхто не помічає його. Хурделик уповільнює крок.

Житній (побачивши Хурделіка). Грицьку Демидовичу, можна вас? (До присутніх). Сідайте, товариство. А ви, Докіє Сергіївно, ось тут. (Подає їй стілець).

Ольга (до Житнього). Хай би собі йшов.

Тоня. Не можу його бачити.

Житній. Ні-ні, друзі. Треба поставити крапку.

Хурделік (підійшовши). Здравія жілаю. (До Житнього). В чому справа?

Житній. Сідайте, Грицьку Демидовичу.

Хурделік. Ювілеї тут устроюєте?

Житній. Ви подали мені цікаву думку.

Хурделік. Дуже приємно.

Житній. І я радо з неї скористаюсь.

Хурделік (задоволено). Будь ласка. Цього добра у мене вистачає. (Сідає).

Житній. Докіє Сергіївно, вважайте, що зібрався весь клас і можна починати урок.

Докія Сергіївна (усміхнувшись, замислено). Урок?

Житній (серйозно). Урок. Справжнісінький.

Яків (вибігає з хатини, розмахує в повітрі шкільним дзвінком). Якщо урок — то й справжній дзвінок.

Ничипір. А чого б і ні, Докіє Сергіївно? Всі, хто тут, — ваші колишні учні. Навіть Тимошик.

Іван. Уроки давно прослухані. Скоріше — екзамен.

Ничипір. Хай і екзамен. Ваше право, Докіє Сергіївно, проекзаменувати сьогодні кожного, в тому числі й мене.

Хурделік. Якщо по всій строгості — двійок не вистачить. Ферштейн?

Яків. На кому це шапка горить?

Житній. Увага. Починайте, Докіє Сергіївно.

Докія Сергіївна (перейнявшись загальним настроєм). Хай буде по-вашому. Дорогі мої діти. Екзаменаційні білети я роздала вам ще до війни. (Пауза). Хто сьогодні черговий?

Яків. Я, Докіє Сергіївно. Клас провітрено. Дошка чиста. Крейда й ганчірка на місці.

Іван. Не крейдою пишуться людські помилки й не на дошці. Ганчіркою їх не витреш.

Хурделік. Айн момент. (До Івана). Які помилки? Твої собствéнні?

О л ь г а. В першу чергу твої.

Хурделик. Ти мені брось. Краще придивись до свого Якова.

О л ь г а. Чому не любиш людей? Чого наговорюєш на них всяку всячину?

Хурделик. Не забувай, що ворог номер один — мировий імперіалізм — не змикає глаз.

О л ь г а. На нього й наговорюй.

Хурделик (*до Житнього*). Що за цирк? Яке вона має право?

І в а н. Зразу видно, учень Хурделик не засвоїв матеріалу.

Я к і в. Не знав, та й забув. Поставити його за дошку.

Докія Сергіївна. Так, діти, не можна. Учень Хурделик... (*Зупиняє погляд на Хурделикові*).

Хурделик сидить, заклавши ногу на ногу, не розуміє, чого від нього хочуть.

Учень Хурделик...

Г о л о с и. До тебе звертаються. Встань!

— Розсівся, як на базарі!

Хурделик залупав очима, неохоче встає.

Докія Сергіївна. Учень Хурделик лишається в класі. Матеріал він засвоїть. Попереду ще багато уроків.

Хурделик. Що таке? Які уроки?

Н и ч и п і р. Зачекай, Грицьку, зачекай.

Хурделик. Не бажаю чекать. Чому мене, бойового партизана, за дошку? (*Встає, збирається йти*).

Н и ч и п і р (*загримує Хурделика*). Ніхто тебе нікуди не виставляє. Жарту не розумієш, чи що?

Хурделик. Пардон. Матеріал я усвоював не так, як деякі. Не в німецькій комендатурі...

М о т я. Замовкни!

Всі скочили з місць. Жінки зацитькали на Хурделика.

Ж и т н і й (*виймає з кишені папірець, дає Хурделику*). Читайте, Грицьку Демидовичу.

Хурделик. Що таке?

Н и ч и п і р. Читай — узнаєш.

Хурделик недовіжливо дивиться на папірець, пробігає його очима.

Хурделик. Мелкіі букви. Не бачу.

Яків (*засукує рукав*). Зараз побачиш. Читай!

Хурделик (*винувато*). Звідки мені було знать?

Яків. Читатимеш чи ні?

Хурделик. Я прочитав. В чому діло?

Житній. Уголос. Щоб усі чули.

Хурделик. А вони хіба неграмотні?

Іван. Читай, тобі кажуть!

Ничипір (*підійшовши ближче, спокійно*). Читай.

Лунають жіночі голоси: «По-доброму просимо», «Даремно огинаєшся», «Прочитаєш, ніде не дінешся».

Хурделик (*бачить, що непереливки, починає читати*). «Роман Денисович Незаймай, під кличкою Борода, залишений радянськими органами...»

Житній. Голосніше. Ким залишений?

Хурделик (*глухо*) «...радянськими органами для проведення розвідувальної роботи...»

Іван. Якої роботи?

Хурделик (*вигираючи з лоба піт*). «...розвідувальної роботи в німецькому тилу, загинув героїчною смертю разом з двома дітьми від рук гестапо тридцятього жовтня тисяча дев'яцот сорок третього року».

Ничипір. Борода... Дорогий наш Роман Денисович. У партизанському архіві не раз читав я донесення за підписом Бороди.

Ольга (*до Хурделика*). Ну? Що скажеш, нещастя ти наше?

Хурделик. Звідки мені було знать? Я проявляв пильність.

Ольга. До кого? До своєї вчительки? До кращих людей села? Не місце йому тут. Випровадіть його звідси.

Житній. Учень Хурделик, вас просять вийти з класу.

Хурделик, ніби підсудний, сидить на стільці, похнюпившись.
Всі погляди — на нього.

Докія Сергіївна. З класу я ніколи й нікого не виводила. Це, діти, непедагогічно.

Докія Сергіївна неквапливо рушає до Хурделика, простягає до його плеча руку. Хурделик підводить голову, але не сміє глянути Докії Сергіївні в очі і похнюплюється ще дужче.

Мотя. І де він на нашу голову взявся? Ну, чого він такий?

Тоня. А ми з вами які, га?

Іван. Давно про це думаю. *(До Ничипора)*. Чого, Ничипоре, мовчиш? Є ж хліб, і до хліба, і палац на всю область...

Ничипір. Твоя правда, Іване.

Яків. Народилися, мабуть, такими.

Житній. Народилися, як усі люди. *(Пауза)*. Прожили немало. Багато добра й зла бачили на своєму віку. І важко сказати, чого більше.

Десь поблизу закувала зозуля. Мимоволі попіднімали голови, заслухались.

(По паузі). Кому ото вона кує? *(Зводить погляд угору)*. Вам, Докіє Сергіївно. Чуєте, скільки накувала?

Докія Сергіївна. Спасибі, Остапе Васильовичу.

Житній. А ще кує вона безсмертя тим, що, як і Роман Денисович, вершили свій героїчний подвиг, не думаючи ні про високі нагороди, ні про власне благополуччя. Хотіли вони тільки одного: щастя й добра для своєї Вітчизни. І за це їм наша довічна подяка і пам'ять.

Всі, як один, посхиляли голови. Дехто з жінок витирає сльози. І, піби на підтвердження Остапових слів, ще довго кує зозуля.

Завіса

Комедії

ЖАРТИ ЖАРТАМИ

Комедія-гротеск на 2 дії, 5 картин

ДІЙОВІ ОСОБИ

- Кіндрат Северинович Печений — директор контори «Шило—швайка».
- Палазя Павлівна — його дружина.
- Захар Лукич Мокрий — старший обліковець.
- Роман Круть — просто обліковець.
- Гриць Добривечір — молодший обліковець.
- Василь Панасович Окунь — наймолодший обліковець.
- Аркадій Караваєнко — начальник постав-збуту.
- Оля Чорнява — секретарка.
- Ярослав Хомич, або Славон Правда-Матінка — Олин батько, інвалід війни.
- Дід Гарасим — сторож.
- Вася — електромонтер.
- Дві жінки.
- Чоловік.

ПРОЛОГ

В залі повно світла.
На авансцену виходить Оля.

Оля

Добрий вечір, шановні глядачі.

Гриць

(виходить з протилежного боку)

Ти кликала мене, Олю?

Оля

На цей раз — ні. *(До глядачів)*. Гриць Добри-вечір. Молодший обліковець контори «Шило—швайка».

Гриць

В свою чергу дозвольте вас познайомити з цією русявою дівчиною, яка гратиме голубу роль. Оля Чорнява. Секретарка контори.

Оля

Як ведеться споконвіку, двоє молодих героїв комедії закохані одне в одного.

Гриць

Якщо зважити на конкретні обставини, це не найгірший варіант... Ми сподіваємось, що всі ви весело і не без користі проведете сьогоднішній вечір.

Оля

Актори, які зараз тремтять за кулісами, режисер, який марно намагається заспокоїти їх і самого себе, нарешті, автор, який уперше і, гадаємо, не востаннє надів на себе кайдани драматурга, — всі ми з нетерпінням чекаємо початку вистави, щоб винести на ваш суворий і справедливий суд нову сучасну комедію...

Гриць

Яка, до речі, не так смішна, як повчальна.

О л я

Олександр Підсуха. «Жарти жартами»... Комедія-гротеск на дві дії, з прологом, епілогом, квітетом і банкетом.

Інструментальний ансамбль дає свою візитну картку і в цього місця грає до кінця прологу. В залі поволі гасне світло.

Дійові особи. Захар Лукич Мокрий. Старший обліковець контори.

Музика.

На авансцену виходить За х а р Л у к и ч.

З а х а р Л у к и ч

(до залу)

За десять літ роботи в «Шило — швайці»

Я пережив п'ятьох директорів.

(Іде за завісу. Раптом звідтіля висовується його голова).

Завважте: не вони мене, а я їх.

(Зникає).

О л я

Роман Круть. Просто обліковець.

Музика. Виходить К р у т ь.

К р у т ь

Пішак, воно, здавалося б, ніщо.

А пройде у фєрзі — уже фігура.

(Іде).

Г р и ц ь

(услід)

Пішак не може стати королем,

А короля заматувати може.

О л я

Василь Панасович Окунь. Наймолодший обліковець.

Музика. Виходить О к у н ь. Виймає з кишені маленьку рахівницю, починає щось прикидати.

О к у н ь

До пенсії лишилось десять днів.

Ходитиму щодня на риболовлю...

(Іде).

О л я

Аркадій Караваєнко. Начальник постачзбуту і т. д.

Музика. З повним портфелем під рукою вбігає Аркадій.

Аркадій

(дає Грицеві бриля)

Приміряй... Із японської соломи.

Ефір-зефір. Не бриль — сама кадриль.

Гриць не реагує.

(До Олі).

Що скажете про цей нейлон-перлон?

Аж світиться...

(Показує щось у портфелі).

Оля теж не реагує.

(Іде).

Оля

Палазя Павлівна. Дружина...

(Показує пальцем угору).

Музика. Входить Палазя Павлівна.

Палазя Павлівна

Передали по радіо, чи що,

Що я уже директорша? Всі знають...

(Іде. Біля виходу стикається з Славоном).

Славон

(услід Палазі)

Приціл сто двадцять, батарея, — вогонь!

Музика. Славон іде.

Гриць

(услід)

Ярослав Хомич, або Славон Правда-Матінка.

Інвалід війни. Олин батько.

Оля

Директор контори «Шило — швайка»...

Гриць

(перебиває)

Почекай, Олю. Директора та інших персонажів виводити в пролозі не будемо з тактичних міркувань.

Вбігає Гарасим. У руді транзистор з витягнутою антеною.

Гарасим

А де ви бачили сучасну комедію без діда?

(До глядачів).

Сторожую в конторі. Відомий усім як дід
Гарасим.

Г р и ц ь

А де ж рушниця ваша?

Г а р а с и м

(недбало махає рукою)

Там... Надворі.

(Знімає кепочку, вклоняється глядачам, іде).

О л я

Пролог закінчено. Починаємо першу дію.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

На авансцені — крісло, телефонний столик. До крісла, часто озираючись, крадеться Захар Лукич. Перед тим, як сісти, розглядається на всі боки. Сідає, приміряється. Прибирає начальницьку позу. Натискає на кнопку. Лунає дзвінок.

З а х а р Л у к и ч

(ніби до секретарки)

І мухи не впускати без докладу.

(Підводиться. Стає в позу оратора. Перед ним — уявна трибуна. Прокашлюється).

Товариші! Доповідаю вам,

Що понад план дали у цьому році

Сімнадцять швайок і п'ятнадцять шил.

(Прислухається. Ніякої реакції. Підвищує голос).

Сім тисяч швайок і п'ять тисяч шил.

Віддалені звуки тушу, оплески.

(Аплодує і сам).

Так-так... Долонь сьогодні не жалійте.

Аплодисменти вам, а не мені.

Приймайте їх, як власні преміальні...

Ні тушу, ні оплесків.

(Сідає. Бере телефонну трубку).

Що-що? Указ в сьогоднішніх газетах?

(На обличчі вираз самовдоволення).

Приймаю як аванс. Не підведу.
(*Кидає трубку, але одразу ж піднімає знову*).
Який аванс? Такого не буває.
Якби не заслужив, то не дали б.
Щось приготуй, сьогодні ж і обмием.

Щойно поклав трубку, задзвонив телефон. Схоплюється мов ужалений. Витерши хустиною місце, на якому сидів, швидко зникає за кулісами.

Розсувається завіса.

Над дверима будинку — вивіска: «Контора «Шило — швайка». Кімната в розрізі. На стінах трафарет. Різних розмірів шила й швайки чергуються з однотипним візерунком невисокого гатунку. П'ять столів. За одним, біля вікна, — Захар Лукич. За іншими — нікого. Розставляє на шахівниці фігури.

Захар Лукич
(*одкидається на спинку стільця*)
Невже не я? (*Пауза*).

Якщо не я, то хто?
І вигляд той, що треба... І статура,
Бо можу щось ковтнуть і закусить.
Не те, що недолугий попередник:
Їв порошки і дудлив валідол.
А досвід... Стаж... (*Пауза*).

Коли ж, як не тепер?

Входить Оля. Одягнена модно, але не крикливо. Побачивши Захара Лукича, зупиняється здивована.

Оля
Ви знову перші. І чого так рано?
Добридень...

Захар Лукич
Здрастуй. Безліч, Олю, справ.
Доводиться приходити раніше.

Оля
(*заглядає до кабінету*)
Нікого знов... Пустує третій день.

Захар Лукич
Ця порожнеча вийде мені боком.

Оля
(*дивуючись*)
Хіба ви що?

Захар Лукич
Наказано згори
На виставку послати шило й швайку.

А дроту — й сантиметра, як на зло.
Послав я Караваська в Одесу.
Там є усе. Дістане — живемо.
А вернеться з порожніми руками,
То горимо. І в першу чергу — я.

Оля сідає до столу, поруч з директорськими дверима. Крадькома приставляє до телефонного апарата люстерко, час від часу зазирає в нього. Один погляд у люстерко, другий — на Захара Лукича. Причісується. Входить Роман Круть. Перше, що впадає в око, — це Романова шевелюра, на яку, здається, не налізе жоден головний убір.

Круть

(піднімає руку)

Салют!

(Заглядає до кабінету. Розчаровано).

Нікого...

(До Захара Лукича).

Що це означає?

Набридло хвилюватись...

Захар Лукич

(простягає до Крутя кулаки з затисненими в них пішаками)

Вибирай.

Розігравши, кому починати, сідають. Розкладають на столах папери, ближче до себе підсовують рахівниці. Удають, що працюють, а насправді на стільці між їхніми столами — шахівниця, і вони грають у шахи. Заходить Василь Панасович, вітається, піднявши над головою картуза. Сідає за стіл поруч з Романом, виймає з шухляди папери.

Захар Лукич

(до Василя Панасовича безапеляційно)

Цікава саме партія... Будь ласка,

Перепишіть...

(Дає йому папірця).

Круть

Та заодно і це,

Бо може затягнутись...

(Дає свого папірця).

Не відмовте.

Василь Панасович

(взявши папірця, про себе)

До пенсії лишилось сорок днів.

Хто буде переписувати потім?

Захар Лукич
(відірвавшись від шахів)
Шановний, ви, здається, огризнулись?

Василь Панасович
Ні, що ви... Грайте. Я перепишу.
(Сідає, відкладає свою роботу вбік, починає переписувати).

Захар Лукич
(до Крутя)
Твій хід.

Круть
Ну що ж, хапаю королеву.
Не підставляйте...

Захар Лукич
Совісті й на гріш.
Нема того, аби свою підставитьь.

Оля
Захаре Лукичу!..
Захар Лукич не озивається.
А каже: безліч справ...

Захар Лукич
(неуважно)
Ти щось питала?

Оля
(передумавши)
Ні, це вам почулось.

Захар Лукич
Можливо.
(Схиляється над шахами).

Оля
Боже, безпросвітна скука!
І страх бере... (Пауза).
Захаре Лукичу!
Круть і Захар Лукич підводять голови.
Невже вам анітрошечки не страшно?

Захар Лукич
Кого боятись в рідній стороні?
А власне, що ти маєш на увазі?

Оля
Ту невідомість, що чекає нас.

Захар Лукич
Яка там невідомість? Де їй взятись?
Життя моє розписане давно.

К р у т ь
Ви знаєте, що вас чекає завтра?
З а х а р Л у к и ч
Приблизно.
О л я
Розкажіть, як не секрет.
З а х а р Л у к и ч
А, власне, що лякає вас, шановні?
Все буде так, як і повинно бути.
К р у т ь
Кого призначать — ось де закарлюка.
О л я
Ще добре, як тутешнього когось.
З а х а р Л у к и ч
За десять літ роботи в «Шило — швайці»
Я пережив п'ятьох директорів.
Завважте: не вони мене, а я їх...
К р у т ь
То вам боятись нічого, а нам...
З а х а р Л у к и ч
Усе залежать буде від підходу.
О л я
А що, коли з директором новим
І секретарка з'явиться новенька?
З а х а р Л у к и ч
Тут передбачить важко... Не берусь.
К р у т ь
А як почне скорочувати штати,
Тоді я перший вилечу відціль.
А де знайду кубельце затишніше?
З а х а р Л у к и ч
Ще не було таких директорів,
Які самі вдавалися б до цього.
Скоріше — навпаки.
(Дивиться на шахівницю).
Ого, куди
Пробрався твій пішак... Не сподівався.
К р у т ь
Пішак, воно, здавалося б, ніщо,
А пройде у ферзі — уже фігура.
З а х а р Л у к и ч
Якби я не прогавив — не пройшов би.
(Валить свого короля).
Іще одну?

О л я

*(підперши долоньями щоки, зажурено
дивиться перед собою)*

І нащо мудрувати?

Взяли б оце і висунули вас.

К р у т ь

Не сумніваюсь, кращого не знайдуть
У радіусі нашої Коржівки.

З а х а р Л у к и ч

(удає, що не почув)

Про що ви?

К р у т ь

Оля пропонує вас.

І правильно. Я — обома руками.

З а х а р Л у к и ч

(пальцем показує на стелю)

Е, не від нас залежить. Там видніш.
(Схаменувшись).

А взагалі — навіщо це мені?

Стілець мене цілком задовольняє.

Від крісла він надійніший стократ.

А то бери на себе все хазяйство.

Хтось щось украв. Хтось винуватий? Я.

Там брак, там — недовиконання плану.

Хто недогледів? Я. Товариш Мокрий.

*(Непомітно для себе входить у роль
директора. До Крутя).*

А чи твою узяти поведінку...

Хто мав би програвати: ти чи я?

Товариш Круть, щоб це було востаннє!

Оля і Круть переглядаються. Відчиняються двері, вбігає з портфелем під пахвою Аркадій, в руці портативний магнітофон.

А р к а д і й

Ажур-бонжур!

(Заглядає до кабінету).

Нікого знов? Чому?

Перевелись на світі самозванці,

А то не пустував би третій день.

О л я

До завтра почекай.

А р к а д і й

Уже відомо?

О л я
 Приблизно.
А р к а д і й
 Хто?

Оля показує очима на Захара Лукича, водночас приставляє до вуст пальця.

Невже? Я так і знав.
(Підходить до столу Захара Лукича, стає струнко).

Як старшому колезі по роботі,
Доповідаю...

З а х а р Л у к и ч
(приймає як належне)
Слухаю. Ну що?

А р к а д і й
Дістав сім тонн пружинистого дроту.
Вантажать.. Шила будуть — вищий клас.
(Показує свого бриля, тихіше).
Приміряйте. З японської соломи.
Ефір-зефір. Не бриль — сама кадрили.
Одненького привіз про всяк випадок.

З а х а р Л у к и ч
(примірявши бриля, кладе біля себе)
Ефір-зефір на мене в акурат.

А р к а д і й
(задоволений. Настроює магнітофон)
Новітня! Найсучасніша! Одеська!..
Послухайте...

З а х а р Л у к и ч
(одірвавшись од шахівниці)
Ні-ні. Нема коли.

І тут не філармонія, між іншим.

А р к а д і й
Гаразд. Тоді навідаюсь додому.
Із любкою побачусь — і назад.
(Виходить.)
Біля контори здибується
з дідом Гарасимом.
Зрадівши, як рідному батькові).
А ви мені якраз потрібні, діду.

Г а р а с и м
(з гідністю)
Атож. Мабуть, невикрутка якась?

Аркадій

(закліпавши очима)

Не так щоб дуже...

(Одводить діда вбік).

Термінова справа.

(Виймає з кишені гроші, дає

Гарасимові).

Гарасим

Коли не знаю за що — не візьму.

Аркадій

(радісно)

Дістав сім тонн пружинистого дроту...

Гарасим

Дістав — і добре. А навіщо гроші?

Аркадій

А звідки знать, чи скоро привезуть?

А тут послать на виставку потрібно

Продукцію... А де її узять?

(Озирається).

Одненьке шило і одненьку швайку...

Сьогодні й починайте...

Гарасим

Зразу б так.

(Чуває погилуцю).

Що зробиш, доведеться виручати.

Але запам'ятай: останній раз.

Аркадій

(зрадівши, дає гроші)

Спасибі вам. До смерті не забуду.

Гарасим недбало махає рукою, іде. Аркадій на ходу засовує гроші до дідової кишені.

Аркадій

(лишившись сам)

Це щастя, що на світі є діди.

Якби не Гарасим, пиши пропало.

(Зникає).

Та сама кімната. Захар Лукич і Круть грають у шахи. Решта працює.

Круть

(улесливо)

Ви граєте сьогодні, як Альохін.

Іще три ходи, і хапаю мат.

Беріть слона, а потім — шах — турою.

Ви так, я — так. І все. І я здаюсь.

Захар Лукич
Хвилиночку.
(Обміркувавши ситуацію).
Я саме так і думав.

Роблять кілька ходів, після чого Круть піднімає руки вгору.

Круть
Вітаю вас, Захаре Лукичу.
Ви грали у гросмейстерському стилі.
(Тисне партнерові руку).

Василь Панасович
(скрушно)
Кругом щось відбувається, а тут
Усе на місці... Тут усе на місці.

Входить Гриць Добривечір. Круть хуленько накриває шахівницю газетою, а побачивши Гриця, газету прибирає. Замість привітатись, Гриць обводить присутніх інтригуючим поглядом.

Гриць
Послухайте, шановні швайківчани,
Важливе повідомлення...

Захар Лукич і Круть
(відриваються від шахівниці. Майже
одночасно)
Що? Що?

Гриць
Призначено з сьогоднішнього дня
Директором контори «Шило — швайка».
(Робить паузу).

Всі насторожуються.

Ану кого?

Оля
Вже знаємо.

Гриць
Кого?

Оля показує очима на Захара Лукича. Той помічає.

Захар Лукич
(самозадоволено)
Воно мені, їй-богу, ні до чого.
Мене цілком влаштовує стілець.

Гриць
Скоріше догравайте, щоб зненацька
Вас не застукав...

Захар Лукич
 (*похмуро*) Не мели дурниць.

Круть
 (*до Гриця*)
 Ні — ти серйозно?

Оля
 Грицю, він тутешній?

Гриць
 Кіндратій Северинович Печений!

Захар Лукич
 (*нараз зів'явши*)
 Не чув такого.

Круть
 (*з цікавістю*)
 Хто він?

Гриць
 Наш земляк.
 Отож прощу любить і шанувати.

Оля
 А він солідний?

Круть
 Ще б пак...

Гриць
 Що кому...
 Якраз в батьки тобі годиться, Олю.

Оля
 Неінтересно.

Гриць
 (*не приховуючи ревности*)
 У такому разі
 Взаємності не важко домогтись.
 Не відставай від моди, дорогенька.

Оля
 Але й не забігатиму вперед.
 Не встигне познайомитися дехто,
 А вже тебе заманює у загс.

Гриць
 У чий город камінчик?

Оля
 (*лукаво*)
 У сусідній.

Круть
 (*з досадою*)
 І як я міг? Такого маху дав!

Гриць

(здивовано)

Що сталося?

Захар Лукич

(зловтішно)

Цей чемпіон коржівський

Мені нарешті партію продув.

Круть

(до Гриця)

Хіба ж я знав? Маленький прорахунок.

Не той, виходить, розіграв гамбіт.

Гриць

(багатозначно)

Все ясно...

Круть

(спохопившись)

Що?

Захар Лукич

(глянувши у вікно, схоплюється з місця)

Шановне товариство,

Під'їхала машина... Що, як він?

Круть прикриває газетою шахи. Усі схиляються над паперами, посилено цокають на рахівницях. Хвилина напруженого чекання. Нарешті в чоботях, в повенькому брилі входить Печений. На ньому легенький чесучевий піджак. При краватці. Рішучим кроком, не дивлячись ні на кого, прямує до дверей з вивіскою: «Директор». Зникає в кабінеті. На обличчях у всіх — розгубленість, подив, нерозуміння.

З а т е м н е н н я .

КАРТИНА ДРУГА

Посередині сцени — директорські двері. Печений щойно ввійшов. Оглядає кабінет. Письмовий стіл, накритий зеленим сукном. На стінах і гардинах — трафарет, той самий, що в кімнаті. Попід стіною — довгий стіл для засідань. Килимова доріжка через весь кабінет. Печений стоїть біля порога, прислухається до підозрілої метушні за дверима. Це Захар Лукич і Круть, відштовхуючи один одного, заглядають у замкову шпарку. Печений присідає, заглядає теж. Зустрівшись з очима Печеного, Круть відскакує. Сповнений власної гідності, Печений підходить до директорського крісла.

Печений

(задоволено)

Пройсов, здається, так, як і належить.

(Оглядає кабінет. Обличчя виказує незадоволення. Починає переставляти крісло, стільці. Робить це швидко, з ентузіазмом. Переносить телефонний столик з правого боку на лівий. Натискає на кнопку).

Дзвінок. Входить Оля.

Печений

Подать негайно особові справи.

Оля виходить.

(Сідає. Переставляє канцприладдя).

Входить Оля. Кладе на стіл папку. Виходить.

(Розгортає папку).

Дзвонить телефон.

(Рука машинально тягнеться вправо, пробує намацати трубку).

Другий дзвінок.

(Не намацавши, піднімає голову і бачить — телефон з лівого боку).

Третій дзвінок короткий.

(Знімає трубку).

Алло! Алло!..

Чути зумер.

(Кладе трубку).

Як треба — се подзвонять...

(Бере першу анкету, читає).

Захарій Мокрий... Старший обліковець.

Вступав до інсих партій?

(Переглядає).

Не вступав.

Підходить...

(Відкладає, бере другу).

Круть... Цей — просто обліковець.

(Переглядає).

Се молодий. Вступати не успів.

Подумаєм...

(Відкладає).

Хто далі?

Добривечір.

Молодсий обліковець...
(Переглядає).

Теж не встиг.
Слід придивитись. Зовсім голопуцьок.
(Відкладає. Бере четверту).
Гм... Окунь. Наймолодсий обліковець.
А скільки ж йому років?
(Переглядає).

Ай-яй-яй...
Такий, як я, а й досі — наймолодсий.
Видать, порожнє місце. Заскаруб.
(Нерозважно хитає головою, читає далі).
Не мав... Не був... На фронті був.
(Пауза).

Побачим.
(Відкладає, бере н'ягу).
Аркадій Караваєнко...
(Переглядає).

А цей
Ніде не був. Ні в інсих, ні на фронті,
Ні в партизанах... Чистий, як сльоза.
Начпостачзбут контори «Сило — свайка».
(Відкладає. Бере шосту).
Хто далі?..

З а т е м н е н н я .

Кімната перед кабінетом. Підкреслено робоча обстановка.
Посилено клацають рахівниці. Оля друкує на машинці.
З портфелем у руці вбігає Аркадій.

А р к а д і й
Кругом-бігом... Ура! Ура! Ура!

Усі, як один, зацитькали, показуючи на директорські двері.

(Переходить на шепіт).
Уже? Невже?

Всі ствердно кивають головами.

А хто і що?

В с і р а з о м

Печений...

З а х а р Л у к и ч
(показує на свої зуби)
Не на мої...

К р у т ь

Дебют важкий, але...

Аркадій
Який?

Оля
У формі. Ніби фізкультурник.

Гриць
Нулівка — перший сорт — на голові.

Аркадій
Одягнений?

Круть
В чоботях. При краватці...

Гриць
У сірому — із кантом — галіфе.

Оля
У брилику...

Аркадій
Якого виробництва?

Захар Лукич
(зневажливо)
Місцевий ширпотреб...

Аркадій
(радісно)

Алюр-велюр.

Лунає дзвінок. Усі, крім Василя Панасовича і Гриця, здригнулися. Оля йде на виклик. Захар Лукич, Аркадій, Круть застигли з витягнутими шиями. Входить Оля.

Оля
(до Аркадія)
Вас кличуть...

Затемнення.

Кабінет. Влітає Аркадій. Як не біжить по килимку.
Вигляд впевнений, нахабнуватий.

Печений
Товарис Караваєнко?..

Аркадій
Так точно.

Начальник-постачальник і т. д.

Печений
Все знаю.

Аркадій
(осікшись)
Що?

Печений
Доповідай про діло.

Аркадій

(сміливішає)

Алюр-велюр, кругом один ажур.

Дістав сім тонн пружинистого дроту.

Вантажать. Шила будуть — вищий клас.

(Роз'єднує брилі).

Помацайте. З японської соломи.

Ефір-зефір. Не бриль — сама кадриль.

Одненького привіз про всяк випадок.

Печений

(не зважає)

А матер'ялу для колодочок?

Аркадій

Сировини цієї вистачає.

Це вам не дріт. Забитий нею склад.

(Нишпорить очима по столі).

А де сифон? Сифончик-балабончик?

Хто міг прибрати? Мить — і зашумить.

(Вибігає. За мить з'являється з сифоном і склянкою на підносі. Ставить край столу).

Печений

(не звертає на сифон уваги)

Коли прибуде дріт?

Аркадій

За тиждень буде.

(Виймає з портфеля білу сорочку з короткими рукавами).

Що скажете про цей нейлон-перлон?

Аж світиться... Якраз на цю спекоту.

Люкс-фукс. Одненьку зайву прихопив.

Печений

(не звертає уваги)

А со, коли за тиждень не прибуде?

Аркадій

Колодочки стругатимем, а там —

Раз-два — простромим — і готове діло.

Не вперше так...

Печений потягнувся рукою до сифона. Аркадій, щоб догодити, встигає першим.

Печений

(рішуче)

Ні-ні, перехотілось.

Аркадій
(розчаровано)
Даремно. Хоч ковточок. Газ-фугас.
(Виймає з портфеля три краватки).
Останній крик — французько-італійський.
Про всяк випадок прихопив аж три.

Печений
(не звертає уваги)
Не прийде вчасно — вдарить телеграму.
Проконтролюй...

Аркадій
(розгублено)
Фасон не в унісон?
(Запихає в портфель речі).

Печений
Про-кон-тро-люй...

Аркадій
Бувайте-вибачайте.
(Виходить).

Печений тягнеться до сифона, наливає в склянку води, повільно п'є.

Поворот кола.

Кімната перед кабінетом. Входить Аркадій. Мов у воду опущений.

Захар Лукич
(вхідно)
Ну що, поміг сифончик-балабончик?

Аркадій
Ні люкс, ні фукс. Нічого не бере.

Дзвінок. Оля виходить. За мить повертається.

Оля
Товариш Круть...

Круть
(перелякано)

Мене? Чого так скоро?
(Згортає папери, іде до дверей).

Аркадій
(з досадою)
Чудак-судак. Не ту наживку взяв.

Круть несміливо прочиняє двері, заглядає. Не зразу наважується увійти. Аркадій сідає на його місце, підширає ру-

ками голову, замислюється. Входить Славон Правда-Матінка. На ньому приношений офіцерський кітель, галіфе, вилянялий військовий кашкет. Високого зросту, міцної будови, поголений. Весь час підкидає на долоні сірникову коробку. Уважно спостерігає, як Гриць клацає на рахівниці. На обличчі — зачарування. Кладе долоню на Грицьове плече.

С л а в о н

Ач, як навчивсь. Немов на піаніні.
Цок-цок... Цок-цок...
(Зачудовується ще дужче, усміхається).
Недаром хліб їси.
(Враз на обличчя набігає тінь).
Дивись мені: лічи, не помиляйся,
А то контроль наскочить — і цок-цок...
(Підходить до столу Захара Лукича.
Дивиться, як той щось пише, заглядає
в папери).

Щоб спекатися гостя, Захар Лукич пригощає Славона сигаретами.

С л а в о н

Хабариком задобрюєш? Не вийде.
Пиши-пиши... Я тільки подивлюсь,
Чи все на місці — нулики і цифри,
Не вкралась де приписочка яка.
Гляди мені, а то — цок-цок... Цок-цок...
(Підкидаючи коробочку, підходить до Олі, яка з самого початку переживає за батькову поведінку. Пильно дивиться на неї, в очах — радість і жаль. Переводить погляд на директорські двері).
Нікого, доню, не впускай без діла.
А хтось проскочить — милувать не буду.
Не подивлюсь, що в мене ти одна.

О л я

Не бійтесь, тату. Я не пропускаю.

Підходить до Аркадія. Той підводить голову, очі зажурені.
Проводить долонею по Аркадієвій чуприні.

С л а в о н

Щоб веселитись — треба пожуритись.
(Задоволений, що зробив добре діло, виходить).

А р к а д і й

(з іронією, вслід)
Цок-цок, цок-цок... Інспектор об'явився!

О л я

Не смійте з мого батька глузувать.

А р к а д і й

Оце тобі! Й пожартувать не можна.

З а х а р Л у к и ч

(до Олі)

Усі ми поважаємо його

І любимо...

(Пауза).

Хто винен, що на нього

Таке знаходить? Результат війни...

А р к а д і й

Якби не та контузія на фронті,

Твій батько вже районом заправляв би.

А може, й вище...

З кабінету долинає густий переливчастий сміх.

А р к а д і й

Круть не ловить гав.

Частує анекдотиками, мабуть.

(Підходить до дверей, наставляє до щілини вухо).

Регіт вибухає знову.

Клянусь-божусь, Роман пуска туман.

Відчиняються з гуркотом двері, з яких пробкою влітає

К р у т ь. Вигляд украй розгублений.

К р у т ь

(зітхає з полегшенням)

Х-ху...

О л я

Божевільний!

А р к а д і й

Мов Марко з пасльону...

З а х а р Л у к и ч

Ну що, кажи?

К р у т ь

(не зразу)

Пішов від короля.

Та, бачу, анекдотів не сприймає.

Притуплена до гумору душа.

А р к а д і й

Бреши-бреши... Ми ж чули його регіт.

Круть

(зітхнувши тяжко)

Не повезло... До всього — ще й конфуз...

Захар Лукич

(стривожено)

Що сталося?

Круть

Коли уже виходив,

Об килимок клятуцій зачепивсь

І приземлився...

Захар Лукич

Ну?

Круть

А він регоче.

Всі переглядаються.

Не знаю, як і вискочив відтіль.

Такий дебют... А що чекає завтра?

Аркадій

(встає, рішуче)

Ще клюне судачок на мій гачок!

(Виходить).

Дзвінок. Оля виходить.

Затемнення.

Кабінет. Печений розмовляє по телефону. Входить Захар Лукич. Виструнчується перед столом.

Печений

(в телефонну трубку)

Хто розмовляє з вами? Сам Печений.

Так, персий день. Сьогодні персий день.

На складі скільки? Зачекайте троски.

Під час розмови обличчя Захара Лукича просвітлюється. Услід за Печеним ворухить губами, ніби повторює слово в слово. Раптом Печений повертає голову. Захар Лукич ви-простується ще дужче.

Печений

Кажіть скоріше: скільки сил на складі?

Захар Лукич

Скажу.

(Повільно, щоб не збитись).

Сість тисяч.

Печений

(в трубку)

Чуєте? Сість тисяч.

(До Захара Лукича).

А свайок скільки?

Захар Лукич

Більсе на п'ятсот.

Печений

(в трубку)

А свайок більсе на п'ятсот...

(Пауза).

Со-со?

Надалі більсе випускати свайок?

Раз більсе — значить, більсе. Нам-то со?

(Кладе трубку. До Захара Лукича).

Так скільки сил?

Захар Лукич

Казав же...

Печений

Повторіть.

Захар Лукич

Не вірите? Сість тисяч.

Печений

Ну, а свайок?

Захар Лукич

(повільно)

Ні більс — ні менс, сість тисяч і п'ятсот.

Печений

(незадоволено)

Чому так розмовляєте зі мною?

Захар Лукич

Хіба я со? Спитали — відповів.

Печений

Пробачте...

Захар Лукич

Просу.

Печений

(по паузі)

І давно ви так?

Захар Лукич

(подумавши)

Соб не збрехати, змалечку... з колиски.

Печений

Просу, сідайте. Со ви стоїте?

*(Бере зі столу пачку «Казбеку», пригощає
Захара Лукича. Закурює і сам).*

Он воно со... Так-так... А ви жонаті?

Захар Лукич
(почувається вільніше)
Жонатий.

Печений
Маєте дітей?

Захар Лукич
Аж двох.

Печений
А діти?

Захар Лукич
(не зразу)
Со?

Печений
Вони як?

Захар Лукич
Не питайте.

І діти, і дружина, й навіть дід...

Печений
(перебиває)
Усі так само? Чудеса, та й годі.

Захар Лукич
(підбадьорений)
І прадід, кажуть... Але сам не чув.

Печений
(стримуючи радість)
Нічого. Хай. Сердечно їх вітайте.

Захар Лукич
Спасибі. Можна йти?

Печений виходить з-за столу, бере Захара Лукича під руку, показує на обидва столи. На обличчі Захара Лукича крайнє здивування. Не збагне, в чому річ.

Печений
Чому такий розрив?

Ніяк не доберу — чому окремо?

Чим ближче ми до мас, тим красце всім.

Захар Лукич
Це точно. Сю секундочку. Наблизим.
(Береться пересовувати довгого стола).

Печений
Ні, красце сам наближуся до них.
(Береться пересовувати свого стола).

Самовіддано йому допомагає Захар Лукич. Відповідно переставляють крісло, телефонний столик.

Захар Лукич
(*відхекуючись*)

Розривчика не стало. Все, як треба.
Я можу йти?

Печений

Тепер усе як слід!

Ідіть.

Захар Лукич виходить.

Бувають чудеса на світі!
Його сам бог послав мені сюди.
Одразу стало якось веселісе.
Людина з головою, со й казать.
Всі цифри, бач, у пам'яті тримає.
Порядний, видно, чоловік. Ану
Промацаємо інших — со за люди.
(*Натискає на кнопку*).

Входить Оля.

(*Заглядає в анкету*).

А зараз Добривечора сюди.

Оля виходить. Входить Гриць. Рівним кроком підходить до столу.

Печений

Молодсий обліковець Добривечір?

Гриць

Я перед вами.

Печений

Добривечір?

Гриць

Так.

Печений

Чому не Добрийдень, не Добрийранок?

Гриць знизує плечима.

Сам розумієс, вечір — це не день.
Ні сонечка, ні птасецки у небі...

Гриць

Це правда.

Печений

Вся природа завмира... (*Пауза*).
Давно уже працюєте в конторі?

Гриць
Чотири роки.

Печений
Скільки?

Гриць
(подумавши)
Майже п'ять.

Печений
(незадоволено)
Чотири-п'ять... А со раніс робили?

Гриць
Учився в школі. В інститут вступав,
Та вийшов пшик...

Печений
Со вийсло?

Гриць
Пшик. Невдача.

Печений
Пшик?

Гриць
Пшик.

Печений
Скажи ісе раз.

Гриць
Пшик.

Печений
Е, голубе, ти, бачу, се й упертий.

Гриць
Аякже. Бо свого таки досяг.
Вже другий рік навчаюся заочно.

Печений
(холодно)
Учись-учись, товарис Добривечір,
Але, дивися, соб не вийсов пшик.

Гриць
Я можу йти?

Печений киває головою. Проводжає Гриця довгим поглядом.
Гриць виходить.

Печений
Бач, не санує старсих.
Такому віжки тільки попусти,
Незчуєся, коли й на сию сяде.
Мені не сядес!

Поворот кола.

Кабінет. Печений проводить нараду.
За столом — Захар Лукич, Аркадій, Круть.

Печений
Вже тиждень, як одержали бумажку
На виставку продукцію послать.
(До Аркадія).
Дріт привезли?

Аркадій
Аякже. Скоро буде.
Шурум-бурум, три блискавки послав.
Але вживаю заходи й побічні,
Зарані все продумано...

Печений
Які?

Аркадій
Про всяк випадок діду Гарасиму
Завдання дав. У пилах знає толк.
Уже як зробить — любо подивитись.

Печений
А со, як Гарасим твій підведе?

Аркадій
Ніколи в світі. Діло своє знає.

Захар Лукич
Це можна перевірити. Він тут.

Печений натискає на кнопку. Входить Оля.

Печений
Хай зайде сторож.

Оля виходить. Входить Гарасим. На плечі — брезентовий плащ.

Гарасим
Здрастуйте.

Печений
Сідайте.

Гарасим
(не знайшовши вільного стільця)
Нема коли. Лишилося п'ять днів,
А діло посувається слабенько.

Печений
(до Аркадія)
Я со казав?

Аркадій
(до діда)

А що вам заважа?

Г а р а с и м

Сутужно з дротом...

Ї р у т ь

(з крайнім подивом)

Що ви? Схаменіться.

Щороку виробляємо його

Мільйони кілометрів, як не більше,

А ви — сутужно...

Г а р а с и м

(чухає потилицю)

Десь уже знайду.

Хіба я що?

(Пауза).

Колодочки готові.

(Виймає з кишені колодочки).

П е ч е н и й

А креслення з собою принесли?

А р к а д і й

(до Печеного)

Робив не раз. Ручаюсь головою.

П е ч е н и й

(до Захара Лукича)

Складіть косторис. Точно підрахуйте.

І соб законно. Виведіть баланс...

З а х а р Л у к и ч

Побоююсь, підскочить собівартість.

Можливі збитки...

П е ч е н и й

Со ви? Навпаки,

Тут слід про економію подумать.

А р к а д і й

Я прикидав. Виходить так на так.

П е ч е н и й

Цього замало. Скоротіть процеси.

(До діда).

Ви можете процеси скоротить

І водночас гарантувати якість?

Г а р а с и м

Раніше я обходився без них,

Виходило...

Всі сміються.

П е ч е н и й

(до Аркадія)

Знайсов кандидатуру.

Г а р а с и м

(знижує плечима)

От хрест святий... Йй-богу, не брешу.

П е ч е н и й

(до Аркадія)

Узять над дідом сефство.

А р к а д і й

Не турбуйтеся.

П е ч е н и й *(до діда)*

А креслення, будь ласка, покажіть.

Г а р а с и м

Не покажу, бо все це в голові,

А на бумазі може і не вийти.

П е ч е н и й

Перенесіть ідею на папір.

Не послемо ж на виставку якусь там

Кустарщину... Затвердимо — й робіть.

А р к а д і й

Не встигнемо...

Г а р а с и м

Що ж, попрошу онуку.

Вона слонів малює, як живих,

То, мабуть, шило й швайку намалює.

П е ч е н и й

(до діда)

На вас лежить уся відповідальність,

На карту ставим насу марку, честь.

Без креслення не можна. Йдіть додому —

І кресліть...

Г а р а с и м

(веселіше)

Намалюєм як часи.

Печений прощається з Гарасимом за руку, після чого дід наважується подати руку кожному. Іде. Напівдорозі зупиняється. Ніби до глядачів.

Ну де б його узять якусь дротину?

(Виходить).

А р к а д і й

Клянутьсь-божусь, все буде в акурат.

П о в о р о т к о л а .

Кімната перед кабінетом. Захар Лукич і Круть грають у шахи, решта працює. З кабінету виходить Оля з папірцем у руці. Перед тим, як друкувати, пробігає папірець очима.

О л я

Товариші, наказ номер один.

(Читає).

«В зв'язку з тим, що на сьогоднішній день центр ваги у нашому виробництві переноситься на випуск швайок, перейменувати контору «Шило — швайка» на «Швайка — шило». Відповідальність за негайне проведення в життя необхідних заходів стосовно заміни конторської вивіски, штампу і т. д. покласти на старшого обліковця тов. Мокрого. Директор контори «Шило — швайка» — «Швайка — шило» *Печений*».

Г р и ц ь

(іронічно)

Страх як люблю, коли перебудова!

З а х а р Л у к и ч

Не розумію скепсису твого.

Раз більше випускатимемо швайок,

Чому ж повинне другорядне шило

Стоять на першій місці? Га? Чому?

Цілком логічно...

К р у т ь

Мудро й своєчасно.

Видать, собаку з'їв на цих ділах.

Я б зроду не додумавсь до такого.

З а х а р Л у к и ч

Це, голубе, тобі не в шахи грать.

Беру до виконання.

(До Олі).

Що там далі?

О л я

(іронічно)

Поки що все.

(Починає передруковувати).

Входить дід Гарасим. Деякий час мовчки стоїть біля порога.

З а х а р Л у к и ч

(незадоволено)

Іще ви, діду, тут?

Г а р а с и м

І тут, і ні...

(Скидає кепочку з гудзиком посередині. Про-

водить пальцями по вусах. Нарешті звертається до всіх разом).

Клята моя баба

Мене уповноважила спитати,

Чи буде мені, значить, прогресивка?

Круть

А на якому зараз ви об'єкті?

Гарасим

Гараж, контора, склад... Куди пошлють.

(Пауза).

Я не про те... Заказ у мене срочний...

Що не кажіть, доводиться вручну.

Захар Лукич

А нащо вона вам, та прогресивка?

Городина, і сало, й молоко —

Усе ж своє...

Гарасим

То ви її спитайте.

Хіба я знаю?..

Круть

(переводить погляд на шахівницю, до Захара Лукича)

Зараз буде мат.

Гарасим

(до Гриця)

При дівчині? Ти що, сказився, хлопче?

Захар Лукич

Це гра така.

Гарасим

(удає з себе прощачка)

Ага...

(Підходить до гравців).

А платять як

За тую гру?

Круть

Ви, діду, не крамольте.

У сторожів твердий оклад, і все.

А прогресивка — тим, що виробляють

Матеріальні цінності в цеху.

Ви ж не в цеху працюєте, а вдома,

Вам доручили... Це висока честь.

Гарасим

Так і скажу їй...

(Повергається, щоб іти).

І чого воно?

Круть

Що, діду?

Гарасим

(уже від порога)

Отака несправедливість.

Круть

Ви, діду, ніби той опортуніст.

Яка несправедливість в нашу пору?

Гарасим

(повергається, насуплено дивиться в очі Крутеві)

На голові у тебе ціла скирта,

А в мене ні пучечка... А чого?

(Різко обергається, рушає до дверей, виходить).

Круть

(розводить руками)

Чи винен я, що в нього ні пучечка?..

Свідомості в старого ні на гріш.

Затемнення.

КАРТИНА ТРЕТЯ

На авансцену виходить Аркадій. Одягнений, як і раніше. Без бриля. З магнітофоном.

Аркадій

Алюр-велюр...

(Куйовдить чуба, щось посилено думає.

Раптом стрепенувся, просіяв).

Що скаже моя любка,

Коли побачить стриженням мене?

(Знову щось прикидає).

Нічого, звикне... Чим не фокус-покус?

(Іде з авансцени).

Розсувається завіса. Квартира Печеного. В бік вулиці відчинене вікно. Палазя накриває на стіл.

Палазя

(до глядачів)

Передали по радіо, чи що,

Що я уже директорша? Всі знають.

Забігла вранці в райунівермаг,
А там мені завідувач на вухо,
Що мають привезти якісь там кліпси.
Якісь там... А чому не золоті?..
Якісь мені теперечки не личать.
(Виходить. Повертається з салатницею).
А чи, либонь, написано на лобі,
Що я уже директорша?
(Пауза).

Зайшла
У гастроном. І де не взявсь директор,
Рекомендує баличка узять.
«А де ж він?» — я до нього. «Під прилавком».
«Е, ні, — кажу. — Якщо на те пішло,
Давай мені ікру, і тільки чорну».
*(Виходить. Повертається з кількома стравами
і пляшкою коньяку під рукою).*
Чи рознесла сорока на хвості,
Що я уже директорша?
(Пауза).

Сусідка,
Нещасна генеральша відставна,
Перестрівас вчора на дорозі
І ніжно так: «Палазю, добрий день».
А я на те: «А де поділи батька?
Його, до речі, звать було Павлом».

З коридора чути: «Ой дівчино, сумить гай, кого любис —
вибирай». Входить Печени й.

П а л а з я
Що сталося? Чого такий веселий?
П е ч е н и й
Скажи мені: чи є на світі бог?
П а л а з я
Ти часом не хильнув перед обідом?
Розкажуй по порядку — що таке.
П е ч е н и й
Іду оце додому повз топольки,
А на дусі так радісно...
П а л а з я
Чого?
П е ч е н и й
Війнув вітрець, заселестіло листя:
Су-су... Су-су...

П а л а з я

Що ж дивного?

П е ч е н и й

Чекай.

Я далі йду. Чиїсь пасуться гуси
На моріжку. Побачили мене
І, як одна, усі засепеляли...

П а л а з я

(перебиває)

Ти краще про роботу розкажи.

П е ч е н и й

Е, на роботі краще, ніж удома.
У мене там співає вся дуса.
(Оглядає стіл).

Постав ісе один прибор.

П а л а з я

Для кого?

П е ч е н и й

Чудовий-пречудовий чоловік.
Товарис Мокрий. Старший обліковець.

П а л а з я

А чим же він чудовий?

П е ч е н и й

Голова!

У пам'яті усі тримає цифри...

П а л а з я

На нього й опирайся.

П е ч е н и й

Справлюсь сам.

Сьогодні розпочав перебудову.
Дзвонили: більсе свайок випускати.

П а л а з я

А шил?

П е ч е н и й

А сил — ні більсе, ані менсе.

Лунає дзвінок.

Товарис Мокрий, мабуть. Зустрічай.

Палазя виходить.

Освітлений простір перед відчиненим вікном квартири Печеного. З одного боку до хати підходить Славонц, з другого — Аркадій. В Аркадія поголена голова, в руці магнітофон.

С л а в о н

(пильно оглядає Аркадія, удає, що не впізнає)

Ще молодий, а зовсім голомозий.

Ну де я тебе бачив?..

А р к а д і й

Вгомонись.

Серйозне діло назріва, Славоне.

До кімнати входять П а л а з я і З а х а р Л у к и ч.

П а л а з я

Ласкаво просим.

З а х а р Л у к и ч

Черга в перукарні.

Пробачте, со спізнився...

П а л а з я

Ні, якраз.

Аркадій прислухається, крадеться до вікна, заглядає.

А р к а д і й

Оце так фокус-покус! Обскакали.

Нулівка — перший сорт — на голові.

П е ч е н и й

Знайомтеся.

З а х а р Л у к и ч

Захар Лукич.

П а л а з я

Палазя.

Прошу за стіл. Сідайте ось сюди.

Сідають за стіл. Печений наливає в чарки.

П е ч е н и й

Сось у горлі деренчить, деренчить.

Треба насе горлечко промочить.

Промочим, га?

З а х а р Л у к и ч

З приємністю. Нам со?

На здоров'я пивси,

Чорнявих любивси.

Дзенькіт чарок.

По-оїхали...

А р к а д і й

(принюхується)

Клянусь, що коньячок.

Три зірочки...

(*Нюхає далі*).

Карасики в сметані...

П а л а з я

Закусуйте, закусуєте, будь ласка.

З а х а р Л у к и ч

Одного у сметані проковтнем.

А р к а д і й

(*радісно*)

От угадав. Сифончик-балабончик.

С л а в о н

(*грізно*)

Чого стовбичиш під чужим вікном?

Підслухуєш? Ану покажуй п'яти!

А р к а д і й

Славоне, тихше. Назріва біда.

Я хочу попередити начальство.

(*Настроює магнітофон*).

П а л а з я

(*до Захара Лукича*)

Давно уже в конторі «Шило — швайка»?

З а х а р Л у к и ч

У «Шило — швайці»?

П а л а з я

Як?

З а х а р Л у к и ч

У «Сило — свайці»?

П а л а з я

А спробуйте сказати, як перший раз.

З а х а р Л у к и ч

Не можу. Це буває дуже рідко,

Коли не так повернеться язик.

П а л а з я

Цікаво... І давно зашепеляли?

С л а в о н

Тут щось не так... Міліцію сюди!

(*Поривається йти*).

Аркадій насилу стримує його.

П е ч е н и й

Се по одній?

З а х а р Л у к и ч

З приємністю. Нам со?

П а л а з я

Й не думайте. Ще на роботу треба.

З а х а р Л у к и ч

Ви не хвилюйтесь. Там усе гаразд.

У нас там наймолодший обліковець

Скучать не любить. Тягне за п'ятьох.

І вже такий сумлінний, со ні разу

За сорок літ на службу не спізнивсь.

(Показує очима, що можна наливати).

Печений не розуміючи дивиться на Палазю. Та заперечливо хитає головою.

П е ч е н и й

(встає)

Ні-ні, пора... Робота є робота.

Захар Лукич — явно неохоче — встає з-за столу останнім. Аркадій щось шепче Славонові на вухо, після чого тихо хихикає. Славон ще дужче хмурнішає.

С л а в о н

(грізно)

Я що сказав? Іди з-перед очей!

Аркадій забирає магнітофон, зникає.

Печений, Палазя, Захар Лукич виходять на подвір'я. Славон відходить убік. Печений з Палазею проводжають Захара Лукича до хвіртки. Подружжя повертається до хати, а Захар Лукич, насунувши на стрижену голову шпирпотребівського бриля, іде. Його наздоганяє Славон.

С л а в о н

(показує на хату Печеного)

А де працює він?

З а х а р Л у к и ч

У «Сило — свайці».

С л а в о н

Де-де?

З а х а р Л у к и ч

Кажу ж, у «Шило — швайці».

С л а в о н

(знижує плечима)

Тьху!

Захар Лукич рушає геть, а Славон стоїть якийсь час на вулиці в задумі. Пересмикнувшись, як від холоду, раптом піднімає руку ніби для подання команди.

Приціл сто двадцять. Батарей, вогонь!

Спіраючись на кийок, посмішає на роботу Василь Панасович. Порівнявся з Славомом.

С л а в о н
(стрепенувшись)
Ага, це ви...

Василь Панасович зупиняється. Славон підходить до нього впритул.

Маленька перевірка...
В а с и л ь П а н а с о в и ч
Будь ласка.

С л а в о н
(обурено)
Гидко глянуть. Стид і страм!
Один сказився, а за ним і другий.

В а с и л ь П а н а с о в и ч
Не розумію...

С л а в о н
Скиньте картуза.
Чи кучері сивенькі ще на місці?

Василь Панасович скидає картуза. Славон задоволений.

В а с и л ь П а н а с о в и ч
Що скажете?

С л а в о н
Не густо, але є.
А як, скажіть, даються вам шиплячі?

В а с и л ь П а н а с о в и ч
Поки що вимовляю...

С л а в о н
Молодця!
Я вас давно шаную за порядність.
А дехто, розумієте, уже
На моду перейшов а-ля Печений.
Даруйте, що затримав.

Прощаються. Василь Панасович іде. Тим часом до Славона наближається Гриць.

С л а в о н
А, це ти?
Здоров, здоров...

Г р и ц ь
Вже ж бачилися вранці.

С л а в о н

Ще раз привітайся. Не помреш.
Очіпка скинь. Вклонися як годиться.

Г р и ц ь

(скидає берета)

Добридень, Ярославє Хомичу!

С л а в о н

(кинувши погляд на Грицьового чуба, приємно вражений)

А служиш де?

Г р и ц ь

(дивуючись)

Як — де? У «Шило — швайці».

С л а в о н *(задоволено)*

А в тебе голова не на шарнірах.

Зелена тобі вулиця. Іди.

Прощаються. Ідуть у різні боки.

(Перед тим, як піти зі сцени, зупиняється. До залу).

Чудово... Слухай, взвод, мою команду:

На Гриця і на Окуня —

рівня-яйсь!

П о в о р о т к о л а .

Квартира Печеного. Палазя Павлівна, прибравши зі столу, зникає з посудом на кухні. Печений, без піджака, стоїть перед люстром, намагається зав'язати краватку, але безуспішно.

П е ч е н и й

Придумали ці засморги на сию.

Хоч круть, хоч верть — не в'яжеться,

і все.

Палазю!

Голос із кухні: «Зараз. Почекай хвилишку».

(Сідає з краваткою на шії на канані).

Входить П а л а з я .

Дай виситу сорочку.

П а л а з я

Отакє!

Навіщо ж я нейлонову купляла?

П е ч е н и й

Сама купляла, то сама й в'яжи.

П а л а з я

Пора самому вчитися. Дивися ж:
Два рази обкрути... Ось так. А потім
Цей хвостик — бачиш? — в дірочку просунь.
Запам'ятай: два рази... Потім хвостик...

П е ч е н и й

(*перебиває*)
У дірочку. Подумаєс — премудрість.

Пов'язавши, Палазя підводить Печеного до люстра. Печений задоволено розглядає себе. Тим часом Палазя лагідно обнімає його за плече. Якийсь час милуються собою перед люстром.

П а л а з я

А пам'ятаєш: верби, тихий вечір.
Ми вдвох з тобою... Місяць у воді...
Ти ніжно так узяв мене за руку...

Печений прискалює око, згадує.

А ми удвох... Пригадуєш?

П е ч е н и й

Забув.

П а л а з я

Забув, як ми сиділи під вербою,
У березі?..

П е ч е н и й

Сиділи, ну і со?

П а л а з я

(*різко змінює тон*)
Забила, видно, баки секретарка.
Дивись мені!
(*Примирливо*).

Іди вже. Не барись.

Та взнай, коли переселятись будем.

П е ч е н и й

Куди?

П а л а з я

В нову квартиру.

П е ч е н и й

Со таке?

П а л а з я

Хіба ми гірші?

П е ч е н и й

Ти про со говориш?

П а л а з я

Та домагайся: в центрі і з балконом.

П е ч е н и й

А я тобі кажу: не поспісай.

П а л а з я

Нова посада, то й нова квартира.

У центрі і з балконом... Зрозумів?

П е ч е н и й

Я вже старий співати серенади.

Балкон, балкон... Для чого той балкон?

П а л а з я

А де білизну вішать? На топольках?

П е ч е н и й

Та це ж не скромно.

П а л а з я

Скромність — пережиток,

Як і панчохи в стрілочку. Тепер

Прикрашує не скромність, а посада.

П е ч е н и й

Подумай, со говорис.

П а л а з я

Знаю що.

Стукіт у двері. Палазя іде відчиняти. Голос Палазі з коридора: «Кіндрате, тут Славон тебе питає».

Входять Палазя і Славон.

С л а в о н

Ага, це ви? Прошу відповідати:

Це ваша сіра «Волга» у дворі?

П е ч е н и й

Моя.

П а л а з я

Славоне...

С л а в о н

(не зважає)

Ваша чи державна?

П е ч е н и й

Яка різниця?

С л а в о н

Вчора у грозу

Ви проїжджали вулицею Маркса?

П е ч е н и й

Було. А со?

С л а в о н

Так знайте: від учора

Почав я зневажати вас...

П е ч е н и й

Чекай.

(До Палазі).

Не розумію. Со йому потрібно?

С л а в о н

Кого із себе корчите?

П е ч е н и й

В чім річ?

С л а в о н

Ви бачили на вулиці людину?

П а л а з я

Ти не кричи тут.

С л а в о н

(не зважає)

Бачили чи ні?

Повз пам'ятник всесвітньому вождеві

Ви їхали. А дощ як із відра...

П е ч е н и й

Були це ви, яксо не помиляюсь.

С л а в о н

(не зважає)

Шофер і ви. І ні дупні позаду.

Чому не зупинились, не взяли?

Періщить дощ... Людина на дорозі...

П а л а з я

Підняв би руку, може б, і узяв.

П е ч е н и й

(перебиває Палазю)

Пробачте. Винен. Якось не подумав.

(Зніжковіло розводить руками).

Славон рушає до дверей. Біля порога зупиняється.

С л а в о н

Біля самого пам'ятника Марксу

Промчали мимо... У таку грозу.

(Виходить).

П а л а з я

До чого Маркс? До чого тут гроза?

Хоч би й хотів — усіх не перевозиш...

Печений одягає піджака, збирається йти.

Хто хоче, той заходить... Може б, нам
Дружинника біля воріт поставить?

Печений одмахується від її слів, як від мух.

З а т е м н е н н я .

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Над дверима вивіска: «Контора «Швайка—шило». Літери
більші, ніж попередні. В кімнаті Оля. Стоїть замислена
біля відчиненого вікна. Співає.

О л я

Ой біда, ой біда,
Покохала Гриця.
Він за мною упада,
А сказати боїться.

Без кінця, без кінця
Пропонує руку.
А що любить — ні слівця,
Про любов — ні звуку.

Ну й діла, ну й діла.
Що я наробила?
Ради ж нього я пішла
Та й у «Швайку — шило».

Оля раз у раз поглядає на вулицю. Тяжко зітхає. Аж ось
до неї долинає пісня. По голосу впізнавши Гриця, навшпинь-
ках ступає кілька кроків од вікна, слухає, затамувавши дух.

Над усе тебе кохаю,
Та не знаю, як сказати.
В снах з тобою розмовляю
Та й годин по п'ять.

Ой простіше нарубати
П'ять машин дубових дров,
Ніж наважитись сказати
Про свою любов.

Подивись мені у вічі,
Зрозумієш все сама.
Натякав не раз, не двічі.
Та дарма... Дарма...

А була б ти кібернетик,
Зрозуміла б і без слів,
Ради кого я кашкетик
На берет змінив.

Нараз пісня уривається. Входить Гриць. Рішуче підходить до Олі, хоче взяти її за руку. Оля огинається.

Гриць

Чого чекать? Дай руку — і до загсу.

Оля

(відштовхує Гриця)

Іди...

Гриць

Ах так? Відштовхнеш уже?

Оля

(сміється)

До загсу? Ще втечеш, гляди, з весілля.

Ні разу не сказав мені: люблю.

Не вдатний ти до справжнього кохання.

Гриць

Ну хочеш: я признаюся при всіх?

Оля

Це ти? При всіх? Не можеш наодинці,

А де вже там на людях... Не сміши.

(Іде до столу, починає розглядати пошту).

Посипались до «Свайки — сило» скарги,

Що в продажу самі колодочки.

Гриць

(широко розплющує очі)

Наслідуєш Печеного?

Оля

У чому?

Гриць

Чи, може, це почулося мені?

Оля

(схаменувшись)

Ні-ні... Само проскочило.

Гриць

Гляди-но!

Оля

(ніби про себе)

Ото коли наслухався їх,

То вже й не знаєш часом, як потрібно.

(Пауза).

Здається, ти збирався щось казати?

Гриць

А я без слів!..
(Хапає Олю в обійми).

Входить Аркадій, в руді магнітофон.

Аркадій

(удає, що не помігив. Показує на магнітофон)

Гачок — на судачок.

(Знімає точнісінько такого бриля, як у Печеного. Сідає за стіл, машинально проводить гребінцем по голові. Схаменувшись, ховає гребінця до кишені).

Оля

Такий був чуб... І вам його не жаль?

Аркадій

Алюр-велюр, жара. Нема чим дихать.

Гриць

Печений це оцінить, ей же ей.

Аркадій

Товариш Мокрий всіх нас переплюнув.
(Настроює магнітофон).

Голос Палазі

Давно уже в конторі «Шило — швайка»?

Голос Захара Лукича

У «Шило — швайці»?

Голос Палазі

Як?

Голос Захара Лукича

У «Сило — свайці»?

Голос Палазі

А спробуйте сказати, як перший раз.

Голос Захара Лукича

Не можу. Це буває дуже рідко,

Коли не так повернеться язик.

Усі заніміли від почутого. Дивляться одне на одного, не вірячи своїм вухам. Довга німа пауза.

Аркадій

(вимкнувши магнітофон)

Не геній, га? Отак перехитрити!

Тут потерпаєш, трусися, а він

Директорські карасики ковтає...

(Озирається, тихіше).

Нічого... Запишу його ще й тут,

Задля контрасту. Потім десь прокрутим.

Входить Захар Лукич.

Захар Лукич

(до Аркадія)

Накручуєш модерні пісеньки?

Аркадій

(зловтішно)

Атож. Не так модерні, як химерні...

Захар Лукич знімає бриля, точнісінько такого, як у Печеного. Машинально проводить гребінцем по голові. Швидко ховає гребінець, дивиться, чи ніхто не помітив. Починає розставляти фігури. Аркадій не відходить від магнітофона, готовий записувати, як тільки Захар Лукич розтулить рота.

Оля

(до Захара Лукича)

Ну що це з вами? Ніби після тифу...

Аркадій, ви, а там, дивись, і Круть.

Захар Лукич

Постригся із приємністю. Що вдієш?

Порадили шановні лікарі.

Гриць

(до Олі)

Уже прогрес. Хоч брешуть не водно.

Входить Круть.

Захар Лукич

Де забарився?

Круть

Черга в перукарні...

(Знімає точнісінько такого бриля, як у Печеного).

Всі з підкресленою цікавістю стежать за кожним Романовим рухом. Зняв. Голова стрижена. Оля і Гриць перезирнулися, ледве стримуються, щоб не розсміятись.

Круть

(до Захара Лукича)

Стаю на прю. Мій хід від короля.

Починають грати у шахи. Входить Василь Панасович. Захар Лукич і Круть майже одночасно хапають зі столів папери, кидаються до нього.

Захар Лукич

Перепишіть, шановний, і негайно.

Круть

І це, будь ласка. Вдячний наперед.

Василь Панасович ніби не чув. Сідає до столу, виймає з шухляди папери, ближче до себе підсовує рахівницю.

В а с и л ь П а н а с о в и ч

(про себе)

До пенсії лишилось...

З а х а р Л у к и ч

(перебиває)

Чули... Знаєм...

Ніде вона не дінеться...

(Підносить папірця ближче).

Прошу.

Василь Панасович не реагує. Захар Лукич і Круть здивовано переглядаються.

З а х а р Л у к и ч

(роздратовано)

Шановний, ви спізнались. В чому річ?

(Дивиться на годинника).

На сім хвилин...

В а с и л ь П а н а с о в и ч

Так сталося. Викликали.

К р у т ь

(насторожено)

Куди?

А р к а д і й

Чого?

З а х а р Л у к и ч

В такий гарячий час?

Василь Панасович жестом і мімікою показує, куди викликали. Жест — вказівний палець угору — зробив своє діло. Обидва мовчки і нерішуче повертаються на свої місця.

А р к а д і й

(підступивши до Василя Панасовича)

Скажіть, чи вам подобається море?

В а с и л ь П а н а с о в и ч

Авжеж... Авжеж...

А р к а д і й

(зрадівши)

Чи не хотіли б ви

В Одесу прогуляться на деньочок?

В а с и л ь П а н а с о в и ч

Авжеж... Авжеж...

Аркадій

То раджу від душі
Не зволікати. Їдьте хоч сьогодні.
Але вернутись мусите із дротом.

Входить Печений. Портфель при боці. Захар Лукич і Круть ледве встигли замаскувати шахи. Печений мовчки проходить до кабінету. Невдовзі лунає дзвінок. Оля іде на виклик.

Круть

Ходжу слоном...

Входить Оля.

Оля

Захаре Лукичу,

Вас просять...

Захар Лукич

(не відриваючись від шахів)

Зараз.

(Зробивши черговий хід, встає і йде).

Круть

(услід)

Тільки не баріться.

Аркадій бере магнітофон, стає біля директорських дверей з наміром проскочити туди відразу після Захара Лукича.

Аркадій

Засік-підсік... І судачок у торбі.

(До Гриця й Олі).

Ну, як вам той, що пережив п'ятьох?

Оля

Зашепеляй і ти. Іще не пізно.

Аркадій

Щось інше треба. Упустив момент.

(Пауза. Цілком серйозно).

Чого я не вродився шепелявим?

(Безнадійно махає рукою).

Як не везе — так не везе кругом.

Круть

Пережили і бачили грізніших.

Усі гамбіти пустимо у хід.

Василь Панасович

(про себе)

Ходитиму щодня на риболовлю...

Круть
(відірвавшись від шахів, до Василя Панасовича)

Я думаю, що справжній патріот
Ніколи сам на пенсію не піде.

Василь Панасович
Авжеж... Авжеж...

Круть
(зрадівши)

Так думаєте й ви?

Василь Панасович
Авжеж... Авжеж...

З кабінету виходить Захар Лукич. Аркадій мало не збиває його з ніг. Зникає за дверима.

Круть
(до Захара Лукича)

Недовго. Хід за вами.

Захар Лукич
Відставити. Серйозне завдання.
Чомусь відсотком браку зацікавивсь.
Бери й виводь. Даю чотири дні.

Круть
(махає рукою)
Ще встигну.
(Зробивши хід, обертається до Василя Панасовича).

Ось що. Буду вельми вдячний,
Якщо ви підрахуете мені
Відсоток браку...
(До Захара Лукича).

За який період?

Захар Лукич
За червень місяць.

Круть
Суцця єрунда.
(До Василя Панасовича).

Даю два дні.

Василь Панасович
Даруйте, ви до мене?

Круть
Відсоток браку вивести прошу
За червень місяць.

В а с и л ь П а н а с о в и ч
(*подумавши*)

Двадцять сім відсотків.

К р у т ь
(*радісно*)
Ви феномен.
(*До Захара Лукича*).

Продовжуємо гру.

Чотири дні пограємо спокійно.

З а х а р Л у к и ч
Якраз і помиляєшся. Всі шість.

З кабінету виходить Аркадій. Похнюплений, прибитий.

О л я
Як судачок?

А р к а д і й
Зірвавсь безповоротно.

(*Пауза*).
Ха-ха... Не вірить. Каже, що підробка.
Не чудо-юдо? Й слухати не став.

З а т е м н е н н я .

Кабінет. На столі портфель. Печеному жарко. Послаблює на шиї краватку і ненароком розв'язує її. На обличчі вираз, ніби скоїлося щось непоправне. Іде до шафи, дивиться в темне скло, намагається зав'язати, але нічого не виходить.

П е ч е н и й
Два рази обкрутить...
(*Обкручує*).

Ну, обкрутив.

А потім хвостик в дірочку просунуть...
Просунув.
(*Затягує вузол, тягне за кінчик краватки,
і все розповзається*).

І ні хвостика, ні дірки.
(*Спересердя кладе краватку до кишені,
комірець сорочки пускає поверх піджака*).

Входить Захар Лукич.

П е ч е н и й
За цілий день не провели наради.
Чому? Нема про со поговорить?
Неправильно. На лаврах почиваєм.

З а х а р Л у к и ч
Не смію заперечить. Трохи є.

Печений натискає на кнопку. Входить Оля.

Печений
Всіх кличте.

Оля виходить.

На шафі озвався радіодинамік, полилася тиха мелодія «Пісні про рушник». Невдовзі один за одним входять Круть, Василь Панасович, Гриць, Оля. Печений запрошує сідати. Побачивши Печеного без краватки, Круть знімає і свою, комірець пускає поверх піджака. Майже одночасно проробляє це і Захар Лукич. Печений встає, хоче вимкнути динамік, але цієї ж миті пісня уривається, чути слова диктора: «Говорить радіовузол контори «Швайка—шило». Послушайте пісню про нашу контору, створену обліковцем Романом Крутем». Печений посилює звук. Лунає музика, в яку влітається чоловічий голос.

Мандоліно, балалайко,
Голосніш дзвеніть.
Про контору «Сило—свайку»
Світу розкажіть.

«Свайка—сило», «Сило—свайка»,
Рідний мій маяк,
Мандоліна, балалайка —
Молодість моя.

Всі уважно слухають. Оля з Грицем переглядаються. По закінченні Печений, а за ним Захар Лукич аплодують Крутеві. Роман почувався на сьомому небі. Василь Панасович, Гриць, Оля не реагують ніяк.

Печений
(до Крутя)
Уроджений талант. Далеко підес.
Це вам не про якийсь там русничок...

Захар Лукич
От іменно. Перевертає душу...

Печений
(невдоволено, до Захара Лукича)
А ви ж казали: змалечку... з колиски?

Захар Лукич
(схаменувшись, винувато)
Воно само... Їй-богу, не хотів.

Печений
(застережливо до Захара Лукича)
Дивіться...
(Клацає двома пальцями).

Починаємо нараду.
Хто пише протокол?

(Оглядає присутніх).

Товарис Круть.

(Подає Крутеві аркуш паперу).

Одне питання на порядку деннім:

Як переверсить світовий стандарт?

(Витрушує з портфеля біля десятка шил і швайок).

Гарненько роздивіться, со й до чого.

Це закордонні сила і свайкі.

Кожен бере шило або швайку, оглянувши, обмінюються між собою.

Оглянули? Продовжуем нараду.

(Пауза).

Хто хоче персим виступить?

Всі мовчать. Нарешті Захар Лукич піднімає руку.

Просу.

Захар Лукич

(клацнувши двома пальцями)

Питання, як ніколи, актуальне.

Ви свобчасно ставите його.

Наочно видно: іноземні фірми

По силах обскакали нас...

Печений

(незадоволено)

Частково.

Захар Лукич

Так-так... Але по свайках — перші ми.

Печений

(веселіше)

Із цього й починали б...

Захар Лукич

Необхідно

Становище поправить чимскоріш.

Печений

Просу не забуватись...

Захар Лукич

(подумавши)

Назріла найнагальніса потреба

Поліпсить якість...

Печений

(веселіше)

Ясно. А практично?

Захар Луквич
Скажу. Створить конструкторське бюро.
Найкрасших запросить спеціалістів
Із області...

Печений
Чудово.

Захар Луквич
Із столиці...

Печений
Се красце.

Захар Луквич
І почать перебудову.
(Сідає).

Круть
Приєднуюсь до сказаного вище.

Печений
Давай-давай, товарису пісняр.

Круть встає. Вигляд дещо розгублений. Видно, виступати не збирався.

Круть
(клацнувши двома пальцями)
В космічну еру наша «Свайка — сило»
Нового резонансу набира,
Космічного...

Оля
(сміється)
Приплів сюди і космос.

Круть
Не регочи. Я знаю, що кажу.
На Місяці не погуляєш босим.
Не та температура...

Оля
Ну то й що?

Круть
Від чого міцність підошов залежить?
(Оглядає всіх).
Від нашої продукції.

Печений
(клацнувши двома пальцями)
Оце
Новаторський підхід. Сідай, Романе.
Хто се?

Гриць

Дозвольте.

Мушу я сказати...

Давно хотів... Чекав цього моменту...

(Підморгує до Олі).

Бо далі так не можна.

Печений

В чому річ?

Гриць

Якщо узяти наше виробництво

В цілому і, сказати б, зокрема,

То я не певний, що найголовніше...

Печений

Сьогодні — свайки.

Гриць

Швайки — ще не все.

Узавтра можуть в хід піти і шила.

Печений

Команда буде — підуть. Нам-то со?

Сьогодні ми говоримо про інше.

Не ти спускаєс плани.

Гриць

Та не я ж.

Прийшлось до слова. А раз так — дозвольте

Сказати про інше...

(Пауза).

Колектив у нас

Не зовсім, я сказав би, монолітний.

Одне одному віри не ймемо.

Наприклад, Оля...

Печений

(підбадьорливо)

Говори сміливо.

Гриць

Мовчати не буду. Слухайте усі.

При всіх категорично заявляю:

Застряла ось отут...

(Показує на серце).

Куди тій швайці,—

Всурийоз і остаточно... А вона

Не вірить, сумнівається і вносить

Непевність... Я страждаю...

Усім, ніби після шоку, заціпило. Першим опам'ятовується
Печений.

Печений

Со таке?

Круть

Оце так дав! Незрозумілий ендшпіль.
Нема того, щоб коником в обхід.

Печений

(показуючи на Гриця, до Крутя)

Писи: перевести у наймолодсі.

(До Гриця).

Товарис наймолодсий обліковець,

Це кабінет, здається, а не загс.

(Поволі втихомирюється).

Хто се? Ніхто не хоче? Голосуєм.

(До Крутя).

А ти лічи, будь ласка, голоси.

Хто — «за»?

Печений, Захар Лукич, Круть піднімають руки. Входять Аркадій і Гарасим. Аркадій піднімає теж.

Круть

Чотири.

Печений

Переважна більшість.

Хто «проти»?

Василь Панасович, Гриць, Оля піднімають руки.

Круть

Тров.

Печений

Жалюгідна меншість.

Всіх трьох і занести у протокол.

(До Аркадія).

Дріт привезли?

Аркадій

Аякже. Скоро буде.

(Виймає з кишені паперовий згорток, дістає з нього шило й швайку, з переможним виглядом демонструє їх перед Печеним).

Печений

(до Гарасима)

Ви, діду, вільні. Тут нарада в нас.

Гарасим

Мені-то що? У строк уклавсь — і добре.

(Виходить).

Аркадій
(піднесено)
Не я казав, що дід не підведе?

Печений
(оглянувши дідову продукцію)
Йй-богу, красці, ніж американські.
Не соромно послати хоч куди.

Аркадій
Йому не вперше. Діло своє знає...
(Виймає з кишені якийсь папірець, розгортає його і кладе на стіл перед Печеним).

Печений
(прочитавши, обводить присутніх незадово-
ним поглядом)
Хто написав?

Усі мовчать.

Аркадій
Неважко догадатись.
Влиц, як Пилип...

Круть
А що таке?

Печений
(дає Крутеві)
Читай,
Вже більшої брехні і не придумать.

Круть
(читає)
«Ой Кіндрате...»
(Запинається).

Печений
Далі. Все підряд.

Круть
Не розберу... Старорежимний почерк...
(Передає Грицеві).

Печений
Там ясно все написано. В чім річ?

Гриць
(переглянувши папірець)
І ясно, й зрозуміло, що до чого.
(Читає).
«Ой Кіндрате шепелявий,
Що ти собі думаєш?
В тебе хромові халяви,
А підошва — гумова ж».

Всі мовчать. Печений починає реготати. За ним — Захар Лукич, Круть, Аркадій.

Печений
(нареготавшись)
Ну со?

Захар Лукич
Брехня.

Круть
Якої світ не чув...

Печений
Халяви в мене хромові — це правда.
А гумова підосва...
(Встає, задирає ногу так, щоб усі бачили).
Де вона?

Аркадій
(розглядає підосву зблизька, змахує з неї
щось папірцем)
Тут гумою й не пахло. Злісний наклеп!

Печений
Хто написав?

Аркадій
Хіба не ясно?

Василь Панасович
Я.

Печений
(до Василя Панасовича)
На старість літ до музи потягнуло?
То хай вона і їсти вам дає.
Будь ласка, ось папір. Писіть заяву.

Такого повороту не чекали Захар Лукич і Круть.

Захар Лукич
(занепокоєно)
Ні, що ви? Він — чудовий працівник.
Із ладу може вибути контора.

Круть
(збентежившись не на жарт).
Без нас він може, ми без нього — ні.

Аркадій
(убік)
Тепер самим прийдеться покоптїть,
Шановні чемпіони-шампїньйони.

Василь Панасович
До пенсії лишилось кілька днів...

Печений

Козла позабивати захотіли?

Василь Панасович

Я не про себе. Це я так сказав.

Одному — дні, комусь — можливо, більше.

Усі здивовано дивляться на Василя Панасовича. Дзвонить телефон.

Печений

(бере трубку)

Я слухаю. Алло! Це я, Печений.

Со-со? Не чую. Більше треба сил?

А свайок — ні? Не збільшувати випуск?

(Кладе трубку).

Наплутали із планом. От чинусі!

Негарно вийшло. Со з тепер робить?

Захар Луквич

Це діло не складне. Перемалюєм.

Круть

У мене пропозиція...

Печений

Яка?

Круть

(встає)

Товариші! Тут треба проявити

Далекоглядність... Вже якщо мінять,

То треба раз повісить і назавжди.

Печений

Просу коротсе.

Круть

Написать — як є.

Печений

(не розуміє)

Як є?

Круть

Еге. Щоб не міняти ще раз.

Захар Луквич

Ідея!

Печений

Почекайте. Со таке?

Круть

Це дуже просто. Так, як вимовляєм,

І написать...

Захар Луквич

Я — «за». Давно пора.

Гриць

(до Крутя)

Вже й на правопис піднімаєш руку?

Круть

В житті нічого вічного нема.

Як більшість вимовляє, так і пишуть.

Сам винен, що від маси відстаєш.

Гриць

Уже на мило шило поміняли,

Тепер на черзі швайка?

Захар Лукич і Круть голосно сміються. Печений закліпав очима. Нічого не розуміє.

Печений

Со таке?

Чого ви смієтесь? Просу уваги.

Захар Лукич

Це ми із Добривечора...

Печений

Чого?

Круть

Ви чуєте, як вимовляє «свайка».

Хіба не смішно? Вже ж і не малий.

Оля

То й з мене смійтесь. Шепелять не будем

Ні я, ні Гриць... Не вийде!

Печений

Не кричи.

Не хоч — не треба. Відставай і далі.

Мені-то со? Не за горою час,

Коли за нами піде вся Коржівка...

Захар Лукич

І чим скоріс, тим красце...

Оля

Не смішіть.

(Довго і безконтрольно сміється).

Печений

(стукає олівцем по столу)

Товарисі, увага. Голосуєм.

Хто — «за»?

Круть

(лічить голоси)

Чотири.

Печений

Переважна більшість.

Хто «проти»?

Василь Панасович, Оля, Гриць встають і виходять з кабінету.
Вражена таким поворотом справи, решта не помічає появи
С л а в о н а з парою чобіт у руках.

С л а в о н

Здається, ви допіру засідали?

П е ч е н и й

А вам-то со?

С л а в о н

Прошу відповідать:

Чи висиділи хоч однецьке жало?

К р у т ь

(єхидно)

Висиджують не жала, а курчат.

С л а в о н

Курча купити можна й на базарі,

А жала і в крамниці не знайти.

П е ч е н и й

Просу не заважать. У нас нарада.

Серйозні справи...

С л а в о н

(виймає з кишені колодочку, трясє нею перед очима Печеного)

Як оце назвать?

А р к а д і й

Колодочка...

С л а в о н

(до Аркадія)

Ану візьми і спробуй

Пришити нею латку до чобіт.

А р к а д і й

Не галасуй. Тому і засідаєм.

Вже скоро ми, Славоне Хомичу,

Найкращі випускатимемо жала...

С л а в о н

(сміється)

Найкращі?

(Ставить на стіл чоботи).

Залатайте хоч якимсь.

(Виходить).

Знадвору долинає Славонів голос: «Приціл сто двадцять, батарея,— вогонь!»

К р у т ь

(з іронією)

Ба-бах!..

Аркадій

Ого! Зреагував блискуче.

Захар Лукич

А ви не смійтесь. Він стріляв по нас.

Печений

(опам'ятавшись)

Не розумію, со це за порядки?

Чому не ізольовують таких?

Захар Лукич

Ніхто не дасть. Та й сам уже не дасться.

Усі його підтримують...

Круть

Уже

По імені ніхто не називає,

А тільки Правда-Матінка...

Печений

(подумавши, бере чоботи, віддає Аркадію)

Ну, со з.

Дай у майстерню, хай скоріс латають.

І сам йому узавтра ж і відправ.

Аркадій

Із радістю. На «Москвичі» чи «Волзі»?

Печений

(серйозно)

Ремонт за твій рахунок... Зрозумів?

Аркадій

Кругом-бігом...

(Швидко виходить).

Захар Лукич і Круть схидно хихикають у долоні.

Затемнення.

Кабінет Печеного. Стіл для засідань заставлений пляшками, різними стравами. За столом — Печений, Захар Лукич, Аркадій, Круть.

Печений

(встає з чаркою в руці)

Товарисі! Сьогодні свято в нас.

Диплома маєм, премію — так само.

Чия заслуга?

(Оглядає присутніх).

Аркадій

Діда Гарасима.

Печений
(незадоволено)
Нічого б не зробив твій Гарасим,
Соб не контроль і нас технічний нагляд.

Круть
Якби не ми, не вклався б у ліміт.

Печений
От іменно. Я піднімаю тоста
За успіхи, яких ми досягли,
За премію, яку ми се поділим...

Круть
А як ділити будемо?

Аркадій
Еге.

Печений
На всіх, со тут. Гадаю — справедливо?

Круть
Приєднуюсь.

Аркадій
Нормально.

Захар Лукич
Щось би слід
Товаришеві Окуню підкинуть.

Печений
Так завтра він на пенсію іде.
Ніякої вже користі від нього.

Захар Лукич
А Олі й Добривечору?

Печений
За со?
За те, со ігнорують наше свято?
Чому обох немає серед нас?

Круть
Тому, що в них побачення сьогодні.

Печений
Таж бачаться в конторі цілий день.
Розбесценість! Вже дня не вистачає?
(Пауза).

Просу до дна...
Захар Лукич
З приємністю. Нам со?

Цокаються, п'ють. Вкинувши щось до рота, Захар Лукич знову наливає в чарки, спочатку собі, потім іншим. Решта жваво закушує.

Аркадій

(закусивши)

Тепер давайте вип'ємо за нас,
І в тім числі — за діда Гарасима,
Що не підвів...

Захар Лукич

За діда і за нас?

З приємністю.

(Цокається з Аркадієм).

Відчиняються двері. Входить Гарасим— у плащі й кепці.
В руці цигарка.

Аркадій

Що ви хотіли, діду?

Гарасим

Забув, звиняйте, вдома сірники...

Аркадій виймає запальничку, запалює. Гарасим прикурює
і водночас одним оком оглядає стіл.

Гарасим

(винувато)

Коли б я знав, їй-богу, не зайшов би.

Печений наливає в склянку горілки, підносить Гарасимові.
Аркадій готує дідові бутерброда. Гарасим від чарки ухи-
ляється.

Печений

Коли зайшли, то випийте...

Гарасим

(винувато)

Не знав.

Печений

(дивиться то на чарку, то на діда)

Чи, може, мало?

Захар Лукич

Вистачить, чого там...

Гарасим

Воно не зовсім можна. На посту.

Круть

А де ж рушниця ваша?

Гарасим

Там, надворі...

Печений

Оце тобі сучасні сторожі!

А як прихопить хтось?

Г а р а с и м

Не сумлівайтесь.

Кому вона потрібна без курка?

П е ч е н и й

Ну пийте. Як директор, дозволяю.

Г а р а с и м

Хіба що так. Без дозволу не п'ю.
(*Бере склянку, випиває*).

А р к а д і й

(*дає дідові бутерброда*)

Беріть-беріть... Салат із майонезом...

Г а р а с и м

(*не дивлячись на Аркадія, до всіх*)

Пробачте, якби знав, то не зайшов би.
(*Виходить*).

З а х а р Л у к и ч

(*встає з чаркою в руці, до Печеного*)

Якщо по правді, то заслуга васа

У тому, що зібралися ми тут.

Хто, як не ви, настояв і домігся

Від Гарасима креслення? Ну хто?

Товарис Караваєнко, між іншим,

Хотів пустити все на самоплив.

Ви ж проявили пильність і характер.

Тепер Аркадій розуміє й сам.

До чого б довела нас легковажність,

Якби не ви?..

А р к а д і й

Це точно. Визнаю.

З а х а р Л у к и ч

Яке ж ми маєм право, товариство,

На всіх ділити премію? Яке?

Вона лиш вам, одному вам належить.

Аркадій жваво аплодує. З кислотою міною на лиці починає аплодувати і Круть.

К р у т ь

Я — «за».

А р к а д і й

І я. Якщо на те пішло,

То заслужив я стягнення скоріше.

П е ч е н и й

От іменно...

З а х а р Л у к и ч

Я персий відмовляюсь

Від премії...

Круть

А я й не думав брать.

Я зроду на чуже не зазіхаю.

Печений

(вагаючись)

Усі такої думки?

(Зважує. Потім рішуче).

Ні-ні-ні.

Круть

Ми просимо. Було б несправедливо...

Аркадій

Інакше ви образите всіх нас...

Печений робить заперечувальні жести, але ніхто не звертає на нього уваги.

Захар Лукич

Товарис Караваєнко хотів

Підняти тост за діда Гарасима.

(До Печеного).

А я за вас і персу, й другу п'ю.

Я певний, що під васим керівництвом

На персе місце вискочим... Ура!

До кличу Мокрого приєднуються всі. Встають, забігають один поперед одного, щоб цокнутися з Печеним, п'ють. Після чарки Печений просить у Крутя заспівати пісню про контору. Круть виходить з-за столу, починає співати. Згодом співає і решта. Печений зворушений. По закінченні тисне Крутеві руку. Аркадій на radoщах запалює бенгальський вогонь, крутить ним у повітрі.

На східцях контори куняє Гарасим. Від п'яного галасу схоплюється на ноги. А побачивши у вікні вогняні полиски, кричить: «Пожар! Пожар!..»

Затемнення.

Ранок. Кабінет. На залитій сонцем стіні особливо рельєфно проступають на трафареті шила й швайки. У Печеного святковий настрій. Це видно з усього — з самовдоволеної усмішки, яка час від часу пробігає по обличчю, з гордовитої ходи і рухів. Прогулюючись по кабінету, раз у раз спиняється біля дзеркальної шафи. Нарешті, ніби прийнявши важливий рішення, підходить до столу. Натискує на кнопку. Входить Оля. Мовчки стає біля порога, тримаючи двері трохи прочиненими.

Печений

Заходис — зачиняй, будь ласка, двері.

О л я

(причиняючи)

Я на хвилинку.

П е ч е н и й

Ближче підійди.

Оля підходить.

П е ч е н и й *(не зводить з неї очей)*

Се ближче. Не вкусу тебе, не бійся.

Оля підходить.

(Виходить з-за столу, пильно і з усіх боків оглядає дівчину).

Оля звічується.

Ану всміхнись. Чого така серйозна?

Оля вимушено усміхається.

Так-так...

(По-батьківськи бере її за плечі, садовить на стілець. Сідає навпроти і сам).

Чорнява — прізвисьце твоє?

О л я

Чорнява...

П е ч е н и й

(здивовано)

А сама, як льон, біленька...

О л я

Така вродилась.

П е ч е н и й

(глибокодумно)

Он у чому річ.

Яксо вродилась — со з, не винувата.

Давно у «Сило — свайці»?

О л я

Перший рік.

П е ч е н и й

А де раніс?

О л я

Навчалася у школі...

П е ч е н и й

(перебиває)

У школі?

О л я

Так. А потім я пішла...

Печений
(перевиває)
Післа...

Оля
Пішла у «Шило — швайку».

Печений
(перевиває)
У «Сило — свайку»?

Оля мовчить.

Сміливісе. Ну!

Оля
Ще скаже хтось, що вас перекривляю.

Печений
Уже ніхто не скаже. Ти не бійсь.
(Пауза).
Давай спочатку. Хто ти, звідки родом,
Чи замужем і хто батьки твої?

Оля
Звать — Олею. А батька — Ярославом.
Батьки живуть...

Печений
Як-як?

Оля
Живуть...

Печений
Зи-вуть...

Оля
Якщо десь помилюся — поправляйте.
Батьки живуть біля чайної...

Печений
(дає їй цукерку)
Та-ак.

Недаром вчилась в школі. Молодчина.
Не важко, га?

Оля знизує плечима.

Одружена?

Оля
Ще ні.

Печений
Нічого. Скоро вийдеш. Не журися.
А будуть діти — ти і їх навчай,
Соб їм не переучуватись потім.
Нехай звикають...

О л я

Можу я іти?

П е ч е н и й

Іди. Та пам'ятай мою науку.

Оля виходить.

(Радісно піднесений, встає з-за столу, робить кілька гімнастичних вправ).

Ото, їй-богу, будуть чудеса,
Коли засепелявить вся контора!

З а в і с а

КАРТИНА П'ЯТА

Рання рань. На східцях контори з рушницею під пахвою дрімає Г а р а с и м. Замість ремінця — звичайна вірówka. З-під плаща визирає антена транзистора. Підводить голову, напівсонно кидає в простір.

Г а р а с и м

Хто йде? Стріляти буду!

(Голова хилиться. За хвилину схоплюється).

Хто йде? Стріляти буду!

(Пауза. Далі — тихіше).

Хто йде?

Ніхто не йде?

Тоді посплю.

З драбиною і новою вівіскою (зворотним боком до глядачів) до контори наближається В а с я. Тихо, щоб не розбудити сторожа, приставляє до стіни вівіску, наводить драбину. Гарасим підводить голову.

Г а р а с и м

Либонь, зоріє. Пожуняв — і досить.

(Стрепенувся. Починає настроювати транзистора).

Послухаєм, що діється в світах...

(Натрапляє на іноземну передачу).

Гала-бала... По-їхньому не знаю...

(Крутить ще. Чується свист, вереск).

Те саме, що й учора. Крик і гвалт.

(Побачив на драбині Васю, біля стіни — вівіску).

Міняєш знов?

Вася киває головою.

А дозволу спитав?

В а с я

У вас?

Г а р а с и м

А в кого ж?

В а с я

(сміється)

Пожалів будити.

Г а р а с и м

Чого вночі? Не вистачає дня?

В а с я

Такий наказ: повісити до схід сонця.

Г а р а с и м

Наказ, конешно, треба виконять.

Закурюють.

Розвидняється. Тихо, майже на вухо, щось розказують один одному. Голосно по черзі сміються. З'являється Печений. Кинувши погляд на стару й нову вивіски, покvapливим кроком підходить до дверей, береться за ручку.

Г а р а с и м

Н-да...

(Різко обертається до Печеного).

Доброго вам ранку!

П е ч е н и й

(холодно)

Ранок добрий.

(Зникає за дверима).

Г а р а с и м

(кинувши на двері)

Чого так рано? Спати ще та й спати.

Хай бодрствуємо ми — так ми на службі.

В а с я

Минулося. Тепер, брат, не поспши.

Затіяли нову перебудову.

Таке там заварилось...

Г а р а с и м

Розкажи.

В а с я

Велика реконструкція.

Г а р а с и м

(глибокодумно)

Понятно.

Без цього вже тепер не проживеш.

В а с я
На випуск шил новеньких переходим.

Г а р а с и м
Яких?

В а с я
Немовби довших, ніж були.

Г а р а с и м
І набагато?

В а с я
Кажуть, можна буде
Одним аж три подошви проштрикнуць.

Г а р а с и м
Довгенькі. Ще таких не випускали.

В а с я
А наша швайка, визнано всіма,
Найвищого гатунку.

Г а р а с и м
Слава богу.
(Пауза. Раптом різко повертається до Васи).
Це та, яка на виставці була?

В а с я.
Еге. Диплом Печеному вручили.

Гарасим вибухає сміхом, закашлюється, хапається за живіт.
Не перестає реготати, поки не побачив на вулиці чоловіка і двох жінок.

Перша жінка
На кілометр, псявіра, не довів.
А щоб йому!..

Друга жінка
Чи шбффер винуватий?
На цвях наїхав...

Перша жінка
Хай би обминув.
Пропали гроші!..

Чоловік
А торік же піпки
Чесала — у містечко і назад.
Встигала і не бідкалась, здається.

Перша жінка
Так то ж торік.

Чоловік
Давно було, еге?

Порівнявшись з конторою і прочитавши вивіску, зупиняються.

П е р ш а ж і н к а
 (до Гарасима і Васи)
 Із середою.

Г а р а с и м
 (поправляє рушницю, збирається йти)
 Здрастуйте.

Д р у г а ж і н к а
 Стривайте.

Г а р а с и м
 Ідіть-ідіть... Не встигнете на торг.

П е р ш а ж і н к а
 (сердито)
 Уже наторгувались, бракороби.
 (Шукає щось у сумці, нарешті виймає).
 Це що таке?

Г а р а с и м
 (навмисне довго роздивляється)
 Колодочка від шила.

П е р ш а ж і н к а
 (з притиском)
 Ко-ло-доч-ка... А жало де узять?
 (Обводить поглядом присутніх).
 Прийшла з крамниці, вдома розгортаю.
 А там, дивлюсь, колодочка сама.

Д р у г а ж і н к а
 А в мене жало. Восени купила...
 (Показує дідові жало).

Г а р а с и м
 (сміється)
 Ну, а тепер до нього прикупи
 Колодочку... Для повного комплекту.

Д р у г а ж і н к а
 Купить — не важко. А проткнути як?

В а с я
 (з драбини)
 Це дуже просто. Розігрійте жало
 У кузні або вдома у печі,
 І ось, коли воно почервоніє,
 Тоді полізе в дерево само.
 І матимете шило вічне, з гартом...

З одного боку виходить О л я, з другого — Г р и ц ь.

П е р ш а ж і н к а
 (до другої жінки й чоловіка)

Ви гляньте, ще й глузують, шалапути.
Ходімо далі!
(*Хоче пройти до дверей*).

Г а р а с и м

Грицю, виручай.

Г р и ц ь

А що таке?

П е р ш а ж і н к а

Дивіться, ще й питає.

Г а р а с и м

(*ставши на дверях*)

Восьми ще немає. Не пуцу.

Тим часом Вася встигає замінити вивіску, на якій великими літерами: «Контора «Сило—свайка». Перший помічає її Г а р а с и м.

Г а р а с и м

Вже «Сило — свайка»? Х-хе!

Це по-якому?

(*Пауза*).

І що собі він думає?

В а с я

Хто він?

Г а р а с и м

Пецений твій.

В а с я

А може, то Палазя?

П е р ш а ж і н к а

(*сплескує руками*)

Спасибі тому цвяху на дорозі.

Ну де б оце побачили таке?

(*Сміється*).

Не жаль і грошей...

Г а р а с и м

В цирк ідеш — то платиш.

Ч о л о в і к

(*до Гарасима і жінки*)

Тут не до смішок.

(*Показує на вивіску, обурено*).

Що це означає?

О л я

Хіба ми що?

Г р и ц ь

(*сміється*)

В Печеного питайте.

Друга жінка

У них усе не так, як у людей.

То в продажу самі колодочки,

То тільки жала... Що це за контора?

З одного боку виходить Захар Лукич, з другого —
Круть.

Захар Лукич

Со сталося? Чому народу стільки?

Круть

Базарники... Нема чого робить.

Чоловік

(придивляється до Захара Лукича)

Здається, ви працюєте в конторі?

Захар Лукич

(показує на Крутя, Гриця, Олю)

І я, і всі ми...

Чоловік

(показує на вивіску)

Що це означа?

Перша жінка

Аби дітей збивати з пантелику.

Безсовісні!...

Друга жінка

Яриночко, помовч.

Ти ж радіо не слухала сьогодні.

А може, так і треба...

Чоловік

Мовчите?

Захар Лукич

В житті нічого вічного нема.

Се десять літ — і всі так заговорять.

Чоловік

Чого людей лякати?

Захар Лукич

Не кричіть.

Ви хто такий? З якої установи?

Перша жінка

(до Захара Лукича таємниче)

Не знаєте товариша Хмелька,

Міністра по вухналях і підковах?

Чоловік

(набравши серйозного вигляду, до Захара Лукича)

Комедію тут граєте, чи що?

До юрби підходить Славон Правда-Матінка.

Перша жінка

Ось зараз Правда-Матінка розсудить.

Друга жінка

(показує на Захара Лукича, Гриця, Олю)

Славончику, ану пальни по них.

Славон

З якої речі?

Перша жінка

Подивись угору.

Їм волю дай — напишуть ще й не те.

Нема на них управи...

Славон дивиться на вивіску, енергійно труснув кілька разів головою.

Славон

Божевільні!

До чого докотилися уже.

Хто вивісив?

Вася ховається за Гарасимову спину.

Гарасим

Не я.

Славон

Чия робота?

Усі мовчать. Позирають одне на одного. Довга пауза.

Тоді скажіть, який сьогодні день?

Перша жінка

Базарний...

Друга жінка

Середа.

Чоловік

Дев'яте серпня.

Славон

А вік?

Перша жінка

Забула...

Друга жінка

Чула, що космічний...

Славон

В космічний вік безглуздя отаке?

Хто вивісив?

Г а р а с и м
(показує на Захара Лукича і Крутя)
Питай у них.

З а х а р Л у к и ч
Печений.

К р у т ь
Йй-богу, він.

Ч о л о в і к
Покликати сюди!

Печений виглянув з дверей і заховався.

К р у т ь
Він запевняв, що скоро вся Коржівка
Зашепелявить. Спробуй розберись.

П е р ш а ж і н к а
А ти й повірив, нерозумний сину?..

С л а в о н
А хто його сюди настановив?

П е р ш а ж і н к а
Еге...

Д р у г а ж і н к а
Мовчи. Він правильно питає.

Ч о л о в і к
(до Захара Лукича і Крутя)
Ви що, води понабирали в рот?

В а с я
Ну й закрутилось. Чим воно скінчиться?

Ч о л о в і к
(до Захара Лукича і Крутя)
Заціпило? Прошу відповідать.

З а х а р Л у к и ч
Питайте.

К р у т ь
Скажем...

П е р ш а ж і н к а
Справді, як у цирку.

Ч о л о в і к
Хто перший шепелявити почав?

З а х а р Л у к и ч
Печений...

К р у т ь
Він. Все почалося з нього...

С л а в о н
В Печеного — це вроджений дефект.
Хто перший з вас?

Г а р а с и м

Чого ж ви? Признавайтесь.

З а х а р Л у к и ч

Не я.

К р у т ь

Не я.

З а х а р Л у к и ч

(до Крутя)

Не ти?

К р у т ь

(до Захара Лукича)

А може, ви?

З а х а р Л у к и ч

(на Крутя)

Йй-богу, він!

К р у т ь

(на Захара Лукича)

Ні, він. Щоб я так дихав!

Захар Лукич хапає Крутя за груди і трусить з такою силою, що з Крутевої голови злітає перука. На голові випростується розкішна чуприна. Всі ахнули від несподіванки. Захар Лукич вражений не менше від інших.

З а х а р Л у к и ч

Безчесний! Полюбуйтеся на нього.

Дволикій Янус! Вдома носить чуб,

А на роботу стриженим приходить.

Ч о л о в і к

А ви?

З а х а р Л у к и ч

Я чесно.

(Підставляє свою голову)

Можете трясти

Хоч до пришестя...

Д р у г а ж і н к а

А чому постригся?

З а х а р Л у к и ч

Бо лікарі порадили... Жара.

(До жінки).

Стрижіться й ви. Хіба забороняють?

С л а в о н

(піднімає руку)

Приціл сто двадцять...

Чоловік

(заступає Славона. До Захара Лукича і Крутя)

Де ж бо ваша совість?

Славон

Вогонь! Вогонь!..

Захар Лукич

Товаришу міністр...

Славон

(до Захара Лукича)

Ні слова більше. Вас уже немає.

Ви чули залп?..

(Повертається до чоловіка).

Товаришу Хмелько,

Ви й досі ковалюєте в колгоспі?

Чоловік

Чого бі ні! Робота до душі.

Захар Лукич

Товаришу міністр, для чого жарти?

Я вас впізнав, товаришу міністр.

(Розштовхує юрбу).

Не застуйте товариша міністра.

Широко відчиняються двері, на порозі з'являється Печений. Блідий, пригнічений.

Захар Лукич

А ось і він, коржівський мікрОВОЖДЬ!

Славон

Товариші, прошу не ображати.

Круть

Чого там... Хай за все відповіда.

Гриць

(до Крутя)

А хто при ньому дурником прикинувсь?

Круть

Пішов на жертву. Хід від короля.

Бо не хотів ризикувати місцем.

Оля

Пішак не може стати королем,

А короля заматувати може.

Вбігає Палазя. Побачила чоловіка, мов з хреста знятого, зрозуміла, що скоїлось. Стала збоку, спостерігає.

Чоловік

(до Захара Лукича і Крутя)

Знімайте вже. Чого смішить людей?

Захар Лукич і Круть наввипередки кидаються до драбини.

В а с я

Те й робим: прибиваєм — відбиваєм...

Починає опускатися завіса. Вбігає Аркадій.

А р к а д і й

Азур-бонзур. Прибув з Одеси дріт!

П е р ш а ж і н к а

Погляньте, ще один...

С л а в о н

Приціл сто двадцять...

В с і р а з о м

Вогонь! Вогонь!..

Лунає вибух. На місці, де стояв Аркадій,— хмара диму. Опускається завіса, ховаючи всіх, крім Печеного й Палазі.

П е ч е н и й

А се й хотіла: в центрі і з балконом...

Балкон — це ясно. А для чого центр?

Палазя припадає до чоловікового плеча, гірко ридає.

Поволі йдуть зі сцени.

Назустріч їм з рибальським причандаллям виходить Василь Панасович. Пропустивши Печених, зупиняється.

В а с и л ь П а н а с о в и ч

До пенсії нічого не лишилось.

(Услід Печеним).

Адью...

(Поправляє на плечі вудлища, переводить погляд на зал).

Ловись велика і мала.

(Іде).

Піднімається завіса. На сцені — крісло, телефонний столик. До крісла, як і на початку першої дії, крадеться Захар Лукич.

З а х а р Л у к и ч

Незчувся, як і шостого не стало.

(Пауза).

Останній шанс... Коли ж, як не тепер?

(Сідає, приміряється. Прибирає начальницьку позу. На обличчі вираз самовдоволення. Натискає на кнопку).

У відповідь — глухі удари молотка. Це Гарасим і Вася забивають двері контори знятою вивіскою.

ДЖОНАТАН — ЯБЛУКО ЗИМОВЕ

НЕ СУДИ МЕНЕ, СИНУ

Комедія на 2 дії, 8 картин

ДІЙОВІ ОСОБИ

Верезуб Іван Єгорович.

Юліана Павлівна — його дружина.

Юля — їхня дочка.

Славко — їхній син.

Іванко — Юліп наречений.

Явдошка — Іванкова мати.

Зайченко } — бойові побратими Верезуба.
Гриб }

Вадим, він же Тарас — Верезубів син від першого шлюбу.

Оксана — Славкова однокласниця.

Дія відбувається в наші дні.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Розкішно вмебльована кімната. На стіні — великі фото Верезуба і Юліани Павлівни.

На канапі, обіклавшись підручниками і конспектами, сидить Юля. Одягнена за останньою модою. Вся — зосередженість і увага. Спочатку тихо бубонить собі щось під ніс, потім голос підвищує, і ми розрізняємо вже окремі слова й цілі речення. Все це скидається на зубріння.

Юля. Через дефіс пишуться словосполучення... а) для наголошення інтенсивності дії: читав-читав, бігав-бігав... (*Підводить голову*). Або як оце я: учу-учу, а воно... Стоп! Без зайвих балачок. (*Дивиться в книжку*).

До кімнати заходить Верезуб. Йому років за шістьдесят, але підтягнутий, з молодецькою виправкою. Сиві козацькі вуса, рум'яне випещене обличчя, охайність в одязі справляють враження, що ця людина не байдужа до свого зовнішнього вигляду.

Верезуб (*роззирається*). Сама?

Юля. Сама, тату.

Верезуб. А де мамуля?

Юля. Тату, скільки тобі говорити? Не забувай, що я на філологічному, вчитиму дітей рідної мови. Можеш казати: мама, матінка, матуся, неня, ненька... Врешті, мати. Ненавиджу міщанську термінологію.

Верезуб. Пробач, забув. Де мати?

Юля. Там, де завжди. Пулю розписує, де ж іще?

Верезуб. Це добре. Нехай трохи розважиться.

Юля заглиблюється в читання. Пауза.

Верезуб. Прогулялася б і сама, доню. Всі дні і ночі за тими книжками. Без чистого повітря, зовсім не рухаєшся. Це шкідливо. Не можна так. На свіжу голову і матеріал краще засвоюватиметься.

Юля. Дивний ти в мене, тату. Мені радиш відірватися від книжок, а сина свого — ніяк до книжки не навернеш.

В е р е з у б. У всьому треба знати міру. А за Славка я візьмусь — і скоро. Ось тільки закінчу мемуари... *(Збирається йти)*. Мати нічого не казала?

Ю л я. Про що?

В е р е з у б. Взагалі... коли йшла.

Ю л я. Казала, щоб ти виніс відро. Забився сміттєпровід.

В е р е з у б. Славко прийде і винесе. *(Пауза)*. Всі ці відра тільки вибивають мене з творчої колії, заважають працювати...

Ю л я. Тоді скажи Славкові сам. Ти ж знаєш, мами він не слухав, а мене й поготів.

В е р е з у б. Коли з'явиться, хай заїде до мене. *(Дивиться на годинника)*. Вже біля п'ятої. *(До Юлі)*. Де він?

Ю л я. Звідки я знаю? Може, збори якісь, може, утильсировину збирає, а може, з друзками по магазинах тиняється.

В е р е з у б. Коли закінчуються уроки?

Ю л я. О пів на другу.

В е р е з у б. А в якій школі?

Ю л я. Тату, невже ти не знаєш, в якій школі вчиться твій син?

В е р е з у б. Мати ж переводить його кожного року в іншу. Хіба запам'ятаєш?

Ю л я. У сто першій.

В е р е з у б. Тільки прийде — зразу ж до мене. З цими післяшкільними гулями треба кінчати. Раз і назавжди.

Ю л я. Скажу. *(Пауза)*. Може б, і з мамою поговорив?

В е р е з у б. Про що?

Ю л я. Навіщо стільки часу марнує за тими картами? Повів би її коли-небудь в кіно чи театр, а то все виграванс-програванс... *(Зрадівши)*. О! Власний приклад на вживання дефіса.

В е р е з у б. Мама хвора, легко роздратовується, а за цією самою пульткою в неї відновлюється душевна рівновага, заспокоюються нерви. І гра ця не дурна, щоб ти знала. В неї грають навіть поважні особи...

Ю л я. Мовчу, тату. Нехай тоді мама заспокоюється за картами, а ти пиши свої мемуари, а Славко хай і далі байдикуює. Так?

В е р е з у б. Він не дурний хлопець. Я з ним поговорю. (*Іде*).

Юля знову ушпилюється в конспекти. Злодійкувато заходить Славко, роздивляється. Помітивши Юлю, прямо з дверей шпурляє свого портфеля в найдавший куток, а сам ховається.

Ю л я (*з несподіванки*). Ой! (*Побачивши Славків портфель*). Божевільний!

С л а в к о (*виходить із схованки, кидає погляд на Юлю, її конспекти, кривиться*). Всі ми, сестричко, божевільні... Невідомо тільки, хто більше, хто менше. (*Бере з канапи одну книжку, неохоче перегортає*). Недаром кажуть, що дівчата беруть не кебетою, а висиджуванням.

Ю л я. Жаль мені тебе, Славко. Високий до неба...

С л а в к о. Можеш не продовжувать.

Ю л я. Іди до батька.

С л а в к о. Чого?

Ю л я. Він скаже.

С л а в к о. Мабуть, закінчив мемуари і хоче прочитати синові якийсь уривок. Але хай підожде. Слухачі тепер пішли прохані. (*Шукає щось очима*). Де гітара? (*Вилітає з кімнати і за мить повертається з саморобною електричною гітарою*). Ціла-цілісінька. Чудово. Вері вел. А я вже думав, застану самі тріски. Не побив батечко, спасибі йому. Не дотримав свого слова.

Ю л я. Мати не дозволила. Та й не було об що. Обіцяв же побити на твоїй голові.

С л а в к о. Якщо ти така мудра, розсуди: навіщо бити неготову річ? Хай уже як закінчу.

Ю л я. Два роки вгатив на неї, а який толк?

С л а в к о. Хіба не бачиш, що це не просто інструмент, а диво рук людських. Зокрема, моїх. Красунечко! (*Обіймає гітару, крутиться дзигною*). У цілому світі такої не знайдеш. Унікаум. А по-друге, хмару розігнало надовго. Наш батько сердиться раз на два роки.

Ю л я. Я — серйозно. Тато тебе чекає.

С л а в к о. Лечу! (*Сідає з гітарою на край канапи*). Це йому не на фронті, не з солдатами має діло. З синами треба розмовляти по-батьківськи, переконувати, а не наказувати. Батечко ж мій ще ніколи ні в чому мене не переконав. Де мамочка?

Ю л я. Де й завжди.

С л а в к о. Хай живе свобода. Ура! (*Починає бренькати на гітарі і під її розстроєні хаотичні звуки лепетати щось несусвітне*).

Ю л я. Припини. Завтра в мене залік. Іди до батька.

С л а в к о. Сам прийде, коли треба. (*Перестає бренькати*). Ні в кого на побігеньках не був і не буду.

Ю л я. Дограєшся. Ось побачиш.

С л а в к о (*враз присмирнівши*). Що сталося? Батечко не в душі?

Ю л я. Портфеля свого не відкриваєш який уже день. Що ти собі думаєш?

С л а в к о. Спробуй відкрити. Ключа загубив, а розрізати закордонну річ грубим ножем — шкода. Єдиний на всю школу. Унікум.

Ю л я. Навіщо ж тягаєш його?

С л а в к о. Про батькове й материне око.

Ю л я. Ось тато й хоче запитати, де ти після уроків швендяєш.

С л а в к о (*радісно*). І все? Тоді не страшно. Іду. (*Зникає*).

Юля поринає в свої заняття. Входить Юліана Павлівна. Це досить іще вродлива жінка років сорока п'яти. Щоким розпашіли з морозу, на голові модна зачіска, жваві бісики в очах. Проте наступної ж миті обличчя її спотворює страдницька гримаса, очі заблищали злим вогником.

Ю л і а н а П а в л і в н а. Ніхто не дзвонив?

Ю л я. До тебе? Ні.

Ю л і а н а П а в л і в н а (*пауза, різко*). Чому батько не виніс відра?

Ю л я. Спитай батька.

Юліана Павлівна. Божевільний дім! Не встигла заспокоїти нерви, як знову вся душа перевернулась. Як ти відповідаєш матері?

Ю л я. Я не хотіла тебе образити. Пробач.

Ю л і а н а П а в л і в н а. Славик прийшов?

Ю л я. Прийшов. У тата.

Ю л і а н а П а в л і в н а. Обід розігріла?

Ю л я. Хіба він маленький, не розігріє сам? Мені дуже ніколи, мамо.

Юліана Павлівна. Не мамкай. Збожеволіти можна!

Ю л я. Що з тобою, мамо? Від чого збожеволіти?

Юліана Павлівна. Від вашої байдужості. Від цієї квартири... Від нашої вулиці з оцими газами і гуркотом... Від самого Києва. Набридло!

Юля. Мамо... Заспокойся.

Юліана Павлівна. Уже не заспокоюсь. Рабиня я у вас, усе життя рабиня.

Юля (*благально*). Ну мамо...

Юліана Павлівна. А твій батько як не в землі колупається, то мемуари пише. Теж мені воєнний мемуарист!

Юля. А тато казав, що за картами ти заспокоюєшся, відводиш душу. А я собі думаю: не може такого бути. (*Пауза*). Ти програла, мамо?

Юліана Павлівна. Життя своє програла. За твоїм батьком. Улітку із саду його не витягнеш, а взимку — з кабінету. (*Помітивши в кутку портфель*). Чого він отам валяється?

Юля. Спитай Славка.

Юліана Павлівна. Знову: спитай. Тебе питаю. Жорстока ти. Як батько.

Юля (*здивовано*). Наш батько жорстокий? Всюди тебе відпускає, цілими днями не буваєш удома. Інший би...

Юліана Павлівна. А чому відпускає? Чому ніколи не затримає? Чому?

Юля. Бо добрий. Славкові не може дати ради, а ти — жорстокий. Де вже там!..

Юліана Павлівна. Ото й погано, що добрий. Всю свою злість на війні розгубив, нам не лишив і стілецьки... Хоч би раз, відколи з ним живу, розізлився по-справжньому.

Юля (*здивовано*). Для чого?

Юліана Павлівна (*запнувшись*). Хоч би для самого себе.

Юля. Не любиш ти батька. От і все.

Юліана Павлівна. Юлю! Як ти смієш?

Юля. Інакше б не говорила такого.

Юліана Павлівна (*не зразу*). А за що його любити? За що? За яблука, які вирощує, чи за мемуари, яких ніяк не напише?

Юля. Уже кінчає. Почекай.

Юліана Павлівна. І що з того?

Юля. Чого ж виходила за нього?

Юліана Павлівна. Голова, Юлю, ішла обер-

том. Герой був твій батько, яких мало. Коли на Дніпрі під час бою загинув командир батальйону, твій батько — тоді ще командир роти — взяв командування на себе і виграв бій. Його помітили, призначили на батальйон. А через місяць дали полк.

Ю л я. От за це й люби його.

Юліана Павлівна. Любов, донечко, жорстока, з минулим не рахується, коли в неї нема сучасного.

Ю л я. Чому немає?

Юліана Павлівна (*скрушно*). А де ж воно?

Ю л я (*по довгій паузі*). Скільки років було тоді батькові?

Юліана Павлівна. Сорок один.

Ю л я. А тобі?

Юліана Павлівна. Дев'ятнадцять. (*Схаменившись*). До чого тут роки?

Ю л я. Ні до чого, мамо.

Довга пауза. Юліана Павлівна відчувається так, ніби її спі-
ймали на гарячому.

Юліана Павлівна. Можеш думати що завгодно. Душа в мене чиста.

Ю л я. А я й не сумніваюсь.

Юліана Павлівна (*довірливо, задушевно*). Дурна була, доню. Захопилась його героїзмом, а про сьогоднішній день не подумала. А тепер у нього свої інтереси, а в мене свої.

Ю л я. А ви об'єднайте їх. І все буде добре.

Юліана Павлівна. А вони не об'єднуються, Юлю. Ніяк.

Ю л я (*не зразу*). Шестеро нещасних, і ніхто не винний...

Юліана Павлівна. Чому шестеро? Я — одна.

Ю л я. Були й до тебе. Наприклад, перша дружина нашого батька, а потім уже — всі ми. І тільки тому, що колись у когось голова пішла обертом.

Дзвонить телефон. Юля схоплюється з канапи, Юліана Павлівна випереджає її.

Юліана Павлівна. Це до мене. (*В трубку*). Одну хвилинку. (*До Юлі*). Нагодуй Славка. Чого стоїш? Хочеш, щоб у твого єдиного брата була виразка шлунка? (*Благально*). Я прошу тебе, Юлю, іди, іди. (*Мало не виштовхує її*).

Юля виходить. Юліана Павлівна прикриває долонею трубку. (По паузі). Нарешті!.. (В трубку). Сьогодні? Рівно о двадцятій? Вагон другий? (Оглядається). Ні, це неможливо. Так несподівано... Що-що? Єдина можливість? (Пауза). Прибуду через не можу, не гнівайся тільки. (Кладе трубку).

Входить В е р е з у б. Настрій у нього навдивовижу піднесений.

В е р е з у б. Як успіхи, мамуль... (боязко озирається) мамусенько? Плюс? Мінус?

Юліана Павлівна (холодно). Плюс. Тридцять одна копійка.

В е р е з у б (задоволено). Аби не мінус. Більше нам і не треба. А в мене сьогодні, голубонько, плюс, та ще й великий. Закінчив главу про бойові операції мого гвардійського полку за Дунаєм.

Юліана Павлівна (холодно). Де Славик?

В е р е з у б. Пішов обідати. Юля розігриває йому обід.

Юліана Павлівна. А відро?

В е р е з у б. Про все домовлено. Славко винесе. За це дав йому карбованця, рівно стільки, скільки коштує якась там деталь до гітари. Все одно довелось б давати. Так що (усміхається)... можна сказати, я у подвійному виграші.

Юліана Павлівна. Боже! На рідному синові економиш...

В е р е з у б (криво усміхнувшись). А більше ні на кому. (Оглядає дружину). Звідки в тебе ця кофточка?

Юліана Павлівна (хизується, мов перед люстром). Французька. Це для тебе, мій любий, для твого престижу. Дружині героя не личить одягатись як попало. Тобі подобається?

В е р е з у б. Чи мало їх у тебе? Скільки коштує?

Юліана Павлівна. Справжні чоловіки цінами не цікавляться. Трошки переплатила. В універмазі за такими не дотовпишся.

В е р е з у б (незадоволено). Блузки, панчохи, кофточки... Що не тиждень, то й інші. Більше нічого на думці.

Юліана Павлівна. А про що мені думати? Працювати не дозволив, усе життя мов на прив'язі: як не біля дітей, так біля каструль. Рабиня, та й годі.

Входить Юля, сідає за книжки, не звертає на батьків уваги.

(З іронією). А в нас, Юлю, велика радість. Батько закінчив нову главу.

Юля (одірвавшись од книжки). Вітаю, тату.

Верезуб. Спасибі, доню. Даремно мама глузує... (Пауза). Дійшов, знаєте, до такого місця, про яке ще не вирішив — обминати чи описувать?

Юля. До якого, тату?

Верезуб. До першої нашої зустрічі з твоєю мамою. Саме там, у медсанбаті під Дунафельдваром, я побачив уперше нашу героїську маму.

Входить Славко, витирається на ходу рукавом.

Юліана Павлівна. Компоту випив?

Славко. Пхи!

Верезуб. Що за «пхи»? Мама питає, відповідай по-людському.

Славко. Все компот та компот. Он Аркаша Горобець, з нашого класу, давно вже запиває обіди коктейлями. З морозивом.

Юліана Павлівна. Іди сюди. (Ласкаво). Даю тобі на морозиво п'ять карбованців.

Славко (зрадівши). Красно дякую.

Юліана Павлівна. З однією умовою: коли їстимеш — згадуй маму.

Славко (бере гроші). Якщо не забуду — згадуватиму. Йй-бо.

Обличчя Юліани Павлівни спотворює гримаса, от-от розплачеться.

Верезуб (помігивши). Ти чимось стривожена?

Юліана Павлівна. Ні-ні... Це так... (Швидко опановує себе). Ти, здається, хотів щось розповісти? (До Славка). Сядь, синку, біля мене. І ти, Юлю. Послухаєм батька. (До Верезуба). До якого ж, кажеш, дійшов ти місця?

Верезуб (нідбадьорившись). Більше як три чверті бойового шляху мого гвардійського полка, вважайте, позаду. Форсував уже Дунай і зупинився під Дунафельдваром. Там, діти, познайомився я з вашою мамою, командиром гармати...

Славко. Чув уже. Мама колись розказувала.

Юліана Павлівна. Славку, не перебивай батька.

В е р е з у б. Послухайте ж, діти, які бувають на фронті казуси. Якби хтось розказав— не повірив би. Атож,— мама не дасть збрехати,— трапилося це з нею, гвардії сержантом Юліаною Чередниченко. Обстановочка склалася незavidна. Наші війська форсували Дунай, вже й тили туди переправили, а тут — фашисти пішли у контрнаступ. Тоді й перекинули нашу дивізію з Будапешта. Дісталися на місце призначення, а де лінія фронту, де наші, де німці — не розбереш. Мотори грілися вдень і вночі. Ось тоді ваша мама в холодному задунайському степу міняла вогневу позицію. Раненько було, туманом заволокло степ. Раптом чує — другий тягач навпроти. Теж міняли позицію. «Гутен морген, русіше медхен»,— озвався їхній офіцер. *(До дружини)*. Забув уже, що ти відповіла.

Юліана Павлівна *(повеселівши)*. А я йому по-нашому: «Доброго ранку».

Славко. З переляку, мамо?

Юліана Павлівна. Не встигла. Так швидко усе сталося.

В е р е з у б. Ні одна, ні друга сторона нікого й пальцем не зачепила. Отак мирно і розминулись. Правда, діти, дивно?

Ю л я. Нічого дивного. Просто фашист вирішив похизуватися перед мамою.

В е р е з у б. Такого за ними не водилося. Очевидно, не фашист був, а може, своїм життям не хотів ризикувати. Війна йшла до кінця. *(Пауза)*. І в першому своєму бою, з тієї самої вогневої позиції, ваша мама підбила фашистський танк. Сама була поранена, опинилася в медсанбаті. Там я і познайомився з нею. Після видужання я вже не відпустив її на передову, влаштував у штабі. *(Пауза)*. Як, діти, гадаєте? Треба про це написати? Не подумайте, що мама при зустрічі з фашистами проявила легкодухість?

Славко. Не згадує тільки, що перевів маму у штаб.

В е р е з у б. Мова не про це. Нарешті, танк підбила, чого тобі? А потім, якби не забрав з передової, навряд чи здибалися б з нею пізніше. Досить того, що сам щодня перебував під вогнем. І вас, можливо, не було б оце на світі...

Юліана Павлівна. Були б інші...

Верезуб. Гм... Якись були б.

Юліана Павлівна зиркнула на годинник і ніби злякалася чогось.

(Помітивши її збентеженість). Кудись поспішаєш?

Юліана Павлівна. Ах, забула тобі сказати. Я їду.

Верезуб. Куди?

Юліана Павлівна. Подзвонила одна подруга... шкільних літ. Ти не знаєш її. Вона, розумієш, дістала дві курсівки в Єсентуки. Для себе й для мене. Про кімнату теж домовилась, у неї там знайомі. *(Трагічно).* Ти ж знаєш, яка в мене печінка... *(Пауза).* Славик, принеси два чемодани.

Славко виходить.

Верезуб *(ще дужче здивований).* Коли ж їхати?

Юліана Павлівна. Сьогодні. *(Дивиться на годинник).* Поїзд через дві години. *(Удаючи не меншу здивованість).* Ти проти?

Верезуб. Чому ж досі мовчала? *(Нерозважливо).* Ну їдь, їдь... Я — нічого. Але так раптово... *(Пауза).* Та й друзі ось-ось мають приїхати. Напі з тобою побратими. Як-не-як служили в одному полку.

Юліана Павлівна. Просто я забула тобі сказати. Путівку я замовила ще восени. Не думала, що з того щось вийде. А друзів... чого ж... прийми. Юля тобі допоможе.

Верезуб. І грошей саме нема.

Юліана Павлівна. Позич у когось.

Верезуб. Позичить — не штука...

Славко вносить чемодан.

Юліана Павлівна. Давно кажу: продай половину яблук. Навіщо нам стільки? Все одно до весни погниють. Скільки коштів і праці вкладаєш у той сад, а віддачі — ніякої. Не будь, Ваню, таким безпорадним. Свого, заробленого, і то не можеш продати.

Верезуб. Цього ще не вистачало.

Юліана Павлівна. Славик допоможе тобі носити.

Славко. Нема дурних. Базар — не моє амплуа.

Верезуб. Чула?

Юліана Павлівна *(незаперечним тоном).* Тоді, по-твоєму, нехай гниють?

Верезуб (*примирливо*). Я ж нічого ще не сказав. (*Пауза*). Надовго їдеш?

Юліана Павлівна. Ну на скільки там... На строк.

Верезуб. Тобто на двадцять чотири дні. Для чого ж два чемодани?

Юліана Павлівна. Беруть і по три. Весь час на людях — і в одному платті? Щоб пальцем на мене тиццали?

Верезуб. Пробач. Про це не подумав.

Славко (*ніби передчуваючи щось лихе*). Мамо, не їдь!

Юліана Павлівна. Іди я тебе поцілую.

Славко підходить, Юліана Павлівна цілує його в лоб.

А тепер — по морозиво...

Славко іде. Верезуб усе ще стоїть розгублений.

Юля (*повертаючись до канапи*). Тут і сам диявол нічого не второпає. (*Сідає, втуплює погляд у книжку*).

Юліана Павлівна (*до чоловіка*). Чого стоїш? Піди до сусіда. Він позичить. Та замов таксі. На дев'ятнадцять нуль-нуль.

Верезуб (*непевно*). Якщо він удома... (*Рішучіше*). Що ж, піду. (*Виходить*).

На якийсь час залягає тиша. Юля вряди-годи відриває від книжки погляд, спідлоба позирає на матір. Впоравшись з чемоданами, Юліана Павлівна підходить до Юлі, гладить її по голові.

Юліана Павлівна. Ти в мене, Юлю, розумниця. Все вмієш робити, всюди встигаєш. Іду зі спокійною душею. Нітрохи не хвилююсь. Знаю, доглянеш обох.

Юля. Їдь, мамо, лікуйся.

Юліана Павлівна. Вимагай, щоб допомагали. І Славка піджени з алгебри.

Юля. Він же не хоче. Поки, сказав, гітари не змайструє, за уроки не сяде.

Юліана Павлівна. Ну після того, як змайструє.

Повертається Верезуб. Вираз обличчя той самий, хоч і намагається це приховати.

(*Розчаровано*). Нема?

В е р е з у б. Двісті карбованців. Віддав останні.

Ю л і а н а П а в л і в н а. А я думала — щось гірше. На перший раз вистачить. *(Силкується закрити чемодан)*.

В е р е з у б. Дай допоможу.

Ю л і а н а П а в л і в н а *(клацнувши замком)*. Уже. *(Дивиться на годинника)*. Посидьмо перед дорогою. На щастя.

В е р е з у б *(невесело)*. Посидьмо.

Ю л і а н а П а в л і в н а *(проводить долонею по його щоці)*. Славик кінчить гітару, ти — мемуари, і я приїду. Ну усміхнись. *(Пауза)*. Все, мій любий. *(Встає)*.

В е р е з у б. Навіть не повечерявши?

Ю л і а н а П а в л і в н а. Ніколи, любий. Перекусила у друзів. А взагалі, перед дорогою я ніколи нічого не їм, щоб легше їхалось. *(Підходить до чоловіка, схиляє голову йому на груді)*. Може, трохи й раптово, Ваню. Даруй. *(Перейнявшись грайливо-ліричним настроєм)*. Свободи хочу, повної і абсолютної. Від усього. І від усіх. Хоч на місяць.

В е р е з у б *(холодно цілує її)*. Розумію. Коли хочеться — значить, треба. Їдь, лікуйся. Та більше гуляй на повітрі.

Ю л і а н а П а в л і в н а. Не хвилюйся. Для того ж і їду. *(Підходить до Юлі)*.

Ю л я *(підводить голову, зіскакує з канапи)*. Мамо, вже їдеш?

Ю л і а н а П а в л і в н а. Щастя тобі, донечко.

Ю л я. Щасливо, мамо, їхати. *(Цілує матір)*.

Ю л і а н а П а в л і в н а. Спасибі.

Лунає дзвінок. Везубуб іде відчиняти. З коридора долинає голос: «Таксі викликали?»

(Вхопивши обидва чемодани). Одну хвилинку...

В е р е з у б *(вражений)*. Для чого ти? А печінка?

Ю л і а н а П а в л і в н а *(ставить чемодани, береться за бік)*. Ой!.. Коли поспішаєш, забуваєш про все на світі.

Везубуб забирає чемодани, виходять.

Ю л я. Ні бельмеса не розумію. Але хай... Татові краще писатиметься.

Вбігає Славко захеканий. Нишпорить очима по кімнаті, хапає на канапі гітару, б'є песамовито по струнах.

(Перелякано). Навіжений!

Славко. Маму проводжаю. Прощальний марш. Туру-туру-туру-бум! *(Затим падає на канапу лицем униз і невідомо — плаче він чи сміється)*.

КАРТИНА ДРУГА

Та сама кімната. Славкова гітара валяється на підлозі. Юля прибирає в кімнаті, різкістю рухів виказує незадоволення. Лунають два дзвінки: перший короткий, другий — протяжний. У Юлі відразу змінюється настрій, підбігає до люстра, поправляє зачіску, вибігає. Невдовзі веде за собою Іванка, тримаючи його за руку. Іванко несміливо ступає за нею, роздивляється.

Іванко *(тихо)*. Нікого?

Юля. Ти і я.

Де й поділася Іванкова несміливість, хапає Юлю в обійми, після чого зливаються в такому свавільному поцілунку, що обоє мало не падають.

Юля. Ще мить — і задихнулася б. *(Показує на канапу)*. Сідай.

Іванко. Виконаю все, що накажеш. Накажи сісти на підлозі і закрутитися дзигною — сяду й закручусь. *(Глянувши вгору)*. Вхопитися за люстру і викинути акробатичний номер — вхоплюсь і викину. Стати догори ногами — стану й догори...

Юля. І все це нікому не потрібно.

Іванко. Можу висунути й позитивну програму: піду й принесу пуд морозива, дюжину шампанського, а потім візьму тебе на руки й понесу додому...

Юля. Тобто в гуртожиток?

Іванко. Тобто на власну квартиру. *(Виймає з кишені ключа, показує)*. Ось. Слюсарям-п'ятирозрядникам на заводі ціну знають. Вручив сам директор під дружні оплески всіх присутніх. Кімната шістнадцять метрів, кухня — вісім, коридор, ванна і т. д.

Юля *(радісно)*. Поздоровляю.

Іванко. Не поспішай. Це тимчасово.

Юля. Передумали?

Іванко. Навпаки. Недодумали. Відстають від моїх запитів. Накладка вийшла.

Юля. Яка?

І в а н к о. Так от. (*Повергається до попереднього тону*). Оплески не вщухають, директор радий, партторг радий, тиснуть мені руки, а я — мов у воду опущений. (*Демонструє той вигляд*). Тоді директор: «Ти часом, Іване, не хворий?» — «Пізно,— кажу,— пізно...» — і сам не впізнаю свого голосу. «Чи, може, надумався від нас кудись махнути?» — «Женитися,— кажу,— надумав, а ви мені — одно-кім-нат-ну». Реготали, за животи бралися, в тому числі й партторг. «Вселяйся,— каже,— поки що в цю — за тобою хіба вженешся? А навесні стане до ладу новий будинок і квартиру обмінємо». З тим і прийшов до тебе. (*Ніжно бере її за руку*). Юлю...

Ю л я (*ласкаво гладить його чуба*). Що, Іванку?

І в а н к о (*з притиском*). Цілих три дні! Розумієш, що це таке?

Ю л я. Фі-іть — і нема.

І в а н к о. Якраз! Довше, ніж вічність.

Ю л я. І ця вічність, уяви собі, могла б іще не скінчитись. Збиралася вийти в гастроном і залишити в дверях записку.

І в а н к о. Прийшла б, а під дверима — труп. Розрив серця.

Ю л я (*цілує Іванка*). А прийшов би тато чи Славко, то застав би два трупи.

І в а н к о. Чий другий?

Ю л я. Мій. Інфаркт міокарда.

І в а н к о (*обіймає Юлю*). Щастя мов. Більше цього не допущу.

Ю л я. Чого?

І в а н к о. Три дні не бачитись! Хоч би мимохідь, одним оком. А взагалі давай поговоримо серйозно.

Ю л я. Давай. Хоч раз побачу тебе серйозним.

І в а н к о. Перше Травня... Знаєш, що це означає? (*Пауза*). Не до-жи-ву!

Ю л я. Мама на курорті, ніхто ще нічого не знає. Треба ж попередити, підготувати ґрунт... (*Прислухається*). Тесс...

Вбігає Славко, на ходу демонструючи шейк під власний акомпанемент.

С л а в к о (*побачивши Іванка, багатозначно*). Хм...

Ю л я. Чого так рано?

С л а в к о. Відпустили з останнього уроку.

Ю ля. Знайомся, Славо. Мій товариш.

І ван ко *(подає руку)*. Іван.

С л ав ко. Вері презент.

І ван ко. Мені теж приємно. Ай вуд лайк ту хев ю май гуд френд.

С л ав ко *(сторонівши, з іншим відгінком)*. Хм...

Ю ля *(до Славка)*. Відповідай же.

С л ав ко. Ми цього не проходили.

І ван ко *(до Славка)*. У дев'ятому, здається, класі? Так?

С л ав ко *(похмуро)*. То й що?

І ван ко. Нічого. А я — студент третього курсу інженерного факультету. Вечірній відділ. Знайомитись — так знайомитись.

С л ав ко. У вас теж англійська?

І ван ко. Німецька. Англійську вивчаю сам.

С л ав ко *(змінюючи інтонацію ще раз)*. Хм...

І ван ко *(глянувши на годинника)*. Будь здоров, Славо. Грунтовніше познайомимся іншим разом. *(До Юлі)*. Юлю, проведи мене.

Іванко і Юля виходять.

Славко дістає з-під канапи скриньку з інструментами, бере гітару, починає біля неї «ворожити». Входить Ю ля.

С л ав ко *(єхидно)*. А я батькові скажу.

Ю ля. Про що?

С л ав ко. Військова таємниця. Де він?

Ю ля. Поїхав на дачу. Сідай краще за алгебру, маю трохи часу — допоможу.

С л ав ко. Не можу ж я розірватись. Щось одне...

Ю ля. Ти ж і грати не вмієш. Нащо вона тобі?

С л ав ко. Навчусь.

Входить В е р е з у б. Одягнений у припошену військову форму. Стомлено сідає на стілець.

В е р е з у б *(по паузі)*. От що, діти... *(Кидає погляд на Славка)*. Не можу бачити. Поклади гітару.

С л ав ко. А я без неї — як без рук. *(Проте кладе)*.

В е р е з у б. Залізли ми з вами в борги. По самі вуха. На щастя, мама мовчить, а коли ще попросить?

С л ав ко. Віднеси в редакцію мемуари, може, заплатять?

В е р е з у б. Спочатку треба їх написати.

Ю л я. Мама ж казала продати половину яблук.
В е р е з у б. От ради вашої мами і продайте. З да-
чі доставлятиму я, а ви — на базар. Перша порція
вже тут.

Ю л я. Уявляю себе торговою точкою...

В е р е з у б. Люди ж продають.

С л а в к о. Але не діти полковників, героїв війни.
Помогти носити — поможу, а продавай сам. Так і ма-
ма сказала.

В е р е з у б. Мама, мама... Вона далеко, а я тут,
і робитимеш те, що накажу.

С л а в к о. Спробуй...

В е р е з у б. Виходить, мені, кавалеру дванадцяти
орденів і медалей, стояти за рундуком? Так по-ва-
шому?

С л а в к о. А для чого тобі на базарі ордени? Не
чіпляй. Ніхто й не знатиме.

В е р е з у б. Дуже розумний... Завтра вранці підеш
зі мною. Чуєш?

С л а в к о. Вранці у нас контрольна.

В е р е з у б. До уроків. Допоможеш нести.

С л а в к о. Це можна. Тільки раненько, щоб ніхто
не бачив.

В е р е з у б. Хай бачать. Своє, не крадене. *(Встає)*.
Піду до сусіда, попрошу відстрочки. *(Виходить)*.

С л а в к о. Жаль мені батька, а ще дужче себе
самого. Він хоч гроші лічитиме, а мені — тягать.

Ю л я. Зате мама вилікує печінку.

Лунає дзвінок. Славко біжить відчиняти. Невдовзі з'являєть-
ся разом з Вадимом. Останній почувується вільно, мов
давній знайомий. На голові буйна шевелюра, якій, коли при-
дивитись пильніше, немало уваги приділяють майстри-перу-
карі. У темно-рудій куртці, при галстусі.

В а д и м *(до Юлі)*. Даруйте... З дорослих є хто-
небудь?

Ю л я. Я.

В а д и м. Даруйте. Маю на увазі батьків.

С л а в к о *(вовгузячись біля гітари)*. Мама чи
батько?

В а д и м. Батько, звичайно.

Ю л я. Немає. Що ви хотіли?

В а д и м *(роздумливо)*. Шкода...

Ю л я. Щось термінове?

В а д и м. Розумієте... *(Пауза)*. Я син... бойового

соратника вашого батька. Якщо не помиляюсь, його звати... Іван Єгорович?

Ю л я. Так.

В а д и м. Багато разів Іван Єгорович запрошував мене... вірніше, мого батька, приїхати, погостювати...

Ю л я. Так.

В а д и м. Але мій батько не може приїхати. Він помер.

Ю л я. Який жаль...

В а д и м. Не жалійте. Помер для моєї мами. А взагалі він живий.

Ю л я. Не розумію.

В а д и м. Дуже просто. Десь живе собі. З іншою мамою.

Ю л я. Ах, так...

В а д и м. Не беріть близько до серця. Це було давно... *(Затримує на Юлі погляд)*. Такою вас і уявляв.

Ю л я. Звідки про мене знаєте?

В а д и м. Ваш батько писав дещо й про вас. До речі, мене теж запрошував. *(Пауза)*. Навчаєтесь на філологічному факультеті, просиджуєте всі вечори за конспектами, захоплюєтесь народними піснями і танцями...

Ю л я *(дивиться на годинник)*. Пробачте...

В а д и м *(зняксовіло)*. Ви поспішаєте?

Ю л я. Так. Тато скоро повернеться.

В а д и м. Дуже б хотів із ним познайомитись... як син його... бойового соратника. Можна зачекати?

Ю л я. Будь ласка. Нате вам свіжі газети *(дає газети)* і чекайте. Бо я запізнююсь. *(Виходить)*.

В а д и м *(після того, як Юля вийшла, до Славка)*. На побачення, мабуть, запізнюється твоя сестричка?

С л а в к о. У гастроном. На побачення вона не ходить.

В а д и м. Звідки знаєш?

С л а в к о. Бо завжди вдома. Знає тільки книжки й конспекти. Ще програваач. Одні й ті самі крутять і крутять. Як не «Журавлі» і «Рушничок», так чумацькі або козацькі.

В а д и м. Такі можна крутять.

С л а в к о. Саме завивання...

В а д и м *(підходить до Славка, роздивляється гітару)*. Сам змайстрував?

С л а в к о. А хто ж?

В а д и м. Умієш грати?
С л а в к о. Вона ж іще не готова.

За дверима чуються кроки, густий затяжний кашель. Входить В е р е з у б.

В а д и м (*побачивши Верезу́ба, іде назустріч*).
А я до вас... із Добропілля.

В е р е з у б. Із Добропілля? Стривай-стривай.
Я ж визволяв його у сорок третьому!

В а д и м. Ви? А кажуть — ціла дивізія.

В е р е з у б. Правильно. А я полком командував.
І мій полк був на головному ударі. Гарне село!

В а д и м. Забувайте. Не село, а місто. Шовкопрядильний комбінат. Цементний завод. Триповерховий універмаг. Палац культури. Тисячі робітників...

В е р е з у б. Чув, чув... Молодці добропільці! (*Пауза*). З чим же до мене?

В а д и м (*грохи розгубившись*). З чим? Дуже просто... Просимо як одного з визволителів навідатися, зустрітися з нами...

В е р е з у б. Спасибі, що не забули. А чого ж, і приїду. Хай потеплішає. (*Веде до канапи, запрошує сіда-ти*). Учисься? Працюєш?

В а д и м. Працюю.

В е р е з у б. За яким ґахом?

В а д и м (*не зразу*). По культурній лінії. І на комбінаті.

В е р е з у б (*до Славка*). Де Юля?

В а д и м. Вийшла в гастроном.

В е р е з у б (*радісно*). Вже познайомились? А я хотів був брати цю місію на себе. Ради такого гостя не гріх і по чарці...

В а д и м. Спасибі. Не п'ю.

В е р е з у б. По культурній лінії — і не п'єш? Рідкісний випадок. (*Пауза*). А гарячого чайку?

В а д и м (*глянувши на годинник, підхопився мов ужалений*). П'ю, але спасибі. Завтра, якщо дозволите.

В е р е з у б (*затримує*). Сиди, сиди. Ось прийде дочка. Разом починаємо. (*Підморгує Вадимові*). Як тобі моя донечка?

В а д и м (*не зразу*). Серйозна дівчина.

В е р е з у б (*задоволено*). Дівчина що треба. Кажу не тому, що батько. За інше боюсь: вже інститут кінчає, а на гулі не випхнеш.

Вадим. Дивно... Чого ж це вона?

Верезуб. Твій батько, мабуть, теж воював?

Вадим. З першого й до останнього дня...

Верезуб. А от поясни: чого воно так? Ми, фронтовики, були нерозлийвода. Всю війну трималися один одного. А ви, діти фронтників, сюди-туди — і хто куди. Сідай. З морозу сам бог велів.

Вадим. Ні-ні. Мене чекають.

Верезуб. Культурна лінія — не завод і не фабрика. Простої не страшні.

Вадим. Не можу. Репетиція.

Верезуб *(встає)*. Тоді що ж... Не буду затримувать. Бач, дурна голова. А спитати як звать — і забув.

Вадим *(не зразу)*. Тарас.

Верезуб. Гарне ім'я. Знав батько, як сина назвать. Так от, Тарасе, завжди радий тебе бачити. І, сподіваюсь *(підморгує Тарасові)*, не тільки я... Будеш у Києві — навідуйся. *(Багатозначно)*. Чого в житті не трапляється... *(Сміється)*.

Вадим. З радістю...

Верезуб *(плече Тараса по плечу)*. От-от.

Виходять.

Славко *(перекривляє)*. От-от... Бачив би, кого я сьогодні тут застукав!

Провівши гостя, Верезуб повертається до кімнати, спостерігає якийсь час за сином.

Верезуб. Уроки зробив?

Славко. Хіба не бачиш? Ніколи вгору глянуть.

Верезуб. Слухай, Славко. Заступниця твоя поїхала на цілий місяць, і я за тебе візьмусь.

Дзвонить телефон. Верезуб бере трубку.

(У трубку). Слухаю. *(Пауза)*. Так-так. *(Пауза)*. Вживу заходів. Спасибі. *(Кладе трубку, до сина)*. Знову двійка?

Славко. З чого?

Верезуб. Навіть не знаєш із чого. З алгебри.

Славко. Велике діло. Двійку найлегше поставити, щоб ти знав. Хай вона мені четвірку вимудрує.

Верезуб. Диви, який розумний! Он американці знову на Місяць збираються, а він — двійками радує.

С л а в к о. Американці — що? Туди й назад. А наш лунохід на Місяці днює й ночує. А буде треба — висадимося на Марсі або на Венері.

В е р е з у б. Це, може, ти висадишся? Той, хто не хоче вчити алгебри?

С л а в к о. Мені треба гітару кінчати. Не все зразу.

В е р е з у б. Коли я ходив до школи за сім верст, мій батько все казав: учи, сину, алгебру...

Входить Ю л я. На ній уже інше плаття, при фартушку.

Ю л я. Тату, обід на столі.

С л а в к о. Яке меню?

Ю л я. Червона ікра з маслом, копчені угри.

С л а в к о. Ура!

Ю л я. Це для тебе. А батькові — борщ із грибами...

С л а в к о (*розчаровано*). Обманщиця!

В е р е з у б (*до Юлі*). Ну як тобі той, що з Добропілля? По-моєму, хороший парубок.

Ю л я. Не роздивилась.

В е р е з у б. Не можна ж, Юлю, бути такою байдужою. (*Пауза*). Між іншим, ти впала йому в око. Обіцяв прийти завтра.

Ю л я. Чого?

В е р е з у б. Ну гаразд. Поставай, будь ласка, мою улюблену, пообідаємо під музику.

Виходять.

Невдовзі з глибини сцени долинають звуки хвилюючої народної мелодії: «Гей, літа орел». Десь уже на середині пісні в кімнату вбігає С л а в к о. Хутко настроює магнітофон. Спелу раптом заповнює чи не найгірший зразок американської музики. Задушевна мелодія і неймовірний дисонанс какофонічних звуків якійсь час змагаються між собою. Згодом пісня затихає. В е р е з у б не входить, а влітає. Вуса сіпаються, в очах — недобрый блиск.

В е р е з у б (*люто*). Вимкни! Сію секунду! Бо... (*Заносить над собою ложку*).

С л а в к о (*виклично*). Бо що? (*Але вимикає*).

В е р е з у б. Сплю усі до одної.

С л а в к о. А мені, думаєш, не гидко слухати оці твої тягучки? Хочеться завити по-собачому і чкурнути на край світу.

В е р е з у б. Що ти верзеш? Ці тягучки — історія нашого народу, нездоланність його героїчного духу. І чому вас навчають у тих школах!

С л а в к о. Згідно програми.

В е р е з у б. Згідно програми... Ану назови хоч одного славетного нашого предка, якого знає цілий світ і про якого з роду в рід пісні передають.

С л а в к о. Богдан Хмельницький.

В е р е з у б. А ще?

С л а в к о. Тобі мало?

В е р е з у б. У книжку не заглядаєш який уже день. Історії не знаєш, гидуєш народною піснею. Що з тебе вийде?

С л а в к о. Космополіт.

В е р е з у б. Хто-хто?

С л а в к о. Я сказав.

В е р е з у б. Похвальна одвертість. Або ти геть зіпсований і пропащий, або з тебе ще будуть люди. Тож запам'ятай: космополітів не було в нашому роду.

С л а в к о. А вони не народжуються. Ними стають.

В е р е з у б. Паскуда.

С л а в к о. Може. Але рабом не стану.

В е р е з у б. Яким рабом? У кого?

С л а в к о. У себе самого. Як ти. Рабом старосвітських уподобань. (*Фальшиво імітуючи мелодію*). «Гей, літа орел, гей, літає сизий...» Аматором виставляти свій фронтний героїзм де треба й не треба. Носієм власної вигоди й аморальності...

В е р е з у б. Замовчи!

С л а в к о. Хто зняв з передової маму і перетягнув її в штаб? Хто заради неї кинув дружину з малолітнім сином, якого я — рідного свого брата! — в вічі не бачив?

В е р е з у б. Не смій. Я допомагав їм усе життя, допомагав до останнього часу... Надсилав гроші... Хоч твій брат закінчив інститут і працює інженером. Не маєш права судити мене.

С л а в к о. Не суди й мене.

В е р е з у б. Чого ж ти хочеш?

С л а в к о. Свободи. Повної і абсолютної.

В е р е з у б. Десь уже чув подібне... Ось воно звідки! (*Пауза*). Від чого свободи? Від навчання? Від елементарних обов'язків? Чи, може, від батькової шиї, на якій сидиш?

С л а в к о. Від шиї поки що ні, а від твоїх надокучливих напучень — так.

В е р е з у б. Геть із моїх очей, негіднику! (*Хапаєть-ся за серце*). А-а-а...

Славко, переляканий, вибігає. З'являється Юля.

Юля. Тату, холоде борщ. (*Помігивши батьків стан*). Що з тобою, тату?

Верезуб (*через силу*). Убити мало! Убити мало!

З а т е м н е н н я.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Та сама кімната. Нікого. Входять Славко й Іванко.

Славко. Скоро прийде. Просила почекать. (*Бере в руки гітару*).

Іванко. Давно її майструєш?

Славко (*подумавши*). В лютому буде ювілей. Два роки.

Іванко (*усміхнувшись*). Нічого собі.

Славко. А що робити? Дівчини нема, щоб погулять.

Іванко. Стільки дівчат!..

Славко. Багато є, а однієї — немає. А сьогодні з Танькою, завтра з Манькою — не цікаво. Розбещеність може привести до психічного вивиху.

Іванко. Он як.

Славко (*повертається до попередньої думки*). А в школі — скучно. Коли батька і Юлі нема, збираю своїх друзків. Як улаштуємо концерт — куди там! Двічі міліція приходила...

Іванко. А знаєш, ти мені подобаєшся.

Славко. Тому, що Юлин брат?

Іванко. Ні. Тверезо судиш.

Славко. Звідки тобі відомо?

Іванко. Чую.

Славко (*підбадьорений*). Через три тижні канікули. Батьки мого товариша кудись їдуть, і він лишається сам. У нього й ночуватиму. Придумуємо нову програму. Музику самі складаємо.

Іванко. Уявляю...

Славко (*вловивши іронію*). А я в захопленні.

Іванко. А в мене через місяць відпустка. Поїду в село, до матері.

Славко. Хто вона?

Іванко. Бачив коли-небудь професора?

Славко. Якого?

Іванко. Якого-небудь.

С л а в к о. Бачив.

І в а н к о. Так моя мати — вище.

С л а в к о. В селі є професори?

І в а н к о. Ого! Якби тебе відпустили, взяв би з собою. Лижі є?

С л а в к о. Є.

І в а н к о. А більше нічого й не треба. По горбах та видолинках — ех! — з вітерцем. З-під одного кущика заєць, з-під другого — лисиця. Догнать, звичайно, не доженеш, хоч налякавш. І зовсім близько. Сідаємо в автобус на зупинці, що в кінці Куренівки, — і прямо на Веселі Береги. Година їзди.

С л а в к о. Ні.

І в а н к о. Не сподобається — на другий день назад.

С л а в к о (*завагавшись*). Подумаю.

І в а н к о. Думай. Можна й раніше, чого час губити? Запам'ятай: Веселі Береги. Там спитаєш, де живе доктор педагогічних наук Явдошка. Її всі знають.

С л а в к о. Краще разом.

І в а н к о. Хай разом.

С л а в к о (*помовчавши*). Ти мені теж подобавшся. Слухай: видам тобі одну військову таємницю. Тебе стосується.

І в а н к о. Мене?

С л а в к о (*киває головою*). Якщо ти до моєї сестри серйозно, не лови гав.

І в а н к о. Хіба що?

С л а в к о. Батько їй підсовує якогось шпендика. Приїжджав на оглядини. Очима мало не їв.

І в а н к о (*стурбовано*). А Юля?

С л а в к о. Що Юля? Не знаєш дівчат? Сьогодні один, завтра — другий...

Блискавкою влітає Ю л я. Розпашіла з морозу. Тут же знімає пальто, кидає на канапу.

Ю л я (*до Іванка*). Давно?

І в а н к о. Піввічності.

Ю л я. Так спішила, так спішила...

І в а н к о. Що дивилась?

Ю л я. Добропільську самодіяльність.

І в а н к о. Ну як?

Ю л я. Танцюристи — на висоті, а хор — так собі. Впізнала на сцені одного знайомого. Вчора приходив до нас. Син батькового товариша по фронту.

І в а н к о *(до Славка)*. Вийди, будь ласка, на хвилинку. Нам треба поговорити.

С л а в к о *(зрозумівши)*. З задоволенням. *(Виходить)*.

І в а н к о. І всерйоз. Якщо сьогодні не скажеш — скажу сам.

Ю л я. Не спиши. Батько, може, сьогодні не в дусі.

І в а н к о. Де він?

Ю л я. Мабуть, на дачі.

І в а н к о. Чекатиму. Тільки сьогодні.

Ю л я. Ну чого такий нетерплячий?

І в а н к о. Мені дещо відомо. І взагалі — чого чекать? Так можна і в дурні пошитись.

Довгий телефонний дзвінок, Юля бере трубку. З трубки чується голос: «Київ! Київ! Відповідайте Єсентукам!»

Ю л я. Алло! *(Пауза)*. Мамо, це ти? Що? Де батько? На базарі? Не знаю. Як тобі, мамо, лікується? *(Чути зумер. Здивована, кладе трубку на місце)*.

Входить Верезуб. Його несподівана поява так приголомшила обох, що вони схопилися з місця й застигли мов укопані. Першою опам'яталася Юля.

Тату, знайомся. Мій наречений.

В е р е з у б *(приголомшений не менше)*. Хто?

Ю л я. Я виходжу заміж...

В е р е з у б *(геть сторонівши)*. Що?

Ю л я. Весілля через місяць.

В е р е з у б *(по довгій паузі)*. Га?

Ю л я. Житиму на вулиці Саксаганського. Це близьенько.

В е р е з у б *(по довгій паузі)*. Все?

Ю л я. Весілля Іванко бере на себе. Нічого від тебе не вимагаємо.

В е р е з у б *(хитає головою, по паузі)*. А я до неї: «Піди, донечко, прогуляйся, освіжи свою голівоньку...» Думав уже, в дівках засидишся, жениха підшукував. І знайшов майже...

Ю л я. Танцюриста з dobroпільського ансамбля?

В е р е з у б. Якого танцюриста? Він же по культурній лінії.

Ю л я. Сама сьогодні бачила на сцені.

В е р е з у б. То й що, як танцюрист? Хоч повеселив би. *(Пауза. Підходить до Іванка ближче)*. Хто ж будеш і що вмієш робити?

Славко, який спостерігав цю сцену з дверей, показує Іванкові великого пальця, після чого заходить до кімнати.

Іванко (*усміхаючись*). Все.

Верезуб. Що значить: усе?

Іванко. Орати, косити, молотить... вручну і машинами.

Верезуб. У Києві не наореш... А ще?

Іванко. Шофрувать.

Верезуб. Це більш підходить.

Іванко. Ремонтувати насоси, крани...

Верезуб (*до Славка*). Чув?

Іванко. Граю на баяні, танцюю...

Верезуб. Це не робота.

Іванко. Працюю слюсарем, студент вечірнього...

Верезуб (*до Славка*). Чув? (*До Іванка, вже веселіше*). Де ж ти такий роботящий узявся?

Іванко. Мати народила.

Верезуб (*глянувши на Славка*). Народити — ще не все. (*До Юлі*). З такої нагоди б і того... Накривай, Юлю, стіл. (*До Іванка*). Що вживаєш: горілку, вино, пиво?

Іванко. Горілку.

Верезуб (*не чекав цього*). Гм... І часто?

Іванко. Нема коли. На великі свята.

Верезуб (*до Славка*). Чув? А тобі свято чи будень — однаково. Правда, поки що наливку.

Лунає дзвінок. Славко біжить відчиняти. Невдовзі повертається з Вадимом.

А-а-а... Тарас. Вчасно, вчасно.

Славко (*Іванкові на вухо*). Він.

Іванко (*до Вадима*). Танцюрист із Добропілля?

Вадим (*почервонівши, не зразу*). Припустим...

Іванко. Ану затанцюй.

Вадим (*здивовано*). З якої речі? А по-друге, я не соліст.

Іванко (*засукує рукава*). Дозвольте, Іване Єгоровичу?

Верезуб. Ну-ну.

Іванко починає танцювати, і дуже скоро ми переконуємось, що і в цьому ділі він теж неабиякий зух.

(*Зовсім одійшовши*). Нічого буде зятьок!

Славко (*після Іванкового танцю, до Вадима*). А тепер ви. Як професіонал.

Вадим. Професіональні співаки, як відомо, без акомпанементу не співають. Те можна сказати і про нас, танцюристів...

Славко. Уан момент! (*Біжить до магнітофона*).

Верезуб. Славко! (*Різкий жест*). Обійдемося. (*До Вадима, показуючи на Іванка*). Знайомся. Негадано зяток об'явився.

Вадим. Як? Ви ж казали...

Верезуб (*знижує плечима*). Казав... А воно, бач... (*Розводить руками*).

Іванко (*переможно*). Запрошую на весілля. Приїжджай, Тарасе.

Юля. І я запрошую. Будемо раді.

Вадим. Приїду. Обов'язково. І навіть з дружиною.

Верезуб (*нічого не розуміючи*). Що?

Вадим. Гулять — так гулять.

Верезуб. Ти що, одружений?

Вадим. Чого б і ні? Здоров'я, як бачите, дозволяє.

Верезуб. А я ж хотів з тобою породичатись, Юлю за тебе висватать. Чого ж не признавався?

Вадим. Люблю женитись.

Іванко. Приїжджай з ким завгодно. Акомпанемент буде. Хоч потанцюємо.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Зимовий день. Приміський ринок. Збоку на авансцені тумба, обклеєна різними об'явами. За рундуком під дерев'яним дашком стоять двоє — у кожухах і чоботях: Верезуб і Явдошка. Час від часу тушцюють на місці, хукають у долоні. Перед Верезубом — ваги, на обох пальках по купці яблук, а вгорі паперова вивіска: «Кілограм — один карбованець». Перед Явдошкою — яблука, розкладені десятками просто на рундуці. Падає сніг — мокрий, лапатий.

Явдошка. Не буде сьогодні комерції. Сніг із дощем. І слизько.

Верезуб (*аби озватись*). Побачимо.

Я в до ш к а. І в нас таке... Вже другий день.

В е р е з у б. Де це у вас?

Я в до ш к а. У Веселих Берегах. Тут недалечко. *(Пауза)*. Нехай уже я, мати-солдатка, мерзну тут, а ви чого?

В е р е з у б. Вроджена любов до комерції.

Я в до ш к а. Хіба що... *(Пауза)*. Якби не загинув мій Лавро, зроду б не продавала. Хай йому трясця. А то синові на весілля збираю. Один він у мене.

В е р е з у б. Пішли тепер синочки...

Я в до ш к а. Він і не здогадується. Хіба пустив би? *(Пауза)*. Якби не загинув мій Лавро...

В е р е з у б. Де загинув?

Я в до ш к а. На фронті, голубчику, на фронті. Ще в сорок четвертому. Біля якогось озера.

В е р е з у б. Балатон?

Я в до ш к а. Балатон, голубчику, Балатон. Лавром його звали, Гайдученко. Може, зустрічали?

В е р е з у б *(не зразу)*. Не доводилось.

Я в до ш к а. Командир у них був — ох і геройський. Писав Лавро з фронту: такий одчаюка був, що й Героя не жалко дати. *(Пригадує щось)*. Уже забула. Вирвизуб, здається.

В е р е з у б. Вирвизуб?

Я в до ш к а. От і наплутала. Верезуб, Верезуб...

В е р е з у б. Гм...

Я в до ш к а. Писав Лавро... *(Загупцювала на місці)*. І геройський був, і до всіх солдатів — як рідний батько. На дурну смерть не посилав.

В е р е з у б. Гм... гм...

Довга пауза.

Я в до ш к а. Раніше Іванко, мій синочок, навідувався частіше...

В е р е з у б. Звідки?

Я в до ш к а. З Києва. *(Пауза)*. Як пішов од мене в тринадцять годочків, та й досі. У фезеу вчився, а тепер — увечері в інституті, вдень на заводі. *(Розглядається)*. Хоч би оденький... Не буде сьогодні комерції.

В е р е з у б. Ось кінчиться робоча зміна, і привалить. Учора за годину розхапали.

Я в до ш к а. Оженю свого Іванка, ноги моєї тут не буде. Присій-бо.

В е р е з у б. Дай боже.

Я в д о ш к а. Скоро вже. Хотіли — на Перше травня. А це передумали. Уже на Восьме березня.

В е р е з у б. Хто ж невістка?

Я в д о ш к а. Студентка. Цього літа кінчає. Учителькою буде. *(Пауза)*. А я й рада. Ваші, мабуть, уже поустроювались?

В е р е з у б. Син іще до школи ходить, а дочка — студентка. Вступила за покликом серця, всі роки іде першою. Не нарадуюсь.

Я в д о ш к а. Мій Іванко три роки вступав і таки вступив.

В е р е з у б. Наполегливість — запорука успіху. *(Пауза)*. А моя зразу. Правда, не обійшлося без протеже.

Я в д о ш к а. Чого?

В е р е з у б. Добрих людей. Помогли. А то кукурікала б років зо три, як і ваш. З дівчатами ще важче.

Я в д о ш к а. Оце, голубчику, останній раз прийшла. Сюрприза їм хочу зробити.

В е р е з у б. Уторгувати синові на обручку?

Я в д о ш к а *(вдала, що не почувла)*. Свої продати, а ваших красеньких, купить. Щоб стил прикрасити.

В е р е з у б. Джонатан. Зберігаються до нового врожаю. *(Пауза)*. Якщо оптом — дещицю скину.

Я в д о ш к а. Спасибі.

В е р е з у б. Купите, а вони, дивись, і роздумують. Тепер так.

Я в д о ш к а. Мій Іванко? Такого ще не було, щоб узявся і чогось не зробив. Як батько. *(Ніби згадала щось, усміхнулась)*. Мій Лавро, думаєте, довго упадав біля мене? Теж переносив, і все на ближче. *(Сумно-сумно)*. Хоч би знати, де його кісточки лежать...

В е р е з у б. В Угорщині.

Я в д о ш к а *(аж кинулась)*. Звідки знаєте?

В е р е з у б. Самі ж казали... Біля озера Балатон.

Я в д о ш к а. Там, голубчику, там.

В е р е з у б *(після паузи, задумливо)*. Багато полягло тоді...

Я в д о ш к а. Господи! І ви там були?

В е р е з у б. Довелось... *(Пауза)*. Не одна тисяча. З одного і другого боку.

Я в д о ш к а. Може, й про мого Лавра щось знаєте?

В е р е з у б. Лавріна Гайдученка?

Я в до ш к а. Гайдученка, голубчику, Гайдученка.

В е р е з у б. Немало літ сплигло, а Лавріна Гайдученка пам'ятаю.

Я в до ш к а. Мого Лавра?

В е р е з у б. Цього не знаю. Родом, здається, з Київщини.

Я в до ш к а. І мій з Київщини.

В е р е з у б. Не в бою поліг, хоч і герой був.

Я в до ш к а. Боже мій! А де ж?

В е р е з у б. Розвідувальним взводом командував. Повернувся якимось із бойового завдання, з німецького тилу. Притягли він і його хлопці німецького офіцера, тобто «язика», з важливими штабними документами. Саме до наступу готувались. За того «язика» я й представив його до третього ордена Слави.

Я в до ш к а. Він, голубчику, він. Усі три в моїй скрині.

В е р е з у б. Після тієї ночі я дозволив їм відпочити. У розвідників знаєте як: вночі по «язика», а вдень одсипатись. Налетіли німецькі літаки, скинули кілька бомб, і одна — пряме попадання... П'ятеро їх було у землянці.

Я в до ш к а. Бідний мій Лавро...

На авансцену виходять Зайченко і Гриб. Зупиняються біля тумби з об'явами, намагаючись липатись непоміченими.

З а й ч е н к о. Бачу двох. Дідуган і якась перекупка.

Г р и б. Думаєш, він?

З а й ч е н к о. Обійшли весь базар, і ніде нікого...

Г р и б. Постій тут. Я підйду до рундука, прикинусь покупцем. *(Виймає з кишені газету, робить кульок, обурено)*. Чорті й що! *(Іде, ніби крадеться)*.

Я в до ш к а *(першою помігивши Гриба)*. Іди, голубчику, іди. Не бійся.

Гриб підійшов.

Дарма що на вигляд зелені, а солодкі...

Г р и б *(бере яблуко, розглядає)*. Шлапак?

Я в до ш к а. Шлапак, голубчику, шлапак.

Г р и б *(показує на сусідські)*. А то які?

В е р е з у б. Джонатан. Зимовий сорт. Зберігаються до нового врожаю.

Гриб (*до Явдошки*). Скільки просите?

Явдошка. Недорого, голубчику, недорого. Скільки не жалко?

Гриб. Інтересно у вас торгують.

Верезуб. А ви хіба звідки?

Гриб. Звідти, де вже немає.

Верезуб (*незадоволено*). Воно й видно.

Гриб (*до Явдошки*). Дайте на карбованець. (*Дає гроші*).

Явдошка (*заметушилась*). Наставляй кульок. (*Висипає яблука*). Іж, голубчику, на здоров'я.

Гриб (*до Верезуба*). А ваші почім?

Верезуб мовчки тичає пальцем у вивіску.

(*Прочитавши, не зразу*). Дорогувато.

Верезуб. Не набиваюсь.

Гриб. Ото й мерзнете, що не набиваєтесь.

Верезуб. Така моя професія. (*Пауза*). Скільки братимете?

Гриб. Кілограм.

Верезуб. Кілограм — і торгуєтесь? Пішли тепер покупці...

Гриб. Красенькі, саме для онуки.

Верезуб. Якщо для онуки — скину.

Гриб. Спасибі. (*Кладе яблука до кишені, дає карбованця, йде*).

Верезуб (*услід*). Здачу! Здачу візьміть!

Гриб (*відмахнувшись*). Сховайте. Не будем дріб'язковими.

Верезуб (*сторонівши*). Що таке? Навіщо мені ваші гроші?

Гриб. Накинув од щирого серця. За те, що мерзнете.

Верезуб (*розгублено*). То за копійку торгується, то сам накидає... Чудак чоловік.

Гриб відходить убік, зупиняється, пильно дивиться на Верезуба. Той, певне, відчув його погляд, їхні очі зустрілися. На одну тільки мить.

(*Ніби згадавши щось*). Ей-ей! (*Гриб не оглядається*). Бач, грошима розкидається... Сам їх робить, чи що?

Явдошка. Ще трохи постою і буду збиратись. А то, чого доброго, запізнюсь на автобус.

Верезуб. Хоч би ж роздивився був, що він за один.

Явдошка. Приходьте і в середу. Що не кажіть, удвох веселіше.

Верезуб. Гм... щедрий який. От і розбери.

Явдошка. Прийдете?

Верезуб. Ви до мене?

Явдошка. А до кого ж? Приходьте і в середу, удвох веселіше.

Верезуб *(з іронією)*. Аякже. Побачення вам призначаю. На цьому самому місці.

Явдошка. Свят-свят...

З'являється Славко. На плечах рюкзак. Батько помагає знімати, ставить на рундук.

Славко. Приходили якісь двоє, допитувались, де ти.

Верезуб. Які вони?

Славко *(знижує плечима)*. Як усі.

Верезуб *(збуджено)*. Це вони! Мої бойові друзі! Я розшукав їх, запросив у гості. *(До Славка)*. І не назвалися?

Славко. Ні. Тільки допитувались. Я й сказав: на базарі.

Верезуб *(розчаровано)*. Навіщо? Не вистачало, щоб заявили сюди. *(Дивиться на годинник)*. Кінчається зміна. Зараз розхапають за одну секунду.

Гриб тим часом повертається до тумби.

Зайченко. Не він?

Гриб. Він.

Зайченко. Оце так! Запросив нас мемуари послухати, а сам у комерцію кинувся.

Гриб. А може, горе примусило?

Зайченко *(кивнувши в бік Верезуба, який саме пританцюював)*. Якби горе — не танцював би. Хай би там мати, тітка, дружина... А щоб сам? *(Пауза)*. Я за те, щоб атакувати з ходу.

Гриб. Треба спочатку довідатись.

Зайченко. От я й довідаюсь. У нього самого. *(Поривається йти)*.

Гриб. Не гарячкуй.

Зайченко. У гості запросив? Хотів почути нашу думку? От я і видам її.

Гриб. Зачекай.

Зайченко. Атакувати, і все.

Гриб. Не заперечую. Але не обов'язково в лоб. Можна з тилу або флангів, по-воєнному. (*Дивиться убік*). Здасться, покупців несе. Давай подивимось, як торгуватиме, а там щось придумаємо.

Явдошка (*глянувши на Славка, до Везуба*). Ваш?

Везуб. Горе моє.

Явдошка. Гарний хлопець.

Везуб. Учитись не хоче. Сачкує...

Явдошка. Підросте — порозумнішав.

Везуб. Якби-то.

Явдошка. Ремінця покажіть.

Везуб. Кажуть: не педагогічно.

Явдошка. А в мене був би шовковий. (*Задумалась*). «Іванку, принеси води, Іванку, попаси гусей, Іванку, варубай дров. Іванку, збігай до кооперації!» А як підріс: «Іванку, поори, покоси, помолоти. А після за уроки». І моєму Іванку було не до байдиків. Отак!

Везуб (*до Славка*). Чув? (*До Явдошки*). А тут тільки щось загадаю, як мама одразу дає відбій. «Не затьмарюй, — каже, — рідній дитині радісне дитинство».

Славко (*заклавши руку в кишеню, аж підскачив*). Я й забув. Батьку, лист.

Везуб (*радісно*). Нарешті! (*Бере листа, виходить на авансцену, розпечатує*). «Знайшла своє щастя. Діти дорослі, дадуть собі раду. Прости. Колишня твоя Юліана». (*Остовпіло дивиться перед собою, погляд відсутній, лише зсунуті до перенісся брови свідчать про посилену роботу думки*).

Славко (*підбігши*). Від мамки? Коли зустрічать? Везуб не чує. Мовчки повертається до рундука, де зібралися вже покупці.

Покупець (*до Везуба*). Почім?

Явдошка (*помігивши Везубову збентеженість, до покупця*). Написано ж. Важко прочитати?

Везуб (*зриває вівіску*). Безкоштовно! Хто скільки хоче! Налітай!

Явдошка (*нічого не розуміє*). Здурів чоловік...

Везуб (*не тямлячи себе*). Яблука — перший сорт! Джонатан! Зберігаються до нового врожаю!

Явдошка. Хто ж візьме даром?
Верезуб. Даром? Я й забув. Не звикли до цього. Будь ласка, десять копійок кілограм.
Славко. Батьку, а що мама скаже?
Верезуб. Мама? Чия мама?
Славко. Наша.
Верезуб. Нічого не скаже. *(До покупців)*. Чи, може, зависоко? Можу збавити...
Зайченко *(бере Гриба під руку)*. Бачиш? Сам себе атакує. Ходімо звідси.
Гриб. Що ж будемо робити?
Зайченко. Тільки не сьогодні. Ходімо.

Зникають.

Верезуб *(до покупців)*. Ну! Хто перший? Бо як розійдусь, то ні вашим, ні нашим...

Покупці отетеріло дивляться на Верезуба, не знаючи, як реагувати. Тоді Верезуб рішучим жестом змахує ближчу до себе купку, яблука котяться по снігу.

КАРТИНА П'ЯТА

Та сама кімната. Входить Верезуб — у снігом обкиданий шапці й кожусі. Його не впізнати, так він змінився за якусь годину. Жбурнувши в куток порожній рюкзак, заходив по кімнаті, мов загнаний у клітку лев. Раптом зупиняється, виймає з кишені пляшку «Екстри», загорнутий у папір огірок. Перехиливши склянку, скидає кожуха й шапку, кидає їх тут же, на канапу, і ненароком зустрічається поглядом з фотографією дружини.

Верезуб *(підійшовши до фото)*. Гвардії сержант... Командир гармати... Моя польова, а потім — законна... І протягом двадцяти п'яти років мій домашній і незаперечний начальник штабу... *(Пауза)*. А тепер дивишся, як я страждаю, і посміхаєшся? Не дозволю! *(Ніби перед строем)*. Кру-гом! *(Пауза)*. Що, заціпило?

Розлючений, хапає стілець, стає на нього, повертає фото обличчям до стіни. Затим сідає на столик, наливає в чарку, випиває. Потім — другу. Надкусивши огірок, опирається головою на руки.

Ластівкою влітає Юля. Зушиється в дверях, вражена побаченим. Тихо проходить далі, помічає перевернуте фото.

Юля *(тихо)*. Тату...

Верезуб не відповідає.

(Голосніше). Тату...

В е р е з у б *(підводить голову)*. А-а... Це ти.

Ю л я *(побачивши пляшку, з докором)*. Навіщо ти? Тобі ж не можна...

В е р е з у б *(сумно дивиться на дочку)*. Сьогодні можна. Випив — і ще наллю. *(Рука потяглася до пляшки, але Юля затримує її)*.

Ю л я. І не думай. Нагряне мама, що я скажу?

В е р е з у б. Не нагряне.

Ю л я *(здивовано)*. Чому?

В е р е з у б *(не зразу)*. Немає у нас матері.

Ю л я *(перелякано)*. Щось сталося? Де вона?

В е р е з у б *(не зразу)*. Втекла. З новоз'явленим гусаром. *(Дає їй листа)*.

Ю л я *(прочитавши, крізь сльози)*. І ти... І ти... Все одно не дам. *(Хапає зі столика пляшку, вибігає)*.

В е р е з у б *(по довгій паузі)*. Юлю... *(Прислухається. Потім голосніше)*. Доню...

Ю л я повертається. Вона ще не опанувала себе, витирає сльози.

Сідай і пиши об'яви. Продаю дачу.

Ю л я. Навіщо?

В е р е з у б. Так треба. *(Пауза)*. Де стовпа або тумбу побачиш — там і наклеюй. Можна й по дві. З одного й другого боку. Скоріше покупець знайдеться.

Ю л я. Сьогодні?

В е р е з у б. негайно. Почни з базарів. Там більше людей вештається.

Ю л я. Добре, тату. *(Виходить)*.

Верезуб знову охоплює руками голову, дивиться перед собою. Вбігає Славко. Побачивши батька, хотів був позадкувати, але не встиг.

В е р е з у б *(не повертаючи голови)*. Хто там?

С л а в к о. Я.

В е р е з у б *(встає, оглядає сина)*. Де був?

С л а в к о. З хлопцями.

В е р е з у б. З якими хлопцями?

С л а в к о. З тими, що завжди.

В е р е з у б. А коли готуватимеш уроки?

С л а в к о. Встигну. Наука — така штука, що нікуди не втече.

В е р е з у б *(пересмикнувшись)*. Як стоїш перед батьком? По команді «струнко» переді мною стояв

полк, виконував мої накази. Посилаю на смерть — ідуть...

С л а в к о. А мені не можеш дати ради.

В е р е з у б. З такими, як ти, важче.

С л а в к о. Змалку треба було наказувать. Чому виховали таким? Нічого не вмію, нічого не хочу...

В е р е з у б. Диви який! Ще я й винуватий... В Афріці он скільки людей у колоніальному рабстві. А ти казирься з жиру, чорти б тебе взяли!

С л а в к о. Можу записатися добровольцем.

В е р е з у б. Куди?

С л а в к о. В Африку.

В е р е з у б. І будеш там гітари майструвать?

С л а в к о. Ні. Повоюю с агресорами, а потім повернусь додому і писатиму мемуари.

В е р е з у б (*втрагивши над собою контроль*). Геть! Котися до бісової мами і не муч мене!

С л а в к о. І покочусь. З великим задоволенням. Може, на дорогу своєму синові видаси якісь підйомні?

В е р е з у б. Після закінчення інституту я зайцем їхав додому. З самого Харкова.

С л а в к о. Я — не ти. Хоч я й пропащий, а зайцем бігати з вагона до вагона — не мое амплуа.

В е р е з у б. Скільки тобі?

С л а в к о. Скільки даси. На багато не розраховую.

В е р е з у б. П'ятдесят вистачить?

С л а в к о. Згодний і на двадцять п'ять.

В е р е з у б. Даю п'ятдесят. І щоб ноги твої тут не було, космополіте проклятий! (*Дає Славкові гроші, той бере*).

С л а в к о. Заспокойся. Не затримаюсь.

Ніби згадавши щось, Славко швиденько підходить до канапи, бере свою гітару і тут же, на очах у батька, зі всієї сили трахає нею об спинку стільця.

Два роки страхав, що розіб'єш цей унікальний вироб. І не зважився. А я зразу — бац! — і готово. За одну секунду. А кажеш — полком командував... За мене можеш не турбуватись. Прощай, батьку.

В е р е з у б (*схаменувшись*). Скажи хоч, у якому напрямку?

С л а в к о. Де багато дач і мало міліціонерів.

В е р е з у б. Куди-куди?

С л а в к о. Туди, де й серце відпочине...

Затим, обійшовши батька звіддалеки, Славко вибігає.

В е р е з у б (*опам'ятавшись*). Якщо через рік-два лікарі виявлять у мене якусь хворобу, то вона почалася сьогодні.

КАРТИНА ШОСТА

Явдошина хата. В кутку замість образів — під рупником збільшена фотографія загиблого на війні чоловіка. За вікном мете, світу не видно.

Входить Я в д о ш к а з оберемком дров. Кидає їх на долівку біля лежанки.

Стук у двері. Явдошка, закутана хусткою, не чує. Стук повторюється, цього разу сильніший.

Я в д о ш к а (*обергається до дверей*). У нас не стукають, а заходять. Хто там?

Входить С л а в к о. Весь обліплений снігом — не впізнати.

С л а в к о (*впізнавши Явдошку, здивовано*). Так це ви?

Я в д о ш к а. Та я ж... А ти хто?

С л а в к о. З Києва. За рекомендацією вашого сина, Іванка... Ох і мете ж! Маю намір перебути у вас лиху негодую.

Я в д о ш к а. Перебувай. А коли це надовго, на тиждень-два?

С л а в к о. Тим краще. Гроші у мене є. Не турбуйтеся. Буду помагати вам по хазяйству.

Я в д о ш к а. Помічники мені якраз потрібні. А що ж ти вмєш робити?

С л а в к о. Нічого. Але навчусь. (*Роздягається*).

Я в д о ш к а (*придивляється*). Вроді синок мого напарника по рундуку? Еге ж він?

С л а в к о. Він, тітонько.

Я в д о ш к а. Мене звати Євдокія Семенівна.

С л а в к о. Пробачте. Він, Євдокіє Семенівно.

Я в д о ш к а. А мати? Вона знає, де ти? Не хвилюватиметься?

С л а в к о (*сумно*). Не знає... (*Пауза*). Покинула нас мати. Дала мені на морозиво п'ять карбованців і сказала, щоб я її згадував.

Я в д о ш к а (*здивовано*). Як покинула?

С л а в к о. Вже місяць. (*Пауза*). Таке діло, розумієте, що мені вкрай потрібно перемінити обстановку. Ну й ще дещо... Школа у вас є?

Я в до ш к а. Як же без школи?

С л а в к о. Дев'ятий клас кінчатиму тут, а там побачимо. Весь вільний час я у вашому розпорядженні. Можу навіть продавати яблука, тільки на іншому базарі.

Я в до ш к а. Відбазарювалась, голубчику.

С л а в к о. Тоді загадуйте, що робити. Починаю виходити в люди з сьогоднішнього ж дня.

Я в до ш к а. Спочатку зігрійся, а я тобі борщику насиплю.

С л а в к о. Не замерз і не голодний. На автобусній станції упоров три пиріжки з м'ясом і два з повидлом. (*Засукує рукава*). Давайте роботу.

Я в до ш к а. У нас так не заведено. З дороги треба зігрітись. (*Бере з долівки портфеля, ставить на лаву*). Ой, що це в ньому?

С л а в к о. Провізія. Консерви, ковбаса і таке інше. (*Відкриває портфеля, виймає коробку мармеладу, дає Явдошці*). Це вам.

Я в до ш к а (*зворушена*). Мені? Навіщо?

С л а в к о. Беріть, беріть. А як навчите робити всяке діло — озолочу. Звичайно, не тепер, а як виросту. До смерті будете пам'ятати. Хочу вміти все, як ваш Іванко.

Я в до ш к а. Звідки його знаєш?

С л а в к о. Знаю. Хлопець — о! (*Показує великий палець*). Моя сестричка втелючилася в нього по самі вуха.

Я в до ш к а (*здивовано*). Твоя сестричка?

С л а в к о. Еге. Не хвилюйтесь. Дівчина що треба. Не те що я.

Я в до ш к а. Боже мій! Що ж це робиться?

С л а в к о. Правильно робиться. Ріднею скоро будемо. І доводитимусь я вам швагром, свояком чи як іще там?

Я в до ш к а (*розважливо*). Швагре мій, швагре... (*Суворо*). Ану зараз же мені роззувайся і на лежанку. Хутко!

С л а в к о. Приїхав не вилежуватись. І не сердьтесь, будь ласка. Кажіть, що робити.

Я в до ш к а (*всміхнувшись*). У кого ж ти такий роботящий вдався?

С л а в к о. Таке скажете... В своєму житті я ще ніколи й нічого не робив. Правда, змайстрував був

електричну гітару, та й ту розмегелив сьогодні на друзки.

Явдошка *(здивовано)*. Нащо?

Славко. Заманулося випробувати свою волю, перевірити себе на життєздатність. Так що робити?

Явдошка. Що ж я тобі загадаю, коли ти нічого не вмієш?

Славко. Казала мама, що на мій вік роботи вистачить, то я не дуже й старався. Почнемо, мабуть, з найпростішої, незважаючи на всі мої високі професії.

Явдошка. То в тебе є професія?

Славко. Є. І не одна. У п'ятому класі, коли ми писали твір «Ким я хочу бути», я твердо вирішив стати космонавтом. Мама, як дізналась, сказала, що цього не переживе, бо моє фотогенічне обличчя нібито артисту більше підходить. У шостому класі я так і написав. Батько не схвалив материного вибору, і в сьомому класі я був уже дипломатом.

Явдошка. А тепер хто?

Славко. Ніхто. Поки що буду у вас на побігеньках.

Явдошка *(усміхнувшись)*. Куди ж тебе послати? *(Задумалась)*. Візьми он в сніях відро і принеси води.

Славко. А де вона?

Явдошка. У колодязі. Набирати вмієш?

Славко. Не раз у кіно бачив. Простіше простого. *(Виходить)*.

Явдошка розпалює в лежанці. Входить Славко, вигляд розгублений.

Явдошка *(здивовано)*. Де ж вода?

Славко. В колодязі.

Явдошка. А відро?

Славко *(скривився)*. Там же. Плаває...

Явдошка *(заспокійливо)*. Нічого... Зараз ми його виловим. Ходімо. Покажу спочатку, як набирати, бо в кіно, мабуть, трохи не так.

Виходять. Через деякий час повертаються. Перший — Славко, з відром у руді. За ним — Явдошка.

Славко *(ставить відро на лаву)*. Вік живи — вік учись. Наказуйте далі.

Явдошка. На сьогодні, мабуть, вистачить. Роздягайся — і на лежанку.

Славко (*покійно*). Слухаю. Ваше слово — закон. Поки Славко роздягається, Явдошка готує на лежанці постіль. Затим дістає з печі глечик, наливає в чашку гарячого молока, дає Славкові.

Явдошка. Вищий і засни. А як протопитесь, то й зовсім зігрієшся.

Славко. Робитиму, що скажете.

Явдошка починає поратись. Через якийсь час підходить до Славка, поправляє ковдру. Він спить. Брязкає клямка. Вбігає Оксанка. Вона збуджена, на віях сльози.

Оксанка. Ой бабуню... Ой бабуню...

Явдошка. Що таке, Оксанко? Чого це ти?

Оксанка (*крізь сльози*). Якби ви бачили, бабуню...

Явдошка. Що бачила?

Оксанка. Думаєте, я одна плачу? Всі — навіть старі чоловіки — не могли втриматись. (*З дитячою безпосередністю*). Ой бабуню, як же гарно, що я живу на світі і все це бачу...

Славко розплющує одне око, прислухається до розмови.

Явдошка (*з полегшенням*). А нехай тобі! Думала, нещастя якесь.

Оксанка. З мітингу я до вас. Сьогодні ж День Радянської Армії.

Явдошка (*з докором*). А мені чого не сказала?

Оксанка. Тричі по радію оголошували. Хіба не чули?

Явдошка. А в мене несправне. (*Обергається до чоловікової фотографії*). Прости мене, Лавре... (*До Оксанки*). Що ж ти там бачила?

Оксанка. Ой бабуню... З Хабаровська приїхала жінка, яку ми розшукали всім класом. Її син похований у братській могилі.

Явдошка. І приїхала?

Оксанка. Еге. Місяць тому ми написали їй листа, просили приїхати на могилу свого сина. А вона відписала: «Спасибі, дорогі діти, за запрошення, за те, що доглядаєте синову могилу. Стара я вже для далекої дороги, не доїду сама, та й пенсії не вистачить».

Явдошка. Так не приїхала?

Оксанка. Та ні, слухайте ж. Порадилася наша вихователька з головою колгоспу. А той скликав правління. І що ви думаєте? Виділили п'ятсот карбованців їй і тому, хто буде її супроводжувати. І сьогодні вранці приїхала. Біля пам'ятника виступила, про сина розказувала і так нам дякувала, що всі плакали... Правда, бабуню, як у казці?

Явдошка. Правда, голубонько, правда. *(До чоловікової фотографії)*. Прости мене, Лавре...

З лежанки схоплюється Славко.

Оксанка *(з несподіванки)*. Ой!.. *(До Явдошки)*. Хто це?

Славко *(до Оксанки)*. Це правда, що ти розказувала?

Явдошка. Лежи-лежи...

Славко. Ні, Євдокіє Семенівно. Тут таке діло... *(Зіскакує з лежанки, взувається. До Оксанки)*. Веди мене!

Оксанка. Куди?

Славко. До пам'ятника.

Оксанка. Там нікого уже немає.

Славко. Дарма... *(Одягається)*. А потім розшукаємо вашу виховательку і ту саму жінку з Хабаровська. Я повинен їх бачити. *(До Явдошки)*. Мені це потрібно, Євдокіє Семенівно. Дуже потрібно. *(Тягне Оксанку до дверей. До Явдошки)*. Я скоро буду.

Оксанка. Ми ж іще незнайомі.

Славко *(на ходу)*. Познайомимось потім. *(До Явдошки)*. Вибачайте, що не послухався. Більше цього не буде.

Виходять.

Явдошка *(не зразу)*. З хлопцем щось діється. Каже, мати покинула. Не знаходить собі місця... *(Журно похитала головою)*. Малий іще. Як же йому без матері?

Відчиняються двері. Входить Іванко.

Явдошка *(радісно)*. Ой, синочок!.. *(Кидається до сина)*.

Іванко цілує матір.

Не чекала тебе сьогодні. А з роботою ж як?

І в а н к о. Я ненадовго. Туди й назад. *(Пауза)*.
Мамо! Нікого у вас не було? Ніхто не приїздив?

Я в д о ш к а. А хто мав приїхати?

І в а н к о. Розумієте, один київський хлопець, рідний брат моєї нареченої, з батьком щось не поладив... і втік. *(Помічає портфель)*. Чий? Не його часом?

Я в д о ш к а. Його.

І в а н к о *(з полегшенням)*. Так і думав... Де він?

Я в д о ш к а. З Оксанкою на майдан подався, до пам'ятника.

І в а н к о. Мамо! Хай місяць-другий поживе у вас... або скільки йому захочеться. Тільки примушуйте його все робити, як мене колись. Я дозволяю.

Я в д о ш к а. Він і сам тягнеться. А що скажуть батьки?

І в а н к о. Мати десь виїхала, може, й назовсім, а батькові тепер не до нього... Дуже зайнятий... Ну й хлопець може від рук одбитись. І не кажіть, що я тут був. Ну, я побіг. Тим самим автобусом встигну й назад.

Я в д о ш к а *(розгубившись)*. Як же це? Ти ж голодний. Випий хоч молока на дорогу. *(Дістає з полиці глечика й кувля)*.

І в а н к о. Не наливайте, бо поспішаю. *(Забирає глечика, п'є нахильці)*. Спасибі, мамо. Бувайте. *(Вибігає)*.

Я в д о ш к а *(сумно)*. Хоч би надивилась... Був і нема. *(Пауза)*. І з вами, діти, важко, а без вас іще важче. *(Сіла, задумалась)*.

Вбігають Славко й Оксанка. Ведуть жваву розмову.

С л а в к о. Та я б такій виховательці ордена дав або звання заслуженої вчительки. Таке діло перевірити...

О к с а н к а. Вона і є заслужена.

С л а в к о. Республіки?

О к с а н к а. Республіки і... наша.

С л а в к о *(до Явдошки)*. У вас так цікаво, Євдокіє Семенівно, що співати хочеться.

Я в д о ш к а. То заспівай.

С л а в к о. Не вмю. Хіба що затанцювати? Але, розумієте, без акомпанементу не можу. *(Помічає на шафі динамік)*. Чого це він у вас глухонімий?

Явдошка. Бо несправний. Забуваю Іванку сказати.

Славко. Одна секунда! *(Знімає динаміка, щось біля нього ворожить, емिकाє. Хату враз заповнює не вельми мелодійна музика)*. І не думав. Само вийшло.

Явдошка. Краще б не виходило. Від такої музики в мене голова тріщить. Викрути! А хочеш послухати пісню — попроси, щоб Оксанка заспівала.

Славко *(до Оксанки)*. Умієш?

Оксанка. А що тут такого? *(Стає посеред хати, співає «Ой не світи, місяченьку». Після першого куплета замовкає)*. Не можу більше. В горлі дере. Хай іншим разом.

Славко *(заворожений її співом)*. Все, Євдокіє Семенівно. Липаюсь тут — хочете ви цього чи ні.

Явдошка. Мені що? Зоставайся. Аби тільки помагав.

Славко. Можете не сумніватись.

Оксанка. Тепер твоя черга. Танцюй.

Славко. Без акомпанементу? *(Різко махає рукою)*. Гаразд. Де моє не пропадало... Але не лякайтесь.

Явдошка. Коли це страшно, то не треба.

Оксанка. Хай, бабуню, затанцює.

Явдошка. Ну танцюй. Одне око я заплющу.

Славко. Найсучасніше диво мистецтва... Увага! *(Робить кілька вивертів на зразок шейка)*.

Явдошка. Хай бог милує... Припини! А то сьогодні ж відправлю додому.

Славко. Ой не відправляйте! Більше цього не буде.

Сміються всі троє.

КАРТИНА СЬОМА

Квартира Верезубів. На стіні — фото самого хазяїна. На канані — Юля зі своїми підручниками. Лунає дзвінок. Юля виходить. Повертається з листом у руці.

Юля *(глянувши на конверт, радісно)*. Тату! Тату!

Входить Верезуб. За час, що минув після зникнення Славка, він помітно подався. Юля показує батькові листа.

В е р е з у б. Від кого?

Ю л я. Від нього. *(Розриває конверта, пробігає листа очима)*.

В е р е з у б. Читай, доню, уголос.

Ю л я *(читає)*. «Шановний батьку, дорога сестричко. Місце мого перебування хай лишається поки що невідомим. Утягуюсь у новий спосіб життя... Попервах, звичайно, нелегко, все це відбувається з душевним і фізичним скрипом. Що зробиш, таким виховали. Можу порадувати й іншим: починаю звикати до народної пісні...»

В е р е з у б. Тьху! Дожитися до такого. До рідного вже треба звикати.

Ю л я. Не сердься, тату. Це ж добре. Твій син подає надії.

В е р е з у б. Я взагалі...

Ю л я *(читає далі)*. «Є в мене дівчина, Оксана. Одна-єдина. Послухали б, як вона співає «Ой не світи, місяченьку»! Навіть мені, космополіту, подобається. Скоро приїдемо класом до Києва на екскурсію. Буде час — забіжимо, познайомлю. За мною не побивайтесь. *Славко*»

В е р е з у б *(змахує сльозу)*. Не сучий син, га?
Лунає дзвінок. Юля іде відчиняти. Згодом вводить З а й ч е н к а і Г р и б а.

Ю л я. Тату, до тебе.

В е р е з у б. *(побачивши незнайомих)*. Будь ласка. Заходьте. *(Показує на стільці)*. В якій справі?

З а й ч е н к о. Покупці.

Г р и б. Прочитали об'яву і прийшли за адресою.

В е р е з у б. Хто ж претендент?

З а й ч е н к о. Обидва.

В е р е з у б. Брати, чи що?

Г р и б. Фронтіві друзяки.

В е р е з у б. Це добре, що тримаєтесь один одного. Фронтіві друзяка — на все життя.

З а й ч е н к о. Ми й до війни дружили.

В е р е з у б. Тоді що ж... *(Розводить руками)*. Не вийде, мабуть, у нас торгу.

З а й ч е н к о. Дорога дуже?

В е р е з у б. На двох не ділиться. Розрахована на одного.

Г р и б. Не страшно. Ми такі, що можемо і розбудувать.

Верезуб. Дивіться. *(Пауза)*. Як же домовимось? Хто коня купує, той у зуби йому заглядає. А ви? Коли б хотіли оглянути?

Зайченко. Хоч і завтра.

Верезуб. Завтра — так завтра.

Гриб. А ви до того часу складіть із господинею ціну.

Верезуб. Що мені господиня? У моєму домі господар — я.

Зайченко. Фотографії немає?

Верезуб *(глянувши на місце, де висіло фото дружини)*. Десь була. *(Схаменувшись)*. Якої фотографії?

Гриб. Вашої дачі?

Верезуб. А-а-а... Так би й казали. Чому нема? Є. *(Гукає в коридор)*. Юлю, принеси, будь ласка, фотографію нашої дачі.

Гриб. Воно, знаєте, глянути не завадить.

Верезуб. Це можна.

Входить Юля. Віддає батькові фотографію, виходить.

Зайченко *(роздивляючись)*. На фронтоні голуб і голубка. Інтересно.

Верезуб. То таке, що можна й замазати.

Гриб *(зазираючи через Зайченкове плече)*. Садочок, видно, немолодий.

Верезуб. Десятирічний. Саме в розквіті.

Зайченко. Які сорти яблунь?

Верезуб. Різні. Від папіровки до найпізніших зимових сортів. Два ренети Симиренка, п'ять джонатанів. Джонатан, знаєте, тримається до нового врожаю. Не беруть навіть парші.

Зайченко *(здивовано)*. Кажете, не беруть? Ого! Ще й як...

Верезуб. Ну... бувають нальоти. По собі знаю.

Гриб. Скільки, кажете, джонатанів?

Верезуб *(захоплено)*. П'ять! Чудовий сорт.

Зайченко *(в унісон Верезубу)*. Аж п'ять джонатанів! Оце да! *(До Гриба)*. Раз таке діло, витрушуй, Дмитре, свого портфеля, можна й того...

Верезуб. Що того?

Зайченко. Могорич.

Верезуб *(дивуючись)*. Стривайте. Ще ж і не оглядали.

Гриб (*ставить на стіл пляшку коньяку, різні пакунки*). Оглянемо. Ми покупці серйозні.

Верезуб (*дивуючись ще дужче*). Але даруйте. З якого це часу почали розшивати могоричі наперед?

Зайченко. Не має значення. Звичай змінюються, як і люди.

Верезуб. Це правда. По собі знаю. (*Гукає в коридор*). Юлю!

Входить Юля. Глянула на стіл і все зрозуміла. Кинулась до буфета.

Зроби нам, будь ласка, сервіровку.

Господар і гості встають, відходять від столу. Зайченко задивився на Верезубове фото.

Зайченко (*кивнувши на фото*). Ордени і медалей вистачить і нащадкам.

Верезуб. Думаєте, всі? Після того ще було та було. А щодо нащадків — хай самі заробляють.

Зайченко. Правильно. Аби тільки не такою ціною, як ми.

Верезуб. Як прийдеться. Даром ніде не дають.

Юля (*зробивши своє діло*). Тату, більше нічого не треба?

Верезуб. Спасибі, доню. (*До покупців*). Прошу до столу. (*Бере пляшку, роздвляється наклейку*). Вірменський... (*Пауза*). Не часто собі дозволяю. А мій сусіда, що навпроти, після коньяку похмеляється мотузянкою. Щоб дешевше виходило. (*Дивиться на пляшку*). Аж вроді жалко...

Зайченко. Наливайте, наливайте...

Верезуб (*наливає в чарки*). Взагалі не п'ю. А сьогодні вип'ю. На radoцax.

Гриб. Приємна новина чи виграли на трипроцентну облигацію?

Верезуб. Куди тому виграшу проти моєї сьогоднішньої радості! (*Піднімає чарку*). Ну, будьмо!

Цокаються, п'ють.

Син знайшовся! Цілий місяць, шалапутний, не обзивався, а сьогодні — лист. Правда, без зворотної адреси. Але небезпека минула.

Зайченко. Відбився від дому, чи що?

Верезуб (*ухильно*). Трохи те, трохи друге... (*Бере пляшку, наливає*).

Гриб. Тоді за сина, що знайшовся.
Верезуб. За сина вип'ю. Хоч і не можна.

П'ють, закушують.

Є й друга радість... Хоч ви й покупці, але скажу: оце продаю — все одно що гору з плечей знімаю. Старий уже, сили не ті. Нащо вона мені?

Гриб. Свіжим повітрям дихати, віку доточувать.

Верезуб (*махає рукою*). Ет!.. Краще їздитиму в рідне село, на Житомирщину, лісовим повітрям дихатиму. Клопоту біля неї — не дай бог. А помагати нікому. Теперішні діти до землі не дуже...

Зайченко. Таке говорите, що вже й не знаємо, купувати чи ні.

Верезуб. Купуйте. Неодмінно. Бо не відчусте справжньої радості.

Гриб. Дивно. Як вас розуміть?

Верезуб. Зрозумієте через рік-два, як продасте. Так легко зітхнетеся.

Зайченко (*наливає чарки*). Тоді за вигідний продаж! Щоб тому, хто її купить, усміхнулося щастя!

Верезуб. Розумно. Зразу видно, що покупці справжні.

П'ють не цокаючись.

Гриб (*закусивши*). Щось на пісню тягне... (*До Зайченка*). Може, якусь і двинемо?

Верезуб. Співайте, скільки хочете.

Гриб (*до Зайченка*). Якої?

Зайченко. Давай нашу, гвардійську.

Верезуб. Люблю воєнні пісні. Якщо така, що знаю, — підтягуватиму.

Зайченко (*до Гриба*). Починай.

Гриб відкашлюється, затуговує. Перший підключається Зайченко, за ним — господар.

Ми — гвардійці двадцять сьомого полка.

Не здригнеться перед ворогом рука.

Від Дунаю до Альпійських гір

Нас веде безстрашний командир.

Верезуб. Братці! Це ж пісня мого полка.

Зайченко. І нашого.

Верезуб. Як? (*Вдивляється у Зайченка*). Стривай, стривай...

Зайченко. Виходить, однополчани?

В е р е з у б. Виходить, так. (*Придивляється до Зайченка*). Часом не гвардії капітан Зайченко?

З а й ч е н к о (*удає, що здивований*). Він.

В е р е з у б (*вдивляється в Гриба*). Гвардії майор Гриб?

Г р и б. Я.

З а й ч е н к о і Г р и б (*вдивляючись у Верезуба*). Гвардії полковник Верезуб?

В е р е з у б. Власною персоною. Братці мої!

Обіймаються, цілуються.

Якби не пісня, ніколи б не впізнав. Де ж ваші гвардійські вуса, з якими не розлучалися всю війну?

Г р и б (*сміється*). Вирішили молодіти...

В е р е з у б. Що ж ви тут робите?

З а й ч е н к о. Ми молодші за тебе, ще тягнемо. Гриб у споживспілці, я — в школі. Часто буваємо в командировках. А коли дізналися, що в тебе тут коїться, почали їздити разом.

В е р е з у б. І ні разу не завітали?

Г р и б. Чому — ні? Спочатку приїхали на твоє запрошення — мемуари послухати. А як побачили тебе за рундуком — еге, думаємо, людині не до мемуарів. І взяли на приціл...

В е р е з у б. Чого ж не стріляли? Можна було так бабахнуть!

З а й ч е н к о. Кортіло. А коли побачили, як розкидав яблука, впевнилися: сам виплутаєшся.

В е р е з у б. І те бачили? Ай-яй-яй... Так мені й треба. (*Пауза*). Юлю! Візьми-но з холодильника пляшку молдавського розливу. (*До друзів*). Купив до кави... (*Підходить до обох, обіймає за плечі*). Де ж ви були раніше, друзі мої?

КАРТИНА ВОСЬМА

Та сама кімната. Скрізь, де тільки можна поставити, — квіти. Із суміжної кімнати долинають голоси. Входить В е р е з у б. Одягнений по-святковому, з орденською планкою на піджаці. Виглядає — чи не вперше за останній час — по-молодецькому.

В е р е з у б (*дивиться на годинник*). Черги тепер у загсах, як до попа колись на причастя.

Дзвінок.

Слава богу. Приїхали.

Виходить і відразу повертається в супроводі Славка і Оксаники. Всміхається у вуса, ласкаво.

Ого, пострункішав! Справжній тобі козарлюга.

Славко. А ти як думав? У роботі, батьку, і кістка ширшає. Знайомся. *(Показує на Оксану)*.

Оксанка *(вклонившись)*. Оксана. Славкова однокласниця.

Славко *(розглядаючись)*. Чому так багато квітів? Що тут відбувається?

Верезуб. Те саме, що чекає і на кожного з вас у майбутньому. Твоя сестра виходить заміж.

Оксанка. Цікаво. Ніколи не була у Києві на весіллі. Музики будуть?

Верезуб. Яке ж весілля без музик? Правда, не троїсті, а механізовані. Програвач і магнітофон.

Славко. Вони ще цілі?

Верезуб. Цілісінькі.

Славко. А мої магнітофонні плівки: «Трам-тара-тара-бум»?

Верезуб. Спалив. Усі до одноєї.

Славко *(весело)*. Поздоровляю. Бачу, зрушення почалося і в тебе.

Верезуб. Де ж ти пропадав? Чому не вказав зворотної адреси?

Славко. Так треба було. А пропадав я, батьку, в селі, де й мертві воскресають.

Верезуб. Які мертві?

Славко. Люди... колишні воїни, які поховані в сирій землі і яким уже поставлені пам'ятники.

Верезуб. Щось не второпаю.

Славко. У нас там на вигоні поховано багато воїнів. Наша вихователька подала думку: розшукати їхніх близьких і рідних. Зв'язалися з військовим міністерством. Там підтримали нас, надіслали координати. А ми тоді листи у всі напрямки. І ось приїжджає один, з Севастополя. Походив біля пам'ятника, біля однієї плити раптом зупиняється, читає імена, а потім притуляє капелюха до очей і — ні слова. Так, мабуть, хвилин з п'ять. А коли відняв — на очах сльози. Провів пальцем по одному прізвищу. «Оце, — каже, — я. Підбрали мене напівживого і виходили в госпіталі. А в штабі, видно, не розібралися».

Верезуб. І справді воскрес...

Славко. Батьку, а як твої мемуари?

В е р е з у б. Хай пишуть ті, в кого дітей немає.

С л а в к о. Можеш кінчати. Я вже дорослий. (*Гордо дивиться на батька*). Так хто з нас виявився дужчий — ти, командир гвардійського полку, чи я, недавній космополіт і несусвітний лобуряка?

В е р е з у б. Ти, синку, ти. І за це матимеш сьогодні ще один сюрприз.

С л а в к о (*радісно*). Мама приїде?

В е р е з у б (*сумно*). Ні. Невідомо навіть, де вона.

С л а в к о. Тоді що ж?

В е р е з у б. Твого брата Вадима чекаємо. Перебуває в Києві, дзвонив сьогодні по телефону.

С л а в к о. От здорово! Радий буду на шістнадцятому році життя познайомитися з рідним братом.

О к с а н к а. А я свого знаю з дня його народження.

С л а в к о. Значить, тобі здорово повезло. (*Щоб згладити незручність*). Ану, Оксанко, заспівай батькові моєї улюбленої.

О к с а н к а. Краще веснянку. (*Співає*).

Розійшлись хмарки,
Знову сонечко.
Забилось в грудях
Моє серденько.

Ой прийшла весна,
Ой прийшла красна.
Принесла мені
Щастя, радощі.

З милим ми підем
В поля ріднії.
Будуть нам світить
Зорі срібнії.

Ой прийшла весна,
Ой прийшла красна,
Принесла мені
Щастя, радощі.

В е р е з у б (*україн розчулений*). Дайте я вас поцілую! (*Цілує*).

Лунає дзвінок.

Біжи, Славку, відчини молодим. Порадуй свою сестричку.

Славко вибіг.

(До Оксанки). На екскурсію?
Оксанка. Ні. На весілля.
Верезуб. Хто ж повідомив?
Оксанка *(загуляє долонею рота)*. Ой, проговорилась...

Входить Славко, за ним Вадим.

Славко *(батькові)*. До тебе.

Побачивши святкову обстановку, велику кількість квітів, Вадим знічується.

Вадим. Добрий день, Іване Єгоровичу. Даруйте. Здається, невчасно.

Верезуб. Хто б не прийшов — наш дорогий гість. Сьогодні ми раді всім. *(Придивляється пильніше)*. О, Тарас!..

Вадим *(ніби вибачаючись)*. Я в справі. Дачу продасте?

Верезуб. Яку дачу? А-а... дачу. Ні, голубе, передумав. Сьогодні, Тарасе, купівля-продаж, тільки інший: весілля в нас.

Вадим. Повірте... Не знав.

Верезуб. Але дуже вчасно, Тарасе.

Вадим. Пробачте, я не Тарас.

Верезуб *(здивовано)*. А хто ж?

Вадим. Не Тарас, батьку.

Верезуб *(підходить ближче, радісно)*. Вадим?

Вадим *(у напльві почуттів)*. Батьку!

Обнімаються. І довго стоять отак, без жодного слова. А рознявшись, знову розглядають один одного, ніби бачаться вперше.

Славко. Хм... *(Підходить до Вадима)*. Познайомимося ближче. Твій брат Славко.

Цілуються.

Верезуб *(до Вадима)*. Так ні разу й не приїхав... А я чекав-чекав, ночей не спав, усе думав: чому не їдеш? Скільки листів написав — і як у прірву... Мати не пускала, еге?

Вадим. Ні. Сам не хотів.

В е р е з у б. Розумію... *(Пауза)*. Чого ж не признався першого разу?

В а д и м. Хотів тільки побачити, які ви. Та й на брата і сестру глянути... А це — у вашому Києві захищав дисертацію, завтра від'їжджать...

С л а в к о. Яку дисертацію? По танцях?

В а д и м. То — за сумісництвом. Уже не танцюю. І переріс, і нема коли. *(Пауза)*. На об'яву натрапив. Щось, думаю, не гаразд, коли продасте. Може, якої допомоги потрібно, то я — до ваших послуг. Що не кажіть, інженер-технолог і, вважайте, кандидат наук. *(До батька)*. Нам же ти допомагав.

В е р е з у б. Якої допомоги? Якби весною — грядку, може, скопав би. Хоч тепер, з таким зятем, як у мене, нічого не страшно.

С л а в к о. А крім зятя, ще й син... *(Показує на себе, до батька)*. Можеш не сумніватись, навчився дечого.

Дзвінок. Входять Зайченко й Гриб.

В е р е з у б *(радісно)*. О! Побратими мої дорогі! Спасибі, що приїхали.

Цілуються.

Пошили мене в дурні, куди там! Спасибі і за це. І що не відцурались...

Г р и б *(сміється)*. Це він. Його ідея. *(Показує на Зайченка)*.

В е р е з у б *(до Зайченка)*. Впізнаю фронтову хитрість.

З а й ч е н к о *(сміється)*. Ну, а як джонатани?

В е р е з у б. Нормально. На врожай показують.

З а й ч е н к о *(здивовано)*. Не продав?

В е р е з у б. Навіщо? Свіжим повітрям дихатиму, онуків до землі навертатиму.

Г р и б. Розумно.

Дзвінок. Невдовзі з коридора долинає голос: «Сюди я трапила чи не сюди?»

В е р е з у б *(упізнавши Явдошчин голос)*. Господи! Чи не по яблука?

Іде в коридор. У дверях здибується з Явдошкою.

(Розводить руками, до Явдошки). Ані одненького. Вже сам купую.

Я в до ш к а. А я приберегла. Щоб стіл прикрасити. *(Виймає з корзини одне яблуко, показує).* Забула, як називаються...

В е р е з у б *(нічого не розуміє).* Ну й прикрашуйте... Як ви сюди попали?

С л а в к о. Батьку, знайомтесь. Євдокія Семенівна, мати нашого молодого.

В е р е з у б *(українським здивований).* Іванкова?

Я в до ш к а. Іванкова, голубчику, Іванкова...

В е р е з у б *(розгублено).* А бодай тобі!.. *(Кидається до Явдошки).* Свашко моя дороженька!

Я в до ш к а. Сваточку мій позолочений...

Цілюються.

В е р е з у б *(радісно).* Спасибі вам, Євдокіє Семенівно. Гарного сина виховали. Від душі радий, що породичаємось.

Я в до ш к а. А вам, сваточку, спасибі за ці самі... як же їх? За красенькі... І справді: гарні яблука, мов сьогодні з дерева зняті.

В е р е з у б *(глузуючи з себе).* Джонатан! Зимовий сорт! Зберігаються до нового врожаю! *(Сміється сам і решта).* А тепер прошу вас, дорогі друзі, сюди. І ви, свашко... *(Показує на двері суміжної кімнати).* Поки там діло, розташовуйтеся і відпочивайте. Ось-ось мають прибути.

Усі виходять. Верезуб затримується. Підходить до люстра, розгладжує вуса.

В е р е з у б. Якщо не сьогодні-завтра розірветься моє серце, то тільки від позитивних емоцій.

До кімнати з обшмугляним чемоданом у руках заходить
Юліана Павлівна.

(Побачивши дружину, сахнувся). Мара... Мара... *(Затуляє долонею очі).*

Юліана Павлівна *(незаперечним тоном).* Ні-яка не мара, а мати твоїх дітей.

В е р е з у б *(здивовано).* На весілля?

Юліана Павлівна. Яке там весілля? Не зішлись характерами. Назовсім, Ваню.

В е р е з у б *(ще дуже здивований)*. Як? Ти ж хотіла свободи, повної і абсолютної?!

Юліана Павлівна *(протягає до чоловіка руки)*. Не хочу свободи. Хочу рабства...

У коридорі лунає: «Молоді приїхали! Зустрічайте молодих!» Усі, в тому числі й Вереzub, поспішають до виходу. Юліану Павлівну ніхто не помічає. І стоятиме вона серед кімнати зі своїм чомоданом, поки й не опуститься завіса.

К і н е ц ь

1970

ЯСОНІВСЬКІ МОЛОДИЦІ

Комедія на 2 дії, 9 картин

ДІЙОВІ ОСОБИ

Василина Гнатівна — колгоспний бригадир.
Тимофій — її чоловік.
Антоніда — доярка.
Демид — її чоловік.
Ксеня — завптахофермою.
Зінько — її чоловік.
Баба Федорка — пташниця.
Харитон — її чоловік.
Ліда — рахівник.
Борис — її чоловік.
Ликера — квітуча вдова, доярка.
Данилюк Діодор Трохимович — кореспондент обласної газети, поет-початківець з багаторічним стажем, старий холостяк.

Час дії — наші дні.

ДІЯ ПЕРША

ПРОЛОГ

Просценіум має вигляд конторки: голий стіл, кілька стільців. На стіні плакат. Входить Василина. Зупинилась біля стола, розглядається. Входять Антоніда, Ксеня, Ліда, баба Федорка.

Антоніда. Що сталося, Васирино?

Василина. З хвилини на хвилину має прийти кореспондент. Голова наказав прийняти. *(Ожидас всіх поглядом)*. Познімайте хустки. Причепуріться.

Федорка. Сватати нас буде, чи що?

Ксеня. А чому саме до нас?

Василина. Не знаю. Сказав: у важливій справі.

Чути скрипіння гальм, брязкіт машинних дверцят.

(Виглянувши у вікно). Приїхав...

У дверях із портфелем під рукою з'являється Данилюк.

Данилюк. Можна? *(Заходить, знімає капелюха, кланяється)*. Не впізнаєте? Діодор Данилюк.

Василина. Чому не впізнаєм? Наш знаменитий земляк.

Данилюк *(привітавшись з усіма за руку, захоплено)*. Боже мій! Нічого вас не бере! Ні роки, ні життєвські незгоди...

Федорка. Спасибі за комплімент.

Данилюк. Убийте, а не повірю, що ви нещасні.

Антоніда. А хто каже, що ми нещасні?

Данилюк *(виймає з портфеля конверт, показує)*. Ось. Чорним по білому. Правда, тут ідеться не стільки про вас, скільки про ваших чоловіків... ніби вони, вибачайте, кажу, що написано, проміняли вас на зелену зміюку.

Федорка *(скрушно)*. Ой проміняли...

Данилюк. Великим болем перейнято кожне слово. Читав, і волосся ставало дибом. А як написа-

но! Послухайте. (*Заглядає в листа, читає з пафосом*).
«Життя одне, а літа біжать, і врода наша марно
пропадає...»

Федорка. Ой пропадає...

Данилюк. Саме тому я й приїхав...

Василина (*перебиває*). Спасибі, що приїхали.
Розфейлетоньте їх, Діодоре Трохимовичу, на всю об-
ласть.

Данилюк. Саме тому я приїхав, щоб не робити
цього.

Антоніда. Оце так!

Василина (*різко*). Не маєте права не реагувати
на сигнал.

Данилюк. Повірте, руки не піднімаються. Со-
вість не дозволяє. Скільки у вас таких? Одиниці.
А тінь упаде на всіх вас, на всю Ясонівку. Припи-
няйте це неподобство самі. З п'яницями треба кін-
чати.

Ксеня. Пробували. І в стінній газеті карикату-
рили, і штрафували. Нічого не допомагає.

Василина. Якби ж п'яниці, а то так... самогон-
ні хулігани. Працюють добре, діло своє знають. Не
так просто.

Данилюк. Тим більше треба кінчати. (*Піднесе-
но*). Був би я жінкою... Ех ви, красуні! Маєте в ру-
ках таку зброю і нею не користуєтесь. Справжні тобі
мадонни! Та з вас портрети малювати, вродю вашою
милуватися. Подивіться лишень на себе в дзеркало!

Ксеня. Щодня дивимося, а який толк? Позвика-
ли вже, не помічають.

Данилюк. Примуєте помічати!

Василина. Порадьте — як?

Данилюк. Не потурайте! Дайте відчутти, що,
втрачаючи вас, вони втрачають усе: радість життя,
вашу любов, увагу до себе і шану. Позбавте їх усього
цього — і побачите, що буде.

Федорка. Мо', й правда. Ото й розперезалися,
що в добрі купаються. (*Показує кулака*). Ну, Хари-
тончику, тепер тримайся!

Василина. Це ідея. (*До жінок*). Спробуємо, га?

Ксеня. Втрачати нема чого. Я згодна.

Ліда. Почекайте... Треба все зважити.

Антоніда. Поки зважуватимем, розперезуться
ще дужче.

Ліда. А може, й не розпережуться? *(Пауза)*.
І взагалі це моя особиста справа, як поведисть.

Антоніда. Це особиста справа всіх нас, Лідо.
(Здивована). Ти що, проти?

Данилюк. Доля ваша у ваших руках. Тільки так! Тоді і врода ваша марно не пропадатиме, і Ясонівку від неслави врятуєте. Вирішуйте. *(Прощається)*. Бажаю успіху. *(Рушає до виходу)*.

Вбігає Ликера, зіштовхується з Данилюком.

(Машинально). Пробачте... *(Вражений Ликериною вродою, застиг як укопаний. Якусь мить дивиться їй услід, потім виходить)*.

Ликера. Засідаєте... А ваші — уже! Насмокталися...

Німа сцена

КАРТИНА ПЕРША

Сільська вулиця. З портфелем у руці з'являється Данилюк. Назустріч серединою вулиці бредє дід Харитон. Він на доброму підпитку, горланить: «Ой хмелю, мій хмелю...»

Данилюк. Здрастуйте, діду. Що тут у вас коїться?

Харитон *(не зважає)*. «Хмелю зе-елененький...»
(Пауза). Те, що й завжди.

Данилюк. З весілля?

Харитон *(співає далі)*. «Де ж ти, хме-е-елю...»
(Пауза). З якого весілля? Колись було як неділя, то й гупає бубон на все село.

Данилюк. Не справляєте весіль?

Харитон *(співає далі)*. «Зиму зимува-ав...» *(Пауза)*. Чому не справляєм? Справляєм. Женихів тільки порідшало. Той на завод подався, той — учитися.
(Співає далі). «Що й не ро-озвивався...»

Данилюк. Зачекайте, діду. Доспіваєте потім.

Харитон. Еге, так і доспіваю. Хміль із голови вивітриться — перехочеться.

Поблизу чути чоловічі голоси.

(Озирнувшись). Швидко пошабашили. Розходяться й чемпіони.

Данилюк. Змагання якесь було?

Харитон. Хто слабший — пішов після першої, хто сильніший — зостався.

Данилюк. З якої нагоди?

Харитон. У баби Теклі криницю чистили. Ну й того... щоб не замулювалась.

Данилюк. То й ви звідти?

Харитон. По цьому ділу я головний спеціаліст.

Данилюк. По криницях?

Харитон. Та ні. По замочуванню.

Наближаються Тимофій, Зінько, Демид. Ідуть обнявшись, співають.

Ох криниця! Ну й криниця!

Працювали, як воли.

По роботі, як годиться,

Посідали і втяли...

Не гнівись, моя дружино,

Зрозумій простеньку річ:

В рот не взяв би без причини.

Могорич є могорич.

Тимофій (*підійшовши*). З ким це ви, діду, гомоните?

Харитон. Хіба їх тепер упізнаєш?

Демид (*Данилюкові*). Хто такий, прошу пардон?

Тимофій (*придивившись ближче*). Он воно хто! (*Радісно*). Причина об'явилася!

Данилюк. Помиляєтесь. Моє прізвище Данилюк.

Тимофій. Чи не знаємо? А твій приїзд треба відзначити чи ні? От і причина. На законному основанні.

Данилюк. Я по ділу. Прийти до вашого начальства з таким запахом — ні-ні, вибачайте.

Тимофій. Е-е, брат, навчилися. Не відгонить аністілечки. (*Бере Данилюка під руку*). Братця, за мною!

Данилюк. Поспішаю. Хочу застати бригадира.

Зінько. Де його візьмеш? Хи-хи...

Данилюк. Учора ж розмовляв з ним по телефону.

Демид. А сьогодні немає, прошу пардон.

Данилюк. Як немає?

Тимофій. Не вистояв перед спокусою. На законному основанні.

Д а н и л ю к. Самі загадки. Нічого не второпаю.

Д е м и д. Обрали ми його торік бригадиром, прошу пардон. За діло взявся — куди там! А до нашої компанії не пристає, гордує нами. Довго думали, як оговтати непокірного. І вирішили...

Д а н и л ю к (*удає зацікавленість*). Що саме?

Д е м и д. Перевірити його витримку. Так от. Забігає якимось наш гордун у конторку, а на столі пакунок. Розгортає, а там — чвертка житнівки. (*Пауза*). Що думаєш? Розізілвся, об стіл кулаком трахнув. За пляшку — і в вікно... Почекай, думаємо. На другий день підсунули магазинної. (*Пауза*). Що думаєш? Пожбурич її, пропала ні за цанову душу. Третім разом підсунули коньяку і півкільця домашньої. (*Пауза*). Що думаєш?

Д а н и л ю к. Викинув?

Д е м и д (*переможно*). Якраз! І пішло... (*Пауза*). Сьогодні вранці відправили на уколи сердешного. Хіба ж можна так дориватись?

Т и м о ф і й. А ввечері збори, і невідомо, кого оберем. (*Запрошує рукою*). Пішли, поки влади немає.

Д а н и л ю к. Тому й гуляєте?

Т и м о ф і й. Чому гуляєм? Удень на роботі — корми заготовляєм. А вільний час — наш. Так що не підкопаєшся.

Д е м и д. Хто в кіно ходить, хто в хорі співає, хто ушнитись в телевізор — і хоч би що! А нам і без цього весело. Всяк розважається як хоче, прошу пардон.

З і н ь к о. Приставай, Діодоре, до нашої компанії. Знайдемо тобі жінку-передовичку, таких у нас вистачає. Будеш за її спиною, як і ми, гулять та посвистувать. Читав у газеті: чоловіків берегти треба? Пішли, поки Тимофій не передумав.

Д а н и л ю к. Не піду. І не просіть.

Т и м о ф і й. Від моєї ще ніхто не відмовлявся, навіть такі, що куди, Діодоре, тобі!

Д а н и л ю к. Не п'ю. Можу показати довідку.

Т и м о ф і й. Постривай. Ніхто не збирається тебе перевірять. Чи не знаємо твоїх батьків?

Д а н и л ю к. ...довідку, що не вживаю.

Т и м о ф і й. Що-що? (*Пауза*). Га-га-га-га... Чуєте? Таких довідок, що не дозволяли б людині випити, ніхто не дає. А по-друге, нікому вони не потрібні.

Д а н и л ю к. Навіть із круглою печаткою. (*Виймає з кишені папірець*). Будь ласка.

Т и м о ф і й (*бере папірця, роздивляється*). Справді. (*Читає*). «Видана громадянинуві Данилюкові Діодору Трохимовичу в тому, що йому, через буйний характер, категорично забороняється вживання алкогольних напоїв». (*Здивований, оглядає всіх*).

Д е м и д (*співчутливо*). Коли це з тобою прилучилось?

Д а н и л ю к. Перед тим, як до вас їхать...

Х а р и т о н. Знав, куди їде. Запасся...

З і н ь к о. З таким документом і характером краще нікуди й не рипатись. (*Щось почувши*). Ша!

Д е м и д (*вловивши звук сирени*). Начальство їде, прошу пардон.

Т и м о ф і й (*до всіх*). Виступати активно, по-бойовому. Нову кандидатуру підтримати. Все одно оберуть, проти більшості не попреш. А тепер — хто куди і голову у відро з холодною водою. На півгодини. (*Данилюкові*). Все буде в ажурі, землячок.

Розбігаються.

Д а н и л ю к. Куди там... (*Іде*).

КАРТИНА ДРУГА

Обстановка та сама, що в пролозі. Входять Василина і Ксеня.

В а с и л и н а (*повівши носом*). І тут причащалися... (*Розглядається*). Що робити? За що братися?

К с е н я. Ой болить моє серце за тебе. Навіщо погодилась?

В а с и л и н а. Навіщо голосували? Всі, як один. Жодного «проти».

К с е н я. Мій казав, кращого варіанту не придумать. Ще й позаздрив твоєму. «Тимофій,— каже,— тепер як у бога за пазухою».

В а с и л и н а. Так і сказав?

К с е н я. Еге. «З нею,— каже,— доведеться трохи попанькатись, але нічого, якось приручимо».

Вбігає Антоніда. Очі гнівом так і палають.

А н т о н і д а. Викликай міліцію, Васирино. Нехай чорта п'яного зв'яжуть — і хоч на край світу.

В а с и л и н а. Якого чорта?

А н т о н і д а. Мого. Почав ще вдосвіта. Каже — за нашу бригадирку.

В а с и л и п а. Сам?

А н т о н і д а. Спершу сам. А потім з твоїм і Ксениним. І все за твоє здоров'я.

В а с и л и н а. Он чого руки піднімали!

А н т о н і д а. Прибігаю з ферми, а він тримається за штахетину і до мене: «Дай,— каже,— я тебе поцілую».

В а с и л и н а. А ти?

А н т о н і д а. «Ходімо,— кажу,— в сіни, там ніхто не підглядить». А в сінях налигач. Двічі охрестила вздовж спини, де й хміль подівся. *(Пауза)*. Покинула б, не задумалась. Де знайдеш кращого?

В а с и л и н а. Дізнатися б, де вони її гонять.

К с е н я. Десь у лісі або в лозах. Засекретили.

В а с и л и н а. Напасти б на слід...

А н т о н і д а. А що це дасть? На магазинну перейдуть.

К с е н я. Чули, що казав Діодор? Портрети наші малювати! У музеях показувати! А їм хоч би що!

В а с и л и н а. А я своєму Тимофію ультиматум уже поставила. Поки, сказала, смердітимеш горілкою, на очі не навертайся.

А н т о н і д а. А він?

В а с и л и н а. «Плювають,— каже,— мені на твій ультиматум. Коли й вип'ю часом, то не з горя, а на радощах. Все життя добре працював, а тепер можу й повеселитись. І не лякай. Їсти, слава богу, є де. Аби гроші. Через дорогу буфет. Платять справно, заробляю добре, тож вистачить». *(Пауза)*. Нехай... Побачимо, якої заспіває через місяць.

К с е н я. Правильно сказав Діодор: бойкот улаштувати.

А н т о н і д а. Звичайно, правильно, тільки... *(Запинається)*.

В а с и л и н а. Що?

А н т о н і д а *(нерішуче)*. Як згадаю, що мій Демид упадав колись біля Ликери, то й страшно робиться.

В а с и л и н а. А вона чахла по моєму Тимофію. І то не боюсь. Жінка чесна, порядна...

Антоніда. А заготівельники в кого зупиняються?

Василина. Близько хата і живе сама. А ти думала: чому?

Антоніда. Все-таки поговори з нею.

Василина. За цим діло не стане.

Ксеня. Якщо братися— всім разом. А Ліда пручається.

Василина. Ліду беру на себе. Переконаю.

Ксеня. А що робити з дідом Харитоном? Він же заодно з нашими. Питиме, як пив, і наших буде баламутить.

Антоніда. Чортів дід! Федорчине дівоче намисто пропив. Плаче баба біля курей. «Нічого,— каже,— так не жаль, як дівочого намиста».

Василина. Домовимося з міліцією. Тільки нап'ється — в машину і куди треба. Хай підмітає вулиці, якщо в сторожах знудьгувався.

Тихо прочиняються двері, крізь які просовується Тимофійова голова.

Тимофій (*з ноткою іронії*). Поздоровити начальство можна?

Василина. Уже причастився?

Тимофій. На законному основанні. За твоє здоров'я.

Василина. А вчора?

Тимофій. Криницю чистили. Без причини не збираємось.

Василина (*з іронією*). Причину шукаєте... (*Пауза*). Сказала: на очі не навертайся. Іди!

Тимофій. Мені поговорити треба з тобою, як із дружиною. Сам на сам. На законному основанні.

Василина. Сам на сам удома. А тут — при всіх.

Тимофій. При всіх не можу. Секрет! (*До Антоніди і Ксені*). Ану киш!

Василина. У мене від них секретів немає.

Тимофій (*ображено*). Подумаєш: нове ситечко на кілочку.

Василина. Іди. Не заважай працювати.

Тимофій. Велике цабе! І піду! Дивись, щоб не каялась. (*Кисло скривившись, виходить*).

Антоніда. Бачили, як перекосило бідолаху?

Ксеня (*глянувши у вікно*). Узяв курс на Демидову хату.

Василина. З цього й почнемо, голубоньки. Жодних послуг! Найменшої уваги! Повне ігнорування і байдужість!

Антоніда. А як до удовиць пристануть? Чи мало їх іще в Ясонівці?

Ксеня. Хто їх прийме таких? За свого не боюсь і поготів.

Василина. Хай вони бояться, щоб ми їх не кинули.

Прочиняються двері, просовується Зінькова голова.

Зінько. Вибачте, товаришко старш́а. (*Пальцем манить дружину*). Ксеню!

Василина. Тут такої немає.

Зінько (*не зважає*). На хвилинку. (*Пауза*). Ти що, оглухла?

Ксеня. Іди до Демида. Тимофій уже подався.

Зінько. Чого?

Василина (*серйозно*). Каже, причина підвернулася. Тимофій з Демидом тебе шукають.

Зінько. Спасибі, товаришко Василина. Не прошибли. Знали, кого обирать.

Василина. По дорозі заскоч до Ликери. Скажи: чекаю.

Зінько. В один мент! (*Виходить*). Чу-де-са... (*Зникає*).

Ксеня (*глянувши у вікно*). Побіг як опшпарений...

Стук у двері. Василина від несподіванки аж підвелась.

Василина. Хто там? Заходьте.

Входить Данилюк, знімає капелюха.

Данилюк. Дозвольте, Васирино Гнатівно, привітати вас із одностайним обранням.

Василина. Спасибі.

Данилюк. Був я учора на ваших зборах, слухав, дорогі мої, ваші виступи, і душа радувалася: росте жіноцтво.

Антоніда. Минулого року ми теж радувались. А що вийшло?

Д а н и л ю к. Не панькайтесь із ними. Єдиний вихід: провчити. І не бути мені Діодором, якщо я про вас не напишу. І таке напишу — вся Україна читатиме.

В а с и л и н а. Оце ж думаємо.

Д а н и л ю к. Думайте, але не гайтеся. Вірю у вашу перемогу. (*Прощається, подає кожній руку*). А вцієї... пробачте, не знаю її імені... яка вчора налетіла на мене... у неї теж чоловік такий?

В а с и л и н а. Ні. Вона безчоловічна.

Д а н и л ю к (*радісно*). Давно?

Ћ с е н я. Передайте художникам: хай приїжджають і малюють. Нам не жалко.

Д а н и л ю к. Обов'язково передам. (*Не йде, а вибігає*).

А н т о н і д а. Що з ним? Якийсь ніби ошелешений.

Знадвору долинає: «Гей, Діодор, не проморгай, гей, Діодор, гей, Діодор!»

В а с и л и н а. Ну, голубоньки, слово дали? Дивіться ж: одна злегковажить, пропаде все.

Прочиняються двері, просовується Демидова голова. Антоніда замахнулася на чоловіка. Демид ховається. Згодом заглядає знову.

А н т о н і д а (*лагідно*). Заходь-заходь...

Д е м и д (*нерішуче*). Чого? (*Проте заходить*).

А н т о н і д а (*підходить до чоловіка*). Ану дихни!

Д е м и д (*відмахується*). Тільки і знаєш...

А н т о н і д а. Чого принесло?

Д е м и д. Шукаю Тимофія, прошу пардон.

А н т о н і д а. Давно бачились... (*З притиском*).
Нащо він тобі?

Д е м и д. Паркан збираюся лагодити. Тимофій обіцяв допомогти.

А н т о н і д а (*вхопила чоловіка під руку*). Удвох полагодимо. (*Тягне його до виходу. До Василини*).
За мене не бійся. А з Ликерою все-таки поговори.

В а с и л и н а (*сміється*). Ну й Антоніда! Уже не вирветься... (*До Ксені*). Перекажи Ліді, хай зайде.

Ћ с е н я. Добре. (*Глянувши у вікно*). Ликера йде. (*Захвталась*). Не буду заважати. (*Виходить*).

Василина, охопивши руками голову, схиляється над столом. Входить Ликера. Вся пашиє здоров'ям і нерозтриньканими літами.

В а с и л и н а. Сідай, Ликеро, сідай, серденько.

Л и к е р а. Спасибі. *(Сідає)*. По якомусь ділу?

В а с и л и н а. Даремно не кликала б. *(Пауза)*. Як твої корівоньки?

Л и к е р а. Що корівоньки? Дояться. *(Зітхає)*. Сама чохну, літа минають.

В а с и л и н а. Тяжко тобі. Знаю.

Л и к е р а. Все віддала б, аби чоловічим духом у хаті запахло. Тобі — що? Тимофій іще як дуб.

В а с и л и н а. Не згадуй його. Краще самою, ніж отак...

Л и к е р а *(здивовано)*. Чого, дурна? Посварились?

В а с и л и н а. Ультиматум йому поставила. Сказала: або любов, або перегар.

Л и к е р а. І що?

В а с и л и н а. Поки що перегар.

Л и к е р а. Нещасна ти...

В а с и л и н а. Не я одна. І Ксеня, й Антоніда, й інші. Поклялися одна перед одною: найменшої чоловікам уваги, поки вони не опам'ятаються. *(Пауза)*. Так що однаково: є чоловічий дух у хаті чи нема.

Л и к е р а *(засіявши)*. От і добре!

В а с и л и н а *(занепокоєно)*. Чого радієш?

Л и к е р а. Та так... Інтересно.

В а с и л и н а *(суворо)*. Від імені наших нещасних жінок прошу тебе: борони боже!

Л и к е р а *(прикинувшись наївною)*. Що?

В а с и л и н а. Загинуть мужики наші. Втягнуться. Алкоголіками стануть. Обходь їх десятою дорогою.

Л и к е р а *(з тією ж наївністю)*. Чого це я маю ховатися від людей?

В а с и л и н а. Марку треба витримати. Розумієш?

Л и к е р а. Ну й витримуйте. Мені що? Я сама.

В а с и л и н а. Якби заміжня — не просила б.

Л и к е р а *(здогадавшись, чого від неї хочуть)*. Бога бійся! Хто я, по-твоєму?

В а с и л и н а. Не про те мова.

Л и к е р а. А про що?

В а с и л и н а. На буфеті довго не висидять, захочеться чогось домашнього. Куди їм податися? А після твого борщу і вареників один заготівельник, кажуть, три дні облизувався. От вони до тебе і внадяться. *(Пауза)*. Не погодишся — виставлю варту.

Л и к е р а. Чудна ти, Василю. Кому ваші чоловіки потрібні? (*Взялася в боки, заспівала*).

Ой сама я, сама,
Сама господиня.
Чоловіка нема,
Зате повна скриня.

Нащо, нащо мені
Женихи жонаті?
Можу й парубка ще
Я причарувати.

В а с и л и н а (*сміється*). Можеш. Йй-богу, можеш. Красива ж ти, аж страшно. Недаром кореспондент тобою цікавився.

Л и к е р а. Який?

В а с и л и н а. Діодор Трохимович.

Л и к е р а. Не знаю такого.

В а с и л и н а. Наш, ясонівський. Ти на хуторі жила, коли він од нас виїхав. Теж пари не має.

Л и к е р а (*запишавшись*). Потрібен він мені! (*Пауза*). Приходь краще до мене ночувати. Буде веселіше.

В а с и л и н а. Спасибі, Ликеронько. Обов'язково прийду.

Стук у двері. Входить Ліда.

Л і д а. Добридень, Василю Гнатівно. Кличали?

В а с и л и н а. Сідай, Лідо. (*До Ликери*). Молодця, Ликеро! Сьогодні й прийду.

Л и к е р а (*глянувши на Ліду, потім на Василю*). По цьому самому ділу?

В а с и л и н а. Якщо братися — всім разом.

Л и к е р а (*сміється*). Ну й закрутила... (*Виходить*).

В а с и л и н а (*показує на кімнату, до Ліди*). Бачиш, який тут порядок? Завтра мчи у район, за купи все необхідне. Гроші в банку є. З головою домовлено. Зробимо капітальний ремонт.

Л і д а. Давно пора. (*Встає*). Добре, поїду.

В а с и л и н а. Посидь-посидь. (*Пауза*). Як Борис? Не кривдить?

Ліда (*не зразу*). Буває... Став якийсь роздратований. А раніше вірші мені складав, до півночі виспівував: «Я ж тебе, рибонько, аж до хатиньки...» Куди це все дівається після одруження?

Василина. Причащається?

Ліда. Без причини, каже, ніколи.

Василина (*з пригиском*). Без причини?

Ліда. Еге. А причини почастішали.

Василина. От бачиш... Скільки йому?

Ліда. Двадцять два.

Василина. А тобі?

Ліда. На рік молодша.

Василина. Погубить він тебе, молоденьку, і діток твоїх.

Ліда. У мене їх іще немає.

Василина. Так будуть. Алкоголік пропиває не тільки власне здоров'я, а й печінку своєї дитини. Усе життя за печінку хапатиметься — спасибі батечку, постарався. Ні поїсти всмак, ні навіть квасу випити.

Ліда (*недовірливо*). Не лякайте.

Василина. А то не знаєш? Спитай кого хоч. (*Пауза*). Ось що, Лідо. Порадилися ми, старші жінки, і таки вирішили оголосити чоловікам бойкот.

Ліда. Вам що? Легко вирішувать... Життя прожили в любові, по-людському. А ми тільки побралися.

Василина. Немає значення. На один місяць. Хай самі собі догоджають: і варять, і перуть.

Ліда. Мій часто їздить у відрядження, знайде молодшу.

Василина. А я відрядження Борисові скаую. Шоферів вистачає. То як?

Ліда (*стенула плечем*). Не знаю.

Василина. Твоя мати чотири роки чекала... І не дочекалась. А їй було стільки, як оце тобі.

Ліда. То ж війна...

Василина. Ну попередь: тільки, мовляв, нюхнеш, не жінка я тобі. Будеш у районі, купи замок. Пришлю столяра — вставить. Не послухається — замикайся.

Ліда. Ну спробую.

Василина. Спробуй, якщо хочеш мати здорового чоловіка і народжувати дітей, а не калік.

З вулиці долинає Харитонів голос: «Ой хмелю, мій хмелю».

А то їдь на шестимісячні курси.

Ліда. Боюсь, Василю Гнатівно. Це ж надовго.

Василина. Чого боятися? За кохання треба боротися, перевіряти — справжнє воно чи як павутиння: дмухнув — і повіялось.

Ліда. Попереджу, Василю Гнатівно. Сьогодні ж.

Ліда виходить, у дверях здибується з дідом Харитоном.

Харитон. Здоровенька була, Лідонько. *(Показує на двері)*. Наша голубонька в себе? *(Заглядає в кімнату, заходить)*. Моє шанування і найкращі побажання нашій матусі-королеві. *(Простягає руку, Василина тримає свої за спиною, не реагує)*. Такі раді, такі раді — і твій Тимофій, і всі ми — не нарадуємось. Словом, обрали кого треба. Нехай же тобі помагає мудрість твоя і янгольське серце. Одне прошу, голубонько: наверни мою Федорку додому. Біля курей днює й ночує. Вже й подушки туди перенесла.

Василина. А чого перенесла?

Харитон. Хіба я такий, що й на подушки зазіхнув би?

Василина. А намісто?

Харитон. То — інше. П'ятдесят годочків лежало в скрині без діла. А нащо? Ще кумекаю, що можна, а чого ні. *(Стукає себе пальцем по лобі)*. Варить іще.

Вбігає Федорка. Стає на дверях, затуливши собою вихід.

Федорка. Ось де він, голубочок! *(До Харитона)*. Де моя вінчальна обручка?

Харитон *(спокійно)*. Згадала баба, як дівкою була. Нащо вона тобі? *(Поглядає на двері)*. Не заміж, бува, збираєшся?

Федорка. Не випущу. Дзвони, Василю, в міліцію.

Василина. Початок є. *(Бере телефонну трубку)*. Алло! Міліцію, будь ласка.

Затемнення.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Та сама кімната. Кругом повний порядок. Стіл застелений червоною матерією, на столі квіти. На стінах — карта колгоспних угідь, плакати, різні таблиці.
Входить *Василина*. Якийсь час переглядає на столі папери, тяжко зітхає. Вбігає *Ліда*.

Ліда. День добрий, Василю Гнатівно.

Василина (*відривається від паперів*). Кому добрий, кому... Що це в тебе під оком?

Ліда (*взявшись за щоку*). Синяк.

Василина. Упала?

Ліда (*не зразу*). Борис.

Василина. За віщо?

Ліда. Нещасна я. Краще посилайте на курси.

Василина. Здурів твій Борис, чи що? За це ж судять.

Ліда. Як ви й порадили, почала замикатись. Так він уранці підстеріг, коли виходила, ну й оце... «Щоб не замикалась», — каже. Що порадите: чи покоритись, чи хай ліпить і далі?

Василина. За побої він відповідь перед судом.

Ліда (*перелякано*). Ой не треба. Краще терпітиму.

Василина. Що це йому — старий режим? Ось я йому! (*Знімає телефонну трубку*). Гараж. Тимчука Бориса. До мене. Негайно. (*Кладе трубку*).

Ліда (*злякано*). Що ж тепер?

Василина. Не хвилюйся. Іди працюй. І нічого не бійся.

Ліда виходить. До кімнати вбігає *Ликера*. Вона збуджена, мало не плаче.

Ликера. Навіщо мені ваш гембель? Я — незайня. Освободи мене!

Василина. Що сталося?

Ликера. Гіршого не придумаєш. Чому не прийшла вчора?

Василина. Всі ж ночі у тебе, а це затрималась у районі. Не хотіла буркати тебе і переночувала вдома.

Ликера. Хоч тікай із села. Безгрішна мов янголиця, а поговору буде на всю Ясонівку.

Василина (*придивляється до Ликери, перелякано*). Що? Хтось приходив?

Ликера. Гірше.

Василина. Гіршого не може бути.

Ликера. Нічого не було й остілечки, а язики плескатимуть.

Василина. Говори толком.

Ликера. Серед ночі приплівся п'яний Демид. Як не тарабанив у шибку — не впустила. «Іди,— кажу,— до своєї Антоніди». — «А вона,— каже,— мене відцуралась». Удосвіта прибігає Антоніда, гупає в двері: «Відчини, сяка-така!» Виходжу, а на моїй призьбі хропе Демид, і розлючена Антоніда ніяк його не добудиться. «Зманюєш чужих чоловіків! — кричить.— Ось я Василині розкажу». Що робити? Клянись не клянись — все одно не повірять. «Переночував,— кажу,— то й що? Чим я гірша від тебе?» Мало в коси не вчепилась. «Цієї ночі,— кажу,— приходьте удвох, у мене призьба широка. Ще й соломи підстелю, щоб не муляло».

Василина. Поздоровляю, Ликеро.

Ликера. Розпустить же по всьому селу. Не знаєш Антоніди?

Василина. Дійшло до неї. Не хвилюйся. Сьогодні ночуватиму в тебе. Іди.

Ликера виходить. Василина виглянула у вікно, когось, видно; там побачила. Нашвидку чепуриться, потім поринає в читання паперів. Заходить Тимофій. Він напідпитку.

(Не піднімаючи голови). Хто там?

Тимофій. Один із твоїх підлеглих, товаришу начальник.

Василина (міряє чоловіка байдужим поглядом). Чого тобі?

Тимофій. Жінка ти мені чи не жінка?

Василина. Чого прийшов?

Тимофій. Надивитись хочу на тебе. Де ж іще? Ніколи вдома не буваєш. (Пауза). А це вже йду... на цілий день, а може, й довше.

Василина. Куди?

Тимофій. Силосувать. (Підходить ближче).

Василина (відходить убік). Вранці, кажуть баби, не танці. Іди проспись.

Тимофій. І піду. Тільки бачитимеш.

Василина. Скатертю доріжка.

Тимофій. Що? Завела вже собі в районі? Не даром мало не щодня гасаєш туди головою «Волгою».

В а с и л и н а. А тобі що до того?

Т и м о ф і ї (раптом змінює гнів на милість). Ну Василюк...

В а с и л и н а (у тон йому). Що, Тимофійчику?

Т и м о ф і ї. Усухом'ятку снідаю й обідаю. То десь почувеш, то замикаєшся. Хіба я не чоловік тобі? Що не спитаю — мовчиш. Я ж до тебе на законному основанні...

В а с и л и н а. А мене верне від перегару і твоєї гоп-компанії.

Т и м о ф і ї. А коли я не можу, щоб з кимось не цокнутись. Ну давай удвох.

В а с и л и н а. Що?

Т и м о ф і ї. Цокатись.

В а с и л и н а. Лобами — і в різні боки?

Т и м о ф і ї. Це можна. На законному основанні. Вісім ночей не почувала вдома.

В а с и л и н а. Підрахував? Шукатимеш причин — ще не те буде. На законній основі.

Т и м о ф і ї. Погрожуєш? Мені? (Сердито). Останній раз кажу.

В а с и л и н а. А не діждеш. Останній раз попереджаю.

Тимофій грюкає дверима, вискакує. Василина сумно хитає головою. Потім береться переглядати папери.

Входить Б о р и с. Мнеться у дверях.

Б о р и с. Викликали?

В а с и л и н а. З'явився, динозавр! Підходь ближче.

Б о р и с. Почую й тут.

В а с и л и н а. Кулаками починаєш орудувати?

Б о р и с. Скаржилась?

В а с и л и н а. Сама бачила.

Б о р и с. Нехай не натягає струн. І в чарку мою не заглядає.

В а с и л и н а. Слухай, хазяїне. Ще раз пальцем зачепиш — і під суд.

Б о р и с. Не лякайте. Ляканий.

В а с и л и н а. Серйозно кажу.

Б о р и с. Серйозно краще з нею поговорить.

В а с и л и н а. Про що? Не спить, бідолашна, ночами, в'яне через тебе, непутячого.

Б о р и с. Нехай кирпичи не гне.

В а с и л и н а. Як же оце художник її малюватиме з тими синцями? Подумав про це?

Борис. Який художник?

Василина. Той, що приїде.

Борис. Хай тільки поткнеться. Розмалюю його... розводним ключиком.

Василина. За віщо? Це ж для музею.

Борис (*втрачає самовладання*). Чого від мене хочете?

Василина. Щоб людиною став.

Борис. А я, по-вашому, хто? За бубликом ніхто не бачив мене п'яним.

Василина. А треба, щоб і після.

Борис. Ви що, зговорилися? Ваш Тимофій теж ходить уже, як сич.

Василина. Волю свою гартує, сам бере себе в руки.

Борис. Погано ви його знаєте. Чемпіони не здаються.

Василина. Думала, ти розумніший. Правильно Ліда вирішила. Ще раз причастився — перебереться до батьків.

Борис. Хто їй дозволить?

Василина. Я. А я на вітер слів не кидаю. Можеш іти.

Та сама кімната. Василина сидить за столом, по боках — Антоніда і Ксеня. Ліда — біля дверей, час від часу прочиняє двері, перевіряє, чи ніхто не підслуховує.

Василина. Ну як, голубоньки? Яким вітром віє? Що барометр показує?

Ліда. На відлигу. Мій учора бив себе в груди, клявся, що тверезий. Не знаю, чи правда. Боялася відчинити.

Василина (*до Ксені*). А твій?

Ксеня (*сумно*). Нічого з нашої затії не вийде.

Василина (*стривожено*). Чому?

Ксеня. Ваші почали пити недавно, а мій — з війни.

Василина. Наші ліки для всіх годяться. Ось побачиш.

Ксеня. А Тимофій?

Василина. Злий як чорт. Характер його знаю. Це перед замиренням.

Антоніда. Не вірте їм. То навмисне, щоб приспати нашу пильність.

Василина. Не на тих напали. Почекаємо ще

тиждень. Зрушення все-таки є. Коли б хоч Харитона довше потримали. Запасіться терпінням і віжок не послабляйте. А тепер ідіть.

Усі виходять, крім Антоніди. Антоніда підходить до Васи-
лини, кладе голову на її плече, схлипує.

В а с и л и н а (*занепокоєно*). Сталося щось? Го-
вори.

А н т о н і д а. Прости, Василю. Суди яким завгод-
но судом. Винувата я.

В а с и л и н а. У чому?

А н т о н і д а. На колінах повзав, клявся-божився...
рідненькою, найдорожчою називав.

В а с и л и н а. Ігнорувати! Строк — місяць.

А н т о н і д а. А я повірила... (*Плаче*).

В а с и л и н а. Що ж ти наробила?

А н т о н і д а. Прийшов з роботи. Нещасний, го-
лодний... І клянеться. Серце — не камінь. Нагодува-
ла, поговорили любесенько... Люблю ж, собаку! А під
вечір кудись подався і так набрався, що на Ликери-
ній призьбі й ночував. Тепер він у мене поповзає,
гад повзучий.

В а с и л и н а (*оглядається*). Про це нікому. Чуєш?
Не піддавайся більше ні на які умовляння.

А н т о н і д а. На смерть стоятиму. Прости.

Заходить Х а р и т о н, низько вклоняється.

Х а р и т о н (*до Василю*). Випустили. Достроко-
во... На цілих дві години. За сумлінну роботу. По-
підмітав усі вулиці і закапелки. Можу приступати до
сторожування.

В а с и л и н а. А це як вирішимо, Харитоне Кіндра-
товичу!

Німа сцена.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Зінькове подвір'я. Під грушею столик, за яким — Х а р и т о н
і Зінько. Зінько час від часу позирає на вулицю.

З і н ь к о. А як годували, діду?

Х а р и т о н. Жити можна. Стара, правда, передачі
носила. То й зовсім не журився.

З і н ь к о (*дивиться на вулицю*). Чого ото барити-
ся? (*До Харитона*). Тимофій знає, де сьогодні зби-
раємось?

Харитон. Аякже. І Тимофій, і Демид. Сам передав.

Зінько (*перехиляє голову через паркан*). Здається, Тимофій хилитається. Останні дні засумував чогось.

Харитон. Не за мною часом? (*Пауза*). А Демида не видно?

Зінько (*знову дивиться на вулицю*). Не видать.

В цей час із-за хати вискакує Демид.

Демид. Здоровенькі були, дідуню. Як ся маєте? (*Озирається*). А де ж чемпіон, прошу пардон?

Зінько. Іде он... Хмарою суне. Що з ним?

Харитон. Зараз повеселішає.

Демид. Я, братці, сьогодні не учасник. Прийшов попередити. Нудить — і не перестає. Ходив до лікаря, радить зробити перерву. На місяць.

Харитон. Похмелишся — і перестане. Більше трьох склянок не пий.

На подвір'я заходить Тимофій. Вигляд невеселий, навіть похмурий, дивиться спідлоба.

Зінько (*до Тимофія*). Чого так довго?

Тимофій. Ет! (*Показує на груди*). Пече... Вже третій день.

Харитон. Зіньку, став! Он чоловіку пече.

Тимофій. Мені не можна. Лікар сказав: місяць переждать. А як не перестане — на курорт.

Зінько. Чого ж прийшов?

Тимофій. Посидіти в компанії. За дідом скучив.

Харитон. Уже й чемпіони валяться. (*До Зінька*). А поставити — постав. Може, передумає.

Зінько. Було б що... Можу збігати. За повернення Харитона Кіндратовича сам бог велів.

Тимофій. З радістю... Дак ухопило і не пускає.

Демид. А мене нудить.

Харитон (*незадоволено*). А цур вам! (*Встає*). Піду пошукаю Бориса, вся надія тепер на нього.

На вулиці з'являється Борис. Угледівши за столом компанію, намагається пройти непоміченим.

(*Помігивши Бориса*). Ей-ей! Хто це там ховається?

Борис (*розгинається*). Гудзика загубив...

Харитон. Про вовка помовка... Милості просимо.

Борис. Не можу. У контору поспішаю.

Зінько. А казав же: сьогодні в тебе відгул.

Борис (*знічується*). Відгул...

Зінько. Нікого там уже немає. Навіщо вигадувать?

Харитон. Зазнався, Борисе. Не годиться так... перед старшими.

Борис. Нема чого зазнаватись. Навпаки.

Зінько. Якже. Минавш двір — і не здоровкаешся.

Борис (*завертає на подвір'я*). Ішов, задумався, а тут... гудзик.

Харитон. Як наймолодший, мотнися, Борисе, куди треба.

Борис. Чого?

Харитон. Вічність не бачились — і питаєш?

Борис. Збігати можу, але сам... ні краплі. Зав'язав! (*Показує на серце*). Мотор почав барахлитись, а запчастин немає.

Харитон (*сердито*). Тьху на вас!

Тимофій. У чемпіонах походив — і досить. (*Встає*).

Зінько. Ти куди?

Тимофій. З Києва артисти приїхали. Поведу Василю в клуб. Вам теж не завадило б.

Зінько. Кого я там не бачив?

Тимофій. Столичні ж артисти...

Зінько. То й що? Приїжджали якось. Затягла мене Ксеня, і вдовольнився. Вийшов на сцену артист, а за ним ще двоє, точнісінько такі самі. Близнюки, та й годі.

Борис. І що?

Зінько. Суцільний обман. Співав один, а ті лише роти роззявляли.

Борис. То вам двоїлося. Після доброї дози. (*До Харитона*). Давно, діду, з міліції?

Харитон. Сьогодні. Нічого страшного.

Борис. Сподобалося?

Харитон. Мене, совісного, не зобиджали. Як відпускали — дякували. Бо є такі, що й підмітати не вміють. (*Дістає сигарети*). Ну, а курити на цьому подвір'ї дозволяється?

Зінько. Курить, діду. Повітря — не горілка, поки що вистачає.

Харитон (*прикуривши*). На очах козацтво переводиться. Того пече, того нудить. А в третього барахлить... Ану, Демиде, вщипни мене, може, це сниться? (*Підвищує голос*). Хлопці, це ви чи не ви?

Демид. І ми, і не ми...

Зінько. На жаль, діду, не сниться. Збиратимемось тепер на перекур.

Харитон (*тяжко зітхає*). Ех-хе-хе... Поскучав — і досить. Заступаю сьогодні на ніч. Піду перекуняю. (*Збирається йти*).

Зінько. Що ви, діду? Ще ж рано.

Тимофій. Хай ідуть. Людині на роботу.

Харитон. Бачте, й забув. У міліції переплутав графік. У кого ж перекур завтра?

Зінько. По-моєму, діду, у вас.

Харитон. Не встигну вигнать. До мене в неділю.

Зінько. Тоді в Бориса.

Борис. У відрядження їду.

Зінько. Тимофію, виручай.

Тимофій. Лікар сказав: не пий і не курить.

Борис (*заохочений Тимофієвою витримкою*). Хай йому біс! І я зарікаюсь! Назавжди!

Зінько. Від чого?

Борис. Хіба що сто грамів... на свято.

Зінько. Одумайся, малахольний!

Борис. Вам що?

Демид. Те, що й тобі. Не подобається компанія?

Борис. Жінка відцуралась!

Тимофій. Чого?

Борис. А то не знаєте? Живемо, як розведені.

Зінько. Ну й хай... Подумаєш...

Борис. Не розмовляє. А на ніч замикається.

Демид (*сумно*). І моя...

Тимофій (*аж підскаочив*). Правду кажете?

Демид. Чого брехать? Один ти — щасливець.

Тимофій. Якраз!

Борис. Що? І ваша?

Тимофій. Гірше. Десь підночовує.

Борис. І терпите?

Зінько. А моя хай би замикалась. Так і не думає.

Тимофій. Усе ясно. Василининих рук діло. Бойкот нам улаштували. Організувалися!

Борис. Що ж робити?

Тимофій. На бойкот відповісти бойкотом. Хай покрутяться.

Харитон. Тимофій правду каже. Раз так, треба провчити. Що нам, вільним козакам?

Тимофій (*до Бориса*). А тепер мотнись! Побачимо, чиє буде зверху.

Зінько. На такий випадок приборіг. Одна секунда! (*Біжить у хату*).

Харитон. Ще краще. Тепер бачу, що скучили за дідом.

Тимофій (*повеселівши*). Чи мало гарних молодиць у Ясонівці? Візьміть Ликеру... І набалакаєшся з нею, і насмієшся.

Харитон. Казав один заготівельник: пригощать уміє.

Демид. Ликеру обминати!

Тимофій. Чого?

Демид (*не зразу*). У неї є ухажор. Ноги поперебиває.

Тимофій. Був — та й загув. Не одного спровадила.

Демид. Знову є. Якоїсь ночі сам бачив, як шкрябав до неї в шибку.

Тимофій (*підозріло*). Чого це тебе там носило?

З'являється Зінько з пляшкою і склянками. Ставить на стіл, починає розливати.

Зінько. Вони бойкот, а ми їм саботаж. По всіх лініях. (*Бере склянку, загляує*).

Згодом підхоплює решта.

Ми — ясонівські козаки,
Насміємося вволю,
Як рідна жінка кулаки
Кусатиме до болю.

Кусай, голубонько, кусай,
Звикай!

Ми — ясонівські козаки,
Нам нічого журиться.
На те й придумано склянки,
Щоб добре причаститься.

Хилити будемо первак
Ось так!

Зінько (*піднімає склянку*). Так за саботаж! Це мені — як раз плюнуть.

Тимофій. За повну і беззастережну капітуляцію наших жінок!

Зінько. За абсолютне наше розкріпачення!

П'ють, хакають.

Тимофій. Тільки ж не проговоріться, бо Васирина ще щось придумає. Проти нас усіх настроїть. Тоді повна поразка і відступ без найменшої надії на перемир'я.

Демид. Не маленькі...

Зінько. Ще тиждень, і самі здадуться. Не залізні.

Борис. А може, пошлім до них нашого парламентаря? З білим прапорцем. На останні переговори. Дивись, отямляться.

Тимофій. Не страмись. Прапорця відберуть, а самого в комору кинуть. Їсти, може, й даватимуть, а про чарку забувай. Хто хоче, хай іде, а я — ні.

Зінько. Ніяких переговорів з патлатим плем'ям. Як постановили, так і буде.

Харитон. З такої нагоди не гріх і потанцювать.

Зінько. Танцюйте, діду. А я тим часом сліди замету. *(Забирає посуд, несе в хату).*

Решта береться за руки, роблять кілька викрутасів.

Харитон ще й приказує:

Є вдовиці і дівки.

Диб-диб.

Буду в гречку залюбки.

Стриб-стриб.

Не встигли розняти рук, як на подвір'я влітає Антоніда. В один мент опиняється перед Демидом. Решта розбігається.

Демид *(показує на стіл)*. Бачила? Навіть не пригубив. Не репетуй!

Антоніда. Обманщик проклятий! На колінах повзав?

Демид *(озирається)*. Мовчи... Ну, покурили... Дід міліцію розхвалював...

Антоніда. Ану дихни!

Демид *(втягує повітря в себе)*. Ні крапельки. Тепер маю повне і законне право тебе поцілувати. *(Наближається до Антоніди).*

Антоніда. Чим зажовували?

Демид (*хапає Антоніду за плечі*). Голубонько моя...

Антоніда. Гвалт! Рятуйте!

Демид тікає. На подвір'я вбігає Василина.

Василина. Що таке? Чого кричиш?

Антоніда. Втопити хотів.

Василина. Хто?

Антоніда. Демид.

Василина (*розглядається*). Тут же й води немає. Де?

Антоніда. У безчесті, Васирино.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА П'ЯТА

Та сама кімната. Василина розмовляє по телефону.

Василина (*в трубку*). Чутки? Які чутки? (*Пауза*). У родинне життя не втручаюсь. (*Пауза*). Уперше чую. Ніхто не п'є. (*Пауза*). Що? Лектора? Не присилайте. Приїжджайте краще самі. Порадимося, де будувати нову школу. (*Пауза*). Спасибі. До побачення. (*Кладе трубку*).

Заходять Ліда, Ксеня, Антоніда.

Анонімки посипалися в район. І туди дійшло.

Ліда. Про що?

Василина. Про наш бойкот. Кажуть, негуманно поведимось, треба, мовляв, перевиховувати... Щойно дзвонив один...

Антоніда. Мабуть, сам такий. Їх перевиховаєш.

Василина. Обіцяють лектора прислати, щоб прочитав доповідь, як боротися з алкоголізмом.

Ксеня. Хай присилають.

Василина. А твій Зінько буде його слухать? (*Пауза*). Усі статті про це лихо мій Тимофій прочитав. Десь тільки що з'явиться, так і підсовую. Прочитає, поморщиться... Це, каже, як кому. Потім у ту ж

газету закуску загорне і йде. *(Пауза)*. Чого зажурилась, Ксеню?

К с е н я. Не кається. З буфету не вилазив би. Каже, йому там краще, ніж удома.

В а с и л и н а. І після того, як стала замикатись?

К с е н я. А я не замикаюсь. Він сам од мене ховається.

Л і д а. І мій перестав добиватись, не стукає вже.

В а с и л и н а. Тимофій теж не цікавиться, де я і що.

А н т о н і д а. Давай, Василю, щось думать. Не на наше виходить.

В а с и л и н а. Зговорилися, мабуть. Щось пронюхали.

Л і д а. Я згодна, Василю Гнатівно. Посилайте.

В а с и л и н а. Куди?

Л і д а. На курси. А то: є чоловік і нема.

В а с и л и н а *(зітхає)*. Лідо, Лідо... Сказано: слаба стать. Новий набір через півроку.

Л і д а. На які завгодно.

В а с и л и н а. Ще день-два — і стратегію їхню розкусим.

А н т о н і д а. Позбавили їх усього, а їм хоч би що.

В а с и л и н а. Стривайте... Коли випустили Харитона з міліції?

Л і д а. У п'ятницю.

В а с и л и н а. А коли Борис перестав стукатись?

Л і д а. Зараз... *(Пригадує)*. У п'ятницю.

В а с и л и н а *(до Антоніди)*. А Демид?

А н т о н і д а. У середу я лягла рано. Не чула. У четвер почувала на фермі. А в п'ятницю всю ніч проплакала. Прийшов пізно, пошарудів за дверима і ліг. Не обіззався навіть. Уже байдуже, вдома я чи ні.

В а с и л и н а. Все ясно. Дід Харитон — основна причина. Йому ж не вигідно, щоб розпалась компанія: Дарма... Він хитрий, а ми хитріші. *(До Ксені)*. А цієї ночі замкнись. Обов'язково. Бо пошкодуєш.

К с е н я. І замкнусь. Просто для інтересу.

В а с и л и н а. Потримайтеся ще трохи.

А н т о н і д а. Хоч і рік, Василю. Відступати не можна.

В а с и л и н а. Є ще один план. Треба тільки добре обміркувати. *(Пауза)*. А що, коли попросити Ликеру... *(Нахилиється до жінок, далі розповідає пошепки)*.

Всі сміються.

К с е н я (*схвально*). Оце придумала! Я — за.

Л і д а. А по-моєму, викликати кореспондента. За-варив кашу, хай і розхльбує.

Знадвору долинає голос: «Василино! Рятуйте, люди добрі!»
Вбігає Ф е д о р к а.

В а с и л и н а. Що сталося, Федоро Семенівно?

Ф е д о р к а. Горить...

В а с и л и н а (*перелякано*). Що?

Ф е д о р к а. Харитон мій. Лежить на долівці — і з рота дим. Вези куди хоч — в міліцію чи в лікарню.

В а с и л и н а. Машина тут. Але спочатку в лікарню, а потім — у міліцію.

З а т е м н е н н я.

КАРТИНА ШОСТА

Вечір. Ликерина хата. Ликера сидить на низенькому стільці, вишиває. Входить В а с и л и н а.

В а с и л и н а (*віддишується*). Боялась запізнитись. Х-ху! Захекалась. (*Роздягається*). Ну, бачила?

Л и к е р а. Усіх трьох.

В а с и л и н а (*підвіши погляд*). Занавісь, будь ласка, вікно.

Л и к е р а (*схоплюється з місця*). Ой забула... (*Занавішує*).

В а с и л и н а. Як Тимофій? Погодився?

Л и к е р а. Ну й скажений він у тебе! Кажу, при-ходь увечері з Василиною в гості. А він крутнув білками, аж страшно стало. «Де її тепер знайдеш? Не жінка вона мені». — «А хто?» — питаю. «Однаково, — каже, — що вона, що англійська королева. Не бачу ні тієї, ні другої». — «Тим краще, — кажу, — приходить сам».

В а с и л и н а. А він?

Л и к е р а. Ще дужче витріщився. «Чого?» — питає.

В а с и л и н а. Любить він мене. Того й злиться.

Л и к е р а. А ти його?

В а с и л и н а. Хіба оце переживала б? Справжня любов, сама знаєш, на дорозі не валяється. Ото й борюся за неї усіма силами.

Ликера. Ой знаю. Не один і від мене гарбуза вхопив. Хочу такого, щоб почував мою душу, пишався мною і гордий був... як твій Тимофій. *(Пауза)*. Витріщився ото і пішов.

Василина. Жаль буде, як не прийде.

Ликера. Потім озирнувся. «Якщо, — каже, — настрій не покращиться, може, й прийду».

Знадвору чуються кроки. Хтось підходить до вікна, стукає в шибку.

Хто там?

Голос Тимофія. Це я. Тимофій.

Василина *(зрадивши, тихо)*. Впускай. Я заховуюсь.

Ликера йде відчиняти, а Василина ховається в суміжній кімнаті.

Тимофій *(увійшовши, мнеться)*. Сама?

Ликера *(грайливо)*. Як бачиш... Сідай у моїй хаті.

Тимофій *(розглядається)*. А мені здалося... *(Сідає на стілець, зігхає)*.

Ликера. Чого так тяжко?

Тимофій *(сумно)*. Не питай. *(Пауза)*. Завела моя Василина у районі флірт.

Ликера. Отакої! *(Одвергається, ховає усмішку)*. Коли це вона встигла?

Тимофій. Чи багато для цього треба?

Ликера. А ти не знаєш, що робити? Покинь її, подай на розвод — і твоє буде зверху. Не знайдеш кращої?

Тимофій *(сумно хитає головою)*. Ні.

Ликера. Чим вона тебе так приворожила?

Тимофій. Сам не знаю.

Ликера. А пам'ятаєш, як повернувся ти з війни і перший раз прийшов у наш розвалений клуб. Побачила я тебе з медалями... Біля вікна з хлопцями стояв. Сама підійшла, запросила на польку. А потім цілу ніч з тобою стояли біля перелазу і я твої медалі гладила.

Тимофій. Навіщо згадуєш?

Ликера. Таке не забувається. Вдячна тобі, Тимофійу, на все життя.

Тимофій *(байдуже)*. Нема за що. *(Пауза)*. Знати б, де вона пропадає?

За вікном чуються кроки. Обоє замовкають, прислухаються.
Стук у шибку.

Г о л о с Д е м и д а. Ликеронько, відчини. Маю діло.

Т и м о ф і й (здивовано). Демид... Не впускай!
(Захвилювався).

Л и к е р а. Щоб лихе щось подумав? Ні-ні. Раз діло, відчиню. (Показує Тимофію під стіл). Ховайся. Тимофій неохоче лізе під стіл. Ликера йде відчиняти. Повертається з Демидом.

Д е м и д (роззираючись). Сама?

Л и к е р а. Перевіряєш?

Д е м и д. Що ти? Яка може бути перевірка? Ти сама собі господиня, і нікому немає до тебе діла, прошу пардон. (Виймає з кишені пляшку, ставить на стіл). Не голіруч. (З другої виймає пакунок).

Л и к е р а. Запашливий. Не так, як деякі.

Д е м и д (розгортає пакунок). Свіженьке. Недавно заколов. Ну й два огірочки. Тобі й мені. А ще як знайдеться ложка кандьору якогось, то й куди тому ресторану!

Л и к е р а. Пізно прийшов. Уже повечеряла.

Д е м и д. А я ні. Можна ще раз.

Л и к е р а. Чого з Антонідою не повечеряв?

Д е м и д. Зазналася, прошу пардон. Думає, бога взяла за бороду. А я, слава богу, безбородий. Не вхопить. Скинув з посади. Сидить і лікті кусає.

Л и к е р а. Посварились?

Д е м и д. Розводжусь. Варити розучилась, не розмовляє, корчить із себе Анну Кареніну. Нащо вона мені? (Дивиться на вікно). Часто запинаєш?

Л и к е р а. Перший раз.

Д е м и д (зрадівши). Молодця! Догадлива. То я той... (Підступає ближче).

Л и к е р а (відступає). Сідай вечеряй.

Д е м и д. Ликеронько... Я ж по-доброму. Ніхто не підглядить.

Л и к е р а. Вечеряй і йди. Завтра рано вставати.

Д е м и д (осікшись). Не жени. (Наливає чарку, дає Ликері). Хоч оденьку.

Л и к е р а. Непитуца.

Д е м и д. З якого часу? (Недовго думаючи). Тоді — за твоє здоров'я. (Перехиляє). Давай сядемо вкупочці та згадаємо молодість.

Л и к е р а. Нема чого згадувать.

Д е м и д. А пам'ятаєш, як після війни ми цілою юрбою по горіхи ходили? Як виліз я на горішину, гілка зламалась, і я прямо на тебе з гілкою? Удвох попадали. Думав, забилася, а ти обхопила мою шию...
(*Раптом замовкає*).

Л и к е р а. Обхопила і що?

Д е м и д (*неохоче*). Я, звичайно, не розгубився...

Л и к е р а. А далі?

Д е м и д (*сміється*). Заліпила, не дай бог. Довго не сходило.

Л и к е р а. А через тиждень до Антоніди перекинувся?

Д е м и д. Перекинувся. А чому, га? Сама винувата. Незговорчива була.

Л и к е р а (*сердито*). А тепер, думаєш, зговорчива? Іди до своєї Антоніди, прошу пардон!

Д е м и д (*злякано*). Ш-ш-ш... Не сердься. Знав би — не згадував.

За вікном чуються кроки, затим стук у шибку. Ликера і Демид переглядаються.

Г о л о с З і н ь к а. Ликеронько, це я...

Л и к е р а. Хто там?

Г о л о с З і н ь к а. Відчини, серденько. Не пошкодуєш.

Д е м и д (*україн здивований*). Зінько... А його чого принесло? (*До Ликери*). Не відчиняй.

Л и к е р а. Може, хоч один по ділу? (*До Деміда*). Лізь у шафу, герой!

Демид ховається в шафі. Ликера прибирає зі столу, пляшку ставить під лаву. Тим часом Тимофієва рука забирає пляшку.

З і н ь к о (*увійшовши*). Сама?

Л и к е р а (*вибухнувши*). А з ким же? З ким це я маю бути?

З і н ь к о (*не зрозумівши причини її гніву*). Заспокойся. Я з доброю душею. (*Виймає з кишені згорток*). Можеш пересвідчитись. (*Розгортає, показує*). Маркізет.

Л и к е р а (*просіявши*). Ой, який гарний!.. Почому метр?

З і н ь к о. Трофейний. Беріг для тебе ще з війни.

Ликера. Таке скажеш... Чого ж не подарував раніше?

Зінько. Не знав, де він подівся. А це натрапив. Вручу, думаю, тій, кому призначався.

Ликера *(розглядає)*. Колір не підходить. Віднеси своїй Ксені. *(Віддає)*.

Зінько. Що мені Ксеня? Порожнє місце.

Ликера. З якого часу?

Зінько. Давно. Раз блисне, а три дні кисне. Прийшов, щоб з тобою розважитись. Став, що є.

Ликера. Хіба що вареники... Кілька лишилось.

Зінько. Вареників не п'ю.

Ликера. Звикла, що розважальники самі приносять.

Зінько. То простонародіє. А я чоловік завптахофермою. Незручно все-таки. Та й чи втримається вона в мене?

Ликера. Так би й казав. Ні крапельки.

Зінько. Навіть понюхати?

Ликера. Хіба такі, як ти, zostавляють?

Зінько. То правда. *(Пауза)*. Тоді звари мені чогось ріденького, шлунок прополоскать.

Ликера. А чого Ксеня не зварить?

Зінько. Не допросишся. Зледащіла. Дметься чогось.

Ликера. Значить, є причина?

Зінько. Нема. *(Пауза)*. Картоплі я сам начищу. Тільки посолиш і заправиш. *(Благально)*. Ну звари, Ликеронько. *(Заглядає під ніч)*. Де вона в тебе? У моєї завжди напихваті. *(Повертається до столу)*.

Ликера заступає дорогу.

Ликера. Не підходь!

Зінько *(благально)*. Зваривш — і маркізет твій. *(Хоче заглянути під стіл)*.

Ликера *(не дозволяє)*. Я відьма. Зараз такого нароблю!

Зінько. Не боюсь ні відьом, ні чортиць, ні всяких нечистих. *(Намагається заглянути)*.

Ликера *(відштовхує Зінька)*. Шафо! Шафо! Загупай!

У шафі загупало. Зінько відскочив до дверей.

Зінько. Пропади пропадом! Відьма й справді... *(Вибігає)*.

Ликера зачинає за Зіньком двері. Тим часом із шафи виходить Демид. Очима шукає пляшку.

Демид *(сміється)*. Здорово ти його налякала. А я й не знав, що ти така. Вкусив руку, щоб не розсміятись. *(Знизує плечима)*. Де ж пляшка?

Ликера. Ріденького захотів... Думає, як удовиця, то можна заглядати куди завгодно. *(Глипнувши на Деміда)*. Чого виліз?

Демид *(примирливо)*. Піду-піду. *(Заглядає під лаву)*. Де ж вона?

Ликера. Зінько вхопив. Замість маркізету.

Демид *(розглядає матерію, до Ликери)*. Дарую. Уже від себе.

Ликера *(з іронією)*. Диви, який щедрий...

Демид. Ну сядьмо. Я до тебе, Ликеронько, з доброю душею. Не віриш? А от скажи: перебирайся, і завтра мої лахи тут.

Ликера. А що Антоніда скаже?

Демид. Знайшла кого жаліть. Вона б не подивилась. Ото відьма. Справжня! *(Підступає ближче)*. Ну пригорнись.

Ликера. А не перелякаєшся? П'яти намазав?

Демид. Не жартуй. Тоді я сам пригорнусь.

Ликера *(ухилившись)*. Стіл! Стіл! Затанцюй!

І стіл затанцював. Демид кидається до дверей.

Демид. А нехай тобі добра не буде! Куди моїй Антоніді! *(Зникає)*.

Ликера зачинає за Демидом двері. Тим часом Тимофій вилазить з-під столу. В руці — пляшка.

Входить Ликера.

Тимофій *(сміється)*. Не було, не було, та й бог послав. Випиймо, Ликеронько. Так їм і треба, шалапутам чортовим!

Ликера. Не до того...

Тимофій. Хоч трошки.

Ликера. Пий сам.

Тимофій. Не можу, щоб з кимось не цокнутись. Не піде, в горлі застряне.

Ликера. Хай застряє.

Тимофій *(обурено)*. Подумати тільки! Один і другий. За кого вони тебе вважають?

Ликера. А сам?

Тимофій. Не рівняй. Сама запросила.

Ликера. Міг і не прийти.

Тимофій. Ні, не міг.

Ликера. Чим же ти кращий від них?

Тимофій. Душу хотілося комусь вилити. Як ото в пісні співається: «Плачте, очі, плачте, карі, серцю легше буде».

Ликера. Ну й полегшало?

Тимофій (*ніби не чує*). Знати б, де вона крутиться? На роботі, кажуть, буває, а як стемніє — пропадає десь.

Ликера. У районі.

Тимофій (*аж кинувся*). Звідки знаєш?

Ликера. Сам казав.

Тимофій. Х-ху, аж у піт кинуло...

Ликера. Хороша в тебе душа, Тимофію. Красива і чиста. Як у дитини. Знала Василина, кого вибирати.

Тимофій (*ніби не чує*). Прийдеш додому — пуста. Нічого не миле. Хоч сідай серед двору і вий по-собакому.

Ликера. От і розбери вас! А вона каже, ніби ти перший зрадив її, проміняв...

Тимофій. Брехня! Чистісінька! Ще така не народилася, на яку міг би її проміняти. Таке скажеш: проміняв... На кого?

Ликера. На мотузьянку. Може, не правда?

Тимофій (*сповнений правоти*). Та я без причини в рот її не беру. Ну, а підвернеться случай — не відмовлюсь. Це всім дозволяється.

Ликера (*заграла очима*). Хочеш — я тебе поцілую?

Тимофій (*знігившись*). Василині на зло?

Ликера. Ні. На радість собі.

Тимофій (*ще дужче знічується*). А як Василина дізнається?

Ликера (*удає обурення*). Тоді йди. Іди, Тимофію. Стільки часу змарнувала з усіма вами. Давно б уже виспалась.

Тимофій. Ну гаразд. Цілуй. (*Підставляє обличчя*).

Ликера обіймає Тимофія за шию, той заплющує очі. З іншої кімнати вискакує Василина, напнута з голови до ніг білим простирадлом. Тимофій виривається з Ликериних обіймів, відскакує до дверей.

(З дверей). Навела повну хату ухажорів і лякає. А нехай тебе трясця візьме! (Зникає).

Василина знімає простирадло. Обидві сміються.

КАРТИНА СЬОМА

За столиком під грушею Зінько, Тимофій, Демид, Борис. Тимофій, підперши рукою щоку, ніби закляк, утупивши погляд в простір. Демида бачимо в спину з похнюпленою головою. Борис і Зінько сидять до глядачів боком. Таке враження, ніби вирішують щось вельми важливе або зазнали великого душевного потрясіння.

Демид (обертається). Оце так неділя... Тьху!

Зінько (по паузі). Ох-хо-хо...

Борис (схоплюється з місця). Хоч вішайся! І все це ви! (Сідає).

Зінько (до Бориса). За руки не тримали, не заливали. Сам дудлив.

Борис (знову зіскакує). Все! Відмежовуюсь!

Зінько. Від кого?

Борис. До батьків перебралась. Кинула.

Демид. Що тобі, молодому і красивому? За тебе кожна піде, кивни тільки...

Борис (вибухає). Що мені кожна? Навіщо мені кожна? Більше ноги моєї тут не буде. (До Зінька). Ні на вашому подвір'ї! (До Тимофія). Ні у вас!

Тимофій (владно). Сядь.

Борис. Не сяду!

Тимофій. Про честь подумай. Про чоловічу гордість.

Борис. У мене їх немає. Пропив... разом з вами. (Пауза). Вже кинув був, так знов утягли. Ніде від вас не сховаєшся.

Демид. Те-те-те-те...

Борис. А що тепер? Що, я питаю?

Тимофій. Замокніть! Я думаю. (У бік Бориса). Розприндилось...

Борис. Не буду мовчати! Люди одвертаються, діти дражняться...

Зінько. Вихід один: підібгати хвоста і з'явитись на милість переможців. І я з'явлюсь, де моє не пропадало.

Тимофій (рішуче). Ні в якому разі.

Зінько. Другої такої, як Ксеня, немає. Не можу більше без неї.

Борис. А я без Ліди...

Демид (*перекривляє*). «Немає... Не можу...» Моя Антоніда і трьох Ксень за пояс запахне — і мовчу.

Довга пауза. Усі прибирають попередні пози.

Зінько. Знаєте, чим узяла мене Ксеня в молодості?

Ніхто не реагує. Пауза.

Зінько (*ніби про себе*). Піснями. Переспіває хоч кого, стільки їх знає. Не так, як деякі заслужені або народні — одні й ті самі, одні й ті самі... А якої не знає — сама придумас. Без співу нічого не робить. Часом по воду пошле, то йду з однією умовою: без мене не співають. Боявся пропустити... (*Пауза*). А це — місяць не чую її голосу. На біса мені таке життя? Характер у неї золотий, як побачить мене тверезим — усе простить.

Тимофій (*підвівши голову*). Можна сказати, тупик, якого не знала історія.

Борис (*стривожено*). І немає виходу?

Демид. Зінько правду каже. Підібгати хвоста і з'явитись.

Тимофій. Ні.

Борис. А я з'явлюсь.

Тимофій. І дурний будеш. Важливо — не продешевить.

Борис. Здаюсь, і все!

Тимофій. Молокосос! Коли ти під столом бігав, ми — я, Зінько і Демид — воювали. Фашистів били. На законному основанні. Що ж, по-твоєму: в День Перемоги і не пригубити? Не маємо права. А в День урожаю? Сам бог велів. А в День радіо? Без нього сьогодні як без рук. А в День рибалки?

Борис. У нас же ні моря, ні навіть поганої річечки.

Тимофій (*подумавши*). Гарзд. Цей день уже пропустимо.

Зінько (*до Тимофія*). Що ж радиш?

Тимофій. Якщо білі прапори і викинем, то діло повернути так, ніби це не через них. Інакше осідлають безповоротно.

Борис. Нехай сідлає. Мені її вуздечка миліша, ніж п'яна гоп-компанія. Я люблю її.

Тимофій *(до всіх)*. Чуєте? Воно її любить! *(До Бориса)*. А ми, по-твоєму, не любимо? Ще невідомо, яка вона, твоя любов, наскільки її вистачить, а в нас — уже перевірена. *(Довга пауза)*. Біда не в тому, що їсти не зварить, білизни не випере. Це я і сам умію, не ликом шитий, кому на війні не доводилось? А то ж... Що не скажу, як не до неї. Ні до кого озватися, ні з ким душу одвести. Що ж виходить? Як недоїдали і недосипали — так разом, а як зажили по-людському — так моя твою не помімає?

Демид. Що ж пропонуєш?

Тимофій. Почекай. Вона ж у мене...

Зінько. Знаємо. Партизанська розвідниця.

Тимофій. То само собою. *(Пауза)*. Мрійниця. На законному основанні.

Демид *(здивовано)*. І давно?

Тимофій *(замріяно)*. Бувало, за північ уже, а ми все говоримо...

Борис. Про що?

Тимофій. Про все. Як фашистські пости обминала і про те, що завтра буде. Дуже любить фантазувати і мене привчила. А це — мовчить. Та й не бачу її...

Демид. Щасливці! А я мрію, аби моя хоч день помовчала. Пиляє і через стіну.

Зінько. Слухайте. У мові на цьому тижні іменини. Збираються.

Тимофій. Ну?

Зінько. Напоїти б усіх, а самим — ні грама. А на завтра розгорнути бойові порядки і в контрнаступ.

Тимофій. Утопія.

Демид. А що ж робити?

Тимофій *(по паузі)*. Написати листа. От!

Зінько. Куди?

Тимофій. У район. Щоб прислали лектора. По боротьбі з алкоголізмом.

Зінько. І добре його накачати? Так?

Тимофій. Що ти мелеш? *(До всіх)*. Хай переконає нас лектор, а не вони.

Демид. У чому?

Тимофій. Що пити понад норму і часто — шкідливо.

Демид. Тут щось є. Йй-богу...

Борис. Здорово!

Тимофій. А після лекції хтось із нас, можливо, Борисе, ти, від щирого серця подякує лектору за цікаву бесіду і від імені усіх ясонівців урочисто заявить, що причащатися кожного дня — діло дурне, а на свята — хто як хоче.

Борис. Краще ви. Як чемпіон.

Демид. Ні, Борисе. Ти. Ти молодший, з освітою, а в Тимофія п'ять класів і шостий коридор.

Зінько *(до Тимофія)*. Таки вимудрував. Дай руку. *(Тисне Тимофіївві руку)*.

Демид. Міністерська в тебе голова, прошу пардон.

Зінько. А тепер можна і побалуватись. *(Встає)*. Одну хвилинку. *(Біжить у хату, швидко повертається з сулією і склянками)*. Посмакуймо на прощаннячко. Сюрприз. Виробництво тільки освоюю. Не погребуйте.

Усі розбирають склянки, крім Бориса. П'ють. Тимофій хакає, Демид трясє головою.

(До Тимофія і Деміда). Чого це ви?

Тимофій. Забув... По інерції.

На подвір'я влітає з дрючком у руці Антоніда, за нею — Ксеня, Ліда, баба Федорка.

Антоніда. Доки це буде, іроде проклятий? *(Замахується на Деміда дрючком)*.

Демид *(відскакує)*. Схаменись, навіжена!

Зінько. Антонідо, не внось у нашу мирну бесіду суєти. Що сталося?

Ксеня. Ще й питає... Корчму тут завів!

Ліда *(до Бориса)*. І ти тут? *(Підступає ближче)*.

Борис *(відступає)*. Аніскілечки... На! *(Хукає на неї здалеку)*.

Ліда *(показує на сулію)*. А це що?

Зінько. Почекайте. У чому справа?

Федорка. Тепер я бачу, хто споював мого Харитона.

Зінько. Дайте сказати... Не репетуйте!

Ксеня. Наслухалась. Годі! *(Забирає в Антоніди дрючка, підступає до чоловіка)*.

Зінько *(стойть на місці)*. Бий. Навіть не поворухнись.

Тимофій *(сміється)*. Заліпи йому, Ксеню. Хай знає...

Антоніда. Понапивались, ще й зуби скалять. *(Бере зі столу сулію)*. Речовий доказ є. Побачимо, як засмієтесь у міліції. *(Нюхає)*. Що таке?

Ксеня. Ні на що не подивимось.

Зінько. Правильно! У міліцію! Негайно!

Тимофій. І мене не забудьте.

Ксеня. Чого розхрабрилися? *(До Антоніди, яка нюхає)*. Ну що?

Антоніда *(непевно)*. Помії — не помії...

Федорка. Їм аби градуси. А дай-но сюди. *(Забирає сулію, куштує)*. Людоньки! Хай мене грім поб'є, якщо не сирівець.

Ліда *(радісно)*. Сирівець?

Ксеня. Мій не знає, що воно таке.

Антоніда *(покуштувавши)*. А чого такий гіркий?

Федорка. Бо не тямлять, як його робить.

Зінько. А ви думали що? *(Сміється)*. Погано ви знаєте своїх чоловіків. *(До Ксені)*. Покуштуй, любесенька.

Ксеня. Мовчи вже!

Федорка. Що ж воно робиться, люди добрі? П'ють, ще й обманюють.

Тимофій *(удає обурення)*. От гаспидське плем'я! Вже й сирівцю не можна. А завтра води не дозволять... Господи, і де ви взялися на нашу голову?

Жінки непорозуміло дивляться одна на одну, переводять погляди на чоловіків. Ті — знизують плечима, удаючи святу невинність.

КАРТИНА ВОСЬМА

Ніч. Колгоспна контора. Світло електричного ліхтаря вихоплює з темряви діда Харитона. Він сидить на дерев'яних східцях, тримаючи біля колін рушницю. Час від часу відвертає борт піджака, щось нюхає, після чого хекає, як після доброї чарки. З п'явки на світло виходить Данилюк з портфелем під рукою.

Харитон *(нюхає, потім прислухається)*. Хто там?

Данилюк. Свої.

Харитон *(придивляється)*. У нас таких немає.

Данилюк (*підійшовши*). Вечір добрий. Де тут можна переночувать?

Харитон. Хто такий і чого так пізно?

Данилюк. Поламалася машина, довелося кілометрів десять іти пішки. Хоч би одна попутна.

Харитон (*одгорає борт піджака, нюхає*). Чого їм уночі їздити? Не жнива, не хлібозаготівля. Хто будеш?

Данилюк. Кореспондент, діду. Ваш земляк.

Харитон. Чий же? Я всіх знаю.

Данилюк. Син Годосії Бондарчихи. Діодор. (*Придивляється до діда*). Та ми ж із вами недавно бачились.

Харитон. Годосьчин? Мало не рідня.

Данилюк. От бачите.

Харитон (*нюхає*). Я до твоєї матері женихався колись, сватів засилав. А вона гарбуза мені піднесла, царство їй небесне. А якби не гарбуз, не був би ти Діодором.

Данилюк. А ким же?

Харитон. Євламπίєм. На честь мого діда.

Данилюк. Можна сказати, не повезло. А вас як?

Харитон. Харитон Кіндратович. (*Нюхає*).

Данилюк. Що ви там нюхасте?

Харитон. Тільки й радості. Скоро, мабуть, заборонять і нюхати. (*Підставляє кишеню під ніс Данилюкові*).

Данилюк (*нюхає*). Первак?

Харитон. Був. На тому тижні тягнув градусів на сімдесят, а тепер менше.

Данилюк. Видихався?

Харитон. Не міг. Пробка фабрична. (*Пауза*). Винюхав.

Данилюк. Не краще випити, ніж отак мучитись? Чи здоров'я не дозволяє?

Харитон. Чому не дозволяє? (*Пауза*). У районі не доводилось бувати?

Данилюк. Колись був.

Харитон. Поїдь тепер. Не впізнаєш. Чистіше, ніж у столиці. І все це моїми руками.

Данилюк. Ясно. І довго сиділи?

Харитон. Якби ж сидів, а то рухався. Раз п'ятнадцять днів, і другий раз стільки. А всього тридцять.

Данилюк. Отак вплинула міліція?

Харитон. Що міліція? *(Показує головою на контору)*. Он хто!

Данилюк. Хто?

Харитон. Своя, доморощена. Щоранку і щовечора робить мені експертизи. Тьху!

Данилюк. Яким чином?

Харитон. Приходить із якоюсь трубочкою, і я маю в неї хукати. Трубка й показує, причащався чи ні. Вроді я шофер, а вона автоінспекція.

Данилюк. Лікарка?

Харитон. Лікарка б не подумалась. Бригадирка.

Данилюк *(радісно)*. Василина Гнатівна?

Харитон *(незадоволено)*. А хто ж? Знали б, не обирали.

Данилюк. Цікаво. І всі так?

Харитон *(не зразу)*. Решта уже й не нюхає.

Данилюк. Ні один?

Харитон. Чотири тижні похвабрились — і кинули. Знав би, зостався б у міліції. *(Дістає пляшку, дає Данилюкові)*. Ковтни хоч ти.

Данилюк. Спасибі. Не любитель.

Харитон *(благально)*. Зроби таку ласку. Хоч побачу, як люди п'ють. Можна з горлянки, я до неї і не торкався.

Данилюк. У мене ж, діду, буйний характер.

Харитон. Не страшно... У мене теж.

Данилюк *(нерішуче бере пляшку)*. Що ж... За таку новину можна.

Харитон. Зразу видно: наш, ясонівський. Недовго огинався.

Данилюк *(ковтнувши кілька разів)*. Нічогенька.

Харитон. Чорті й що давно б видихалось. Закуски нема. Вибачай.

Данилюк. Нічого. У мене в портфелі є бутерброд. *(Дістає бутерброд, ділиться з дідом)*.

Харитон. Спасибі. Коли нюхаю — не закусую.

Данилюк. Власного виробництва?

Харитон. Урвалося. Перейшов на чужу. Перебуваю під суворим наглядом. Обіцяли посадити посправжньому. *(Пауза)*. Ковтни ще раз.

Данилюк *(недовго вагаючись)*. Хай буде по-вашому. *(П'є)*.

Харитон. Мені не жаль.

Данилюк. Більше як п'ятдесят. Аж у горлі стає.

Харитон. Догадуюсь.

Данилюк (*сп'янівши*). Де ж його переночувать?

Харитон. Повів би до себе, так я ревливий. Як перейшов на нюхання, баба з курятника перебралась додому. (*Прислухається*). Чуєш, як тихо? Ні тобі пісні, ні лайки... Сьогодні, брат, кінець бойкоту. Розкошують чоловіки, промінjali чарку на жінок, нечестивці. Одній Ликерці, мабуть, не спиться. Поведу до неї.

Данилюк. Хто вона?

Харитон. Доярка наша. У неї всі зупиняються.

Данилюк (*з острахом*). Я не голодний.

Харитон. Нічого. Куди тому бутерброду до Ликерчиних вареників.

Данилюк. На ніч не наїдаюсь.

Харитон. Твоє діло. Спати ж десь треба.

Данилюк. Тільки я повинен бути впевненим, що ніхто мене не спокусить.

Харитон. Жінка чесна. Трудолюбива.

Данилюк. Тоді ведіть, бо й на сон хилить.

З'являється Борис. Минає контору, не зупиняючись.

Харитон. Борисе, ти?

Борис. Я.

Харитон. Там же Ліда жде не діждеться. Де це ти?

Борис (*радісно*). Регулював клапана, завтра — у відрядження.

Харитон. Відрегулював?

Борис. Те, що треба.

Харитон. Тоді не барись. Та приходи й чоловіка. Покажи Ликерчину хату.

Борис. Заготівельник?

Харитон. Земляк наш. Діодор Бондарчишин.

Борис (*Данилюкові*). Здрастуйте. Ходімо, бо поспішаю.

Ідуть.

Харитон (*колотить пляшку*). А казав: не любитель. Не лишив і понюхати. (*Кладе пляшку в кишеню, спирається на рушницю, хилить голову*).

Затемнення.

Обстановка та сама. Співають перші півні. Харитон заворушився, розплющує очі.

Харитон (*прислухається*). Наче хтось біжить... Чи так здалося?

Тупіт ближчає. З'являється Данилюк.

Данилюк. Харитоне Кіндратовичу, дайте рушницю!

Харитон (*з острахом*). Нащо?

Данилюк. Я посторожую, а ви підіть до Ликери і принесіть портфеля. Я заплачу.

Харитон. Портфеля забув? Оце тобі!

Данилюк. негайно треба в редакцію.

Харитон (*дає рушницю*). Тільки обережно. Сама стріляє. (*Іде*).

Данилюк сідає на дідове місце. Замислюється. Згодом опирається на рушницю, куляє. Співають другі півні.

З а т е м н е н н я .

Та сама обстановка. Співають треті півні. Данилюк підводить голову, протирає очі.

Данилюк. Як у воду впав... Скоро світатиме. (*Прислухається*). Стій! Хто йде?

Харитон (*із темряви*). Свої. (*Підходить до Данилюка, ставить біля його ніг портфеля*).

Данилюк. Де ви стільки пропадали?

Харитон (*не зразу*). Така ніч сьогодні... (*Пауза*). Людина ти, бачу, совісна, поста не кинеш. Забіг на хвилинку додому погрітися. Приліг біля своєї Федорки та й задрімав. Схоплююсь, а воно вже треті співають. Згадав про тебе і сюди...

Данилюк (*узавши портфеля, незадоволено*). Чого такий важкий?

Харитон. Вкинула кусень сала і півхлібини. Щоб підкріпився на дорогу.

Данилюк. Ваша баба?

Харитон. Та ні. Ликерка.

Данилюк (*зрадівши*). От спасибі. Значить, не все втрачено. Нічого не розказувала?

Харитон. Не було коли слухать. До Федорки спішив.

Данилюк. Діду, ви мене не бачили. Ноги моєї тут не було. Чусте?

Харитон. Не було — так не було.

Данилюк. Газету нашу читаєте?

Харитон *(не зразу)*. А чого ж...

Данилюк. Стежте за кожним номером.

Харитон. На Венеру полетиш, чи що?

Данилюк. Куди тій Венері до ясонівських молодиць. Поему напишу. Як вони п'яниць перевиховали.

Харитон *(не лишаючись в боргу)*. І про Ликерку не забудь.

Данилюк. Неодмінно. *(Іде)*.

Харитон *(услід)*. І як дременував од неї... Ге-ге-ге-ге...

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Ликерина хата. Ликера сама. Накриває стіл. Вікно завішене. Входить Василина. Виймає з сумки пляшку шампанського.

Василина. Нікого?

Ликера. Зараз прийдуть. *(Пауза)*. Вийшло-таки, Василю, по-твоєму. *(Сміється)*.

Василина. Як одрізало. Два дні не дотягли до місяця.

Ликера. Невідомо тільки, чи надовго... Намилується, натішаться, а там знову за своє.

Василина. Мій характер Тимофій знає. *(Виймає з сумки якусь трубку, показує)*. Ось. Щодня сюди дмухатиме, як дід Харитон. А зірветься — забувай, сказала, що в тебе була Василина.

Ликера. Дай бог...

Входить Антоніда, дістає з-під поли тарілку, ставить на стіл.

Антоніда. Не пускав... *(До Василини)*. Сказала, на півгодини до тебе.

Василина *(сміється)*. Чого це, прошу пардон?

Антоніда. Уже не прошу пардонить. Відучила і від цього. Став такий лагідний... Сяде навпроти — і очей не зводить.

Ликера *(сумно)*. А тут ні навпроти, ні збоку. Дев'ять уже годочків.

Василина. Не журись, Ликеро. Сказала, знайду — знайду.

Ликера. Один уже знайшовся. І як вітром здуло.

Василина. Хто?

Л и к е р а. Приводив Борис якогось п'яного. Каже, дід Харитон нараяв.

В а с и л и н а. Хто він?

Л и к е р а. Не знаю. (*Пауза*). Поставила їсти. Не захотів. А зразу — компліменти всякі...

В а с и л и н а (*сміється*). Везе ж тобі!

Л и к е р а. «Ви, — каже, — не просто жінка, а мадонна. Мрія мого життя. Не можу втриматись. А скромнішого, — каже, — за мене в світі немає». І поліз цілуватись. Як заїхала по щелепі, довго пам'ятатиме. А потім кулаком межі плечі. Тільки його й бачили...

Входить Ліда. Дістає з-під поли тарілку з яблуками і грушами, ставить на стіл.

Л і д а. Насилу відпросилась. Ходить слідом: куди та чого? Василині Гнатівні, кажу, грушок однесу.

В а с и л и н а. Їхала мимо вашого двору, в хаті не світилося. Думала, ти вже тут.

Л і д а (*почервонівши*). Не знаю, що з ним і робить. Цілує та пестить... Хоч на курси тікай.

В а с и л и н а. Не лається?

Л і д а. Усі погані слова з голови повикидав. Замка вийняв і відніс у комору. «Якби, — каже, — не замок, пропадав би й далі. А тепер нема чого нам одне від одного ховатись».

Входить Ксеня. Дістає з-під поли миску, ставить на стіл. Вигляд у неї веселий, очі блищать. Такою її ще не бачили.

В а с и л и н а. Ксеня аж помолодшала за ці дні. Як дівка.

К с е н я (*знічується*). Спасибі, Василю.

В а с и л и н а. А ти переживала...

К с е н я. Стала замикатись — почав стукати. А то наче мене й немає.

Вбігає Федорка з глечиком. Ставить на стіл.

Ф е д о р к а. Провела свого до контори, а сама сюди. Усе допитувався, що в мене під полою. Кажу: «Ликері зілля зварила, до ноги прикладать». Покуштуйте, любесенькі, квасок на меду.

В а с и л и н а. Сідаймо, голубоньки. Відзначимо нашу перемогу. (*Відкорковує шампанське*). Затримуватись не будемо, бо відпросились ненадовго. Чекають нас наші кохані чоловіки.

Федорка. А мій сторожує...
Ксеня. За тебе, Василю!

Цокаються, п'ють.

Стихийно народжується пісня. Її заводить Ксеня. Усі встають, обступають Василю, підтягують.

Василю, Василю,
Наша посестро-калю,
Будь щаслива.

Ми тобі довіку вдячні,
Що були, як ти, обачні,
Будь щаслива.

За добро і щирю мову
Оберем тебе ізнову,
Будь щаслива.

Василина (*зворушена*). Спасибі, сестроньки.
Антоніда (*показує на Ксеню*). Це вона склала.

За вікном чути кроки, чоловічі голоси.

Василина (*прикладає до вуст пальця*). Тс-с-с...

Голос за вікном:
Знов порожня стала хата,
Де вона поділась, клята?
Василю!

Василина (*тихо*). Чуєте? Вже й п'яти хвилин
не може без мене.

Другий голос:
Ні твоєї, ні моєї.
Знову видію душею.
Антонідо!

Антоніда. Не обзивайтесь. Хай пошукають.

Третій голос:
Ось була і десь поділась,
Мов крізь землю провалилась.
Ксеню, де ти?

Ксеня. Тільки з дому, а вже кличе.

Четвертий голос:
В мене жінка, мов пружинка,
Як гайне — мов на обжинки.
Лідонько-о!

Ліда (*тихо*). Ось де я, любесенький. Погукай-
погукай...

П'ятий голос:

Ні удома, ні на фермі...
Що учинимо тепер ми?
Мо', хильнемо?

Федорка. Оце вам повна перемога! Мого вже й могила не виправить.

Ксеня. Не доведи господи. Пропадемо ж. (*Співає*).

Не шукайте нас,
Всі ми тутоньки.
Поцілуйте нас
В наші вустонька.

Тимофій (*почувши пісню*). Ось де вони! (*Заглядає у вікно*). Нічого не видно. Що вони там роблять? (*До Бориса*). Ану зіпнись мені на плечі. Вгорі ніби просвічується.

Борис (*спинається на Тимофієві плечі, зазирає*). Е-е, люди добрі... Те, що й ми колись.

Усі підбігають до дверей, грюкають.

Тимофій. Відчиняйте, бо хату перекинемо. На законному основанні.

Жінки блискавично прибирають усе зі столу, ховають. Ликера відчиняє двері. Заходять Тимофій, Демид, Зінько, Борис, дід Харитон.

Тимофій (*кинувши оком на стіл, до Бориса*). А тобі не привиділось?

Ліда (*до Бориса*). Привиділось, моє серденько. Скажи, що привиділось.

Борис (*здвигає плечем, до Тимофія*). Хіба через ту щілинку роздивишся?

Демид. Що ви тут робите, прошу... (*осікається*) без усяких пардонів?

Василина. Засідаємо.

Демид. А де ваш протокол? (*Веде носом*). Стривайте, стривайте... (*Підходить до Антоніди*). Ану дихни!

Стук у двері. Ликера іде відчиняти. Повертається з Данилюком.

Данилюк. Добрий вечір, шановні земляки! (*До Василюки*). Де тільки вас не шукав... Поздоровляю, Василю Гнатівно, з перемогою. Тепер і врода ваша

марно не пропадатиме, і Ясонівку від неслави врятували. Спасибі вам, ясонівські молодиці. Так мені радісно, так приємно, що можу й не повертатися в редакцію. *(Виймає з кишені газету)*. Читали?

В а с и л и н а *(бере газету, перебігає очима)*. Оду ясонівським молодцям? Аякже. Гуртом.

Д а н и л ю к. І як?

В а с и л и н а. Гарно написано, хоч ми і не зовсім такі.

Д а н и л ю к. Трохи прикрасив. Так треба. *(Нашпорить у кишені)*. Дозвольте... з такої нагоди... найзаповітніше. *(Виймає блокнота)*. Із записної книжки. Надруковане буде лише після моєї смерті.

В а с и л и н а. Не відповідає вимозі редактора?

Д а н и л ю к. Відповідає. Але дуже інтимне.

Х а р и т о н. Просимо-просимо. Чого на дурняк не послухати?

В а с и л и н а *(Данилюкові)*. Будь ласка.

Д а н и л ю к *(виходить наперед, читає, раз по раз кидаючи погляд на Ликеру)*.

Шевченко теж кохав Ликеру.
Я не Шевченко. Данилюк.
Ти відчинила мені двері
У світ краси й душевних мук.

Прости. Я винуватий. Каюсь.
Лишаюсь тут на все життя.
Самотини навк зрікаюсь
Без каяття. Без каяття.
В нові часи живем, Ликеро.
Я не Шевченко. Данилюк.
Не зачиняй, будь ласка, двері
У світ краси й душевних мук.

В а с и л и н а *(явно схвильована)*. Серйозно?

Данилюк ствердно киває головою.

В а с и л и н а. Ликеронько, сам знайшовся.

Д е м и д. Оце поет! Куди нам...

Л и к е р а *(знякнотило)*. На вид нічого... А характер?

Х а р и т о н. Хай поживе в Ясонівці, подивимося, що п'є і скільки.

Д а н и л ю к. Не вживаю зовсім. *(До Харитона)*.
Ото один раз... Вас виручав. І так безславно.

В а с и л и н а. Харитон Кіндратович правду каже.
(Данилюкові). Хату вам знайдемо, роботи в нас ви-
стачає. Будете нашим власним кореспондентом.

Д а н и л ю к. З великим задоволенням. Хочу по-
працювати на благо рідного села.

В а с и л и н а. От як усе добре владналося. А те-
пер — музику.

Лунають звуки краков'яка. Чоловіки запрошують дружин до
танцю. Не відстає і дід Харитон з Федоркою.

Ликера несміливо кладе руку на Данилюкове плече...

З а в і с а

ЯК ЛАВРІН БОРОЗНА ІЗДИВ НА УКРАЇНУ

Бувальщина

Жив собі вуйко за границею,
Лаврін Борозна.
Родом з Тернополя чи з Коломиї,
Хто його зна.
І було у нього чотири сини.

Нівроку, сини — немов соколи:
Тарас,
Андрій,
Ярослав,
Найменшого Остапом нарекли.

Малі діти — горя не знати.
Та як стали ото підростати сини
Давай свого батька по черзі питати:
— Хто ми?
— Чиї ми?
— З якої сторони?

— Нізвідки! — скаже, було, як зав'яже.
— А мама казали, що ми українці...
— Не слухайте мами, вона вам накаже.
— А хто ж ми, тату? Хто ми?
— Чужинці.
— А я бачив Українцу на карті...—

скаже старшенський.

— І я бачив!

— І я!

Одвернеться старий, бо сльози з очей
тільки кап... кап...

Сини відступляться.

Вони не люблять, як батько плаче,

Не розуміють причини.

Переглянуться.

Хай буде по-їхньому!

І в один голос:

— Нема України! Нема України!

Батьку, не плач.

Погладить Лаврін кожного по голівці.

І сини один за одним — у двері.

А надворі так гарно! І можна погратися

У гангстерів і мільйонерів.

Так із дня у день,

Так із року в рік.

І Лавріновим повчанням

Загубився лік.

Виросли сини.

І по-всякому вміють,

Тільки не по-українському.

Правда, вареники, чи то пак пироги, і під подушку
клали б.

Поженилися.

Пішли діточки.

Одне за одним восьмеро внучат.

Зберуться в неділю всім родом-родиною,

Сидять дід з бабою серед них, мов іноземці.

Не стерпить старий:

— Хто ви? Турки які, бусурмани?

Слова рідного мовить не знаєте?

По-якому дітей називаєте

Ви, безрідні Івани?

Джон, а ходи-но сюди,— покличе онука

Меншенького.—

Як тебе звати?

— Джон.

— Не Джон, а Іванко. А тебе, Білл,— Васильком.
А тебе, Мері,— Марійкою. Чуєте, ластовенятка мої?
Цукерки хочете?

— Фазер! — скажуть сини одночасно.—

Ми чужинці, хіба вам не ясно?

Тож і маємо просьбу велику:

Не збивайте дітей з пантелику.

Візьме Лаврін голову в руки:

Діждався синівської ласки!

Затуманяться очі одвічною тугою,

І на скатертину кап... кап...

А Мері, в'юнка непосида

(Мале, а розумниця, бач!):

— Я буду Малійкою, діду,

Тільки не плач.

* * *

Занедужав Лаврін Борозна.

Все ввижається гай-сторона,

Де край битого шляху тополі

Розмовляють з вітрами на волі.

І застогне, так тяжко застогне.

Може б, лікар чим-небудь поміг,

Так його не пуска й на поріг.

Позбігались сини: — Що з ним, мамо? —

Бо і їх не впускає так само.
Під дверима посидять, та й підуть.
Лавріниха не знає нічого.
Не доб'ється і слова від нього.
Смерть прийшла чи найшло божевілля?
Наварила цілющого зілля,
Так не хоче ні зілля, ні ліків.
Умовляли, просили, благали.
Не виходив з кімнати два тижні.
А як вийшов — насилу впізнали,
Тільки блиски в очах дивовижні.
— Де, стара, саквояж мій дорожній?
Переглянулись всі: що він каже?
Нащо, нащо йому саквояжі?
— Схаменися, отямся, Лавріне...
— Схаменувся, лечу на Україну,
Гляну хоч перед смертю на неї.
— Батьку, ви при своєму розумі?
Там же бузувір
Вас заарештує
І заплє в Сибір.
Та Лавріна нічим не злякати.
— Вже мені все одно помирати.
А зате хоч вклонюся Дніпру
І у рідному краї помру.

Оточили сини і онуки.
Але стримати, бачать, несила.

— Я ж, Лаврінчику, вмру від розпуки...—
Лавріниха, ламаючи руки,
Мов біля труни заголосила.

* * *

Ой ще довго Лавріниха голосила.
Якось їй приснилася могила,
У якій Лаврінчик спочиває
У сибірським у холоднім краї.

Сорок днів, як він пішов на «муки».
Сорок днів — ні вістки з України.
Родичі, сини і навіть внуки —
Всі зійшлися на сороковини.

Може б, довше голосила Лавріниха,
Дак у шибку хтось постукав тихо.
До віконця підступила ближче,—
З саквоюжем там стояв небіжчик.

— Та впускайте! Доки тут стояти?
— Дід приїхав! — крик зняли внучата.
Відчинили двері: — Батьку! Діду! —
Бачить: віскі, рештки від обіду.
Й миготять свічки на всеньку хату.
— Це по кому?
— По Україні, тату! —
Тут Лаврін як заволає басом:
— Дурні ви і я із вами разом! —
Кинувся, немов несамовитий,
І давай-давай свічки гасити.

— Є Україна, край наш солов'їний! —
А сини: — Немає України!

Батько: — Є!
Сини: — Нема!

Перший: — Швидко на гачок впіймався!
Другий: — Що, більшовикам продався?

Третій: — Чадом гемонським подихав?
А четвертий: — Батько з глузду з'їхав!

Оце тобі! Навчив на свою голову!

І як стукне кулаком по столу, —
Всі чарки із дзенькотом додолу.
Стало тихо, мов у домовині.
Та Марійка раптом:
— Є Вклаїна!

Кинулись до діда всі онуки.
— Є Вкраїна! — й просяться на руки.

— Ви ж мої розумники...— гладив кожного по голівці, а з очей кап... кап...

ТИМЧАСОВИЦЯ

Ліричний монолог

Пам'яті М. П. Бажана

I

Було мені одної ночі!
Нікого в хаті, опріч мене.
Приліг спочити десь за північ.
Вона й припленталася тут.
Без попередження,
одразу
Вхопила і не відпускає.
— Та почекай! Що за нагальність?
План не виконуєш, чи що? —
Я потягнувсь до телефону.
Еге! Дорогу заступила.
Із білим світом жодних зносин
Не дозволяє, хоч убий.
Кажу: — Життя ось доживаю,
А й досі ще не доберу:
Куди воно?

Чого?

І нащо?

Чим увінчаєм свій прихід? —
Зі смертю, знаю, не жартують,
Та це єдине, що лишалось
В моїм становищі.

І я

Їй підморгнув по-молодецьки,
А їй сподобалось.

— Живи!

Не ти, так інший...

Безробітна

Я ще ніколи не була.—

І навшпиньки, щоб не гриміти,

Посунула.

І я ожив.

II

Не знаю, що було зі мною.

Від болю весь, як віхоть, мокрий.

Вже попрощався сам з собою,

Зібравшись за останній обрій.

Ні, ще дало передихнути,

А потім — глянь! — і відпустило.

Підводжуся на лікоть: х-ху ти!

Оце, скажу вам, прикрутило.

Оце, скажу вам, репетиція,

Можливо, навіть генеральна.

Ну, що ж! Уже в такому віці я,

Що, гей, стелись, дорого дальня!

Куди стелись?

Таж пощастило

Далеку на близькі змінати,

Де є неспокій, рух і діло,

А там — колодою лежати.

III

Я задрімав. Прокинувся пізенько.

Вже сонце підбивалось під обід.

Поклав собі, як дитинчаті ненька,

На лоб долоню...
Голова мов лід.
Але живий... Живий!
Еж добре чути
Зозулю в лузі й поруч — солов'я.
На серці легко.
Все як має бути.
Вмирати треба весело, як я!
А у вікні буя зелене диво.
І все таке реальне і земне...
А от вночі спізнав я щось важливе,
Нове, неждане й не таке жахне,
Як уявлялось...

Уставати ліньки.

Об шибку бджілка б'ється золота.
Лежати годі!

Час іти до скриньки.

Довгенько щось нема мені листа.
Ба ні!

Раніше порятуєм бджілку.

І навстіж одчинив вікно:

— Лети!

Вертай, заблудо, на розквітлу гілку,
Збирай медок,

недовго їй цвісти.—

А сам іду до скриньки поштової,

Як вчора, позавчора і давно...

Щоб не лучилось уночі зі мною,

Назад не прокрутить.

Це не кіно.

Чому вона не пише, — я не знаю.

Зате я знаю, чом я не помер.

Того листа колись я прочитаю,

Його я дочекаюся тепер.

До драми йде.

Але не буде драми.

Всьому свій час.
Пора прийти до тям.
Розірвемо і це прокляте коло,
Хоч я не Прометей і не титан...
Виходжу за ворота — аж Микола
Платонович (співець наш — ветеран)
До мене наближається...
 «Не дивуйтеся, Миколо,
 На мої на сонні очі.
 Розірвав я смертне коло
 Сеї ночі, сеї ночі.
 Що було — не розказати,
 Ледь не втік за видноколи.
 Довелось таке спізнати,—
 Не повірите ніколи».

В уяві це кажу, не наяву.
Ці пристрасті хлоп'ячі ні до чого.
Аж чую ось:
— День добрий! Що нового? —
Я ж невпопад:
— Як бачите, живу.—
Повів рукою:
— Як не задивитись!
Д'гори все пнеться, все кругом буя.—
І ледве стримавсь, щоб не похвалитись:
«Вмирати треба весело, як я».
Ото іще! Далась мені ця ффраза.
— Щось пишете? — питає.
— Ні. З тих пір,
Як не курю, не сів за стіл ні разу.
Чого сидать? Псувать лише папір?
Одні тут ліки — виждать, переждати...—
Він розуміє. Сам курив колись.
Це коло теж прийдесться розірвати.
О, скільки на мені отих коліс!
— І все-таки за стіл сидати треба.—

Це знов Бажан.

— Сідайте і пишть.

У праці намагайтеся як-небудь
Той потяг до куріння заглушить.—
Це добре, коли хтось добра бажає
І розуміє твій душевний стап...
А тут не хтось бажає — сам Бажан!
І вдячний, вдячний я йому без краю.
Усе він бачить, все він поміча:
В той день сумний, коли зазнав я втрати,
Він підійшов і, замість щось сказати,
Долонею торкнувся мого плеча.
Той дотик відчуваю і донині.
Як мало треба іноді людині!
Прощаємось.

Він поверта на луки,

А я до скриньки.

Винали мені

На місяці розтягнуті розлуки
І зустрічі — на три-чотири дні.
...Тим часом жду писульки хоч якоїсь.
І вже фіксую зміну у собі:
Чомусь не так сьогодні непокоюсь,
Як це було учора, далебі.
Як це було ще нинішньої ночі,
Коли близьенько жодної душі.
Вже ясно, що до Києва не хоче,
Все ясно — хоч пиши, хоч не пиши.
А почалось як гарно, ой же гарно!
Побачення призначили не марно.
(А бачились до того тільки раз).
Довір'я ж переповнювало нас.
А потім, як від'їхала в Москву,
Заповзялась щодня мені писати,
Хотілось, мов хлопчиську, танцювати,
Бо відчував: живу. Живу! Живу!

А кинув клич —
З'явилася на клич.
Три дні підряд побачення тривало,
Три дні, мов три хвилиноньки, промчало.
Знов з юністю зустрівся віч-на-віч.
А це — мовчить. Мовчить которий день.
Вже й скринька осьь.
Заглянемо ж лишень.
Гай-гай! Самі газети і журнали.
А в них, у тих газетах, — світе мій! —
Усіх мастей гісни і шакали
Збираються на шабаш черговий.

IV

Вісімдесяті... Вісімдесяті...
Які ви будете? Які?
Чи миролюбні, чи жорсткі?
Чи всім живим навек прокляті?

Водневі, атомні, нейтронні...
Вже скільки їх? Вже скільки їх?
І в наступі, і в обороні
Дістануть всіх, дістануть всіх.

Чого тобі, ворожа рать?
Чого вам, атомні злочинці?
Навіщо скопом помирать?
Вмирають люди поодинці.

Але раніш, ніж крига-лід
Скує мій розум наостанку,
Я хочу бачити щоранку
Цей білий світ... Цей білий світ.

V

Ізнов на мир замахуються, кляті!
А ти мовчиш... не пишеш.

В чому річ?

Не будемо їх згадувать при хаті,
Нехай їм грець!

Таж хочуть вічну ніч

Наслать на людство...

Ні; цього не буде!

Не буде ані завтра, ні колись.

За право жить

у всьому світі люди

Дев'ятим валом нині підвелись.

Перемага не той, хто нападає,

А той, хто чинить опір — до кінця.

Напруження доведено до краю,

Як перед боєм нерви у бійця.

Як різко скоротився час міжгроззя!

Ні-ні!

Ця тимчасовиця мине.

Чого лишень зазнать не довелось,—

Ніщо ж бо не подужало мене.

Все перебором — горе і біду.

Тож не мовчи.

Хоч кілька слів.

Я жду.

ПОХОРОН БЮРОКРАТА

Що бачу я? І справді: що я бачу?
Таке і в сві привидітись не може:
Під звуки маршів, вальсів і кадрилів
Процесія по вулиці пливла.
А люду — і позаду катафалка
І перед ним — не осягнути оком.
Рожеві люстра молодих каштанів
У всій красі світилися навстріч.
На вулицю не вийшов тільки той,
Хто неходячим був чи запедужав.
Але й вони із вікон визирали
І щось кричали радісне услід.
Процесія росла.

На тротуарах
Спiniaвся люд — місцеві і прибульці,
Довідавшись, кого ховають,
радо
В процесію вливалися й вони.
— Діждалися...
— Давно пора...
— Нарешті...
Уривки фраз лунали звідусіль.
Ішли з піснями, наче демонстранти,
І на ходу утворювали кола
Для танцюристів.
Танцювали все,
Від гопака, метелиці й до твіста.
На тротуар у затінок дерев

Ось вискочив смагливий парубійко
В гарячій відчайдушші...

З гуком, сміхом

Всі розступились, місце даючи.

— Ех, ушквар, так ушквар,

Щоб ввігнувся тротуар! —

Охоти додавали із юрби

І ляскали в долоні...

А хлопчина

Кружляв, мов дзига, на одній нозі,

Ще й кидав:

— Розвернув би шаровари,

Так вузенькі тротуари!

І справді, шаровари вихорцем

По колу прошуміли раз і вдруге,

Дівчатам схвилювавши спіднички.

Похитувався по бруку катафалк,

А настрої у людей, як на весіллі,

Хоча й не зовсім.

На весіллі часом

Хто-небудь засумує чи сплакне,

А тут самі веселощі довкола.

Таке творилось, поки не дійшли

На кладовище, в царство лип і кленів,

Хрестів залізних і могильних плит,

Погрудь скорботних і шпилів зірчастих.

Поки дійшли, творилось казна-що.

А як дійшли до свіжої могили,

Труну перемістили з катафалка

На невисокий поміст дощаний.

Запала тиша. Тільки солов'ї

Виляскували у бузкових хащах

Та чулись кроки тих, що на трибуну

Поволі йшли, як і велів звичай.

— Товариші! Шаповні громадяни! —

Озався в мегафоні баритон.—

В нас незвичайний похорон сьогодні:
Від нас іде затятий бюрократ
І ми його затримувати не будем.
Немало літ він сіяв сум і горе.
Ми вгору йшли, а він тягнув униз.—
І повернувшись до покійника.—
А виглянь з домовини, людоморе,
Ану, востаннє людям покажись!
Ой краще б не казав цього!

Покійник

На лікті звівся й виглянув з труни.
Мов після сну, зажмурився на сонце,
Що саме вийшло з липової крони,
Зажмуривсь, позіхнув і оглядівсь.
А навкруги — усі його підлеглі,
Теперішні й колишні... Навіть Семко,
Дід Семко із колгоспу «Плугатар»,
Де він, Іван, розпочинав кар'єру.
Усіх обвівши поглядом скупим,
Про себе задоволено відзначив:
«А все-таки прийшло людей чимало,
У тисячу, мабуть, і не вбереш».
І вже хотів їм помахать рукою,
Як тут почув козлячий Семків голос:
— А я ж казав, не може того бути,
Щоб так ото Сокирочки й не стало.
Воскрес раніше, ніж Ісус Христос,
Не міг пождати, поки поховають.—
А жінка з ластовинням на лиці,
У хусточці рябенській, додала ще:
— А путне щось, дивіться, й не воскресне.
Тримайте, люди добрі, бо втече! —
Відчув непевність. Холодок пішов
За спиною і далі — попід ребра,
Не встиг опам'ятатися як слід,—
Дід Семко підступив до домовини.

— Помер — і все.
Сокирочко, май совість.
Не визнаєм, що ти воскрес. І все.—
І так одверто глипнув на Івана,
Що той зіщуливсь, мов від батога.
Якби оце сидів не в домовині,
А в кабінеті, в шкіряному кріслі,
Іван би знав, як з дідом повестись.
А тут не кабінет, а кладовище
І ген, по той бік ями, копачі
З лопатами стоять наготові.
Тож вимушений тактику змінить.
І він почав примирливо і дружньо:
— А з ким ви розмовляєте оце:
Із потойбічним духом чи зі мною?
Я чув усе, що ви казали нині.
Я бачу вас... У вас на лобі гулька,
Яку я пам'ятаю ще з дитинства.
В руках бриля тримаєте...

Ось доказ,

Що я таки не мертвий, а живий.
Ще ми з вами, діду, попрацюєм,
Ще тряхнемо літами ого-го!..
Ура! —
Хоч ні один, які сюди прийшли,
Не мав і гадки жити без роботи,
Ніхто на клич Іванів не озвавсь.
— Нема тобі, Іване, більше ходу
На цьому світі. Раз помер — усе! —
У діда Семка вигляд був рішучий
І неблаганний. Ще таким його
Не бачили, відколи пам'ятають.
Сокирочці у роті пересохло,
Насилу з горла видобув слова:
— Але, конкретно, це чия вказівка?

Семко

Конкретно, наша. Всіх, що тут зібрались...
Вказівки не було, щоб воскресать.

Сокирочка

Опам'ятайтесь. Де ваш гуманізм?

Надія

Іване, не заводься з дідом Семком.
Послухайся. Так хочемо усі.
Ось я тобі й подушечку поправляю...

Сокирочка

Спасибі за люб'язність...

Надія

І постельку,
Щоб не давило десь, перестелю.
Ну, згоджуйся...

Сокирочка

Спасибі за комфорт,
Як-небудь обійдуся і без нього.

Семко

Немає тобі місця серед нас.

Надія

Ти наше зло, наш ворог номер перший.

Сокирочка

А реваншисти? Палії війни?

Надія

То зовнішні, нечистий їх узяв би,
Ти ж — дур тобі! — єдинокровний, свій.
Не раз тебе по-доброму просили
На пенсію піти. Не захотів!
Наш гуманізм до тебе не доходив!

С о к и р о ч к а

На пенсію? Але, скажіть, чому?
Лише тому, що часом крутить ногу?
Дрібниця суцця. Нутроці в порядку.
Здоров'я ще — ого! — не позичать.

Н а д і я

Тим краще. По хазяйству помагав би
Своїй Палазі.

С е м к о

Та завів би бджіл.

С о к и р о ч к а

Конкретно, нащо?

С е м к о

Хай би покусали.
Від ревматизму, кажуть, помага.

С о к и р о ч к а

Спасибі, діду, за великодушність.

С е м к о

Для тебе зняв би і сорочку з себе,
Аби ото послухався. Так ні!
Тримався місця, мов реп'ях кожуха.
Та бачиш: все іде і все минає,
І ти минув... Не викрутишся більш.

С о к и р о ч к а

То на мені ви ставите хреста?

С е м к о

Не ставимо й не думаємо ставить.
Для чого? Ти ж невірющим був.

С о к и р о ч к а

Я не про те. Хіба я безнадійний?
Не виправлю якоїсь там помилки,
Недоліка якогось там, чи що?

Надія
Коли і як?

Сокирочка
А на коли вам треба?

Семко *(до наговну)*
Ви чуєте?

Сокирочка
Клянусь. Лиш відпустіть.
Розписку дам, якщо не ймете віри.

Семко
Тебе, Іване, тільки відпусти,
То й калачем сюди вже не замашиш.

Сокирочка
Не хочете — як хочете. Та я
На той світ не збираюся, між іншим,
А справедливу критику прийму.

Голос із юрби
Бодай тебе земля так прийняла,
Як ти її приймав до цього часу.

Сокирочка
Чого б ото я сердився?

Семко *(з пригиском)*
Чого?
Ану, згадай, як я колись просив
Тебе соломи виписати трохи.
Тоді ти бригадиром був у нас...

Сокирочка *(перебиває)*
Згадала баба про колишні гульки.
Нехай не зразу — винен! Визнаю!
Але ж задовольнив я просьбу вашу.
Невже забули?

Семко

Де там, не забув.

Корівка ж здохла...

Сокирочка

У такому разі

Було б заяву краще написати.

Чому не написали ви заяви?

(Бачить, як Надія поривається сказати щось, перехоплює ініціативу).

Ви про солому, а Надія ось

Мені за хмиз виказувати буде.

(До Надії)

Ге ж угадав, Надіє?

(Надія киває головою).

Так і є.

Тобі ж до лісу — ну подати рукою.

Сама переносила. Ну то й що?

В війну усі носили, і нічого,

А тут машини, бачите, не дав.

Невідома жінка

А далі?

Сокирочка

Хто ви? Вперше бачу вас.

Невідома жінка

Радгоспівська ударниця — Ярина.

А чоловік у мене — партизан.

Сокирочка

Не знаю вас. Клянусь, уперше бачу.

Ярина

Не бачити б мені тебе повік.

У, паразит!..

Семко

Не лайсь. Не на базарі.

Я р и н а

Забулася.

(До Сокирочки).

Як висунувся ти

Вже у район, на трохи вищу службу,

Тоді городи саме одрізали.

Дійшло й до мене. Та з городом разом

Одрізали й Степанову могилу.

С о к и р о ч к а

Одрізали могилу?

Я р и н а

Та авжеж.

Коли фашисти Стьопу розстріляли,

Я викрала сердешного вночі

І поховала вишком на городі.

Дак і Степан під той указ потрапив.

До тебе я порадоньки шукать

Приходила. Два дні прождала даром.

С о к и р о ч к а

Заяву напишіть — розберемось.

Я р и н а

Сказився б ти з заявами своїми!

Й без тебе розібралися уже.

(З юрби виходить похила бабуся. Тягар літ давить її до землі. В очах повно невимовного смутку).

С о к и р о ч к а (зніяковіло)

І ви тут, мамо?

М а т и

Тут, синочку, тут.

Вже вигляділа очі за тобою,

А ти не їхав, тільки обіцяв.

А як почувла про твою кончину,

Дай, думаю, хоч мертвого побачу,
Коли ніяк живого не діждусь.

С о к и р о ч к а

Я планував на осінь — і помер.

М а т и

Я так і знала. Чуло моє серце...

Я р и н а

Один він в неї, грець би його взяв.
Однісінький... То, може, ради неньки
Помилуєм, чи що?

С е м к о

Оце так-так!

Допіру ж паразитом називала
І вже задкуєш?

Г о л о с і з ю р б и

Дайте я скажу.

(Всі обертаються на голос.
Коротка пауза).

Така і в мене думка, товариство:
Помилувать...

Н а д і я

О, ще один знайшовсь.

Ти хто такий? Не підлабузник часом?
Ану, виходь сюди, на божий світ.

(З юрби виходить юнак з червоною
трояндою в нагрудній кишені сорочки).

Ю н а к

Хто підлабузник?
(Озирається).

Дайте доказать.

Помилувать, але не просто так.
Хай поклянеться, що не сяде в крісло.
Насидівся...

Надія

Куди ж його приткнуть?
Нездатний ні до якої роботи.
У нього й руки не туди стоять.

Семко

Чого там! Ложку не несе до вуха.

Юнак

Стривайте, люди! А ви певні, як
Без нього буде? Звикли вже, втяглися...

Сокирочка

(Радісно).

Ото ж бо й є! Чудесно! Молодця!
Дозвольте слова.

Надія

Чули вже.

Юнак

Хай каже.

Сокирочка

(Шукає щось у кишенях і не знаходить).

Одну хвилинку... Де моя шпаргалка?

Семко

Таж він круг пальця й чорта обведе.

Сокирочка

(втрагивши надію знайти шпаргалку, випалює)

Іще ми з вами, діду, попрацюєм

Во славу, і на благо, і в ім'я!

Семко

Уже й обвів. Не на моє виходить?

Надія

Галакать він уміє— ого-го,

А приклад показати — його немає.

Юнак

Научимо...

Сокирочка

Піду куди завгодно,
Ніякої посади не боюсь.

Надія

Оце тобі!

Мати

Ой горенько з тобою...

Семко

До мене йди, в бригаду теслярів.
Номенклатура — кращої не треба.

Надія

Або до нас — возить на ферму силос.
Вже трудовень з гарантією в нас.

Мати

(зрадівши)

Вертайся, мій синочку, до села.
Не треба буде в гості приїжджати.

Сокирочка

У рядові?

Надія

Еге.

Сокирочка

За віщо, га?

*(Хапається за груди і падає, як підкошений.
Кидаються до труни — неживий).*

Голос із мегафона

Все. Похорон закінчено. Амінь.
За вами, копачі, останнє слово.
Та на могилу камінь покладіть,
Щоб не воскрес удруге...

Копачі проштовхуються з лопатами до ями.
Всі розходяться. Починається народне гуляння.

ПЕРЕВЕРЗА

Небо сиве, наче олово,
Облягає душу сум,
Голово, моя ти голово,
Відпочинь від клятих дум.
Що гадати, що там думати?
Бачиш же: йдемо увисьь.
Хочеш, голово, біду мати,—
Матимеш її, дивисьь.
Примирись. Уже так сталося,
Сядь на човника й пливи.
А воно, як зав'язалося,
Не виходить з голови.
Частокіл з питальних знаків
Оточив мене як стій.
Чом пекти я мушу раків
Перед тими, де я свій?
Більш не хочу я носити
У душі тебе, журбо.
Час уже розгородити
Частокіл отой, або...
Або що? Чого ти хочеш?
Мало інших є тривог?
Нащо сам себе морочиш
В сірих стінах чотирьох?
Сірі стіни... Сіра тиша...
І безвихідні кути.
Годі! Мушу я іти
До людей — і найскоріше.

Літо 1964 року. Ринковий майдан. В автобусі «Ружівка — Київ» пасажир квалливо розташовується на місцях. Прохід забитий корзинами з хлібом, різними клунками. Шофер заводить мотор.

А в т о р

(стрибає в автобус, коли той рушає)

Це ружівський? Х-ху!

Ще одна секунда —

Й не встигнув би.

(Роздивляється).

Добрідень, земляки.

П а с а ж и р и

(недружно)

Добрідень.

А в т о р

О, та тут і дід Терешко,

Й Макар Лукич. Привіт вам персональний.

Вітається за руку з дідом Терешком і Макаром Лукичем, що саме розглядає дитячі черевички. Автора ніхто не впізнає.

А в т о р

(до Макара Лукича)

Онукові обновка?

М а к а р Л у к и ч

Та йому ж.

Поділ об'їздив, був на Бессарабці,

І скрізь одне: як не малі — великі.

То довелось на номер більші взять.

Я ш к о

І правильно. Добу переходову

Як-лебудь переходить. Не біда.

С о н я

То так шукали.

Макар Луквич

Де ж іще шукати?

Але нічого. Не зима надворі.
Побігає босоніж місяць-другий,
Підошву і розтопче на носі.
(До автора).
Як думавш, до осені розтопче?

Автор

А це як буде бігати...

Макар Луквич

Та він

Прудкий у мене. Хвильки не посидить.

Автор

Тоді спиняйте. Осінь ще не близько.
Розтопче так, що може і не взуть.

Всі сміються. Тим часом автор не без труднощів переступає через клунки й корзини, просувається в кінець автобуса.

Дід Терешко

Колись було як вийдеш перед світом
В святу неділю на Козацький шлях,
А там возів, бричок і каламажок —
Кінця не видно. Та усі вповні.
На ярмарок спішили в Ясенівку.
А купувати нікому. Біда.
Тепер не те. Наввипередки мчать,
На легкових і на мотохолерах,
І кожний тобі в кошик заглядає,
Винохує, аби купити щось.
Всі покупцями стали. Теж біда.

Макар Луквич

Давно цього не згадували, діду.

Д і д Т е р е ш к о

Еге ж, давно. Коли жилося краще,
То й призабулось. А тепер згадав.
Недавно ще з колгоспу не ганяли
До Києва машин упорожні.
Хіба не правда?

С о н я

Правда, діду, правда.
Упорожні не їздили.

Д і д Т е р е ш к о

Отож.
Колись було мій батечко привіз
Мені одного бублика від зайця.
Смачний же був! Такого упосля
Не куштував ніколи.

С о н я

(*сміється*)

Бо одного.

М а к а р Л у к и ч

(*з іронією*)

Тоді усе було смачне й дешево,
І — скільки хоч.

Д і д Т е р е ш к о

(*вловлює іронію*)

Гадасш, не було?

М а к а р Л у к и ч

Кажу, було.

Д і д Т е р е ш к о

А ти не насміхайся.
Одне-бо кепсько: грошей не водилось.
Тепер є гроші — бубликів чортма.

Гриць

Але ж тоді чесали в Київ пішки,
А нині — як? У цьому, діду, суть.

Дід Терешко

Хіба що так. Вам, молодим, видніше,
У чому суть, коли столицю ссуть.
Ти чим ото нанакував корзину?
Що в ній везеш?

Гриць

Те саме, що і ви.
Гостинці дітям, ну, й хлібець насущний.

Дід Терешко

Із Києва везеш додому хліб?
Ще рік отак похазяйнуєм, хлопче,
То й молоко возитимеш відтіль.

Соня

А де воно там візьметься?

Яшко

Підпишем
Нову угоду із прем'єром датським,
На цей раз не на яйця — молоко.

Соня

Вже декотрі й тепер його не мають.
У Соловейків он четвірко діток,
А ще торік корову продали.

Тиміш

Збувають і на нашому кутку
Василь Барило і Лукаш Потапко...

Автор

Але чому? Яка на те причина?

Макар Лукич

А та причина: нічим годувать.
Зорали сіножать під кукурудзу,

І ні того, ні другого. Ось так.
Купуєм сіно по сусідніх селах,
Але хіба накупишся?

Я ш к о

Не втямлю,
Ніяк не розгадаю, хоч убийте,
Чому, коли так близько комунізм,
В нас почали заводитись нестатки?

Д і д Т е р е ш к о

Двох підсвинків тримаєш — штраф плати.
І на базарах перебої з м'ясом.

Т и м і ш

І сам не гам і другому не дам.
Одрізали у мене півгороду,
І що росте на ньому? Лобода.

Автор сідає проти друзів свого дитинства Яшка і Соні.
Колись він грався з ними на вулиці в піску, разом ходили
до школи. Соня — кров з молоком, по-сільському пов'язана
хустиною, від чого виглядає старішою. Яшко — неголе-
ний і, здається, напідпитку.

А в т о р

Невже Яшко?

Я ш к о

Він самий.

А в т о р

Друже любий,
Який я радий бачити тебе.
А це з тобою рядом чи не Соня
Гордієва, яка живе під лісом?

С о н я

Авжеж, вона. Угадуєте добре.
А хто ж бо ви, що знаєте усіх,
А я, звиняйте, бачу вас уперше?

Макар Луквич

Казати треба, Соню, не звиняйте,
А вибачте, скажімо, чи даруйте.

Соня

Не все одно? Хай буде вибачайте.
І справді: хто ви?

Автор знімає темні окуляри, а заодно й капелюха.
Соня сплеснула руками.

Бачили таке? —

Олекса Ясонівський.

Яшко

Чудасія!

Замаскувався так, що не впізнати.
Відкіль узявсь? Скажу тобі по правді,
Не сподівався на зустріч отаку.

Автор

А це чому?

Яшко

Газети ми читаєм

І дещо знаєм.

Автор

Знаєш — то кажи.

Яшко

По Англіях мандруєш, по Канадах,
Куди завгодно — тільки не до нас.
Вже дехто думав, що забув дорогу
Олекса наш до Ружівки своєї.

Автор

І помилились. Бачиш — не забув.

Соня

Е, хтозна. Не навідувався давненько.

Я ш к о

Тоді пшениці ще не купували
По закордонах. Їли власний хліб.

А в т о р

Тебе, Яшко, я пам'ятаю іншим.

Я ш к о

Тоді ще не носив ти окулярів.

С о н я

Страх не люблю Яшкових теревень.

Я ш к о

А що ти любиш? Що ти, Соню, любиш?
Ну, працювати любиш. Це ми знаєм.
А крім роботи — що?

С о н я

І поспівать.

Я ш к о

От бачиш, що кому, а курці просо.
А день ти любиш, коли в небі сонце
І пташечки кругом — цвірінь-цвірінь?

С о н я

Дурне питаєш. Хто ж це любить дню?

Я ш к о

(схидно посміхаючись)
А як узять одне і друге разом,
То любиш, га?

С о н я

(здогадується)
Не знаю.

Я ш к о

Отаке!
А ти подумай.

Т и м і ш

Тут свої, не бійся.

С о н я

Сказати правду? То люблю, то ні.

Я ш к о

Не чудеса у решеті, Олексо?
Як порізно — то любить труд і день,
А трудодень — по-всякому буває.
Химерна діалектика пішла.

Г р и ц ь

Переверни пластинку. Ну для чого
Дурацьку антимонію розвів?

Я ш к о

Коли не вгодно, можеш і не слухать.

Г р и ц ь

Нічого. Я послухаю. Мели.

С о н я

(до Гриця)
Тобі то що? В лісництві окопався,
Контора пише — зарплатня іде.
Дружина в школі. Теж контора пише.
А тут ніхто не знає, скільки вийде...

(До Олекси)

Це не війна, Олексо, й не розруха,
Коли не розгинаючись робили
За двісті грам. Такі були часи.
Тоді не нарікали ні на кого,
То діло друге, не про те балачка,
Тут розговор...

М а к а р Л у к и ч

Не розговор — розмова.

С о н я

Хай і розмова. Щось воно не так.
Як був Василь Петрович головою,

Тоді любили труд, і день, і сонце,
І трудовдень... Чи, може, я брешу?
А нині що?

А в т о р
Хіба Василь Петрович
Не головує?

Я ш к о
Ні, четвертий рік.
Опікся наш старий на королеві.

А в т о р
На королеві?

С о н я
Так, на кукурудзі.
І він, і ми — аж соромно згадать.

А в т о р
Посіяв мало? Не дотримав плану?

М а к а р Л у к и ч
У тому й річ, Олексю, що дотримав.
По плану все. А краще б — навпаки.

А в т о р
Не розумію...

М а к а р Л у к и ч
То ж бо і воно.
А ми хіба що-небудь розумієм?

А в т о р
А все-таки?

М а к а р Л у к и ч
Противився як міг,
Аби її не сіять. І не встояв.
Ти ж знаєш, що на ружівських ланах
Вона не родить.

Пауза.

Якось завітав
До нас Хазяїн. Не з району — вище.
Із області самої загостив.
У Соні навіть побував у хаті.
Вона тоді надоями гриміла,
Була цабе велике у селі.

С о н я
Не більше, ніж Яшко або Тиміш...

Д і д Т е р е ш к о
Були маяки, а тепер — ніякі.
Сидів і ти в президіях, Макаре.
Й досиділися. Ні цабе, ні соб.

М а к а р Л у к и ч
Хазяїн сад оглянув, двір і ферми
Й лишився задоволений. Ми теж.
А під кінець Петровичу і каже:
«Тепер — на лан, показуй королеву».
А в нас її й стебельця не було.
І влипли ми. Та як, Олексо, влипли!
«А як, — спитав, — переганяти будеш
Америку?» Ну й перепало нам.
А вже коли прощався, обіцяв
Навідатися в Ружівку іще раз.

С о н я
І краще б не навідувався був.

Я ш к о
Хіба тобі він хату пересидів,
А чи злиняли стіни?

С о н я
Що там хата!
Якби не той приїзд, Василь Петрович
Головував би, може, ще й тепер.

Макар Луквич

...І почали з району патискати.
Таке зчинилось, ніби ось-ось-ось
Америці потилицю покажем.
А осінь як настала — то давать
Ані собі нічого, ні державі.
І другу зиму сидимо без хліба.
Ще добре, що столиця недалеко,
Підскочиш і що-небудь привезеш.
Всі духом занепали й злились дуже
На себе, на начальство і на все.
І сумно стало, й опустили руки...
Неоглядки з села тікала молодь
В міста, на шахти... Сталось таке,
Хоч знову починай усе спочатку.
У цей момент Хазяїн і приїхав.
Таки дотримав слова, не забув.
Приїхав, а хвалитися нема чим,
Вже оглядати нічого було.

Яшко

Як нічого? А довжелезну чергу ---
З крамниці аж на вулицю — по хліб.

Соня

Якраз і я у черзі тій стояла.

Яшко

Ніколи не забуду, як зустрів
Василь Петрович гостя дорогого.
Виходить той з машини, а старий,
Замість «ласкаво просимо» й так далі,
Бебехнув: «Погоріли ми із вами
На королеві». Я так і завмер.

Автор

Стривай, Яшко. Ти часом не того?..

Я ш к о

Ніскілечки. Спитай кого завгодно.

М а к а р Л у к и ч

Я як почув — забігали мурашки
По спині в мене. Отаке сказати!

А в т о р

А що Хазяїн?

М а к а р Л у к и ч

(Подививсь навколо).

Й ні слова, ні півслова. Мов не чув.
Відмовився, звичайно, від оглядин,
Картина прояснилася і так.
Поїхали. А незабаром — збори,
І Василя Петровича скоріш
В пенсіонери, щоб не був розумним.

С о н я

А може, то зняли його свої,
Районні — і Хазяїн ні при чому?

Я ш к о

Яка різниця. Голови не стало.
Такого вже не скоро діждемось.

М а к а р Л у к и ч

За Василем Петровичем ішли
І йти хотілось. Наперед все бачив.
Не раз було на зборах говорив,
Що комунізм під стріхою з соломи —
Не комуїзм. Казав, прийшла пора
Самим за цеглу братися і шифер
І змінювать обличчя наших сіл.
І фабрики в колгоспах будувати,
Переробляти овочі та фрукти,
Бо скільки їх даремно пропада.
І ательє, і лазня, і майстерні

Селу потрібні. Так велить життя.
На двадцять літ відстали ми по модах,
А мода на сьогодні — це погода.
Ракетам, брат, фуфайка — не рідня.
Чому, казав, тікає наша молодь?
Не тільки через бідний трудовдень,—
Скоріше через ту невідповідність,
Що сталася між містом і селом.
Світ за очі тікатиме і далі,
Якщо їй перспективи не дамо.

Я ш к о

За це йому догану і вліпили.

С о н я

Бо там, на жаль, не думають про завтра,
Їм — план давай.

М а к а р Л у к и ч

А він давав і план,
І думав не лише про кукурудзу.
(До Олексі)
Гадаєш: це фантазія якась —
Колгоспна промисловість? Ні, Олексю.
За десять літ, а може, ще й раніше,
Коли механізуємось кругом,
Робочих рук у полі і на фермах
Потрібно буде вдсятеро менш.
Тепер скажи: куди прикласти їх,
Мільйони рук колгоспницьких робочих?
Проблема, я скажу тобі, з проблем,
І він про неї думав. Чуєш, думав!

С о н я

Ніколи не загне вам матюка.
А до людей...

Д і д Т е р е ш к о

Рідніший був за батька.

Т и м і ш

Мені придбав коляску інвалідську.

С о л о м і я

Вдова-солдатка. Бабуся вже. Весь час куняла, раптом розплющує очі.

Я й не просила, сам прислав майстрів,
І хату перекрили околотом.
А то як дощ — калюжа на долівці.

Г р и ц ь

А хто його був смикав за язик
Таке сказать Хазяїну самому?

Т и м і ш

Так він же правду — не брехню сказав.

Г р и ц ь

Сказав-сказав... А шану треба знати?

С о л о м і я

Ой Грицю, Грицю, ти б уже мовчав.
Минаєш двір і забуваєш часом
Старій людині мовити «добридень».

Г р и ц ь

Бабусенько, добридень вам сто раз.
Та зрозумійте, я не маю часу
До кожного в подвір'я заглядати.
Так можна і на службу не дійти.

Д і д Т е р е ш к о

Колись було як вийдеш перед світом
В святу неділю на Козацький шлях...

С о н я

Вже чули, діду.

Д і д Т е р е ш к о

Чули чи не чули...
Тьху, кожний тобі в кошик загляда.

А в т о р

Все ясно. А тепер хто головує?

С о н я

Накинули одного. З Верхівців.
До третіх півнів сватання тривало.
Поки не заморили, всі були
За Василя Петровича. А потім
Не вистачило духу і здались.
Було три «за» і ні одного «проти».
Вважай, одноголосно. І пройшов.

А в т о р

А що він за один?

С о н я

Сказати важко.

Такий собі. Ніякий, одне слово.

М а к а р Л у к и ч

Ніякий справді, бо своєї думки
Не почувало зроду в голові.
Під кукурудзу розширяє площу,
І знову — ні державі, ні собі.

Я ш к о

Охочий до засідань, ніс по вітру
Й наочний агітатор — хоч куди.
Торік було геть-чисто обліпив
Корівники, контору й молочарню
Плакатами і гаслами... кругом.

С о н я

А кукурудза все одно не родить.

Я ш к о

Надої не підвищилися теж,
Бо корівки читати не уміють.

Т и м і ш

Поставив на майдані гучномовець
Найголосніший. Будить весь район.

М а к а р Л у к и ч

На зборах, де ішлося про косовицю,
З годину про майбутнє нам торочив.

Д і д Т е р е ш к о

Отож один везе, другий — верзе.
Догнав чи перегнав — тоді викрикуй.
Коли б уже скоріш її минуть...

С о н я

Що, діду?

Д і д Т е р е ш к о

А цю саму... переверзу.

Я ш к о

Уперше чую. Що воно таке?

Д і д Т е р е ш к о

Ти вперше чуєш, а я вперше бачу.
Те саме... Коли візьмемось за діло
І менше будем язиком молоть.

Я ш к о

Якщо є префікс «пере» — проминем.
Такий закон граматики, дідуню.

Д і д Т е р е ш к о

Не зли мене хоч ти. Грамотії!

Всі сміються.

С о н я

А це недавно скаржився мені
На свій актив, на комуністів наших,
Що ті, мовляв, не створюють йому
Авторитету.

Д і д Т е р е ш к о

Он чого він хоче.

С о н я

Без нього, каже, трудно керувать.

А в т о р

(до Соні)

А ти йому?

С о н я

А це, кажу, таке,

Що ви самі, товариш прийдісідатель,

Його повинні створювать собі.

Тоді він буде справжній, а не дутий.

Тепер самообслуговування в нас.

М а к а р Л у к и ч

Не прийдісідатель, Соню,— голова.

С о н я

То я йому навмиспе: прийд-сі-да-тель.

Та, бачу, не сподобались йому

Мої слова. «Це,— каже,— неможливо.

Раніше все по-іншому було».

Я ш к о

Було й нема. І поминай як звали.

Ех, Соню, ти порадила б йому

Зрєктись головування чимскоріше.

М а к а р Л у к и ч

Не будь смішним. Хіба таке буває,

Щоб хтось його зрікався самохіть?

До зборів почекаєм.

С о н я

Сам нещасний

І нас усіх нещасними зробив.

Супутників он скільки запустили,

А ми на місці, ні на грам прогресу,
Врожай чи неврожай — все півкіло.

Макар Луквич

Е, Соню, посоромся, хто б казав.
Роботу маєш. Хату і садибу.
І рохкає, і мукає в хліві.
Чого тобі? А хліба ще насієм.
І діти не роздягнені, не босі,
У школі вчаться... І нещасна ти?

Соня

Я не про себе. Я про всіх кажу.

Соломія

Це я, моя голубонько, нещасна.
П'ятьох синів поставила на ноги,
А нині — мов билиночка — сама.

Гриць

Не слід було із дому випускати.

Соломія

Хіба вони питалися мене?
Розбіглися. Онуків рідко бачу.

Гриць

Та вам усі завидують в селі.
Синочки висилають регулярно
Посилочки і гроші...

Соломія

(журливо)

Ну то й що?

Гриць

Із кого починають орачі
Город орать веспою? З вас, бабусю.
Бо знають: добрий буде могорич.

Соломія

Що ти говориш? Маю п'ять синочків
І доживаю віку в самоті.

Соня

Он Тимофій відсидів вісім літ,
А потім без ноги з війни вернувся.
І то мовчить...

Соломія

Бо він щасливий, доню.

Автор

Щасливий? Чим?
(До Тимоша).

Тимоше, ви щасливі?
(Тиміш перекинує сльозу, відповідає не зразу).

Тиміш

Хіба я знаю? Може... Їм видніш.

Соломія

Його всі люблять і шанують дуже.
Нікого не зобидив, скільки знаю.
У Тимофія золота душа.

Соня

Ноги нема, а вдовам помагає,
Чи покосить, чи привезти дровець...

Автор

(до Тимоша)
Даруйте, а за що вас посадили?

Всі разом

За чоботи.

Тиміш

За довгий мій язик.
В якому це? Забув уже в якому —
Покликали чогось мене в сільраду.

А на стіні там Сталіна портрет,
Де він стоїть на повний зріст в чоботях.
Поглянув я на власні скороходи.
Мовчи, дурний, а я візьми та й бевкни:
«Коли б мені та чоботи такі».
На другий день мене і посадили,
І, щоб не був дурний, — на Магадан.

Макар Лукич
А з фронту потім орденів навіз
За Сталінград, Полтаву і Софію,
І ще за щось. Тиміш у нас герой.

Яшко
Скажи, Тимоше, а в момент атаки
«За Родину, за Сталіна» кричав?

Макар Лукич
Я сам кричав. Тоді усі кричали.

Тиміш
А я лише «За Родину», а далі
Переключався зразу на «Ура».

Дід Терешко
А ми, дурні, ще в ту війну, у першу,
За батюшку-царя кричали. Тьху!
Загальний сміх.

Автор
А у Яшка які стосунки з щастям?

Яшко
Найкращі. Я тепер із ним на «ти».
Для зручності. У нас взаємність повна.

Автор
У чому ж виявляється вона?

Я ш к о

Воно мене де можна обминає,
А я — його. Отак і живемо.

А в т о р

Жартувеш...

Я ш к о

Ні. Які, Олексо, жарти?

Було, перед жшвами вийду в поле,
Як гляну — плачуть серце і душа.
Ти бачив би, яка по кукурудзі
Була пшениця! Нижча від трави.

Г р и ц ь

Та годі вже, а то заплачеш справді.

А в т о р

(до Гриця)

А ви щасливі?

Г р и ц ь

У країні нашій

Щасливі всі, що хочуть ними бути.

С о н я

Знайшов кого питать...

А в т о р

Чого ж, цікаво.

А що нам відповідь Макар Лукич?

М а к а р Л у к и ч

У кожного своє мірило щастя,
У мене — теж. Вважай, щасливий.

А в т о р

Чим?

М а к а р Л у к и ч

А тим, що не багатий і не бідний,
Бо не люблю ні злиднів, ні багатства.
Від них я вільний. В мене їх нема.

Гриць

(в бік Соні і Яшка)

А в них одне на думці: заробити,
На трудодень одержати побільш.
А те, що світовий капіталізм
Нову війну готує,— їм байдуже.
Ну, хліба ще не вистачає часом,
Та живемо і чорт нас не бере.

Соня

Свідомий обізвавсь. Тебе не візьме.
Хто проміняв свій трудодень колгоспний
На сталу у лісництві зарплатню?
Мовчав би вже.

Гриць

Мене зобов'язали
По лінії партійній.

Соня

Не бреши.
Казав лісничий, сам подав заяву,
Прибіг до нього перший, як дізнався,
Що рахівник на пенсію іде.

Гриць

Яка різниця врешті, де працюєш,
Аби приносив користь...
(До автора).

Чи не так?

Яшко

Авжеж. Як тільки в партію проскочив,
Собі немало користі приніс.
Знайшов одразу, де робота легша
І платять більше. Третій рік в лісництві —
А хату спорудив, немов палац.

Соня

Василь Петрович в партії літ сорок,

А як село згоріло у війну,
То після всіх собі поставив хату.
(До Гриця).
Ти ж вибрався у себе на кутку
Найпершим з-під солом'яної стріхи.
(До присутніх).
А бачили б, які завозить меблі!

Гриць
Не крадене. Квитанції в порядку.
Через сімнадцять років — комунізм,
Для чого ж мав якусь халуку ставити?
З нестатків вибиратися пора.

Соня
Говорить, наче нише у газету.
А хтось не встигне вибратись — тоді що?
Заносити з собою в комунізм?

Гриць
А їх туди не пустять, не турбуйся.
Не занесеш. Іще не вистачало,
Щоб злидні в комунізмі завелись.
Про це міркують ті, кому належить.
Ще рік чи два — і все на місце стане,
Ще трудовень тебе озолотить.

Яшко
А як це вродить знову кукурудза,
І золото зміняємо на хліб?

Гриць
Ще рік чи два — і вродить, будьте певні.
На допомогу хімія іде.

Макар Лукич
Виходить, запасайтеся терпінням,
Товариші колгоспники. Ну, що ж...
Потерпимо. Терпіти ми умієм.

(Киває головою в бік Гриця).

Не так, як дехто.

Автобус з'їжджає з шосе. Автор задивився у вікно на дорогу свого дитинства. Перед очима промайнув стовп з табличкою: «До Ружівки 4 км».

Д і д Т е р е ш к о

Слухай-но, Олексо,

Хотів би я тебе спитати дещо.

Бував ти по світах, багато бачив,

То, може, придивився, що і як.

А в т о р

Що саме?

Д і д Т е р е ш к о

Як селянам там ведеться?

Лише по правді, коли ні — мовчи.

А в т о р

Там не селяни — фермери. Живуть

На гомстедах. На власних господарствах.

Д і д Т е р е ш к о

Байдуже де. Інтересуюсь — як.

А в т о р

Нічого, діду.

Д і д Т е р е ш к о

Краще, а чи гірше?

С о н я

Та, може, він не бачив їх і в вічі,

А ви його питаєте таке.

А в т о р

Ні, бачив. Навіть гостював в одного

Під Вінніпегом. Прізвище — Лелека,

З Тернопільщини родом. Наш земляк.

Я ш к о

Куди наш брат не забереться тільки!

А в т о р

Так-от. Як каже дід, в святу неділю
Заїхав я на фермерське подвір'я.
Гараж. Комора. Корівник. І хата.
Дві скирти сіна. І, здається, все.

Я ш к о

Ого, нажив добра. Куди вже більше?

А в т о р

Повторюю, була свята неділя,
Господній день. Невдовзі по різдву.
Заходимо погрітись. У світлиці
Господар із дружиною. Удвох.
Знайомимось. Той слухає й не вірить
Чи, може, не розчув. «Із України?» —
Несміло перепитує мене.
Кажу, з самого Києва — столиці.
«Із Києва?» — І віями закліпав,
Одна скотилась, а за нею друга
По зморщеній, неголеній щоці.
І так зрадів, не зна, де й посадити.
Ну, сіли біля столу. А земляк
Усе хова під стіл свої коліна,
Зніжковіло мнеться на стільці.
А я ж то бачу: хоче приховати
Латки на штанях...

Я ш к о

(недовірливо)

А чиї ото

Гараж, комора, корівник і хата,
Дві скирти сіна?

А в т о р

Й шістдесят корів
Найкращої породи на додачу.

С о н я
Навіщо стільки? Мало однієї?

Я ш к о
Таке багатство і нема штанів?

Д і д Т е р е ш к о
Їолись, Яшко, такі і в нас водились.
Багатства мали — кури не клювали,
На люди вийдуть — світять задом.
Тьху!

А в т о р
Цей не з таких.

С о н я
Який же він, Олексю?
Подумать тільки: шістдесят корів.
А про штани загнув, мабуть.
Признайся.

А в т о р
Я не кажу, що в нього їх нема.
Нема коли сердезі наряджатись.

Я ш к о
Розкажуй далі. Я щось не збагну.

А в т о р
Їоли й для кого? За подвір'ям — пуста
На всі чотири боки. А по-друге,
Це ж не одну доглянуть --- шістдесят.

Я ш к о
Хіба він сам? Нікого не наймає?

А в т о р
Вони самі у себе наймити.

С о н я
А доїть хто корів?

А в т о р

Самі ж і доять.

Д і д Т е р е ш к о

А хто підвозить корм?

А в т о р

Самі, а хто ж?

Самі доярки, косарі й шофери,
Працюють так, як ще й не снилось нам.
Там час — дорожче грошей.

Я ш к о

Певна річ.

Капіталізм останнє доживає,
То час у них на золото. А в нас —
В запасі вічність, як писав поет.
Ще встигнемо. То можна й не спішити.
Всі сміються.

М а к а р Л у к и ч

Спішити треба, голубе, ще й як,
Щоб часом десь невтримочки не вийшло.

Я ш к о

(до Олекси)

Якщо отак працюють, то, можливо,
Вони там мають добрий інтерес?

А в т о р

Про борг казав, про інтерес — нічого.
П'ять тисяч винен доларів у банк,
А час не жде — відсотки набігають.

Д і д Т е р е ш к о

А цур йому!

А в т о р

Признався за обідом,
Що син його тягнувся до науки,

А він — такий багач — і не спромігся
Його віддати вчитися кудись.
Лишивсь на фермі, заступає батька,
Бо вже старий нездужає робить.
«Мені, — говорить, — все життя здавалось,
Немовби наживаю я добра.
Заради нього світу я не бачив,
Збивав коліна в штреках, лісорубив,
Недоїдав, недосипав ночей.
Здавалося, ось-ось зіпнусь на ноги,
Людиною у світі заживу.
А як постарів — сам себе питаю:
Для чого жив? Болячки я нажив,
А не добра. Чи виспався хоч раз?
А чи коли, спитай, угору глянув?
Удосвіта до рота щось укинеш
І вже до ночі там, біля ясел —
В неділю й будень, на різдво і паску,
В ім'я того, щоб сплачувать борги.
Отак живем. До ближчого сусіда
Не менше милі. Мов кроти в норі...»

С о н я

То ні з ким перемовитись і словом,
Ні поспівать, ні вийти до людей?

Я ш к о

Кому, брат, що, а Соні — поспівати.

С о л о м і я

Нехай тому життю добра не буде.

М а к а р Л у к и ч

І чим же пригощав тебе земляк?

А в т о р

Своїм недільним фермерським обідом.
Їдять вони потроху. Знають міру,
Не так, як ми. І менше, і скромніш.

Гриць

А ми хіба не скромно? Хто що має.

Макар Лукич

Наш брат, це правда, любить попоїсти.

(До автора).

І що ж ви їли?

Дід Терешко

Й запивали чим?

Автор

Суп картопляний, себто наша юшка,

На друге — з юшки м'яса по кавалку,

Ну, й кава з молоком. Такий обід.

Дід Терешко

А чарочка?

Автор

Була. З буфета вийняв

Карафку, не допиту на різдво,

І ради гостя, а не дня господнього

Перехилили, мабуть, грам по сорок.

Дід Терешко

По скільки, кажеш?

Автор

Грам по сорок.

Дід Терешко

Тьху!

Моя стара як вижене сулійку...

Яшко

А потім як міліція пронюха!..

Дід Терешко

Казьонки не цураємося теж.

А в т о р

...Прощаємось, а він: «Одним би оком
На Україну глянути кохану,
А після того хоч і помирать».

Я ш к о

Йому — одним, і вистачить із нього.
А нам двома б у корінь подивитись.
Ех, повернуть Петровича якби!..

Г р и ц ь

Якби, якби... Назад номенклатура,
Як вискочив із неї, — не прийма.

Я ш к о

Минулося. Газети не читаєш?
А хто сказав на пленумі недавно
Про більшу демократію в житті?
На звітних зборах станемо горою
Й Петровича ізнову оберем.

Автобус зупиняється на перехресті доріг, перед Ружівкою. Підбирає двох ружівських дівчат — Надійку і Мотю. В обох стурбований вигляд. Обводять пасажирів інтригуючим поглядом.

М о т я

Ой, що говорять!

В с і

Що?

М о т я

Хіба не чули?

Я ш к о

Засокотала, мов знесла яйце.
Не чули. Можеш розказати толком?

М о т я

(оглядається)
Хай краще Надя. Я так не скажу.

Я ш к о

Ото дурна. Що трапилось, Надю?

На д я

Зустріли по дорозі листоношу,
Романа Чорновуса...

Ма ка р Лу ки ч

Ну, зустріли...

Мо т я

Сказав таке, що ми присіли вдвох.

Г ри ць

І надовго?

Со п я

(до Гриця)
Охота побазікать.
(До дівчат).

Кажіть уже.

На д я

Присядете і ви.

Таке сказав... Не віряться і досі.

Ма ка р Лу ки ч

Що саме?

Я ш к о

Ну?

Мо т я

А може, це неправда?

Со п я

Кажіть, що чули. Той не збреше, ні.

На д я

По радіо передавали, каже,
Указ, чи що...

Мо т я

Казав, що постанову.

Г о л о с и

— Про що?

— Яку?

Н а д я

(нерішуче)

Немає вже. Зняли.

Звістка приголомшила пасажирів. Хто вірить, хто не вірить, але стримують виявити почуття, не переконавшись у достовірності почутого.

М а к а р Л у к и ч

(після деякої паузи)

Якщо це правда — прогресуєм далі.

Ще за життя? Такого ж не було.

Йдемо вперед. Акт справді історичний.

Д і д Т е р е ш к о

А може, це кінець і переверзі?

Я ш к о

(до Гриця)

То є в нас демократія чи ні?

Ей, фермери, тримайтесь! Ще побачим,

Хто в кого купуватиме пшеницю,

Коли таким, як наш Василь Петрович,

Розв'яжуть руки...

Назустріч автобусу на середину дороги вибігає шофер «Волги», що засіла поблизу в калюжі по самий кузов. Настійливо махає рукою, просить зупинитись. Шофер зупиняє автобуса, опускає вікно.

Ш о ф е р а в т о б у с а

(виглядає з вікна)

Здурів, чи що? Нема чого робить,

Що під колеса кидаєшся?

(Дивиться то на заляпаного багнюкою шофера, то на «Волгу»).

Що там?

Ш о ф е р «В о л г и»

На дифер сів. Буксую дві години,
І ні туди і ні сюди. Хана.
Начальство злиться. Виручи, друже.

Ш о ф е р а в т о б у с а
Трос є?

Ш о ф е р «В о л г и»

Та був. Перевернув багажник
І, як на зло, нема... Не захопив.

Ш о ф е р а в т о б у с а

То чим тебе тягнути? Очкуром?
Нічого, брат, крім ремінця на штанях.

Ш о ф е р «В о л г и»

То зачекай. Я попрошу людей.
*(Іде до дверей автобуса, які вже відчинились
і чекають на нього. Стає на приступку).*
Товариші мужчини, підштовхніть.
Ну, порятуйте, витягніть з калюжі
Не так мене, як голову нового,
Що сватати везу оце до вас.

М а к а р Л у к и ч

Кого?

Я ш к о

Якого голову?

С о н я

І звідки?

Д і д Т е р е ш к о

Вже й обирають не будемо, чи як?

Ш о ф е р «В о л г и»

Чому ж? Дали команду скликать збори.
Прощу вас, не затримуйте. Там ждуть.

Я ш к о

Нема коли. Додому поспішаєм.

С о н я

Вертайтесь. Все одно не оберем.

Ш о ф е р «В о л г и»

(розначливо)

Ну, згляньтесь, люди добрі.

Я ш к о

В черевиках

В багнюку не полізу — її не проси.

Ш о ф е р «В о л г и»

Чи обирайте, чи не обирайте,

То діло ваше. А при чому я?

Ой, матиму я наганій сьогодні!

М а к а р Л у к и ч

Не наганій, а добру прочуханку.

Щоб знав, як серед літа буксувать.

С о н я

(до шофера автобуса)

Поїхали.

Відчиняються задні дверцята «Волги», з яких висувається спочатку одна нога, потім друга. Видно, як руки підтягують по черзі халяви чобіт, після чого ноги опускаються в калюжу, пробують дно. Висовується нарешті і сама людина — літня вже, в окулярах. Пасажири впізнають представника райвиконкому. Щоб не хлюпнула за халяви вода, повільно перебродить калюжу, а вибравшись, швидко наближається до автобуса.

П р е д с т а в н и к р а й в и к о н к о м у

(до свого шофера)

По смерть тебе, Іване, посилять!

Ну, що таке?

Ш о ф е р «В о л г и»

Просіть ще ви. Не хочуть.

Представник райвиконкому заходить до автобуса, окидає поглядом чоловіків. Категорично тикає пальцем на Макара Лукича. Яшка, Гриця, автора.

Представник райвиконкому
Товариші, виходьте. Підштовхнем
Усі разом... Раз-два, і ваших нету.

Яшко
Воно, звичайно, можна і штовхнуть,
Але — назад. Тоді, будь ласка. Згодні?
(Усі сміються).

Соня
(показує на Соломію)
Коли назад — поможемо і ми.

Представник райвиконкому
Чому назад? Ми спішимо на збори.
Вам голову нового веземо,
Товариша Соломку...

Яшко
Вибачайте,
Вперед штовхать не будемо — і все.

Автор підходить до представника райвиконкому, щось тихо каже йому, і в того широко розплющуються очі, обличчя витягується від здивування.

Представник райвиконкому
Зняли? Коли?

Яшко
Коли забуксували.

Представник райвиконкому
(розгублено)
Це неможливо.
(Збирається з думками. Пауза. Раптом робить
рішучий жест).
Згодний і назад.
Товариші, виходьте.

Виходять майже всі пасажери, ідуть за ним до калюжі.
Дід Терешко чимчикує вслід останнім.

Д і д Т е р е ш к о

Інтересно.

В такому ділі чом не пособить?

Невдовзі від калюжі лунають голоси: «Заводь машину»,
«Ну, взяли», «Не зразу, товариші, спочатку розкачайте».
Надривається двигун, і машина від першого сильного по-
штовху вилітає заднім ходом з багна, розвертається і ру-
шає в протилежний бік. Пасажири повертаються до своїх
місць. Один тільки Яшко не сідає. Стоїть біля шоферської
кабіни, дивиться крізь вітрове скло на свою Ружівку.

Я ш к о

(до шофера)

Газуй вперед, через усі калюжі,

Допіру нам по кісточки вони.

(Шофер киває головою, сміється. Сміються всі).

* * *

За мужність вашу, за науку
Спасибі, любі земляки.
Перемогли мою ви муку,
Перевернули всі думки,
Вдихнули в мене стільки сили,
Ясної мудрості й добра,
Що став я дужим, як гора,
І чистим, чесним до могили.
Як ви — сумлінням і душею
Діла вивершую свої.
Де добре — там за течією,
Де ні — там проти течії.
Як ви — минатиму оману,
Гріхів нікому не прощу.
Або себе занпащу,
Або в пригоді людям стану.

1964—1965

СЮІТА ЖУРАВСЬКОГО

Драма на 2 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ

Журавський Максим Олексійович —
український радянський композитор.

Дейчак Григорій — канадський підданий.

Богдана — його дружина.

Ярослав — їхній син.

Мирослава — журналістка.

Кросно — незалежник.

Макогіи, він же містер Мекінг.

Барильченко,

він же сеньор Барелло

Синицький

Ковальський

Кучма Гаврило

Васильчикова — княгиня.

Представники громадськості, музиканти, танців-
ниці.

Час дії — остання чверть двадцятого століття.

Місце дії — Канада.

} представники
реакційної
частини
українських
канадців.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

За хвилину-дві до початку вистави лунає хвилююча музика. Вона то затихає, то підсилюється. Це — сюїта Журавського.

Розсувається завіса.

Одноповерхова околиця великого канадського міста. Ряд однотипних котеджів, упритул один до одного. Перед кожним — клантик акуратно підстриженого газону. Зелено, хмарно, незатишно. Невизначена пора року — літо й не літо. У центрі сцени — вітальня, заставлена ажурними меблями.

Рояль.

Якийсь час на сцені нікого. Та ось тьмяно майнула за скляними матовими дверима чиясь тінь, затим пролунали один за одним два мелодійні дзвінки. З'являється Богдана. Їй за шістдесят, геть сива, на обличчі — сліди колишньої вроди. Не поспішаючи, підходить до дверей, заглядає у вічко, нісли чого відчиняє двері.

Входить Ярослав. Цілує матір. Заходив по кімнаті туди-сюди. Богдана мовчки спостерігає. Видно, поведінка Ярослава для матері не первина.

Музика звучить дедалі тихіше і замовкає зовсім.

Ярослав (*нараз зупинившись*). Де батько?

Богдана. У Саскатуні.

Ярослав (*похмуро*). Ще не приїхав? Жаль...

Богдана. Щось трапилось?

Ярослав. Тараско з України повернувся...

Богдана. Що ж він розказує?

Ярослав. Не так розказує, як чинить... (*Гордо*).
От маю товариша! Не кожен на таке здатний...

Богдана. Що чинить?

Ярослав. Помчав старий Кучма в аеропорт сина зустрічати. На радощах прихопив із собою всю рідню,

ще й дружків. Як же, синюк у Радянському Союзі побував. Входить Тараско в залу, батько назустріч, простягає руки, а Тараско — його по мармизі... Оце, каже, тобі, поклін від односельців. Другий день пап Кучма з синяком ходить. *(Усміхнувся)*. Не вірши? Емілію поспитай. Тараско прибігав до нас учора ввечері і про все розповів. Та ось уже і в газеті масмо... *(Виймає з кишені газету)*. Сенсація!

Богдана *(бере газету)*. Рідного батька? За віщо?

Ярослав. Не така вона, Україна, як малював батечко, і не той батечко, за якого себе видавав. Жодного босого і жодного роздягненого! А смачнішого хліба, каже, зроду-віку не їв. Ось вам і голодна Україна!

Богдана *(прочитавши)*. Не радянці вже судять, а рідні сини... *(Повертає газету)*. Тобі, сину, хвилюватись нема чого. Твій батько...

Ярослав. Знову скажем — герої?

Богдана *(стримано)*. На танк німецький ішов... з гранатами. Хто він, пот-твосму?

Ярослав. А може...

Богдана. Я все сказала. Дасть бог, колінь переконашся.

Ярослав. Колінь? Кругом самі тасмпиці! Герої не тікали світ за очі. Герої боронили рідну землю.

Богдана. Твій батько також...

Ярослав. Що також? Ну, кажи! Що також?

Богдана. Боронив...

Ярослав. Королеву англійську чи американського дядечка?

Богдана. Найперше — свою землю. А потім уже королеву і всіх, кого Гітлер збирався поневолювати.

Ярослав. Щоб ти знала: для мене сьогодні герої — Тараско.

Богдана *(аж кинула)*. Не смій! Забудь, що сказав! Твій батько не заслужив на цей допит. Коли

приїде, уклонись йому в погн... за все, що він зробив для тебе й для мене.

За дверима рухнулась чиясь тінь. Дзвінок. Ярослав одчиняє двері. Входить М и р о с л а в а.

М и р о с л а в а (радісно). Добридень, паніматко! Ярославе, а я за тобою слідом. Емілія сказала, що ти в батьків. Треба негайно діяти! (Помічас на їхніх обличчях схвилюваність). Ой... Може, я невчасно?

Богдана. Дуже вчасно, Мирославцю. (Прикладає до грудей руку). Щось мені не по собі сьогодні. Мабуть, погода?

М и р о с л а в а. Така подія, а ви нездужати! (Обіймає Богдану).

Я р о с л а в. Яка там іще в тебе подія?

М и р о с л а в а. Треба, маестро, за анонсами стежити. (Урочисто). Прошу уваги! До Канади прибуває відомий український композитор і піаніст. Англосаксонці, будьте певні, на музиці розуміються. Будького не запросять. Вітати треба! А ми що робимо? (З обуренням). Ось тут за рогом, коло ресторану «Калиновий затішок», афішу наклеїли з портретом композитора. Погляньте на неї зараз! Самі погрози й непристойності! Чия робота, гадаєте? Свої, рідненькі. Українською мовою. А на портреті червопі вуса прималювали.

Я р о с л а в. Ти ще дивуєшся? Макогони кістьми ляжуть, аби концерти зірвати.

М и р о с л а в а. А ми з тобою для чого? Мовчати-мені? Твій колега з України прилітас.

Богдана. Боже мій... Мирославцю, що ви затіяли? Який там колега? Не зв'язуйтеся з тими хуліганамі! Погано кінчиться...

М и р о с л а в а. Як не зв'язуватися? Що ви говорите, пані Богдано? Я про них у газету напишу.

Я р о с л а в. А твій редактор пропустить?

М и р о с л а в а. А не пропустить — викрис себе як ворог української культури. (Аж затремтіла). Як це не зв'язуватися? Без свіжого струменя українська справа у нас загине! А звідки той струмінь візьметься? Не з Лондона ж і не з Мюнхена... Зрозумійте, паніматко: претензії паніого проводу до радянців, до їхнього режиму нічого не варті. Навіть смішно! У них пів-Європи, пів-Азії, а в нас що? Чуже небо, чужа земля. А ви — не зв'яуйтеся! Прислухайтесь, як ми говоримо: українське слово через п'яте на десяте, діти й онуки зовсім його цураються, а ми б'ємо себе в груди й хизуємось, що ми українці.

Я р о с л а в. Не всі українці однакові.

М и р о с л а в а. Ти не однаковий. Але твій Дем'яно як говорить? Якою мовою? Відійдуть діти від нас — все, кінець українству в Канаді. Чи не пора замість афінні розмальовувати, подати руку країнам? Так і Шевченко навчав: «Подай же руку козакові і серце чистес подай!» Чого ще треба? Я, пані Богдано, за діалог, за обмін думками з країнами, хто б вони не були — комуністи чи ні. Зрештою, якщо вони й вороги наші, то хоч будемо знати чому.

Я р о с л а в. Диви, яка революціонерка! Звідки це?

М и р о с л а в а. Не будь дурнем, Ярослав! Хіба не бачите: крім свого бізнесу і сліпої злоби до радянців, наші провідники знати нічого не хочуть.

Я р о с л а в а. Як прізвище композитора?

М и р о с л а в а. Хіба я не сказала? Журавський.

Б о г д а н а. Журавський?

М и р о с л а в а. Так. Лауреат. У музикальному світі досить відоме прізвище. Ярославе, за тобою — музикальний світ міста. Берись, рекламуї концерти. Пам'ятай: Журавський приїздить не сам по собі, а на запрошення провінціального міністерства культури. Так що макогонам буде не просто. Видужуйте, паніматко. Не даймо паній сліті баламутити маси пей-

тралії. Отож до зустрічі на концерті Журавського.

Богдана (до Ярослава). Проведи панну Мирославу.

Ярослав. Файна ти дівчина, Мирославо! Розцілувати мало!

Мирослава. Що заважас? (Підставляє щоку).

Ярослав (поцілувавши). Мамо, яка пагода! Покажу свої «Прикарпатські мелодії». Уявлясте? Раптом йому сподобаються?

Ярослав одчиняє двері, пропускає поперед себе Мирославу. Виходить і сам. Богдана дістає таблетку, запиває її водою. Повертається Ярослав.

Ярослав. Як гадаси: він мене зрозуміє? Не соромно показувати?

Богдана. Чого соромно?

Ярослав. Як не був у Карнатах. Все це — лише фантазія, мрії... (Замислився). Журавський творить удома, а я — хтосьна-де. (З боєм). Яка ж вона, наша земля? Яка ж вона, та правда-матінка?

Богдана (невдоволено). Все правди добиваєтесь... з Тараском своїм. Кому вона тут потрібна, та правда? Падумався рахушки зводити?.. З ким? З батьком, який тебе викохав, дав освіту?

Ярослав утихомирюється. Різкі переходи від одного душевного стану до іншого властиві його натурі.

Ярослав (благально). А все-таки, скажете ви мені коли-небудь, що примусило вас покинути край?

Богдана. Я тобі вже говорила, Ярославе. Твій батько — другий у мене. Там, на Україні, був у мене чоловік Василь... з Полтави родом... Ще до війни. Військовий був. Комісар. Народився синок у нас. Частина, в якій служив чоловік, стояла недалеко від кордону.

Я р о с л а в. То в мене с брат?

Б о г д а н а. Був. Коли почалася війна, нас, дружини і дітей військових, посадили в поїзд. Тільки рушили, палетили німецькі літаки. Мене поранило. Прийшла до пам'яті на другий чи третій день, в чужій хаті, вже під німцями. Сина немає. Сказали, від нього сліду не лишилося. Мало рук на себе не наклала... *(З болем)*. Що було робити? Додому повертатися? Не могла. Дружина комісара. Фашисти розстрілювали таких на місці. Та їй нездужала, сил не було. На нас щастя, прибілося серед ночі до тої хати кілька бійців. Із нашої частини. З полопу тікали. З ними був і Григорій Дейчак, товариш мого чоловіка. Він і забрав мене з собою у Яворів до своїх батьків. Там у схроні переховувались: я, дружина комісара і він, військовий фельдшер, утікач із полопу. Ледве одужала. І тоді Дейчак розповів мені про загибель мого Василя. *(Помовчала)*. Згодом Григорій дістав документи, і ми перебрались до його тітки в Польщу. Звідти вже — до Канади. Тут, у Канаді, через два роки й побралися.

Я р о с л а в. Пробач, мамо. Кого ж і питати, як не тебе?

Пауза.

Здогадуються вже їй англосаксонці, чого після війни деякі українці тікали до Канади. Іншої дороги в них не було. А чим завинили ви?

Б о г д а н а. В чому завинили?

Я р о с л а в. Що живемо не в краю, а тут? Не вдома, а на чужині? Хто з вас завинив перед красм? Батько? Чи, може, обом разом?

Б о г д а н а. Припини! Ні в чому ми не винні. Ні перед ким. Не годиться бути таким злим і нетерпимим.

Ярослав. Докори мої не тебе стосуються, а нашої долі, будь вона проклята!

Богдана (*крикнула*). Чого ти від мене хочеш?

Ярослав (*підійшов, обійняв лагідно*). Мамо, візьми на місяць-два до себе Дем'янчика. Ні слова не тямить по-нашому.

Богдана. З цього б і починав. (*Спокійніше*). Поки Емілія за розум не візьметься, дитина рідної мови не знатиме.

Ярослав. У неї відраза до всього українського. Не доберу, звідки це.

Богдана. Від невеликого розуму. А до заміжжя розмовляла... і непогано.

Ярослав. Це тільки з вами... аби сподобатись. Значи, що вона сказала мені сьогодні? Отак, як латинська, каже, лишилася в медицині, так українська в Канаді лишилась тільки в піснях. Світ англізується, навіщо ж, мовляв, забивати дитині голову напівмертвою мовою? А в піснях — хай живе, єдине, для чого її милозвучність придатна.

Богдана. Казала ж: бери Мирославу. То така, що й самого прем'єр-міністра українізувала б, якби вийшла за нього.

Ярослав. В Емілії багато інших чеснот...

Богдана. Ну й живіть на здоров'я! Тільки через таких, як вона, англосаксонці поглинуть нас, найменшого острівця не залишиться.

Ярослав. Залишиться! І перший — Тараско. Погостювавши в тітки, згадав, чого й не знав. А до поїздки — лише англійською...

Пауза.

Нічого так не хочеться, як поїхати й самому подивитись. (*Скрушно*). Де ви, мої заробітки?

Богдана. І поїдь! Я попрошу в батька. В нього децця є.

Ярослав. Нізащо! Досить того, що дав на весільну подорож до Майнамі. *(З відчасм)*. Мамо, доки це буде?

Богдана. Що?

Ярослав. Мені хочеться писати музику серйозну, а змушений заробляти на хліб шлягерами для рестораника пана Макогона. Доки роздвоюватись?

Богдана. В Саскатуні батько мав поговорити в міністерстві культури з приводу твояї роботи. В нього там с знайомі.

Ярослав. Що знайомі, як оркестрів — на пальцях перелічити.

Дзвінок. Ярослав іде відчиняти. Входить Кучма. На щоці наклейка.

Кучма *(знявши капелюха)*. Добрий день, пані Богдано! *(Шизько вклоняється. До Ярослава)*. Дзвоню до вас, пане Ярославе, дзвоню, а ви тут...

Ярослав *(іронічно)*. А я тут, пане Кучмо. Навіщо я вам?

Кучма. Не ти, а Тараско, твій приятель. Не знаси, голубчику, де він?

Ярослав. Хіба що?

Кучма. Пемас. Зник. Додому й не заявлявся. Оце ходжу по хатах, знайомих розштую, чи не виділи мого синопка. Місця собі із старою не знаходимо.

Богдана *(придивляється до Кучминої щоки)*. Посварилися?

Кучма. Довелось перев'язатись... І хто? Рідна кривця. А-а, не звертайте уваги.

Богдана. Тараско?

Кучма. Він. За Україну-пеньку... У війну дісталось за неї від червоних, а тепер — від рідного сина. *(Розминає щелепу)*. Жувати не можу. На молюці й гуслинці перебиваюсь. Куди котимось? Що буде далі?

Богдана. Сідайте, пане Кучмо.

Ярослав. Навіщо він такий вам здався? Для чого розшукувати?

Кучма. Пропаде... Пі centa ж у сучого сина в кишені. І де вона взялася на мою голову?

Богдана. Хто?

Кучма. Маруська. Сестричка моя. Запросила його погостювати. Тепер же так: хто куди хоче, туди їде. Аби запросили. Тут на фермі пора гаряча. Жива. Самому не впоратись. А він — хтозна-куди і хтозна-чого...

Ярослав. Що ж він у краю побачив, ваш Тараско?

Кучма. Що він там міг побачити? Пригощався на радощах — раденький, що дуренький! — з ранку до вечора, дудлив скільки міг. Це ж вам не в Канаді, де все за гроші. Пригощать уміють... Хоч сядь та плач. Куди його понесло? Загітувала чортова тітка.

Богдана. Вана тітка тут ні до чого. Все життя хто його агітував? Не ви? Що ж виходить? Думали про це?

Кучма. Думаю, пані Богдано, думаю... *(Встав, підходить ближче, озирасться)*. Щось воно не так у нас. Чи ми, батьки, не такі, чи діти пані показилися?

Ярослав. Шукаємо правду, хто як може. Той до тітки на Україну їде, той служить пану Макогону. Ось ваш Тараско вже не стане Макогона слухати. І вас не слухатиме, хоч ви й батько. Що задумав, те й зробить.

Кучма *(підозріло)*. Звідки знаєш? Це він тобі сказав?

Ярослав. Нема чого за нього переживати. У нічних барах не просиджус, маріхуани не смокче... Чого вам ще треба?

Кучма. Аби прибився додому. І не їздив більше до тітки.

Богдана. Пехай їде. Не кудись же, а на Україну.

Кучма. Один він у мене. Онуків хочу діждатися. А за другим разом поїде і не повернеться. Що тоді? Померти, онуків не бачивши?

Ярослав. Провідуватимете їх у краю. Тепер це не складно.

Кучма. Це я? Чого захотів... А звідти як?

Ярослав. Так багато гріхів за душею?

Кучма. Багато не багато... А-а... К'олгоспну стайню підпалив. За батька. Що вивезли.

Ярослав. Як на теперішні часи — суцця дрібниця. Он міста й цілі країни спалюють, і ніхто за це не відповідає. Що он зробили янки з В'стнамом? І що?

Кучма (*зітхнувши*). Ось ти... товариш мого сина, в школі разом училися. Можеш мені розтлумачити: навіщо я її підпалював? І в тюрмі за неї сидів, і стільки літ на чужині скитаюсь. Скажи, варта вона того?

Ярослав. Хто?

Кучма. Стайня ота...

Ярослав. Могли й не скитатись. Хто вас сюди запрошував?

Кучма (*не зразу*). Одне потягло інше. У війну прокльони на голову Сталіна посилав, до оунівців подався. А перед тим як турнули нас у сорок третьому, реквізував на Тернопільщині у населення одяг, взуття, що прийдеться... Для нашого воїнства.

Богдана. То з радянцями не мирили, а тепер — з сипом.

Кучма. Син — теля безхвосте. Ще, може, оговтається. А з Совітами — вороги до могили.

Ярослав. Чим же вони так допекли вам?

Кучма. Землю забрали в батька. П'ятдесят де-
сятин.

Ярослав. І все?

Кучма. Млин, сіножатку, худобу...

Промелькнула ще одна тінь. Дзвінок. Ярослав іде відчиняти.
На дверях — Макогін.

Макогін (*увійшовши*). Доброго дня, пані Бог-
дано! (*До Ярослава*). Радий бачити, пане Ярославе.
(*Підняв палець*). За тиждень і не пізніше! Люб'язно
нагадую...

Ярослав. Пам'ятаю, пане Макогін.

Макогін. Макогін був, та загув. Чусте, пане
Ярославе? (*Виймає паспорт, показує*). Ось. Читайте.
Ме-кінг. Ті самі букви, а зовсім інше. Макогони ли-
шилися там (*ткнув пальцем у простір*), у краю, і ні-
чого, крім презирства до них, не маю.

Ярослав. Цікаво... Трапляється їй навпаки. Он
у вашого однопартійця синьйора Барелло, після того
як у космосі побував українець, прокинулася націо-
нальна гордість. Синьйор Барелло знову став паном
Барильченком. Спробуйте сьогодні назвати його синь-
йором Барелло, вирішиться, мов сова.

Макогін. Зайве кажете, пане Ярославе. (*До
всіх*). Про вибори чули?

Ярослав. Радіо і всі газети кричать.

Макогін (*самовдоволено*). А про те, що канди-
датую? (*Помічас Кучму*). Це ви чи не ви, пане
Кучмо?

Кучма (*холодно*). Так бачите.

Макогін. Що це у вас: флюс вискочив? оми по-
кусали?

Кучма. Ні те, ні друге.

Макогін. Не допитуюсь. Свободу слова і свободу
мовчання треба поважати. Так і заявлю на першому
засіданні парламенту: переглянути конституцію і за-

писати до неї пункт про свободу мовчання. У вільному світі — вільно мовчати.

Ярослав. А в підневільному?

Макогін (*сміється*). Там кричати, галасувати, зчиняти гармидер на всю горлянку. До мовчання ще треба дорости. Коли мовчать, — значить, усе о'кей, нікому нічого не треба.

Кучма. А як гангстери нападуть — теж мовчати?

Макогін. Атож. Бо гірше буде. Але не про це мова. Ніколи макогони світом не правили. А чому? Через комплекс неовноцінності. Він у них звик-правіку.

Богдана. А ви зумісте, містер Мекінг?

Макогін. Світом, щоб ви знали, правили і правлять не макогони, а мекінги. (*Тихіше, до Ярослава*). Скоро передвиборний мітинг. А від вас ні гуку, ні звуку.

Ярослав. Усе буде в строк, містер Мекінг.

Макогін (*до всіх*). На честь вознесся в парламент замовив пану Ярославу музику... Повний час, пові запити. Однієї назви «Калиновий затішок» уже мало. Декоративної калини теж. Тепер, панове, кожного, хто переступить поріг мого ресторану, зустрічатиме наймодерніша українська музика. Дивіться ж, пане Ярославе! Завдаток одержали!

Кучма (*невдоволено*). Всяк Макогін на свій аршин... Світом захотів правити! Континентами! Ой, пане-містер Мекінг-Макогін!

Макогін. Чого ви такій злий, пане Кучмо? Хто добував Україні свободу? Зі збросу в руках? Потом і кров'ю? А ви? Що ви робили в краю?

Кучма (*спокійно*). Совітський Союз розбудував...

Макогін. А саме?

Кучма. Біломорський канал конав.

Богдана. Добре діло робили.

Макогіп. Павіщо згадувати? Минулося, слава богу. Піяких капалів. Фермою завелися, хазяїном стали. (*Піднімас палець*). Не вам, пане Кучмо, парікати на долю. Гріх! Мешкасте у місті і... пшеничку сісте. Про таке й не помишляли при Совітах.

Кучма. Та вже ж. Влітку фермерую, а взимку — столярую. Та все не гуляю.

Макогіп. Хто вас примушус столярувати?

Кучма. Борги, містер Мекінг.

Макогіп. Продайте ферму і живіть собі на здоров'ячко!

Кучма. І продам. Уже й підрахував. Якраз вистачить з банком розрахуватися. (*До Богдани*). Ось тільки піяк не доберу. Що ж виходить? Робив-робив і нічого не заробив у цій Канаді?

Макогіп. Пане Кучмо, не треба! Забили мені баки... Наговорив всякої велячини, а не те, що хотів. (*Інтригує оглядає всіх*). Афіні бачили?

Усі мовчать, не знають, про які афіні мова.

По всьому місту. Двома мовами — англійською і нашою. Хто не йде — зупиняється.

Ярослав. Літаюча тарілка приземлятиметься?

Макогіп. Якби ж тарілка! Шпигун у личині піаніста! Побачили б он за рогом морду на афішах: червоні очі, червоні, як вогощ, вуса — достоту із пекла вискочив. Нам концерти даватиме! (*Регоче*). А ви, пане Кучмо, перший клянете й побіжките їх слухати.

Богдана. Хто він, цей музикант?

Макогіп. Хто б звідти не приїхав — відомо чого. Під звуки мелодії робити каїнове діло. Якийсь Жюравський. Написано й ім'я. Стривайте... (*Згадус*). Ім'я козацьке, доля неборацька... Максим. (*Знову регоче*). А може, Совіти почули, що я кандидатую і вирішили

тими концертами забезпечити мені перемогу у виборах?

Нікому нічого не кажучи, Богдана виходить. Ніхто не звернув на її відсутність уваги. Тим часом ще одна тінь промелькнула за дверима. Брязнув ключ. На порозі з дорожнім баулом Д е й ч а к.

Д е й ч а к (з порога). Ого, в нас гості! Чим зобов'язаний? (Ставить баульчик, здоровкається з кожним). Чув-чув, пане кандидат. Дай боже паному теляті вовка з'їсти! (До Кучми). Читав. Ще в літаку. Співчуваю, пановинні. Масте сппочка! Ах, негідник!

М а к о г і н (зайнятий своїм). У день передвиборного мітингу, пане доктор, прошу, завітайте з панєю докторовою до «Калинового затишку». Гроші вдома лишайте. Не знадобляться. І ви так само, пане Кучмо.

Д е й ч а к. Спасибі. (До Кучми, ніби жартома). Пані Макогін голоси збирає. А вас що привело, пане Гаврило?

К у ч м а. А я — свого негідника розшукую. Як у воду вправ... без цента в кишені.

Д е й ч а к. Он як... (До Ярослава). Де мама?

Я р о с л а в. Мамо! Батько приїхав... (Оглядається). Де ж вона? (Зникає в суміжній кімнаті).

К у ч м а. Сиділа ж осьдечки...

Д е й ч а к (запекосно). Богдано!

К у ч м а. Пані Богдано, де ви?

Відповіді немає. З'являється Ярослав.

Я р о с л а в (стривожено). Тату, мамі погано... Швидше!

З а т е м п е н н я.

Освітлюється сцена. У кріслі, втягнувши голову в плечі, сидить Ярослав. Із суміжної кімнати навшпиньках виходить Д е й ч а к. Щільно прикрив за собою двері.

Дейчак. Задрімала... *(Підходить до Ярослава, дивиться йому в очі)*. Що тут у вас скоїлося?

Ярослав *(не зразу)*. Нічого. Я спитав маму, чого ми тут... Це було ще до приходу Кучми.

Дейчак *(упівголоса)*. Тихіше! *(Погляд на двері. Прислухається)*.

Ярослав. Про тебе розпитував, про минуле... Укотре вже. Мама вигороджувала тебе, як могла...

Дейчак. Тихо, ти! *(З гнівом, пошепки)*. Навіщо тероризуєш матір? Двадцять разів тобі пагадувати, що в неї осколок у грудях? Хіба не бачиш: вона ледь тягне? Будь-якої хвилини може зрушитись. І тоді...

Ярослав. Батьку, я таки справді егоїст. Я... я до мами нічого не маю. Не сердься, прошу. Будь чесним зі мною. Скажи хоч сьогодні: чого ми тут? Повинен же я колись знати правду!

Дейчак. Та тому, що немає там місця для нас.

Ярослав. Чому немає?

Дейчак. Не кожна людина може бути героєм. Я — ні. І я не один такий.

Ярослав. Пан Макогін також?

Дейчак. Твій Макогін утік сюди від покари. А я... Я — жертва зневіри. І ось за це маю відповідати.

Ярослав. Якої зневіри?

Дейчак *(намагається бути стриманим, але погано йому це вдається)*. Уже в перший день війни поруч зі мною, за лічені хвилини, один за одним... полягли мої товариші... Я залишився один... серед розколеної землі, серед трунів. У такій ситуації або куля в лоб, або здаватися. Коли це було, а душа потерпала й досі.

Ярослав. Чому після війни ти не повернувся додому?

Дейчак. Тікали сюди сам не знаю від чого. Ніде так не губиться слід, як на воді. Але, бачиш, не загубився. Не радянці, так ти не даси нам із матір'ю

дихати. Ніби ми злочинці які. Не злочинці, а втікачі. І все. І дай нам спокій.

Ярослав. Поруч живуть убивці, кати. І чого їх пустили сюди? Канада ж виступала тоді разом з Радянським Союзом.

Дейчак. На лобі не написано, хто злочинець, хто ні. Тікали, хто куди міг. А тутешні власті заплющили очі. Ніби знали, що невдовзі почнеться холодна війна. Так воно й сталося.

Ярослав *(не зразу)*. Я, мабуть, вибрав би кулю. У крайньому разі, не припиняв би боротьби до останнього.

Дейчак. Це каже той, хто пише похабні пісеньки для Макогона?

Ярослав *(осікшись)*. А що робити? Чи й далі сидіти на твоїй шні?

Дейчак. Отож. Легко дорікати, сину.

Ярослав. Інше одне: чому ти не з тими українцями, що борються за краще майбутнє Канади, за мир і роззброєння?

Дейчак. Ми з ними, Ярославе. І я, і мама. Хоч і не членами їхньої організації.

Ярослав. Чому не члени?

Дейчак. Тому, що різні у нас дороги сюди. Не просто це.

Ярослав. Поясни.

Дейчак. То мужні люди. Що гнало їх за океан? Горе, пужда, безземелля. Багато труда вони вклали в розбудову Канади. Немало з них головою наклало в Іспанії, потім у війні проти німецького фашизму на боці союзницьких армій. Ну й ті, що вивезені сюди малими або тут народжені.

Пауза.

А мене що сюди занесло? Не заслужив я їхнього членства.

Ярослав. Не заслужив там, не заслужив тут...
Дейчак. Не зовсім так. Певтручання — теж позиція.

Ярослав. Позиція заячих дун...

Дейчак (*забувшись, голосно*). Ярославел..

Ярослав. Пробач, але інакше не скажеш.

Пауза.

Ось приїздить з України композитор... І яка буде твоя позиція?

Дейчак. Як і належить. Нейтральна. І тобі раджу негайно їхати в Саскатун.

Ярослав (*здивовано*). Чого мені туди їхати? Не вигадуй.

Дейчак. Звільняється підходянче місце. Можна його втратити.

Ярослав. Коли це було, щоб до Канади приїздив композитор із краю? До того ж я особа зацікавлена. Не зустрінися з колегою? Не підтримати його морально? Ні, я вирішив.

Дейчак. Не забувай, де живемо...

Ярослав. А мама казала, що ти на німецький танк ішов з гранатами.

Дейчак. Ішов. Але не сам. Ішов за комісаром.

Ярослав. Де тепер той комісар?

Дейчак. Кипувся з гранатами під танк. Він — зміг...

Ярослав. Звали його Василям?

Дейчак. Звідки знаси? Так, Василям Журавським.

Повільно відчиняються двері. Тримаючись за одвірок, на порозі стоїть Богдана.

З а т о м л о н и л.

КАРТИНА ДРУГА

Ресторан «Калиновий затішок». У кутку декоративний куш калини, успанний кетягами. Невисокий дерев'яний поміст — для танцівниць і стриптизу. Ярослав і кілька музикантів настроюють інструменти. За шпиквасом порасться Макогін. Час від часу наставляє вухо в бік помосту, нетерпляче чекає, коли почнуть грати. На першому плані під калиною сидять Кучма й Барильченко, пригощаються.

Макогін *(підходить до музикантів)*. Пане Ярославе, без пока рикете! На тому тижні мітинг. Я ждав його все життя. Бренчіть, цыгакайте, але не мовчіть. Попереджаю: грати доведеться в темноті.

Ярослав. Даруйте, чому в темноті?

Макогін. Тому, що в моєму ресторані буде так, як я хочу. По кутках миготітимуть свічки. А світло вмикатиметься лише тоді, коли на поміст виходитимуть дівчатка.

Ярослав. Хай буде по-ваному!

Макогін. А то ж як?

Оркестр починає грати.

Кучма *(до Барильченка)*. Не бачити нам України, як своїх вух. Обійдеться вона без нас...

Барильченко. Не те говорите. Не вийшло у німців, вийде в американців.

Кучма. Згадайте, хто тільки на неї не зазіхав. І що?

Барильченко. Тоді не було тієї зброї.

Кучма. І в Совітів вона с. Яка завгодно.

Барильченко *(до Макогона, який повертається на своє місце)*. Кого чекаємо, містер Мекінг?

Макогін. Пана Сипицького, професора Ковальського...

Сипицький *(з порога)*. А ось і я. Мос поважаня, панове!

Макогін. Пане Синицький, де решта? Просив же обдзвонити і попередити.

Синицький. Пана професора примусила дружина газон стригти. Поки, сказала, не постриже, нікуди не відпустить. Збори зборами, а за нестрижений газон можуть опітрафувати. (До Кучми й Барильченка). Смачного...

Макогін (незадоволено). Знайшов коли стригти! Патріот називається... А пан редактор?

Синицький. Сьогодні ж субота.

Макогін. То й що?

Синицький. На риболовлю подався. До заробітку доточус. Поганенькому агенту — і то більше платять.

Макогін. А ви як думали? Редактор! Щоб злішний був!

Синицький, покрутившись біля столика, сідає.

Кучма (повертається до початої розмови). Ой, пане Барильченку, не туди дивимось. Якби ж, приміром, і вийшло, приберуть нещасну пеньку до рук, а нам дулю під ніс. (Зітхнув). Зігнали чашечку з гніздечка, піде небозі й голову прихилити. Там Совіти душили, а тут...

Макогін. Припиніть розмову! Бога бійтеся, хто вас душить?

Кучма. Там Совіти, а тут...

Макогін. Не чую! Припиніть! Не місце тут для таких розмов. Пригулок вам дали, а ви...

Барильченко. Давно кажу: чого не попросити в тутешнього уряду трохи території — тут же її більше ніж треба. Поселилися б і жили собі, як французи у Квебеку: до кого не озвись — француз, в кого пальцем не ткни — француз. Один англосаксонець, може, на сто французів. А в нас і того не

було б. І всюди наша влада, армія, поліція. І свій прапор... Давно кажу: давайте попросимо уряд...

Кучма. Знайшли де Україну будувать — у Канаді. В них у самих той прапор лише віднедавна.

Барильченко. Яка різниця де? Пазвати можна й інакше. Українія, наприклад. Чим погано: У-кра-ї-ні-я! А вас, містер Мекінг, зробити президентом, а пана Кучму — міністром фінансів.

Синицький *(підскочив)*. Мене — міністром фінансів. Рахувати, слава богу, вмію.

Кучма *(до Барильченка)*. А якого портфеліка, шаповиий, виділите собі? На міністра без портфеля не погодилися б?

Барильченко. Ні з портфелем, ні без портфеля. Щоб я так жив! Охоче займуся спеціальною перевіркою. Тут я справлюсь пайкраще. Усіх перевірів би, до п'ятого коліна: хто, що і куди? Щоб жоден червоний антихрист не проскочив до нашої України.

Макогін *(махає рукою)*. Тьху ти, господи!.. Нам Україна потрібна, а не якась Українія. Ви коли сюди прибудилися? В сорок якому? Он індіани тут з діда-прадіда і не поминяють ні про яку Індіанію.

Барильченко. А французи коли?

Макогін. Забудьте, пане Барильченко! Ось коли земля змінається з атомною пилукою, тоді й порозкошусмо. *(Підняв палець)*. І не десь, а на рідній Україні.

Кучма. А коли й самі змішасмо з тією пилукою?

Макогін. Не панікуйте! Ті, що завдають удару першими, не перемішаються. Та й господь-бог допоможе.

Кучма. Бога в це діло не вплутуйте.

Синицький. За бога я не певний. Він зрадив нас. До більшовиків перекинувся.

Барильченко. Хто? Бог? *(Осудливо хитас головою)*. Ох, пане Сипицький! Не годиться вам, колишньому священику, таке ректи. Встигли набратися? Який уже з вас вояк?

Сипицький. Такий самий, як із вас, сеньйоре Барелло. От скажіть: ви уб'єте голою сідницею їжка? Отож-бо. А я вб'ю. Святий хрест!

Макогін. Штрикніть його, пане Кучмо, в бік виделкою! Хай не патякає. Немає ладу в нас, немає. Розсобачились на чужині, а ще й Українню хочете будувати. *(Поглядає на двері)*. Збираємось на раду, як на роботу в колгосні.

Кучма. Не кажіть, містере Мекінг. Написав швагер зі Львова: у колгосп на роботу біжать уже самі, не загадують. Гарантовану платню мають.

Макогін. Бреше ваш родич і не кривиться.

Кучма. Прошу не ображати мого швагера. Не вірите — пойдіть й самі подивіться.

Макогін. Скочити, мов карась у вершу? Нема дурних! Багато хто розрадувався б, аби мене там побачили.

Пауза.

Чи не швагер і Тараска вашого загітував?

Барильченко. А не писав, що в краю всю калину вирубали?

Кучма. Павіццо?

Барильченко. Щоб у ній націоналізм не заводився. Ха-ха-ха...

Сипицький *(до Макогона, конфіденційно)*. Щось екстрене?

Макогін. Під самим носом діється казна-що, а ми сидимо сиднем. Та очима кліпаємо. Хто ми такі? Пане Кучмо, ви патріот чи ні?

Кучма. Після того як Тараско... Уже й не знаю,

хто я, чого я і нащо. *(До всіх)*. Панове, запрошую вас на свій похорон...

Усі переглядаються, не знають, як реагувати.

Заспокойтесь. Усі клепки на місці. Запрошую цілком серйозно. Пом'яніть раба божого...

Б а р и л ь ч е н к о *(з острахом)*. Пане Кучмо, так жартувати... знаєте... В холодний піт кидас.

К у ч м а. Які жарти? Правду кажу. І прошу не зацінюватись.

С и п и ц ь к и й *(ледве стримується, щоб не розсміятись)*. Коли ж приходити?

К у ч м а. Сновіцу... Вважайте, свос віджив. Амінь! Вас теж немає. Думаєте, містере Мекінг, ви оце переді мною? Ні. І не ви, пане Спницький. А тіні тогосвітні. Так Тараско нас називас.

М а к о г і н. Панове, ви що-небудь тямите? Одного доторку виявилося досить, щоб розчаруватися у нашій визвольній боротьбі. *(До Кучми)*. Так я вас розумію?

К у ч м а. Мовчу. Мене вже немає.

Влітають т р о с д і в ч а т. Розв'язно вітаються з Макогоном. По-дружньому — з Ярославом і музикантами. Зникають за помостом.

М а к о г і н *(з іронією)*. Побачимо, як вас не буде через хвилину! Що ще питимете? Віскі з «Север ап» чи «Смирновську»?

Б а р и л ь ч е н к о. Російської принципово не п'ю. Віскі з «Север ап».

С и п и ц ь к и й. Даремно, пане Барильченко. Можна пити російську і росіяи лаяти. Знаєте, як це називається? Бити ворога його ж зброєю.

М а к о г і н *(дивиться на годинник)*. Доки можна газони стригти? Другу годину язики чешемо, на похорон один одного запрошуем, а діло стоїть.

Синицький. Починайте, пане Макогін!

Макогін. Не забувайтеся! Макогона поховано раніше, ніж пана Кучму. Є містер Мекінг.

Синицький. Даруйте. Саме вискочило. Містере Мекінг, просимо починати.

Макогін (*значущо*). Мені доручено довести до вашого відома ухвалу проводу відносно приїзду до Канади совітського агента музиканта Журавського.

Кучма. Чули, чули... Прилігас соколик.

Макогін. Не соколик, а шингуи у чорному фракці. До того ж, пане Кучмо, вас уже немає. Прошу не перебивати.

Синицький. Папоїти перед концертом, і хай грас. Потіхи буде! Англіки й побачать, кого запросили.

Барильченко. У вас, пане Синицький, одне на думці, далі чарки нічого не бачите. Хто ж візьметься його папоїти? Може, ви?

Синицький. А чого б і ні? З задоволенням.

Макогін. Хто ж платитиме за ваше задоволення? Може, я?

Синицький. Мені однаково.

Ярослав (*від помосту*). А ви певні, пане Синицький, що він захоче піти з вами? В одній компанії?

Макогін (*строго*). Це вас не обходить, маестро! Робіть краще своє діло.

Синицький. Може, спробувати через англосаксонців?

Барильченко. Ризиковано. Запросили його офіційно, а не як-небудь. Хазяї тут вони, а не ми.

Макогін. Провід — а в нього свої хазяї — вирішив далекоглядніше. Хто запросив, той хай і слухає. Справи визволення України це не стосується. Важливо, щоб папі члени й членкині не клюнули на його концерт, валом не повалили.

Кучма. Перед тим як померти, може й клюну.
Барильченко. Ганьба вам, пане Кучмо, якщо клюнете!

Макогін. Слухайте ж, що ухвалив провід. (*Оглядає всіх*). Кожен, хто вважає себе цирим українцем, повинен бойкотувати совітського агента. Але самого заклику мало, на свідомість розраховувати не доводиться. Кожен українець повинен затямити: ігнорування ухвали проводу буде розцінено як неслух і підрив ідейних основ визвольної справи. Хай же тоді ніхто не дивується, коли його хауз, чи то пак, хата, візьметься полум'ям.

Кучма. За віщо така жорстокість?

Макогін. За те, пане Кучмо, що слухали концерт, а не ухвалу проводу. (*Розпалюється*). Всіх любителів совітської музики перепишемо, нікого не пропустим.

Синицький. Заявляю при всіх: сам не піду і жінку не пуцу. Поставлю їй якусь платівку, хай крутить, скільки захоче. А ще як містер Мекінг дасть у борг пляшку «Смирновської»...

Макогін. Поки не покристе боргу — не дам. Душа повинна знати міру — і ваша, і моя. Не ображайтесь.

Синицький. Коли за мною пропадало? Це ж ваша люб'язність? (*Тихо, з докором*). Хто, як тать, почамі рекламки перемальовував? (*Благально*). Ну, не пляшку, а шкалик... закромитися.

Макогін. У день мітингу, пане Синицький, у день мітингу. Всіх пригощатиму, не тільки вас... безкоштовно. За щастя на світі жить!

Знову заграє оркестр. На поміст виходять переодягнені дівчата. На максимально коротких міні-спідничках українська мережка, на головах — віночки з польових квітів. На синицях — віддрукований портрет кандидата в члени парла-

менту Макогона. Дівчата танцюють. Скоріше — це демонстрування поз, різні викрутаси-вихилиси.

(Веселишас). Слава богу, не пронав завдаток. Тихіше, панове музиканти! Хто ж так грас?

Ярослав. А як треба?

Макогіп. Щоб чули тільки відвідувачі, а не вся вулиця. Хто завітає, той хаї і слухас. Ви ж сотворили її не задаром? *(До присутніх)*. Як, панове, жижки трусяться?

Барильченко. Іще б! З місяця зривас.

Ковальський *(з'явившись у дверях, плече в долоні)*. Ультра модерна! Мелос український. Ніхто не підкопається. Браво. Бравіссімо! Гратулюю, пане Дейчак! Ви — наша гордість, національний талант! *(Лізе цілуватись)*.

Макогіп. Музики, годі! Ви, пане Ярославе, вільні. Розрахуємось після мітингу.

Ярослав. Як же так? Я старався... Та ви що? Грабіж серед білого дня!

Макогіп. Нічого, нічого... Я довше чекав.

Ковальський *(до Макогона)*. Іще трішки! *(До музикантів)*. Благаю, панове!

Макогіп. Потім, потім... Після мітингу. Не таке ще покажемо. Правда, дівчатка? Покажемо?

Перша дівчина. Якщо набавите...

Макогіп. Ох, ви ж, прости господи!.. Без надбавки зайвий раз піжкою дригнути не зволите.

Дівчата цілують Макогона, зникають. Тим часом Сипицький тихенько задрімав.

Макогіп. Панове, запам'ятайте: кожного недільного вечора у «Калиновому затишку» — український стриптиз.

Ковальський. Таке придумати! Ви геній, містер Мекінг.

С и н ц ь к и й (*здригнувся*). Український стриптиз? Ура, дівчата! Зроду не бачив.

Макогін. Тенер побачите. На честь передвиборного мітингу. Добраніч, маестро Дейчак. Як сказав, так і буде.

Стенувши плечима, Ярослав виходить.

Чому запізнились, пане Ковальський?

Ковальський. Іскюз мі, пробачте... Справи, справи...

Макогін. А крім справ, ще й газони. Так, пане професор?

Ковальський. Лікар приписав: рухатись і ще раз рухатись. Порухався трохи... для здоров'я.

Макогін. Про приїзд до Канади музиканта Журавського чули?

Ковальський. Хто не чув? Уже й тикети придбав. Музикант першої класи.

Макогін (*здивовано*). Як придбали? Ухвалу проводу знаєте?

Ковальський. З приводу чого?

Макогін. З приводу концертів Журавського.

Ковальський. Іскюз мі, пане... містер Мекінг, але провід не спроможний їх відмінити.

Макогін. А їх ніхто не відміняє. Йдеться про бойкот концертів усіма свідомими українцями. Така ухвала проводу.

Ковальський. Я теж у проводі. Мосі думки ніхто не питав. Тому вільний чинити на свій розсуд.

Макогін. Чиніть, пане професор, та не забувайте, хто подбав про ваше місце в коледжі.

Ковальський (*осікшись*). Оп воно куди! Що накажете?

Макогін. Квитки повернути. Всіх близьких, рідних і знайомих попередити: згорять їхні домівки, якщо не виконають ухвали. А серед англосаксонців

рознустити чутку про можливий вибух бомби в концертному залі. Піякого детанту! Найменшої розрядки! Наближати хрестовий похід проти Совітів!

З а т е м н е н н я .

КАРТИНА ТРЕТЯ

Лунають звуки, снопнені боротьби двох одвічних начал — добра і зла. З темряви вимальовується, мов крило пелестонського білого птаха, розкритий роляль. У промені світла — патхненне обличчя піяніста. У бічний хол входять Макогіп і Барильченко.

Барильченко (з обуренням). Бачили, скільки наших?

Макогіп. Не новилазило. Усіх записали?

Барильченко. Аякже. Не вистачас тільки обіцяної вами бомби...

З'являється Мирослава.

Макогіп (піднімас палець). Тс-с...

Мирослава зупиняється осторонь. Слухас музику.

І вона сюди зі своїм писком! Щоб не зійти мені з місця, промову виголошуватиме.

Барильченко. Погано бачу. Хто вона?

Макогіп. Всюдисуще стерво. Колись до нас бігала, в газету нашу пописувала, поки редактор не вигнав. Тепер затята совітофілка.

Барильченко. Таких палити всіх підряд, незалежно від того, були вони на концерті чи ні.

Макогіп. Запотуйте. Мирослава Козуб.

З іншого боку виходять Дейчак і Ярослав.

Барильченко. А ці хто такі?

Макогін. Не візнали? Лікар із сном. Запишіть і їх.

Барильченко. Хто вони?

Макогін. От їй-богу! Син же музику мені постачає. А батько — той як тріска в ополонці: і не вашим, і не нашим. А сюди, бач, приплився.

Останні акорди зливаються з бурею оплесків і вигуками «браво», «бравіссімо». Певдовзі в оточенні схвилюваних слухачів до холу входить Журавський.

Перший слухач. Екселент, містер Журавські! Лет мі шейк йор генд. (*Тисне Журавському руку*).

Другий слухач. Уандефул! Йор пейім, пліз... (*Дас програмку з наміром одержати автограф*).

Один за одним із словами «Б'ютіфул», «Екселент», «Вері пайс» слухачі тиснуть Журавському руку, просять лишити автограф.

Журавський. Сенк ю вері мач, лейдіз енд джентлмен.

Мирослава (*коли хвиля поздоровлень спала, підходить до Журавського*). Гратулюю від імені українців. Дякую, пане Журавський, за насолоду, яку ви подарували нам своєю музикою...

Макогін (*до Барильченка*). Ну... Що я казав?

Мирослава (*продовжує*). Якби можна було звуки вашої сюїти перекласти на звичайні людські слова, то це була б глибоко правдива поема про народ український, про безмірні його страждання і триумф справедливості.

Барильченко (*Макогону, тихо*). Таки стерво...

Мирослава (*до Журавського*). Правильно я вас зрозуміла?

Журавський. Може, сказано дещо пишномовно, але загалом правильно. Даруйте, як вас?..

Мирослава. Мирослава... Просто Мирослава. І якщо ваша ласка... *(Дас програмку)*. Підпишіть... на пам'ять.

Ярослав *(підійшовши, дас і свою)*. Велике спасибі. Від нас, від музикантів. Повірте, я зворушений, як ніколи.

Мирослава *(відрекомендовус Ярослава)*. Ярослав Дейчак. Місцевий композитор.

Журавський *(написавши)*. Дуже присмо.

З'являються Кучма і Кросно. Побачивши Макогана, Кучма затримується. Кросно підходить до Дейчаків і Мирослави. В цей час хто помахом руки, хто дружніми словами прощаються з Журавським. Невідома, яка зовнішнім виглядом являє собою цюсь донотонне, пристає до очей лорнет, оглядає Журавського з ніг до голови.

Невідома *(показує на фрак)*. А шерсть-то англійська?

Журавський. Ні, наша. Українська.

Невідома. Шили де? У Парижі.

Журавський. На Подолі. У Києві. Що вас ще цікавить?

Невідома. Якщо не помиляюсь, ви із юга Росії?

Журавський. Поміляється. З Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Невідома. Такої республіки я не знаю!..

Журавський *(розвів руками)*. Діалектика!

Невідома. Завидна самовпевненість, добродію... З якого це часу?

Журавський. З 1917 року, добродійко.

Невідома *(ображено)*. Я вам не добродійка. Я — княжна Васильчикова!

Журавський *(вклонився)*. Вибачте, не здогадався. З 1917 року, ваша високість. *(До решти)*. На все добре, леді й джентльмени. *(Іде)*.

Макогін *(услід Журавському)*. Щоб я так жив,

шпигун у фрази. Чули, як різонув княгині? Настрепчили, вимуштрували... (До Кучми). А ви чого тут?

Кучма. Того, чого й ви... (Задоволено). І шерсть своя, і вдома шито...

Макогін. Політики це не стосується.

Кучма. А я не кажу, що стосується... Чистопородній княгині так одрізати! Коли таке було?

Барилченко. В часи Хмельниччини. Коли ж іще?

Кучма. Не жив тоді, не знаю. А тут ось бачив і чув. І шерсть своя, і вдома шито... Може, й збрехав, але гарно. (Виходить).

Дейчак. Пани макогони посунули... Пора й нам!

Ярослав. Тату, ми ж домовились...

Дейчак. Про що? (Зморщився). Знову про своє?

Ярослав (благально). Така нагода... Видатний композитор... Чого не порадитись, не показати мої роботи?

Мирослава. Справді, пане Дейчак: чи так уже часто приїздять до нас музиканти з краю?

Дейчак (без особливого ентузіазму). Та чи я заперечую?

Ярослав. Не заперечуш, але й не хочеш. Я ж бачу. Вдома у себе я не можу його прийняти. Сам знаси, у якому стані батьки Емілії...

Дейчак. Та чи він погодиться?

Ярослав (ніби не чує). І мама хоче, щоб у вас. Дуже хоче! Ну, тату?..

Дейчак. Але ж пан Журавський перебуває в розпорядженні міністерства. Не так це просто.

Мирослава. Що значить «у розпорядженні»? Він сам собою розпоряджається. Та коли на те пішло, з вашого дозволу, запрошу його я. Для Ярослава це й справді щаслива нагода. Нічого ж не втрачає, а набути можете. То як?

Дейчак (*незадоволено*). Пабути? Доносів у поліцію?

Ярослав. Чого ти її так боїшся? А раптом моя музика зацікавить наша Журавського... і випадє мені колись щастя поїхати в край, де народилися ти й мама. З концертами, як і Журавський. Може таке бути?

Дейчак. Навряд...

Ярослав. Чому так думаси?

Дейчак. Запрошуйте, пані Мирославо! Може, й справді мій син ступить колись на українську землю... з концертами чи без концертів... не має значення. Але нікому про це. Ні слова, ні півслова.

Ярослав. Дякую, батьку.

Мирослава. То ви йдіть, а я зачекаю. Сьогодні спробую й поговорити. Окрім того, у мене є справа до нього.

Дейчак і Ярослав виходять. Мирослава дістає з сумки блокнотик і ручку. Щось пише. Одигнеший у логенський плащик, з'являється Журавський. За ним підтюпцем Кросно з квітами.

Кросно. Дайте вану руку, пане-товаришу! (*Тисне Журавському руку*). Після концерту не можна було доступитись... Через англіків. Та й наших було немало. Ай-ай-ай... Яка музика! Від усієї душі... (*Вручає квіти*).

Журавський (*узявши*). З ким маю честь?

Кросно. Северин Кросно. Представник незалежного українства. Не є членом жодної партії. Сам по собі. А в музиці кохаюсь з дитинства. На бандурі граю... (*Озирається*). Як добре, що ми самі.

Журавський. Як же до вас звертатися? Пан чи товариш?

Кросно. Коли як. (*Озирається*). Коли вдвох, називайте «товариш». А в компанії, якщо прийдеться, ліпше паном зовіть. Знаєте, які люди у нас! Складно

тут, брате-товаришу, ой складно! Ми з дружиною і в церкву ходимо, хоч у бога давно не вірусм. Треба ходити, якщо хочеш на світі жити.

Журавський. Ой як!

Кросно. Отак, брате-товаришу. Після концерту кажу дружині: «Давай запросимо видатного гостя та пригостимо по-людськи. Рідно скличемо. Пам'ять, кажу, лишиться у нас і в нього». Куди там! Дружина в політиці тонкий нюх має. Каже: «Гість прийшов і пішов, а ми линаємось». І, знаєте, правду каже. Почнуть доносити, плескати всяку всячину. Від мого незалежництва й сліду не зостанеться. *(Майже пошепки)*. У нас так.

Журавський. Чого пошепки? Свобода ж слова...

Кросно *(озирається)*. Таки свобода! Хіба я кажу, що ні? *(Помітивши Мирославу)*. Ось і преса може підтвердити.

Мирослава *(підійшовши)*. Про що?

Кросно. Про свободу слова. Що хочете, те й пишете. А ми, читальники, що хочемо, те й думаєм.

Мирослава *(незадоволено)*. Де ви взяли, пане Кросно? У мене справа до пана Журавського.

Кросно. Там, де й ви, панно Мирославо. Прийшов поздоровити знаменитого земляка. Якщо заважаю, — піду.

Журавський. Цікаво було познайомитись. Вітайте свою завбачливу дружину.

Кросно. Дякую. Все завбачас, геть-чисто все. Так хотілося запросити, а вона: «Гість прийшов і пішов...» Е ні, думаю. Не по-мосму, так і не по-твосму. Тоді я сам піду. Її додому вирядив, а сам сюди. Не побоявся. Добра і миру вам, пане-товаришу! І вам, панно Мирославо. Гадаю, розмова пана не для преси?

Мирослава. Не турбуйтеся.

Кросно йде.

Журавський. Слухаю, панно...

Мирослава (*підказус*). Мирослава. Я репрезентую пресу. Мої друзі хотіли б зустрітися з вами й поговорити по-земляцьки.

Журавський. Даруйте, яку пресу репрезентуєте?

Мирослава (*не зразу*). Більш-менш лояльну до вас.

Журавський. Не моя це місія — зустрічатися.

Мирослава (*усміхнулася*). Цього їй слід було чекати.

Журавський. Чого чекати?

Мирослава. Відмови. Певна, офіційно вам не дозволяють того робити.

Журавський. Хто не дозволяє?

Мирослава. Ваша влада. Але не бійтесь. Ми гарантуємо вам повну безпеку. Дуже просимо...

Журавський. Хто це «ми»?

Мирослава. Я і мої однопумці.

Журавський. Гарзд. Але якщо зустрічатися по-земляцьки, то чому не з представниками всіх напрямків? Чого ховатися одним від одних?

Мирослава (*не чекала цього*). Згодні на таку зустріч? Навіть із вашими затятими ворогами? (*Рішуче замахала руками*). Пі-пі! Ви не знаєте тутешньої ситуації. Тільки з нами, тобто з моїми однопумцями. Пі правих, пі лівих. Хай бог милус...

Журавський. Отаке братолобіс?

Мирослава. Живемо не вдома, пане Журавський. Треба зважати.

Журавський. Живете у вільному світі, панно Мирославо.

Мирослава (*пересмикнувшись*). Що ви хочете цим сказати?

Журавський. У вільному — і боїтесь.

М и р о с л а в а (*різко*). Павшаки. У вільному світі кожен поводить ся, як йому заманеться. Ми — за зустріч, а дехто робитиме все можливе, щоб зустріч не відбулася. Демократія, що ви хочете... Назвіть день, годину. Я приїду і вас заберу.

Ж у р а в с ь к и й. Куди ж ви мене повезете?

М и р о с л а в а. Можете бути спокійні. Не викрадемо.

Ж у р а в с ь к и й. Якщо й варто когось викрадати, то це вас, напню Мирославо.

М и р о с л а в а (*не сподівалась на таке*). Браво, пане Журавський! То ви с гарний співрозмовник.

Ж у р а в с ь к и й. Подзвоніть у неділю по дванадцятій. Там видно буде.

М и р о с л а в а. Чому не зараз? Треба погодити з комісаром?

По обличчю Журавського пробігла тінь.

М и р о с л а в а (*помітивши*). Вибачте. У нас тут говорять, що до кожної вашої людини, яка виїздить за кордон, приставляють комісара.

Ж у р а в с ь к и й. Якби ж одного, а то п'ятьох або десятиох. І дуже суворих.

М и р о с л а в а (*не зрозуміла*). Що п'ятьох або десятиох?

Ж у р а в с ь к и й. Приставляють... до кожної нашої людини... яка виїздить за кордон.

М и р о с л а в а. Це справді? Чи жартусте?

Ж у р а в с ь к и й. А ви як думаєте?

Мирослава роземіялась. Сміх був такий щирій і невимушений, що, дивлячись на неї, роземіявся й Журавський.

М и р о с л а в а. Даруйте, повторила чужу дурницю. Отже, домовились. У неділю зателефоную. А зараз, якщо ваша ласка, маленьке інтерв'ю. (*Розкривас блокнотика*). Як вам сподобалась наша публіка?

Журавський. Нормально. На музиці, по-мосму, розуміються.

Мирослава. Ще б пак!.. Так вам ашлодували! Чи, може, для вас це звично?

Журавський. Чого там... Усяке бувало...

Мирослава. Скажіть, а чому ви надасте перевагу: виконавській діяльності чи композиції?

Журавський. Знаєте, якимось не думав про це.

Мирослава. Ви одружені?

Журавський. Ого! *(Усміхнувся)*. Мав таку радість.

Мирослава. Які жінки вам більше до вподоби: блондинки чи брюнетки?

Журавський. Такі, що не заважають працювати.

Мирослава. А з вами весело, пане Журавський. Іще одне: ви із родини музикантів?

Журавський. Не знаю.

Мирослава. Та ні, серйозно?

Журавський. Серйозно не знаю. Я виховувався у дитячому будинку.

Мирослава. Пробачте... *(Зазирає до блокнотика)*. Як вам канадський сервіс?

Журавський. Що саме?

Мирослава. Ну, як улаштовані?

Журавський. Дякую. До канадського сервісу претензій не маю.

Мирослава. А до чого масте? *(І зразу ж)*. Скажіть, ви змогли б закохатись в іноземку?

Журавський *(удас, що напружено думас)*. Тільки із соцкраїн...

Мирослава *(спантеличено)*. А з капіталістичних?

Журавський. Пізано в світі!

Мирослава. Знову розігрусте? А що нам тут у нас найбільше впаде в око?

Журавський. Парадокси.

Мирослава. Наприклад?

Журавський. Ну, ось наприклад... Такі у вас тут чарівні кореспондентки і такі у них запитання! (*Лазідно*). Панно Мирославо, може, нам краще піти десь випити кави?

Мирослава. Хай уже... після зустрічі.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Обстановка першої картини. Дейчак, зашнурований фартушом, сервірує довгастих низенький столик, що попід стіною. То входить із чимось, то виходить. На столику — кілька тарілок з мініатюрними бутербродиками-канапками. Серед пляшок із тонізуючими напоями вирізняється гранчаста пляшка віскі. Біля вікна у кріслі сидить Богдана.

Богдана. Підріж іще чогось... сиру, ковбаси. Дивись, не вистачить.

Дейчак. Вистачить. Не наїдатися ж вони сюди прийдуть...

Богдана. Ну, ради такого гостя... Запросить — і не пригостити?

Дейчак (*уловивши докір*). Для чого ти? Хіба мені нікода? А ти гостеві сама подай. Набери в тарілку скільки їй чого треба і піднеси... як господиня.

Богдана. Не зможу, Григорію...

Дейчак (*підходить до Богдани, дивиться їй в очі*). Ну, що ти собі в голову вбила? До чого тут твоя дитина і цей музикант?

Богдана. Прізвище однакове... ім'я... і вік такий. Скільки б ти йому дав?

Дейчак. Звідки я знаю? Сорок років вірила, що загинув... і на тобі!

Богдана. А мертвим його я не бачила. Не бачила мертвим!

Дейчак. Так люди бачили! Ну подумай: хто б оце став говорити матері про смерть сина, якщо він живий? Викинь із голови, не муч себе... Мене якраз інше непокоїть: не проінохала б поліція...

Дзвінок.

(Стривожено). Чужий хтось чи свої?

Богдана (незадоволено). Відчини — побачиш.

Дейчак заглядає у вічко. Затим відчиняє. На порозі — Северин Кросно. В руці коробка з пляшкою. Дейчак застиг на місці, заступаючи Кросно дорогу.

Кросно. Низько кланяюся, пане Дейчак. (Памагається обійти Дейчака). І вам, пані Богдано. (Дейчаку). Впускайте і нічого не бійтесь.

Богдана. А чого нам у себе вдома боятися?

Кросно. Тепер боятися треба скрізь — і вдома, і не вдома. Моя дружина каже: «Береженого бог береже». В газеті он читали?

Богдана. Про що?

Кросно. Як молоде подружжя Томсонів, антекарі, лягло спати живе й здоровісіньке, а вранці знайшли їх у ліжку із зашморгами на пнях. А я до вас... (піднімає вгору коробку) не впорожні!

Богдана. З якої нагоди, пане Кросно? Ніби не знаєте: не вживас мій чоловік.

Кросно (киває на столик). А це що? Не захоче сам — інших пригостить. Музиканти, по собі знаю, не проти того, щоб пригубити... Для чого ж тоді жити?

Дейчак. Які музиканти, пане Кросно? Про що говорите?

Кросно. Заспокойтесь, пане Дейчак. Не сам я... Мене запрошено.

Дейчак. Куди запрошено й чого? Син ось із невісткою мають навідатись... давно не провідували... Ви щось наплутали.

Кросно. Ой, пане Дейчак! Я не проти обережності. Світ такий, що дивись та оглядайся. Але ж остерігатися того, хто навчав колись вашого сина на бандурі грати... і якому вані син показує всі свої композиції? Проговорився мені пан Ярослав про сьогоднішню вану зустріч. А я, вибачайте старого, взяв і напросився! Як тут відмовити вчителю! Ай музикант! Моя дружина, на що вже причіплива, а й та сказала: «Найвища кляса!»

Дейчак (*веселішає*). Так би й казали, пане Кросно. Ласкаво просимо.

Кросно (*ставить пляшку на столик*). Мій пай. Скоч віскі. 8 долярів і 15 центів.

Дзвінок. Дейчак підходить до дверей, заглядає у вічко і жахається.

Богдана (*помітивши*). Поліція?

Дейчак. Ярослав із Кучмою...

Богдана. Тараском?

Дейчак. Із старим. Макогона тільки бракус!

Богдана. Нещасна він людина, той Кучма. Чого ти його так боїшся?

Кросно (*наспівує*). Де Гаврилю Кучма, там не буде скучно...

Дейчак, повагавшись, відчиняє. Входить Ярослав і Кучма. У Ярослава під пахвою тека з нотами.

Кучма. Мос панування, панове. (*Упізнає Кросна*). Добродій Кросно? (*З іронією*). І ви тут?

Ярослав цілує матір.

А як же ваше незалежництво? Потрошку порушусмо?

К р о с н о. Що ви, пане Кучмо!

К у ч м а. Чого ж тутечки?

К р о с н о. Спасителя свого... папа Дейчака зайшов провідати. Якби не він, чи й топтав би я ряс сьогодні?

К у ч м а. Топчіть, пане Кросно, топчіть, та не брешіть.

Я р о с л а в. Панове, годі лукавити. Обос ви тут через одну okazію. Але вельми просимо: ніхто не повинен знати. (*Дейчаку*). Все о'кей, тату. Папа Кучму запросила Мирослава, а я — дорогого мого вчителя. Гарантія!

Д е й ч а к. Отож... Отож... Вже й не знаю, хто тут господар.

К р о с н о (*до Богдани*). Моя дружина вас на концерті не бачила. Перенитус, як ся масте?

Б о г д а н а. Яке вже у нас здоров'я...

Д е й ч а к. Підстрибувати — не підстрибусм, але ще крутимось-вертимось.

Дзвінок. Ярослав ідо відчипяти. Входять Мирослава і Журавський. Кросно і Кучма встають.

М и р о с л а в а. Доброго дня, панове. (*Відрекомендовус Журавського*). Наш гість. Композитор Журавський. Пані Богдана Дейчак. Господиня дому. Пан Григорій Дейчак. Господар.

Ж у р а в с ь к и й (*уклоняється Богдані*). Дуже приємно. (*До Дейчака*). Радий знайомству, Григорію...

Д е й ч а к (*підказус*). Андрійовичу.

М и р о с л а в а (*відрекомендовус Ярослава*). Дейчак молодший.

Я р о с л а в (*подає руку*). Ми вже знайомі.

К р о с н о. Нагадую: Северин Гурович Кросно. Мав честь піднести вам жоржини... з власної грядки.

Журавський. Як же, пам'ятаю.

Кучма (*відрекомендовується сам*). Кучма... Гаврило.

Журавський. А по батькові?

Кучма. В українців по батькові не прийнято. Це від росіян пішло.

Журавський. Чого ви так, пане... про росіян? Ось я імені рідного батька не знаю. А по батькові мене — Олексійович... на честь мого вихователя інваліда Вітчизняної війни Олексія Івановича Хромова.

Дейчак. Пане Кучмо, не так починаємо. Запрошуйте гостей сідати. Сідаймо й самі. Максиме Олексійовичу, на цьому диванчику вам буде зручно?

Журавський. Цілком.

Мирослава (*відводить Ярослава вбік*). Поліцейська машина за нами вченилась. Гадаю, не випадково.

Ярослав (*спантеличено*). Що ж робити?

Мирослава. Нічого. Нікого не вбивасмо, не грабуємо...

Ярослав. Павіщо ж тоді сказала?

Тим часом Журавський підійшов до рояля. Вдкривас кришку, проводить рукою по клавішах.

Журавський. Хороший інструмент.

Кучма. Дорогий.

Кросно. Скільки коштує?

Дейчак. У кредит брали. Для сина.

Кучма. У нас так. І чорта можна у кредит взяти. Благодать!

Кросно. Спробуй тільки потім сплатити.

Мирослава. Панове, у нашого гостя обмежений час. За три години літак.

Богдана. Вже відлітає? До краю?

Мирослава. Міністерство культури влаштувало панові Журавському тижневу поїздку по Канаді.

Дейчак (*показує на столик*). Панове, пригортайтесь і почнемо розмову.

Усі, крім Богдани, встають, підходять до столика, накладають собі в тарілки страви. Дейчак наливає в чарки. Повернувшись на свої місця, випивають, закушують.

Дейчак (*оглянувши присутніх*). Вітасмо вас, пане Журавський, у нашій хаті. Ми, що зібралися тут, дуже раді вашому успіху... правильніше б сказати, тріумфу. Громи війни роз'єднують народи, а музика зближує. Бачив у залі круг себе схвилювані обличчя. А де розчуленість, там добро, там сердечність. Пишасмо, що на Україні таланти не переводяться. Мій син теж музикант. Умови у нас інші... Талантам пробиватися важче.

Пауза.

Нічого не вдієш... На цій землі, за тисячі миль від краю, судилося нам жити й помирати. Глибоко зворушені, що маємо щастя побути з вами в товаристві... почути з перших уст, що за життя тепер на Україні, що радус вас і що, можливо, бентежить.

Мирослава. Прошу, панове, питайте.

Ярослав. Пане Журавський, ваше враження від Канади?

Журавський. Про враження говорити ще рано. Нічого, по суті, не бачив, крім моїх слухачів. Щиро зізнаюся: я дуже хвилювався. За кордоном сюїта виконувалася вперше. В нас у Києві вона нібито прозвучала. Але ж то вдома. Там, як кажуть, і стіни допомагають. А тут — інший світ. Але, як бачите, наче обійшлося...

Мирослава. Невже всі ці дні ви просиділи в готелі і нічого не бачили?

Журавський. Чому ж? Виходив. Першого дня по приїзді уклонився Кобзареві, квіти поклав до його підніжжя.

М и р о с л а в а *(радісно)*. Ви бачили нашого Кобзаря?

Ж у р а в с ь к и й *(здивовано)*. Вашого? Чому вашого?

М и р о с л а в а. Бо такі наші!.. Ми теж українці.

Ж у р а в с ь к и й *(з посмішкою)*. Задача, пані Мирославо! Не зразу й розв'яжеш... Як же тоді його поділити?

К р о с н о. Та він уже давно поділений. Нам — «Рече та стогне», а вам — «Дніпр широкий». Хіба не правда?

Ж у р а в с ь к и й *(сміється)*. Це вже занадто, Северине Гуровичу.

К р о с н о. Нічого не занадто. Наревілись, настогнались...

М и р о с л а в а *(з гнівом)*. Коли відкривали пам'ятник, люди від радості себе не тямилі... Наш батько вознісся над Канадою.

Ж у р а в с ь к и й. Вознісся?.. Але ж той, хто не корився ні царю, ні його сатранам, у вас на постаменті сидить зневірений, нещасний, горем убитий. Чому він такий? Чи не свою долю вилілював скульптор? Вам не доводилось бачити пам'ятники Кобзареві в Києві, Харкові, Москві, паризі, в Палермо, що біля Торонто? Про ті можна сказати: вознісся.

Мирослава кулею зірвалася з місця. Кров ударила їй в обличчя.

М и р о с л а в а. Ви сподівалися, мабуть, що він встане й низько вам уклониться? А він, бачите, не зробив цього, не удостоїв вас такої честі! *(Сідає на стілець, подалі від Журавського)*.

Пауза.

На обличчях присутніх — ніяковість. Такого повороту ніхто не чекав.

Журавський *(спокійно)*. Погапої ви думки про Тараса Григоровича. А знасте, він, може, й підвівся б... Підвівся б, щоб привітати кожного, хто боронив його землю від фашистського звіра, кров проливав на ратному полі. Скільки їх полягло за неї, в тому числі й мій батько. Уклонився б, Мирославо, кожному, хто піднімав Україну з руїн і хто нині не шкодує сил і здоров'я, аби розцвітала вона в братньому колі народів наших...

Мирослава втушила погляд у підлогу.

Деїчак. Питання, по-мосму, з'ясовано. *(Доливає чарки)*. Прошу, панове.

Ніхто не зважається порушити мовчанку.

Журавський. Питайте, будь ласка. Що кого муляє?

Кучма. Таки муляє... Добре сказано. Гаразд. Тоді чи є українська армія?

Журавський. У нашій країні, як відомо, одна армія. Не російська, не українська, не грузинська, а Радянська. Багатонаціональна. А вам — подай окремо ще й українську... Згадайте лишень другу світову війну. Яка із національних армій — польська, французька, грецька чи якась інша вистояла проти гітлерівської павали? Яка?

Кросно. Шяка, брате-товаришу. Крім совітської...

Журавський. Крім Радянської... *(До Кучми)*. Чи, може, не згодні?

Кучма. Ви музикант чи комісар? Вас недаремно сюди послали.

Деїчак. Пане Кучмо, не для того зібралися, щоб ображати одне одного.

Кучма *(випуваю)*. Не втримався, добра б мепі не було!

Деїчак. Панове, прошу пригощатися.

Усі встають, підходять до столика. Дзвінок. Ярослав поглядом запитус батька — відчиняти чи ні. Знову дзвінок. Не встиг Ярослав прочинити двері, як Спницький уже посеред хати.

Я р о с л а в. У чому справа? Що вам потрібно?

Спницький. Я до пана доктора... Рятуйте! Помираю! Задуха! *(Падас в крісло, непритомніс)*.

Всі замізли. Після секундної паузи Дейчак підходить до Спницького, бере його за руку, мацас пульс.

Дейчак. Вставайте! Ідть звідси, пане Спницький! І скажіть свосму Мекінгу, що він не за тих нас мас!

Спницький. Не чую і чути не хочу, про що ви тут говорите, пане Дейчак, пане Кучмо, пане Кросно. Це зовсім мене не обходить. *(Схоплюсться, підбігас до столика, наливас віскі у фужер)*. Є речі важливіші, ніж групові інтереси. Щасті вам, товаришу Журавський, у ваній мандрівці! *(Випивас. До Богдани)*. Ласкаво прошу пробачення, господине, за мій візит. Красуні Мирославі Козуб — многії літа! *(Вибігас)*.

Тривала пауза.

Я р о с л а в. Не дивуйтесь, пане Журавський. Ви в Канаді.

Кучма. Чорті й що! Завжди його носить де не треба...

Кросно. Між іншим, із вашої компанії, пане Кучмо.

Я р о с л а в *(підходить до матері)*. Матусю! Тепер бачиш, який він, маестро Журавський! *(До Журавського)*. Моя мати над усе любить українську музику. Так чекала вашого концерту, а послухати не довельсь. Раптом занедужала.

Богдана. Ярослав правду каже. Я народилась на Україні. Жила там до двадцяти двох років. *(З гір-*

кою усмішкою). Ви знаєте, у нас тут немає солов'їв. І просто на землі не посидиш. Земля тут вогка. Оце захворіла і думаю: чи їй доведеться ще посидіти на моріжку, соловейка послухати? Боже, скільки ж їй було у нашому вишняку! Спасибі, що завітали. Це для мене така радість!..

Журавський (дивиться на годинник). О! Я ще встигну щось зіграти для вас...

Голося: — Просимо...

— Раді послухати...

— Якщо ваша ласка...

Журавський сідає до рояля, на мить замислюється. Бере акорд. Починає імпровізувати. Спершу тихо. Потім гучніше й рішучіше. Музика ллється напрочуд світла й прозора. Проте дедалі вона набирає все більшого драматизму. Богдана підводиться з крісла. Поволі іде до рояля, спирається на нього так, щоб бачити обличчя Журавського. На її очах сльози. Дев'ять, закам'янівши, спостерігає за дружиною. Раптом музика уривається. Журавський встав, підходить до Богдани.

Журавській. Дякую, пані Богдано. Ви вмієте слухати. (Цілує їй руку). А тепер — пора. (Озирається). Де ж це моя провідниця?

Тільки зараз усі помітили, що Мирослава зникла.

Ярослав. Таки немає... Це на неї схоже. Ще їй не таке може встругнути. Нещодавно графиня обстїла свого редактора розбила.

Журавській. Чого раптом?

Ярослав. Перед вашим приїздом, знаєте, дехто із землячків заходився був ваші виступи дискредитувати. Мирослава розгнівалась і написала фейлетон. Редактор, як і слід було чекати, відхилив. Тоді Мирославця бомбою влетіла в кабінет, вхопила графиню з водою і трахнула ним об стіл... (Сміється). Залила водою його передовицю. Ну, редактор, звичайно, ви-

гнав її з кабінету, а потім — і з газети... Не турбуйтеся, ми одвеземо вас в аеропорт.

Дейчак. Сядьмо, напове, перед дорогою і помовчім.

Кросно. Одне тільки слово. *(До Журавського)*. Після того як радянці першими в космос вискочили, друзів у вас по всьому світі ой-ой скільки!.. А для таких, як я, вивезених сюди в малолітстві, ваш приїзд, брате-товаришу, справжнє свято. Коли англіки після концерту обступили вас, руки вам тиснули, я стояв збоку і плакав. Від гордості. Хай знають, якого ми роду і на що здатні. Не тільки ліси корчувати, у майнах вугілля і руду довбати, залізниці крізь петрі прокладати, пшеницю у преріях вирощувати, а й музику творити.

Дейчак. Запізнюємось, пане Кросно...

Кросно. Сідайте собі й мовчіть. *(До Журавського)*. Брате-товаришу, дорогий музиканте! Ви вдихнули в нас віру, що Україна не загине, якщо народжуються там отакі Журавські. І що б пані макогони не казали... *(Озирається)*. Все, брате-товаришу, висловився за себе і за дружину. А тепер сідаю і мовчу...

Дейчак. Сидіть і мовчіть. А ми поїхали...

Журавський *(Богдані)*. Одужуйте швидше. А тьохкання соловейка я обов'язково запишу і вам пришлю. *(Вклоняється Кучмі і в супроводі Дейчаків виходить)*.

Кучма. Якщо такі по світах роз'їжджатимуть, то завоюють і так... без війни.

Вбігас Ярослав. Забирає свою теку з потами.

Ярослав *(до Богдані)*. Мало не забув... Хай хоч у літаку перегляне. До Ріджайни година льоту. *(Швидко виходить)*.

К р о с н о *(кинувся вслід)*. Зачекайте, Ярослав. І я слівце про вас замовлю.

К у ч м а. Ну й музикант! Ти йому так, а він тобі — ось так. І його зверху.

Пауза.

Вирішив пожити ще трохи й подивитись, як Совіти мирними засобами світ завоюють.

Б о г д а н а. Де ви це взяли?

К у ч м а. Не кажіть. Якщо такі музиканти по світах роз'їжджатимуть, все можливо. І що тоді я зі своїми гріхами?

Б о г д а н а. Покастесь — може, й простять.

К у ч м а. Якби ж і вони так думали, як ви. Якось розказував — пам'ятасте? — як Біломорський канал копав. Не йдуть ваші золоті слова з думки.

Б о г д а н а. Які слова?

К у ч м а. Добре діло, сказали, робив. Таки правда, якщо подумати. Єдине добре діло і те, коли був засуджений. Норму перевиконував. До строку на волю випустили. Життя мудре, та ми не дуже... Самі собі шкодимо, самі себе на голгофу сироваджусм. А чому? Бо в людині дідько сидить. Він і крутить цею.

Б о г д а н а. Це ви про кого? Про Макогона?

К у ч м а. У нього їх сто — й не менше. Світом захотів правити! Права на мовчання домагатися! Не ірод, га? Вигулькне в парламенті, ось побачите. Того підноять, того підкупить...

Лунас дзвінок. Потім — другий, третій. Богдана намагається встати, але Кучма випереджає її.

К у ч м а. Я відчиню, націматко, та за одним рипом і сам піду. Всього вам доброго. *(Іде до дверей, відчиняє)*.

На порозі — М и р о с л а в а.

(З докором). Нікуди не годиться! Так зігнорувати товариством... Ой, панно Мирославо! Панно Мирославо! Не бути вам за моїм Тараском!

Пауза.

Часом не дізналися, де він?

М и р о с л а в а. На залізниці працює. Казав, на дорогу до тітки заробляє.

К у ч м а. А батька-матір не згадував? *(Махає рукою, сумно)*. А-а... *(Іде)*.

Мирослава сідає на канапу, закриває обличчя руками.

Б о г д а н а. Де ж ти була поділася? Куди зникла?

Мирослава мовчить.

(Стривожено). Мирославцю, що з тобою?

М и р о с л а в а *(не зразу)*. Повелася, як перозумне дівчисько... Ніколи не було так соромно. *(Поривчасто)*. Зрозумійте, паніматко: я повинна вибачитись, порозумітись з ним. Або порозуміюсь, або переді мною прірва, в яку полечу сторч головою.

Б о г д а н а. Ти часом не закохалась?

М и р о с л а в а *(паленіє)*. Тут плакати хочеться, а ви...

Б о г д а н а. Давай, Мирославцю, удвох поплачемо. Мені теж хочеться. Такий уже день сьогодні...

М и р о с л а в а *(здивовано)*. А вам чого?

Б о г д а н а. Сама не знаю. Може, того, що сама й сама...

М и р о с л а в а. Ріднейка моя! *(Думаючи про своє)*. Я розізлилась. Чому він такий різкий і категоричний? Лише людина, певна своєї правоти, може так триматися. А зростав без батька й матері...

Б о г д а н а. Звідки знаєш?

М и р о с л а в а. Сам розказував... як до вас їхали. Батько загинув на фронті, а мати — не знає де.

Богдана похитнулася. Але одразу опановує себе, намагаючись не видати хвилювання.

(Помітивши). Що з вами, панімачко? Стомилися?

Богдана. Весь день сьогодні якийсь... Не знаю, що зі мною.

Мирослава. А ви приляжте. Давайте я допоможу. *(Оглядається).* А де ж пан Дейчак?

Богдана. З Ярославом повіз гостя в аеропорт.

Мирослава *(з досадою).* Стільки чекати!.. *(До Богдани).* Ні, я їду... сеї хвилини.

Богдана. Куди?

Мирослава. В аеропорт. Може, застану ще. Він не повинен нікуди їхати, поки ми не порозуміємось.

Входять Дейчак і Ярослав.

Ярослав. Посадили в літак... *(До Мирослави).* Дезертирка! Таке втнути... *(Дивиться на годинник).* За півгодини буде в Ріджайні. Мамо, він узяв мої поти... *(До Мирослави).* До речі, тобі вітання.

Мирослава *(спаленівши ще дужче).* Від кого?

Ярослав. Від Журавського. Дивувався, чого ти зникла кудись. Йому здавалося, що ти будеш основним опонентом. На жаль, каже, цього не сталося.

Мирослава. На жаль?

Ярослав. Угу. Так він сказав. З цікавими жіпками, каже, цікаво їй дискутувати. Спитав, між іншим, про напрям твоєї газети.

Мирослава. Що відповів?

Ярослав. Те, що с.

Мирослава. І про графни?

Ярослав. Брехати не став.

Мирослава. А він?

Ярослав. Промовчав.

Пауза.

Зате, коли я розказав, яке враження він справив на канадське жіноцтво, сміявся, як дитина.

Мирослава. Вперше чую. Яке ж?

Ярослав. Одна англічка, яка сиділа переді мною, піснула під час концерту своїй подрузі: «Мала б за честь, якби мої черевички опинилися в нього під ліжком».

Мирослава *(різко)*. Так подіяла на неї музика? Яка гидота! Нічого не скажеш, чисто по-англійськи. *(Повертається до Богдани, цілує)*. Прощайте, любі мої Дейчаки! *(Виходить)*.

Ярослав *(услід)*. Що це з нею?

Богдана. Те, що й з усіма вами. Хіба не бачу: сьогоднішня зустріч сколихнула всіх вас. *(Неспроможна приховати радості)*. Яка я щаслива, господи! *(Силкується встати)*.

Дейчак бере Богдану під руку, веде до спальні. Ярослав підходить до рояля, натискає на клавіші, памагаючись, очевидно, повторити мелодію, яку ще недавно грав Журавський.

Дейчак *(повернувшись)*. Слухай, Ярославе... *(Понизивши голос)*. Не можеш навіть уявити!

Пауза.

Твого старшого брата, який загинув дитиною,— звали Максимом. Як і Журавського.

Ярослав. Мало чого... Ти хочеш сказати...

Дейчак. Нічого я не хочу сказати. Але чого в світі не буває. Після війни стільки мерців воскресло!.. Тисячі різних випадків...

З а т е м н е н н я .

КАРТИНА П'ЯТА

Кімната в готелі. Рояль. Над ним — картина, на якій намальовано напівроздягнутому жінку. Столик. Телефонний апарат. Вечірні сутінки. Входить Журавський. Умикає світло. Ставить чемодан. У руці в нього конверт.

Журавський *(розпечатус, читає вголос)*. «Шаповний пане Журавський! Ми з Вами ніколи більше не побачимось. Я так вирішила... *(Перегортає сторінку, знаходить у кінці підпис, усміхається. Знімає плац, кидає на спинку крісла, читає)*. Я так вирішила. І саме тому прошу вибачити мені за мою поведінку у Дейчаків. Виною — моя одвічна нестриманість. Тут уже нічого не вдієш. Але знайте: Ваша поява була смолоскипом, який перетворив у сяйво мою душу. Я була б безмежно щаслива, якби Ви без найменшого упередження відобразили у своїх творах хворобливий стан людини, викинутої жорстокою стихією за межі Батьківщини». *(Відривається від листа, задумується)*.

Дзвонить телефон. Журавський неохоче бере трубку.

Журавський. Слухаю.

Голос у трубці. Я повинна вас бачити. Негайно.

Журавський. Хто ви?

Голос у трубці. Ваша знайома. Журналістка Мирослава.

Журавський. До ви?

Голос у трубці. Тут, на долині.

Журавський. Де-де?

Голос у трубці. Внизу. У вестибюлі. Можна до вас?

Журавський. Спробуйте. *(Кладе трубку. Проводить рукою по щоці, швидко дістає з чемодана*

електробритву, починає голитись. Очима дочитує листа).

Стук у двері.

Прошу, заходьте.

Мирослава (ввійшовши). Вибачте, що так пізно. Хотіла перестріти біля готелю. Запізнилась. Маю сказати вам...

Журавський. Сідайте, Мирославо. А я оце одержав вашого листа... *(Ховає бритву).* Шкодную — і дуже! Не думав, не гадав, що мій приїзд завдасть вам стільки турбот...

Мирослава. Про що ви?

Журавський. Як же. Про ваші непристимості.

Мирослава. А саме?

Журавський. Про ваші непристимості в редакції...

Мирослава. Це вам Ярослав наплів. Хто його просив? І ви гадаєте, що це через вас?

Журавський. А хіба ні?

Мирослава. Забагато берете на себе. Вас іще й близько тут не було. Ми свої рахунки зводимо...

Журавський. Стійте, стійте... Але Ярослав нічого не говорив такого, що могло б вас образити. *(Засміявся).* Навіаки, він захоплюється вами. Не кожен графіном об стіл свою правду доводить...

Мирослава (незадоволено). Створили легенду! Базікало ваш Ярослав. А ви заспокойтесь, я без роботи не сидітиму.

Пауза.

Він подобається вам, Ярослав?

Журавський. Милій і, по-мосму, не без хисту. Сподобались його роботи. Не всі, правда. Але ось у нього є пісня... *(Дістає з чемодана Ярославову теку).* Вона мене просто захопила. Маю намір про-

сити, аби дозволив мені забрати її з собою в Київ.
Ага... Ось вона. *(Розкрив поти, починає награвати).*
Поти читаєте?

М и р о с л а в а. Дівчинкою співала в церковному хорі.

Ж у р а в с ь к и й *(бере акорди, наспівує).*

Як давно, як давно
У розлуці минають години.
Чужино, чужино,
Не заміниш мені України.
Не розвіять жалю...

(Запнувся, видно, не може розібрати слів).

М и р о с л а в а *(підказує).* Не розрадити тугу безкраю.

Ж у р а в с ь к и й *(підняв брови).* Звідки знаєте?
Ярослав показував?

М и р о с л а в а. Ні. Пісню я чую вперше. А цього вірша написала я. *(Читає).*

Не розвіять жалю,
Не розрадити тугу безкраю.
Я ловлю, я ловлю
Кожну вістку з далекого краю.

Ж у р а в с ь к и й. Ви були на Україні?

М и р о с л а в а. На Україні? Навіть не уявляю, яка вона.

Ж у р а в с ь к и й. І багато вас таких у Канаді?

М и р о с л а в а. Яких таких?

Ж у р а в с ь к и й. Українців, що не уявляють, яка Україна.

М и р о с л а в а. Немало. Зате сентимент у нас до неї сильніший, ніж у вас. Почуття до рідного краю гостріше в того, хто далеко від нього. Так мама моя говорить.

Журавський. Правду говорить. Уже й сам відчуваю. І з кожним днем все сильніше.

Далі наспівують разом.

Освіти, освіти
Мою душу, повиту журбою.
Ти прости, ти прости
За розлуку, мій краю, з тобою.

Журавський. Ви дружите з Ярославом?

Мирослава. З дитинства. Ми навіть хотіли побратися.

Журавський. І чому не побралися?

Мирослава. На моє щастя, я познайомила його з Емілією, своєю подругою. Вона моментально оженила його на собі.

Журавський. Чому ж на щастя?

Мирослава. Тому, що, як потім виявилось, я його не любила. Тоді я взагалі не знала, що таке справжня любов.

Журавський. А тепер?

Мирослава. Що тепер?

Журавський. Тепер знаєте?

Мирослава. Починаю здогадуватись.

Пауза.

Але, як видно, невчасно.

Журавський. Невчасно?

Мирослава. Так. Жила собі на світі й жила. Був у мене здоровий глузд, залізна логіка. Я керувалась ними. А тепер...

Журавський. Чому такої настрої, панно Мирославо? Що з вами?

Мирослава (з викликом). Будь ласка, не так офіційно. Хоч тут... сьогодні... певже не розумієте? Ми можемо бути самими собою?

Журавський. Аякже. Справжність робить людину людиною. Так каже моя дочка.

Мирослава *(не зразу)*. Скільки їй?

Журавський. Шістнадцять. Знаєте, що попросила привезти з Канади? Який сувенір?

Мирослава. Мабуть, джинси? На них сьогодні звихнувся весь світ.

Журавський. Не вгадали. Ноти індіанських пісень. На шкільній олімпіаді хоче здивувати своїх друзів.

Мирослава. Я роздобуду для неї. Брат Емілії учительос в резервації.

Пауза.

І мати в неї співачка?

Журавський. Мати?

Мирослава. Ну так... Дружина ваша.

Журавський. Була.

Мирослава. Була? Чому була? Розлучилися?

Журавський. Гірше...

Мирослава. Ой, даруйте...

Журавський. Та ні, досить банальна історія. Наталка лишилася зі мною. Ми з дочкою великі друзі. *(З гордістю)*. І, знаєте, майже одиодумці. Тепер не часто таке трапляється.

Мирослава. Кажете, шістнадцять? І давно без матері?

Журавський. Нічого... Я з трьох років без матері. До того ж сама вибирала, з ким їй жити.

Мирослава. То скільки ж вам було, як війна скінчилася?

Журавський. Близько семи.

Мирослава. А вамі батьки?

Журавський. Скрізь розшукував... Тисячі Журавських — і жодного родича.

Мирослава. В Канаді немало таких, що на Україні вважають їх загиблими.

Журавський. Тільки по мати. Якби жива була, озвалася б. Чого їй від мене ховатися? (*Подивився на годинник*). Так можна й без вечері лишитись. Нумо лишень спустимося, як ви кажете, на долину. Там ресторан... з люксовим канадським сервісом.

Мирослава. Не заперечую. (*Встає*). А яка вона з себе? Зовсім не пам'ятасте?

Журавський. Мати? (*Усміхнувшись*). Найкраща в світі... (*Виходять*).

Затемнення.

Заналюється світло. У кріслі, спершись головою на руку, сидить Журавський. На колінах — тека з нотами. В руці олівець. Дзвонить телефон. Раз, другий. Журавський схоплюється, бере трубку.

Журавський. Алло! Слухаю.

Голос у трубці. Даруйте, Максиме Олексійовичу. Не розбудила вас?

Журавський. Розбудили. Спасибі. Заснув просто в кріслі. Звідки ви?

Голос у трубці. З дому. Вірніше, від друзів. Скажіть, будь ласка, як звали вашу матір і скільки б оце було їй років?

Журавський. Звали мамою. А скільки було б років... Зачекайте. (*Прикидає*). Напевне, за шістдесят.

Голос у трубці. Гарзд. А тепер прохання до вас. Пообіцяйте, що виконасте.

Журавський. Якщо під силу...

Голос у трубці. Цілком.

Пауза.

На вашому столику, на правому боці від телефону, лежить розмальована рекламка. Бачите?

Журавський. Одну хвилинку. *(Бере)*. Так. Вона в моїй руці.

Голос у трубці. Що на ній намальовано?

Журавський. Двос симпатичних людей, чоловік і жінка. Обос тримають біля вуха телефонну трубку і мило усміхаються одне одному.

Голос у трубці. А що написано?

Журавський. Зараз... *(Читас)*. Гів смайлз екрос майлз.

Голос у трубці. Розумісте чи перекласти?

Журавський *(перекладає)*. Даруйте усмішки крізь відстань.

Голос у трубці. Файно. Уявіть, що це ми з вами. Зробіть і мені таку ласку... Усміхніться, якщо можете.

Журавський. А побачите як?

Голос у трубці. Досить того, що відчую.

Обличчя Журавського розпливається у невимушеній дитячій усмішці.

Голос із трубки. Дякую. А тепер відпочивайте. Хай присниться вам рідна матінка! *(Чути зумер)*.

Журавський тримас в руці трубку, й усмішка довго не сходить з його обличчя.

Затемнення.

КАРТИНА ШОСТА

Обстановка другої картини. Ресторан «Калиновий затишок». По кутках миготять свічки. Під стелею, як на свято, розвішані гірлянди. На естраді — оркестр. Звучить музика. Двос дівчат, одягнених так само, як і в другій картині, речетирують танець. За столиками — нікого. Лише Ковальський розташувався біля помосту, спостерігає за дівчатами. Закінчивши речетицію, дівчата сходять з помосту.

Ковальський *(плече в долоні)*. Славно, славно, дівчатка! Екселент! Танок зачаровус... А з стриптизмом що? Чому б і його не проречетирувати?

Перна дівчина. Потерпите, пане професоре. Банкет почнеться — тоді...

Ковальський. Ну й вигадав же містер Мекінг: український стриптиз! Ніяк не можу докопатися: яка різниця між стриптизмом звичайним і українським?

Перна дівчина *(на повному серйозі)*. При звичайному ми роздягасмоє зовсім, а при українському лишасмо на головах віпочки з польових квітів.

Ковальський *(здивовано)*. І все? *(Показує на груди)*. А тут? Як і при звичайному?

Друга дівчина *(хихикнула)*. І тут, і там...

Ковальський. Дуже мило... *(Погирає руки)*. Подивимось, подивимось. Ці віпочки принесуть Мекінгу чималі долари!

Друга дівчина. А чи подобас стриптиз вашій ученості?

Ковальський. Чому ж?.. Жіночі принади возвишають душу. Це й історія підтверджує. Візьміть хоча б древніх греків або римлян. Вони поклонялися наготі. Обожнювали тіло. Я особисто не раз висловлював цю ідею. Казав і казатиму: у вільному світі це ненормальність і навіть злочин, ховати ваші чари від нашого ока.

Перна дівчина. Може, накажете ходити по вулицях голими? Щоб возвишати вас?

Ковальський. Наказав би, але не всім...

Друга дівчина. Жінці своїй заборонили б?

Ковальський. Моїй дружині не можна роздгатись. Здискредитус ідею. Тільки таким тепдітним, витонченим, як оце ти.

Друга дівчина (*регоче*). О, пане Ковальський! Тоді ви сьогодні мій. Так і знайте.

Ковальський. Не лякай, дитинко. Я вже нічий. У мене режим. Діста. (*Декламус*). «Минула молодість моя на опішнянських перелазях...» А стриптизом з віпочками... охоче потінусь.

З вулиці вбігає Третя дівчина.

Третя дівчина. Виступає шеф! (*До подруг*). Дайте мені щось ковтнути! Захекалась... Там таке діється! Шикарний мітинг! Наро-о-оду! І в сквері, і за огорожею... І всі такі збуджені! (*Паднула із пляшки кока-коли*). Шеф також. Його просять до слова, а він як сам не свій...

Перша дівчина. Перелякався?

Ковальський. Йому якраз нема чого хвилюватись. Діло певне.

Третя дівчина. А хвилювався... Я його перехрестила, поправила краватку і провела аж до естрадки... А сама сюди. Бігом. Поки перевдягнусь, буде вже тут. (*Вибігає*).

Ковальський. Виступить! Горлянка в нього добряча, напорошуй вуха та слухай!

Перша дівчина. А ви, пане професоре, чого з нами? Чому не слухаєте?

Ковальський. Ось тобі й на! Чого мені його слухати? Це ж я ту промову писав...

Синицький (*з'явившись у дверях*). Усе готово? Мітинг ось-ось скінчиться.

Ковальський. А ви хіба звідти?

Синицький. Голова тріщить, як по луске...

Ковальський. Не просихасте, пане Сницький? Не бережете себе?

Сницький. Не просихаю. А чого? Щоб комари не душили. Наконмарився, господи... даї пікуди!

Ковальський. Що з вами?

Сницький. Хто сприяє агенту завойовувати симпатії серед наших членів і членкинь?

Ковальський. Ну, хто? Хто?

Сницький. Наші провідники. У тому числі й ви, пане Ковальський. Ухвали приймаєте, а не викопугте. Де ж вона, та бомба? Чому не вибухнула? Або підпалили хоч одного любителя совітської музики? Тільки лякати здатні. *(Мрійно)*. Хоч би вікна кому побити!

Ковальський. Піби не знаєте, не велено було.

Сницький. А тим часом він своє діло робить! І багато хто клясе на його червону заразу...

За мить до цього в ресторан увійшов Кучма. Його ніхто не помічас.

Народ же в нас! Одні — ні вашим ні нашим... Такі, як доктор Дейчак. А другі — і вашим і нашим. Такі, як Іуда Кучма.

Кучма *(від порога)*. Пане Сницький, опам'ятайтесь!

Сницький *(обернувшись на голос)*. Подивіться лишень на цього покійника!

Кучма *(піднімас в руці газету)*. Годі вам!

Сницький *(не зважає)*. Мертвяк, мертвяк... А коли йому треба, воскресас. *(До Кучми)*. Може, брешу? Тоді згадайте, пане покійнику, своє рандеву із совітським агентом! За скільки срібняків продався, падлюко? Це тобі так не минеться. Сам у петлю полізеш, Іудо Іскаріотський! Ось дай, боже, дожити до виборів нашого достойника...

Кучма *(махас газетою)*. Доживіть, доживіть... Осьдечки ваш достойник... І ви, розстриго нещасний, разом з ним! Догралися! Домалювалися! Дополітикувалися!

Ковальський *(вихоплює газету)*. Ану, що воно тут нашкрябано? *(Переглядає)*. «Независимки культурних відносин». *(Присів. Читас. Бурмоче, не відриваючись від газети)*. Хто це? Як це? Звідки воно? Хто воно?

Синицький *(заглядає до газети)*. Мирослава Козуб. Просовітська шельма! Та сама красулька-вертихвістка, що з музикантом знюхалась. А газетка чия? *(Повертас)*. Порвіть! Пегайно. Це ж більшовицька зараза! *(Вихоплює газету з рук Ковальського, шмагус)*.

Кучма. Ну це з одним примірником так. А з рештою? А листівки, де все оце англійською перекладено? Ой, пане Синицький!

Синицький. Які листівки? Де ви їх бачили?

Кучма. Там же, на мітингу. Мало не в кожного. Молодики роздають, була б охота брати.

Синицький. Куди ж поліція, в три госнода, дивиться? *(Спересердя)*. Але нехай... Все одно буде так, як містер Мекінг захоче.

Ковальський. І ми з вами також, пане Синицький. І ми з вами. Один у полі не воїн. Що б містер Мекінг робив, якби не моя промова?

З'являється Барильченко. Він не ввійшов, а піби проліз крізь двері бочком. Оглядає присутніх і мовби нікого не бачить.

Ковальський *(до Барильченка)*. Уже?

Барильченко *(прикладас до вуст пальця)*. Тсс... Де він?

Ковальський. Хто?

Барильченко. Макогін.

Ковальський. Хіба ви не разом були?

Барильченко. Разом... А після мітингу — не вгледів. Десь подівся. Ай-ай-ай...

Синицький. Чого айкасте?

Барильченко. Ой гарно почалося!.. І наших повно, і залізничників привалило. Ну, думаю, успіх забезпечено. Ось і Мекінг виходить. Папірця ви-йняв... Краще б не виймав! Зчинилося раптом таке, хоч тікай! Газети і листівки десь узялися. Пішли по руках. Крик... Галас... Ну чисто бунт якийсь! А ваш, пане Кучмо, вилунок забрався на дерево і звідти таке про Мекінга викрикує! А залізничники як засвищуть!..

Кучма (*чи то зрадів, чи то здивувався*). Мій Тараско? Де він там узявся?

Барильченко. Чи не він і залізничників туди затягнув? Виходить, не даром ви його до тітки посилали!

Ковальський. Ну й чим кінчилося?

Барильченко. І слова не дали вимовити нашому достойнику. «Кат!», «Убивця!», «Восиний злочинець!»... Я затулив вуха й сюди... (*Перевівши дух*). Такого кандидата — і прокотили! Ще до виборів. А була б, як я казав, Українця...

Синицький. Казала-мазала... А Макогін? Що?

Барильченко. Ні живий ні мертвий. Стоїть, повітря ханас, як риба...

Синицький. Прогресисти чортові! Їхня робота!

Ковальський. Нічого в історії не пропадає...

Барильченко. Пропало, пане професоре, все пропало... А ще б трошки... і наші в парламенті!

Третя дівчина (*вбігас*). Приїхав! Приїхав хазяїн! (*До оркестру*). Тільки на поріг — починайте.

Оркестранти беруть інструменти, готуються грати. Дівчата на помості шикуються в шеренгу. Тим часом Кучма задкус до дверей з наміром зникнути.

Синицький *(помігивши, заступає Кучмі до рогу)*. Е, ні, добродію. Просимо не поспішати. У нас із вами ще буде розмова.

Входить Макогін. Його ледве впізнати: чуприна скуйовджена, краватка набік, погляд відсутній. Гримить величальна.

Макогін *(у нестямі, до музикантів)*. Мовчать, йолопи! *(До дівчат, що з його портретом на спинах кинулися назустріч з вітальними реверансами)*. А ви чого витріщилися? Кому нупи свої покажете, пилухи продажні?

Третя дівчина *(мало не крізь сльози)*. А я... Схаменись, Дмитрику. *(Обіймас, хоче поправити краватку)*. Хлопчику мій...

Макогін *(грубо відривас її від себе)*. З очей! Кому сказав?

Дівчат як вітром здуло. Решта переглядається, не знає, як повестись.

А ви чого тут?

Синицький. Неділя сьогодні чи не неділя? Самі ж запрошували... *(Виймас з кишені папірця)*. Ось... Переписав, як веліли: хто, де й коли... З вас належить...

Барильченко *(з докором)*. Невчасно, пане Синицький! Тут горе звалилося, а ви...

Синицький. Чого це я? *(Ханас Кучму за комір)*. Ось. Його синок, а не мій, свистів! *(Трясе Кучму)*. Признавайтесь, падло, хто його до Совітів на виучку послав! А тепер, бач, тікати...

Макогін. Тихо, панове, тихо! *(Береться за голову, трагічно)*. Освистали... І кого? *(Підходить до шинкваса, наливає склянку «Смирновської», одним духом випивас)*. Але я ще покажу! Кого не дострі-

ляв — достріляю, кого недовішав — довішаю. Поцади нікому не буде. (*Важко підходить до Кучми*). А з вами, товаришу, ми зараз розберемось...

З а т е м н е н н я.

КАРТИНА СЬОМА

Обстановка першої картини. За вікнами — вогні великого міста. У вітальні — Богдана, Дейчак, Кросно.

Кросно (*збуджено*). Тисячі людей різного віку... Багато молоді... Проїшов з ними аж до магазину Сіменса. А далі — пі тпру ні ну...

Дейчак. Виходить, і ви демонструєте, пане Кросно?

Кросно. Виходить, що так. Ноги не слухаються, а я йду. А які транспаранти: «Або мир на віки, або світ на шматки», «Або сьогодні наша активність, або завтра радіоактивність»... То що, по-вашому, краще — світ чи шматки?

Богдана. Обліпити б тими гаслами стіни всіх парламентів! Хай би провідники та урядовці читали й думали, як жити на білому світі.

Кросно. Наче в моїх думках переночували! І я те саме кажу. А моя: «Не рипайся. Пересидимо. Не таке пережили». Яке там сидіння, коли вся земля заворушилася? Чи, може, хочеш, кажу, щоб земна куля з-під ніг вислизнула? (*Промовчав*). Он Кучми пацадок із транспарантом в руках...

Богдана. Тараско?

Кросно. Віп. Верховодить.

Богдана. А нашого там не бачили? Емілія двічі дзвонила, хвилюється, не знає, де він...

Дейчак. Певно, що там. Якщо Тараско за верховода, де ж нашому бути?

Кросно. Крокус герої попереду з таким виглядом, піби на штурм зібрався. Ну й Славко слідом. Друзяки! Руками мені помахали...

Дейчак. Йому ж дурні витівки того героя дорожчі за спокій хворої матері.

Богдана. До чого тут хвороба? І не дурні це витівки, коли он стільки люду виїшло на вулиці...

Кросно. Ой треба, пане Дейчак, ходити з демонстрантами!..

Дейчак. Чи воно вже пам із вами, пане Кросно, під силу марширувати? У чужій стороні? З такими гаслами на кулі наражатися? А Кучму взять... Він же, як узнас, не переживе. Ніяк не видихас, бідолаха, синової поїздки на Україну, а тут...

Богдана. Переживе. Іще б! Кучма як не молиться на сина. Жде не діждеться, коли Тараско онука йому подарує.

Дейчак. Не скоро, видно, буде той подарунок. Уже й з Мирославою щось розладналося.

Богдана. Нічого там серйозного й не було.

Кросно. Вопа йому не нара?

Богдана. Чому не нара? І собою гарні, і віком підходять... Обос й до політики охочі...

Дейчак. Ото якраз! І зовсім старого доконали б.

Телефонний дзвінок.

Дейчак (у трубку). Слухаю...

Голос Мирослави. Пане Григорію, Ярослав у вас?

Дейчак. Навіть не заявляв про себе.

Голос Мирослави. І вам не заявляв? Де ж він? Кілька разів давшила Емілії... у всі місця, де він буває... Яка легковажність! Журавському треба терміново з ним зустрітися. Дав переглянути поти і зник...

Дейчак. Так-так, розумію. Заждіть лишень. Його щойно бачив пан Кросно. Перемовтесь із ним. (*Дає Кросно трубку*). Ппанна Козуб.

Кросно. До ваших послуг, пановна.

Голос Мирослави. Ви бачили Ярослава? Де саме?

Кросно. На демонстрації. Біля магазину Сіменса.

Голос Мирослави. Він дуже потрібний Журавському. З приводу композиції...

Кросно. О, це вельми цікаво! І яка ж у нашого гостя думка про Славкову музику?

Голос Мирослави. Потім, пане Кросно, потім... Уже ж темно. Які вночі демонстрації?

Кросно. Може, замітингувались?

Голос Мирослави. Сьогодні в Журавського останній концерт. Він уже від'їжджас. Знаєте про це? В антракті допитувався, де Ярослав, непокоїться, чи встигнуть поговорити.

Кросно. Як же негарно... Зачекайте, Мирославцю, зачекайте. Я зараз щось придумаю.

Голос Мирослави. Зробіть таку ласку. Дуже потрібно. А тепер, прошу, дайте трубку пані Богдані.

Богдана (*в трубку*). Ти, Мирославцю?

Голос Мирослави. Рідненька моя! З Максимом Олексеївичем я вже домовилась. Сьогодні вночі йому відлітати, а він, як мала дитина,— ще й не зібраний, і не складений. Та все одно після концерту ми будемо у вас.

Богдана. Дякую, Славочко.

Голос Мирослави. Цілую, паніматко. Ми скоро.

Чути зумер.

Богдана (*кладає трубку, схвильовано*). Після концерту до нас заїде Журавський...

К р о с н о. Ой-ой-ой... Я побіг. Може, здибаю. Ой цікаво почути думку такого музиканта! Жаль, бабдури з собою нема, а то заграв би йому нову Ярославову пісню. Ой пісня... Душу розривас. Талант ваш син, ще й великий! Відколи кажу...

Д е й ч а к. То чи годиться такому таланту по вулицях шведяти?

К р о с н о. То таке, пане Дейчак, що всім годиться. Хіба музиканти жити не хочуть? *(Біжить)*.

Б о г д а н а *(не зразу)*. Як я могла?.. Ну, як могла?..

Д е й ч а к. Що могла? Для чого себе картаєш?

Б о г д а н а. Поїхати з тобою в Польщу, а потім погодитися сюди... не розпитавши як слід про свою дитину... не знайшовши її сліду... живого чи мертвого.

Д е й ч а к. Знову те саме! Та першого дня тебе загнали б до концтабору. Легше тоді було б?

Б о г д а н а. Боже мій... Боже мій... Податися світ за очі... Немає нам виправдання, Григорію!

Д е й ч а к. Не хвилюйся! Благаю тебе... Зглянься над собою.

Б о г д а н а *(ніби згадала щось)*. Коли прийдуть... Мирослава з Максимом Олексійовичем, дуже прошу тебе: липіть мене з ним удвох. На кілька хвилин...

Д е й ч а к. Невже ти припускарси... невже віриш, що він не загинув?

Б о г д а н а. Не знаю. Що я тепер можу знати?

Д е й ч а к. Зроблю, що скажеш... як завжди. Заспокойся тільки. Хіба не я віддав тобі своє життя? Твоєму спокою? Чи сиділа ти хоч день без хліба? Чи, може, за комір нам капало? Якого сина виростили! Чого тобі не вистачас?

Б о г д а н а. Невже за всі сорок років ти так нічого й не зрозумів?

Д е й ч а к. Ну, що? Що? Що ти говориш, Богдано? Отак? За все прожите? Тепер бачу: ти ніколи мене не любила. Крім вдячності, я нічого від тебе не бачив.

А тепер виходить, що їй дякувати мені нема за що...
Богдана. Прости... (*Крізь сльози*). Пробач, якщо можеш... (*Іде*).

Деїчак (*іде за нею*). Богдано...

Деякий час у вітальні нікого. Та ось чути: поблизу зупинилась машинна. Бризнули дверцята. За матовим склом з'являються дві постаті — чоловіка й жінки. На мить зупинилися. Затим із проринених дверей виглядає сяуче обличчя Мирослави.

Мирослава. Нікого. Прошу, маестро! Заходьте.

Журавський (*свійшовши*). А де ж господарі?

Мирослава. Зараз покличу. А тим часом дозвольте перед від'їздом взяти у вас інтерв'ю. (*Поважно сідає в крісло, дістає записник і ручку*). Сідайте.

Журавський. А для якої газети, панно кореспондентко? Наскільки мені відомо, вас із вашої редакції делікатно попросили.

Мирослава. Цього разу інтерв'ю для найцентральноїшої київської газети.

Журавський (*уклонившись*). Тоді — будь ласка.

Мирослава. Пане Журавський, ви і тепер стверджуєте, що могли б закохатися в іноземку лише із союкраїн?

Журавський (*зітхнувши*). Уже не стверджую.

Мирослава. Ага!.. Бо закохалися в чарівну жінку із капіталістичної країни?

Журавський. Анітрохи. Пишіть: закохався в майбутню радянську громадянку.

Мирослава (*з реверансом*). Прийміть мої поздоровлення. Іще запитання: а що буде, коли ця громадянка завалкатиме вашій роботі?

Журавський. Моментально кину роботу.

Мирослава (*щаслива, біжить до другої кімнати*). Пані Богдано! Пані Богдано! Де ви? Ми вже приїхали...

Журавський пройшовся по кімнаті. Усміхасться. Входить Богдана. Зупинилась. Якусь мить стоїть перухомо.

Богдана. Спасибі, Максиме Олексійовичу, що знайшли час... Ви не здивовані, що я попросила Мирославу вас потурбувати?

Журавський. Чому ж? Мене зацікавили композиції вашого сина. У мене навіть виникла думка...

Богдана (*делікатно перебиває*). Про композиції потім. Вибачте.

Незручна пауза.

Не дивуйтеся, коли я... (*Щільно пришиє двері*). Хочу дещо запитати вас... без свідків.

Журавський. Будь ласка, я слухаю.

Богдана. Вже несила тримати в собі. Моя розмова, напевне, видасться вам химерною... а то її безглуздою.

Журавський. Уважно слухаю, пані Богдано.

Богдана. Звідки ви родом?

Журавський. Повірте, не знаю. Малим був, а тут — спалахи, вибухи... Все перемішалось. А потім — дитячий будинок. Тоді багато дітей, чії батьки загинули на фронті, вивозили в глибокий тил. Рятували. Потрапив на північний Урал. Там, у Березняках, і в школу пішов.

Богдана. Скільки вам було, як війна почалась?

Журавський. Може, два... Може, три...

Богдана. Кого-небудь із батьків пам'ятаєте?

Журавський. Ні. Але в дитинстві довго спилася мені людина у військовій формі. Можливо, батько.

Богдана. Максиме Олексійовичу, у мене загинув син... у сорок першому. Під час нападу німецьких літаків. Його звали Максимом... Максимом Журавським. Було йому приблизно стільки, як вам. Мертвим його я не бачила. Сама була тяжко поранена... І ось приїхали ви...

Журавський. Розумію вас, пані Богдано. Але я не певний, чи її прізвище у мене своє. Чому Журавський? Звідки Журавський? Може, те саме, що й по батькові? Бо серед Журавських, які живуть у Радянському Союзі, мосі рідні не знайшлося.

Богдана *(сумно)*. Може, й так... Війна все заплутала... І не на одне людське життя. Спасибі долі, що ви є... що вижили. *(Цілує Журавського в голову)*.

З гуркотом відчиняються двері. У вітальню проитовхуються Ярослав і Кросно з бандурою.

Кросно. О, брате-товаришу, ви вже тут? Віт-тную! *(До Богдани)*. Пощастило мені, ще й як! Тільки від вас, а тут — таксі. Я на ньому до магазину Сіменса. Дивлюсь, розбігаються люди. Крик, галас... Поліція! Назустріч Ярослав нагодився. Так ми тоді до мене додому, та за бандуру, та сюди... Хочу, брате-товаришу, зіграти вам Ярославову пісню. *(Забирає у Ярослава бандуру, розохлює)*.

Ярослав *(тисне Журавському руку)*. Вже знаю. Йдете. Вибачайте. Концерт, на жаль, змушений був пропустити.

Дейчак *(увійшовши з Мирославою)*. Добрий вечір, Максиме Олексійовичу. *(До Ярослава)*. Де пропадася?

Ярослав. Там, де треба. Масмо, тату, боротися до останнього, поки ще живі. Тоді сили війни не пройдуть... Чули? Сенсація помер один.

Дейчак. Нічого не чули.

Ярослав. Містер Мекінг з виборчої драбини звалився. Безоглядно й навіки. Доведеться йому тепер замітати сліди. А все... *(Показує на Мирославу)*... вона! *(До Мирослави)*. Твій фейлетон, як заявив Тараско, понав у топ.

Мирослава *(з невинними очима)*. Хіба?

Ярослав. Не прикидайся! *(До Журавського)*. Історія з графинюм, якщо пам'ятасте, має своє продовження.

Журавський. Цікаво...

Ярослав. Отож після бійки з редактором Мировіслава віднесла свій фейлетон до прогресистів. А ті його надрукували. І не лише в газеті, а й переклали англійською і випустили листівкою. У такій спосіб було викрито кандидата до парламенту як високого злочинця.

Журавський. Виявляється, ви ще її борець, Мировіславо!

Кросно. Вищої класи! Але, панове, годі політичкі! Для чого ми тут? З вашого дозволу, починаю. Голос, правда, вже не той, але нічого...

Присутні розташовуються хто де. В цей час Дейчак пахляється до Богдани.

Дейчак. То як?

Богдана *(з болем)*. Він нічого не пам'ятає...

Кросно *(у бік Дейчаків)*. Прошу уваги. *(До Ярослава)*. Ой пісня! Моя, як почула, ось уже три дні з набряклими очима ходить. Опцасливив мене на старість. Її співатимуть скрізь... по всіх світах, де є хоч одна заблудла душа. *(Співає)*.

Як давно... Як давно...

У розлуці минають години.

Чужино... Чужино...

Не замініш мені України.

Усі пікнуть у глибокому мовчанні. Кросно патхисно співає. Час від часу переходячи на речитатив, поки їй не захлищеться глухим риданням.

Завіса

ЗМІСТ

ДРАМИ

Переступи межу	5
Живи, Крутояре	71
Недоспівана пісня	121
Кому кують возулі	167

КОМЕДИЇ

Жарти жартами	215
Джонатан — яблуко зимове (<i>Не суди мене, сину</i>)	295
Ясонівські молодіці	349

АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ
ПИДСУХА

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
В ДВУХ ТОМАХ

Том второй

Пьесы

Издательство «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор *С. К. Жолоб*
Художник *В. М. Бетушенко*
Художній редактор *В. А. Кононенко*
Технічний редактор *І. О. Селезньова*
Коректори *О. С. Назаренко,*
Т. Г. Соломаха

ІБ № 656

Здано на виробництво 01.12.77.
Підписано до друку 30.03.78. БФ 32908.
Формат 84×100¹/₃₂. Папір машинно-кредяний.
Гарнітура звич. нова. Друк високий.
Умовн. друк. арк. 19,5.
Обліково-видавн. арк. 19,8.
Тираж 15 000. Замовл. 1603. Ціна 1 крб. 60 коп.

Видавництво «Дніпро»,
252601, Київ-МСП, Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень»
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига»,
252053, Київ, Артема, 23а.

З М І С Т

ДРАМИ

Сюїта Журавського

ПОЕМИ

Як Лаврін Борозна їздив на Україну (*Бувальщина*)
Тимчасовиця (*Ліричний монолог*)
Похорон бюрократа
Переверза

Підсуха О. М.

ПЗ2 Вибрані твори в двох томах. Том другий: П'єси.—
Київ: Дніпро, 1978.— 398 с.

ІСБН

До другого тому вибраних творів Олександра Підсухи ввійшли драми та комедії. В своїх драматичних творах письменник порушує цілий ряд важливих проблем, з позицій комуністичної моралі досліджує складні людські взаємини. Увага до актуальної тематики, доброзичливий гумор, колоритні мовні характеристики персонажів — ось прикметні риси п'єс О. Підсухи.

П $\frac{70600-091}{M205(04)-78} 77-78$

У—2

1880